

URÁNIA

EGYET. SZÁSZ KÁROLY
KÖNYVTÁRA

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

AZ «URÁNIA MAGYAR TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG»
KÖZLÖNYE

ALAPÍTOTTA
MOLNÁR VIKTOR

FELELŐS SZERKESZTŐK :
SZÁSZ KÁROLY ÉS MIKOLA SÁNDOR

XXI. ÉVFOLYAM
— 1920 —

BUDAPEST,
HORNVÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA

TARTALOMJEGYZÉK.

I. Önálló cikkek.

a) A természettan, mennyiségtan, vegytan és meteorologia köréből.

A vegyi elemekről. <i>Mende Jenő</i>	Lap 72
A szilárd oldatok. <i>Hauser Ignác</i>	75

b) Az állattan, növénytan és élettan köréből.

Küzdelem az éhséggel. <i>Krecsmárik Endre</i>	65
A gubacsok tanulmányozása hazánkban. <i>Dr. Moesz Gusztáv</i>	70
A vértetű és újabb irtási módja. <i>Kedves Miklós</i>	74
A növények növekedése. <i>Horváth Károly</i>	76

c) A földrajz, földtan és orvostudományok köréből.

A Gellérthegy Szentiván-barlang. <i>Dr. Kadić Ottokár</i>	29
A hipnotizmusról. <i>Dr. Turkovich Ferencz</i>	35

d) A technika és ipar köréből.

Hogyan világítsunk. <i>Medvey Lajos</i>	71
---	----

e) A bölcsészet, széptan, nyelvtudomány és irodalomtörténet köréből.

A Magyar Ifjúság és az ifjúsági irodalom. <i>Révai Mór</i>	Lap 5
Franklin Benjamin önéletrajza. <i>Dr. Szelényi Ödön</i>	8
Leconte de Lisle. <i>Dr. Petrich Béla</i>	13
Berczik Árpád. <i>Kozma Andor</i>	58

f) A történelem, művelődéstörténelem és néprajz köréből.

Történelmi jogaink hazánk területéhez. (II. közlemény.) <i>Dr. Marczinkó Ferencz</i>	1
Egy ifjan elhalt művésznő. <i>Gulyás Károly</i>	18
Az utolsó nádor anyja. <i>Bellaagh Aladár</i>	25
A nevelés a renaissance-korban. <i>Szász Károly</i>	62

g) Vegyes tárgyú cikkek.

Apróbb vonások Tisza Istvánról. <i>Szász Károly</i>	10
Európa gazdasági és erkölcsi krízise. <i>Mikola Sándor</i>	32

II. Kisebb közlemények.

A) Krónika.

Tudományos és technikai ujdonságok.

a) A természettan, vegytan és meteorologia köréből.

A gyümölcsök összetételéről, különös tekintettel savtartalmukra. <i>Dr. Windisch Rikárd</i>	38
A lúgkő. <i>Dr. Windisch Rikárd</i>	39
A normálüveg. <i>Hauser Ignác</i>	40
Újabb elmélet a Nap sugárzásának magyarázatára.	41
A nitrogén szétbontása hidrogénre	42
Új módszer a fényintenzitás mérésére	42
Marconi másvilági jelei.	42
Eddington tanár a nehézségről és a relativitás elvé-ről. <i>M. S.</i>	42
Az atom szerkezete. <i>Mende Jenő</i>	78
A radioaktivitás és az atom térfogata. <i>Mende Jenő</i>	79
Új szinképvonalak az elektromos erőter hatásá alatt. <i>Mende Jenő</i>	79
Keverékelemek. <i>Mende Jenő</i>	79

b) A technika, ipar és iparművészet köréből.

A pótkávékról. <i>Dr. Windisch Rikárd</i>	20
Szaknyelvünk magyarságáért. <i>Mikola Sándor</i>	37
Nemzetközi mértékegységek	42
Légnyomások csengő. <i>Dr. Keller Oszkár</i>	80

c) Vegyes tárgyúak.

Közgyűlésre meghívó	1—3. sz. boríték
Jegyzőkönyv az Uránia Magyar Tudományos Egye-sület rendes közgyűléséről	50
Az Uránia Magyar Tudományos Társaság alapsza-bályai	4—8. sz. boríték.

B) Könyvszemle.

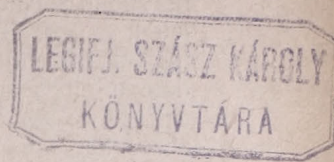
„Oroszország pusztulása a bolsevik uralom alatt.” —gy.	21
A nagy per. —gy.	22
A bolsevizmus Magyarországon —gy.	22
„Tabu”. —ly.	23
A szerkesztőségnek beküldött könyvek	24, 49, 80
Jancsó Benedek: „Defensio Nationis Hungaricae”. <i>M. F.</i>	43
A magyar nevelés körvonalai. <i>Pannonius</i>	45
Woodrow Wilson: „Az új szabadság”. —gy.	45
J. M. Keynes: A béke gazdasági következményei. —gy.	46
„Tisza István”. —gy.	47
Riedl Frigyes: „Arany János”. —ly.	47
„Tegnaptól holnapig”. —ly.	47
„A Magyar Irodalom Kis-Tükre”. —ly.	48
„Magyar Klasszikusok”. —ly.	48
„Kisváros”. —ly.	48
K. Fayans. Radioaktivitát. <i>Mende Jenő</i>	48

C) Különféle.

Nyilatkozat. <i>Mikola Sándor</i>	78
---	----

URÁNIA

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

KIADJA AZ URÁNIA MAGYAR TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG

E folyóiratot a Társaság tagjai
az évi illetmény fejében kapják.

Alapította:
MOLNÁR VIKTOR
Felelős szerkesztők:
SZÁSZ KÁROLY és MIKOLA SÁNDOR

Nem tagoknak előfizetési ára
egy évre 16 korona.

Történelmi jogaink hazánk területéhez.

— Második közlemény. —¹

A csehek és az északnyugati felföld.

Palacky, a cseheknek kétségtelenül nagy történetírója, a szláv ember természetét a következőkben jellemezte: „Nem akarván sérelmet szenvedni más fajbeliektől, sohasem gondol arra, hogy ezeknek ő sérelmet okozzon“. Ha Palacky ma élne s látná a mai cseh politika vezető irányelveit, ezt a jellemzést alaposan revideálni volna kénytelen. Mert talán egy ellenségünknel sem nyilatkozik meg a mohó kapzsiság annyira, mint Palacky fájánál. Mindenféle jogcímeken tartanak igényt olyan területekre, a melyekre semmiféle joguk sincsen. Történelmi jogon követelnék területeket s a hol ezt az igényüket nem tudják kellően megalapozni, ott a fajiság jogán kaparítják el ezeréves birtokainkat és ha a fajrokonság jogcíme is felmondja a szolgálatot, akkor a gazdasági érdek, a „Hinterland“ szüksége ad az entente-hatalmak szemében — sajnos — figyelembe vett jogalapot mohó étvágyuknak.

Hogy már a háború előtt céltudatosan dolgozó cseh politikai agitatio s főleg a cseh „emigráns“-oknak a háború folyamán az entente-államokban kifejtett működése milyen veszedelmes helyzetet teremtett számunkra, azt legjobban mutatja a Franciaország és a cseh-szlovák köztársaság között kötött szerződésnek második cikkelye, a mely azt mondja, hogy Franciaország kötelezi magát a független cseh-szlovák államnak régi történelmi tartományai határain belül való reconstruálására.

Nem tartozik szorosan e cikk keretébe, de mégis rá kell itt mutatni arra az, enyhén szólva, történelmi tudatlanságra vagy pedig tudatos rosszhiszeműségre, melyet Franciaország és Csehország képviselői e szerződés megfogalmazásánál tanúsítottak. Mivel egészen bizonyos, hogy az úgynevezett régi történelmi tartományok sorába az északnyugati felföldet is beleértették, mert hiszen főleg evvel nagyob-

bodott Csehország, nem kerül nagy fáradságba megállapítani, hogy hazánk északnyugati Felföldje és északkeletinek most csehek által occupált része soha sem volt tartomány és legkevésbé volt cseh provincia. Nincs a világon történetíró, a ki kétségbe merné vonni azt a tényt, hogy a mióta Szvatopluk morva fejedelmnek a birodalmát a magyar-német támadás 905-ben összeroppantotta, az északnyugati Felföld állandóan a magyar szent koronának integráns része volt s még mint magyar föld sem rendelkezett semmiféle tartományi kiváltságokkal. Szlovákia tartomány: teljesen ismeretlen fogalom a világtörténelemben! S a történelem cseh imperium alatti Szlovákiáról sem tud semmit.

Cseh történetírók és főleg politikusok hirdetik azt is, hogy fajrokonai, a tótok — a kik Magyarországtól semmi áron sem akarnak elszakadni, már a magyarok beköltözése előtt is az északnyugati Felföldön laktak s a felvidék mára en az alapon is őket mint szláv birodalmat megilleti.

Ez az állítás téves. Történelmileg bebizonyítható, hogy a honfoglalás idejében a felvidéket nemcsak hogy tótok nem lakták, hanem hogy mikor a honfoglaló magyarok a magyar hazát elfoglalták, akkor a felvidéket egyáltalában semmiféle nép sem lakta. A Dunától északra elterülő hegyvidéknek csakis egyik kis része volt lakott föld a honfoglalás idején, még pedig a Morva és Garam folyók között elterülő vidék déli része. Ez a régi Morvaország területéhez tartozott és Szvatopluk jogára alatt állott. Ezt a Morvaországot — melyet nem szabad összekeverészenünk a mai és csak sokkal később alakult Morvaországgal — a magyarok állandó támadásai 905-ben vagy legkésőbb 906-ban eltüntették a föld színéről. „Rasztisláv és Szvatopluk alkotása — mondja Huber Alfonz — a mely arra látszott hivatva, hogy Ausztria földjén egy önálló, nemzeti alapokon nyugvó szláv birodalomnak középpontja legyen, meg volt semmisítve.“¹ A magyarok itt olyan világtör-

¹ Az I. közleményt lásd az *Uránia* 1919. évi utolsó számában.

¹ Ausztria tört. I. 115.

ténelmi missiót teljesítettek, melyet a pánszláv eszmék apostolai sohasem tudtak nekik megbocsátani s valósággal fanatikus ellenségeinkké lettek e fegyvertény miatt. Palacky szerint legnagyobb bűnünk az, hogy a morva-szláv birodalmat megsemmisítve, beékeljük magunkat a déli és északi szlávok közé s közvetlen érintkezésüket a legújabb időkig megakadályoztuk.

A morva-szláv birodalom elpusztult ugyan, de az a morva-szláv nép, a mely itt lakott, nem. A győzelmes magyarság felszívta a legyőzött morva-szláv népet úgy, hogy mint nemzetiség hamarosan eltűnt s csak keresztény szavaink eredete s nyelvünk szláv szókincsének tekintélyes része mutatják azt, hogy a magyar nemzet itt is felvett egy mellékfolyót a maga táplálására, úgy a mint azt már vándorlásai idejében későbbben s mai hazájában is oly sokszor megtette. Nagyon találóan jegyzi meg Karácsonyi János, hogy „ha örökösökről lehet itt beszélni, inkább mi magyarok vagyunk az örökösök, mert a morva-pannon-szlávok vére, nyelve bennünk van”.¹

A vezérek és az első királyok alatt az északnyugati Felföld magasabb hegyektől borított vidékein hiába keresnénk szlávokat, egyszerűen azért, mert a XII. századig ez a terület teljesen lakatlan volt. Ebben az időben főleg a harciasabb népek még nem laktak oly közvetlen szomszédságban egymással, mint a későbbi időben. A hol nagyobb folyók vagy más természetes határok élesen elválasztó vonalat nem vontak a szomszédok közé, ott a népek önmaguk védelmére nagy országelválasztó, lakatlan közöket hagytak, hogy így megakadályozzák az ellenségnek hirtelen való becsapásait. Ilyen lakatlan országelválasztó köz volt a felvidék legnagyobb része egészen a XI. század végéig.

Ezekre a lakatlan területekre a tótok csakis a XII—XIII. században kezdtek átszivárogni és letelepedni.

A XI. század vége felé a Szent István által életbeléptetett nagy átalakulás következtében előállott belső forrongás lecsendesedett. A kiforrás folyamata lezajlott, hazánk a consolidált európai államok sorába lép. Bent béke honol s az uralkodó békés külpolitikát folytat. Nyugati szomszédaink nem rettegnek többé örökösen tőlünk s nekünk sincs okunk attól tartani, hogy életünkre törnek. A nagy elválasztó közökre nincs többé szükség; elérkezett annak az ideje, hogy az emberi cultura ezeket is birtokba vegye. Már Szent László elérkezettnek látta az időt, hogy a gyepüket, az ország határait kiterjeszse s a lakatlan földeket betelepítse. A magyar nem volt elegendő ezeknek betelepítésére, Szent László és az utána következő királyok szívesen látták tehát a szomszédos országok lakóit. Sok német telepedett le, de a betelepülők zöme a szláv törzsekből került ki. A Morva és Odera folyók felső folyásai mentén, a ma annyira vitás és értékes Sziléziában laktak a fehér horvátok. Szláv pásztorok voltak ezek és szívesen éltek királyaink települési engedélye-

vel annál is inkább, mert a letelepülőknek még különféle kiváltságokat is biztosítottak. E betelepülők, a kiket Kálmán királyunk törvényei is „hospites”-nek, vendégeknek neveznek, a kik mások földjén dolgoznak, voltak a mai tótok ősei.

Az északnyugati felföld a beköltözött tótoknak munkájuk ellenében nyugodalmas, békés otthont biztosított. Ez a terület kívül esett a sok megpróbáltatáson, mely hazánkat érte. Csak egy ízben kellett sokat szenvednie: a XV. században, a mikor Giskra cseh zsoldosaival a felvidék legnagyobb részét birtokában tartotta. Az északnyugati felföld történetének, sok német és magyar virágzó község és város multjának legszomorúbb korszaka volt ez. Amerre ez az idegen had csak elvonult: pusztulás és nyomor volt a nyomában. A cseh csapatok a békés és jómódú városi lakosságot mindenéből kifosztották és erősségeikből, faváraikból a környék népét is állandóan rémületben tartották. A föld népére elviselhetetlen adókat róttak ki s mivel állandó békét még a súlyos adók mellett sem tudott a lakosság magának biztosítani, közülük nagyon sokan elmenekültek. Mint egyik történetírónk írja: „A felgyújtott városok és falvak füstje besötétítette a levegőt. A vad vaskorszak évei nehezedtek Magyarországra és a meddő mezőket urak és szolgák vére öntözte”.

E pusztítások a felvidék városait, falvait nagyon elnéptelenítették. Az elpusztult helyeken a németek és magyarok helyét a tótok foglalták el. Igénytelen, dolgozók fiaik a huszita világ után nyugodtan élhettek itt tovább s mialatt hazánk többi területeinek a török dúlást és megszállást kellett végigszenvedni s míg az állandó harcok és küzdelmek szörnyen apasztották a magyar fajt, addig ők itt állandóan szaporodva az egész felvidéket elárasztották.

Ha a XI—XIV. századbeli történet adatait és helyneveit nézzük, láthatjuk, hogy Trencsént kivéve az egész északnyugati felföldön a régi morva-szlávok után a magyarok laktak, utánuk következtek a németek és csak utoljára jöttek a tótok.¹

Mikor Buda visszafoglalása után az ország területének legnagyobb része felszabadult a török uralom alól, az elnéptelenedett ország újból való benépesítésénél a tótoknak is fontos szerep jutott. A XVIII. század folyamán Erdélyt kivéve az országnak majdnem minden részébe eljutottak a tót települők. Legnevezetesebb településük Békés megyében volt, a hová Harruckern báró telepítette le őket s a hol virágzó és gazdag községeket alapítottak. Más tót gyarmatok Pest megyének elpusztult déli részeit hálózták be, sőt még a Bácskába is eljutottak. Egyes csoportok a Dunántúl találtak új otthont, főleg a Bakony és Vértes tövében.

A mily jögon a csehek most tőlünk a felvidéket követelik, azon a jogcímen akár a Dunántúlt vagy Kalocsa vidékét is magukénak vallhatnák. Nekünk szilárd bizodalmat nyújt a jövőt illetőleg történelmi jogunkon az is, hogy

¹ Id. munk. 34. l.

¹ Karácsonyi id. m. 24.

a tót nép, mely évszázadok óta a magyarral együtt élte át történetének napjait, ma is hű fia akar lenni Szent István koronájának s hogy még a cseh határszéli területeken lakó tótok is, a kiket aránylag legkönnyebben csábíthattak el a cseh felbujtók, meggyőződtek immár arról, hogy nemcsak multjuk, hanem létérdekük is a magyar hazához csatolják őket.

Horvát-Szlavonország.

Hogy a magyar faj hazánk összes nemzeti-ségével szemben általában véve mennyire türelmes volt s hogy sokszor milyen végzetes közömbösséggel s turáni nyugalommal fogadta a történelmünk nehéz napjai által reánk erőszakolt kényszerhelyzeteket, ezt talán a legszembetűnőbben Horvát-Szlavonország és Dalmácia mutatja. Ez utóbbiról ezúttal nem lesz szó, sajnos, már a háború előtt is csak közjogilag tartozott hozzánk, tényleg azonban már akkor sem. De a horvátok csak most szakadtak el Szent István koronájától! Ők is történelmi jogokra hivatkoznak, az elszakadástól régi állami önállóságuk újjászületését várják s hogy e nemzeti ideáljuk eddig nem valósulhatott meg, azért a magyar nemzetet — mint elnyomót — okolják.

A szorosabb értelemben vett Magyarországon az utolsó évtizedekben bizonyos fásultsággal kezelték a horvát területek kérdését. Ez az ország kívül esett érdeklődésünk határvonalain; politikusaink egy része is kárbaveszett fáradozásnak minősített minden olyan törekvést, hogy a horvátokat erősebb kapcsolatokkal fűzzük az anyaországhoz. Ha Fiume nem lett volna, akkor sokan hajlandók lettek volna a horvát politikának teljesen szabad folyást engedni. Az álliberalizmusnak egyik, országunkat alámosó hulláma volt ez, melynek moraja minduntalan avval rémített minket, hogy mit szól majd a művelt Nyugat „nemzetelnyomó” politikánkra?

Pedig ez a politika végzetes hiba volt. Ha valahol, hát akkor a Dráva—Száva közén azon az alapon, hogy történelmileg ez a föld a magyarságé, hogy a horvátok ezt a földet sohasem hódították el tőlünk, legfeljebb elbirtokolták, jogunk és kötelességünk lett volna olyan politikát követni, mely nemzeti érdekeinknek legjobban megfelel.

Hogy ezt világosan lássuk, nézzük röviden a drávántúli részek történelmének nagy vonásokban való vázlatát.

Az első és legfőbb tétel — melyet nem lehet eléggé gyakran hangoztatni és kellőleg hangsúlyozni — az, hogy a mai Horvát-Szlavonország sem egészében, sem részeiben nem azonos a régi Horvát-Szlavonországgal. Az egész mai Horvát-Szlavonország történelmi mult tekintetében három részre oszlik és pedig:

1. A mai Szerém, Verőcze és Pozsega megye, az úgynevezett mai Szlavónia.

2. Zágráb, Belovár-Kőrös és Varasd megye. Ez a régi Szlavónia.

3. A kapellákon túli területek: Modrus-Fiume, Lika-Krbava, a Quarnero szigetei, Bosznia és Dalmácia egy részével. Ez a régi Horvátország.

Az 1. alatt felsorolt és ma Szlavónia név alatt egybefoglalt megyék már a honfoglalás idejében magyar imperium alá kerültek s egészen 1526-ig valósággal is magyar megyék voltak, akárcsak Veszprém vagy bármelyik más magyar megye. A Szlavónia elnevezés itt ismeretlen volt. Lakosai is legnagyobb részben magyarok voltak s csak mikor a török világ bekövetkezett, pusztult ki s vándorolt el innen a magyar lakosság és helyébe legnagyobb részben menekülő szerbek telepedtek le. Ennek a területnek mindaddig, a míg a török uralom alól fel nem szabadult, még kisebb körű autonómiaja sem volt. Mikor a karloviczi békében ezek a megyék is felszabadultak, mint szerémi kerület a királyi kamara igazgatása alá kerültek. 1746-ban a horvát-szlavon rendek kérésére a szerémi kerületet Alsó-Szlavónia elnevezés alatt a horvát-szlavon részekhez csatolták.

A magyar országgyűlés akkor sokkal erőteljesebb testület volt és Mária Terézia különben is oly ritkán hívta össze, hogy a magyar megyéknek ez önkényes elszakítása és hamis, de fontos következményeket magában rejtő elnevezése ellen tiltakozhatott volna. A magyar megyékből tehát Horvát-Szlavonországnak egyik része lett. Igaz, hogy még 1746—1848 ig is ez a Szlavónia külön követeket küldött a magyar országgyűlésre és nem Horvát-Szlavonországgal közösen. Mikor 1871-ben a határőrvidéket polgárosították, a mi egykori magyar megyéink is végleg Horvát-Szlavonország közigazgatása alá kerültek s a horvát kiegyezési törvény következtében le kellett mondanunk arról, hogy e megyékre vonatkozó elévülhetetlen történelmi jogaink alapján igényt formálhassunk.

Az az országrész, mely Zágrábbal, mint központtal a szorosabban vett mai Horvátországnak magvát képezi, a középkorban nem Horvátország, hanem Szlavónia nevet viselt. Ezt a régi Szlavóniát, mely a honfoglaláskor a Németbirodalomhoz tartozott, 1082-ben Szent László — a mint ezt Karácsonyi László kimutatta — elfoglalta s a német császár ebbe 1092-ben bele is nyugodott.¹ Szent László a meghódított területeket — éppen úgy, mint ahogy ez az anyaországban volt — megyékre osztotta fel és Zágrábban püspökséget is létesített. E három megyét rendszeresen a királyi hercegek kormányozták a később meghódított s e megyéktől délre fekvő vagy másképpen szlavon herczegséggel együtt. Ebből a condominiumból kifolyólag erre a három megyére is ráragadt a Szlavónia elnevezés s már a XIII. század közepe óta Zágráb, Kőrös és Belovár megyét Szlavónia, a Kapelláktól délre és nyugatra eső vidékeket pedig régi néven Horvátországnak nevezték.

Az a körülmény, hogy Zágráb, Belovár-Kőrös és Varasd megyék, vagyis a középkori Szlavónia királyi hercegek és később királyi helytartónak, bánnak a közvetlen kormányzása alatt állott, s hogy 1273-ban már olyan kormányzati

¹ „Szent László meghódítja a régi Szlavóniát”. Budapest 1916.

statutumokat kapott a magyar király beleegyezésével, melyek Szlavóniának adózás, bíraskodás, katonáskodás tekintetében némi kis autonómiát biztosítottak, egyre lazábbá tette azt a közvetlen kapcsolatot, mely az anyaországot és Szlavóniát összekötötte. De önállóságról, elszakadási törekvésekről itt szó sem volt. Számos példánk van arra, hogy a szlaven rendek hűen kitartottak jó- és balsorsban a magyar nemzet mellett. Az 1505-iki rákosi országgyűlésen az ő követek is hozzájárultak ahhoz a határozathoz, hogy mivel Magyarország eddig csakis a nemzeti királyok alatt volt nagy, az uralkodócsalád kihalása esetén csakis magyar embert választanak királynak. S a mohácsi vész utáni kettős királyválasztáskor tényleg a nemzeti királyhoz, Szapolyai Jánoshoz csatlakoztak.

De az 1526 utáni időkben nagy változások mentek végbe Szlavóniában. A pártoskodásba merült s ellenkirályok tülekedésével elfoglalt Magyarország nem volt elég erős ahhoz, hogy Szlavóniának a török ellenében állandó védelmet nyújtson, Szlavónia a stájer hercegek ortalma alá menekült, a kik megígérték, hogy hadaikkal támogatják a törökök elleni küzdelemben. Német katonaság és német tisztek szállottak meg Szlavóniát s evvel az anyaországgal való érintkezés elsorvadt.

Ugyanebben az időben ment végbe Szlavónia elhorvátosítása is. Az előnyomuló törökök elől a Horvátországban lakó horvátok tömegesen hagyták el lakhelyeiket s az aránylag jobb védelmet nyújtó Szlavóniát önzönlötték el. Főleg a horvát nemesség telepedett itt le nagyszámban s fokozatosan kiszorította, elnyomta a régi szlovén, magyarérmű nemességet. Ez az elhorvátosító folyamat a XVI. század végével jóformán teljesen befejeződött, a horvát lakosság és a horvát nemesség túlsúlyra vergődött, s Zágráb, Belovár-Kőrös, Varasd megyéknek horvát jellegét adott. Az egykori Szlavónia elnevezés feledésbe ment, a XVIII. században, mint láttuk, Szerém, Verőcze és Pozsega megyékre ruháztatott, s a középkori Szlavónia Horvátország nevét vette fel.

A mint ebből is látszik, a mai Horvátország legnagyobb része tulajdonképpen a horvát névnek magyar területekre való átcsúsztatásának köszöni mai határait. Történelmi jog alapján valójában nekünk van jogunk visszakövetelni a mai Horvátország magvát képező egykori magyar területeinket.

A mi a mai Magyarország harmadik részét, a kapellákon-túli területet illeti, ezt horvátok tényleg korábban lakták, mint a hogy a magyarok birtokukba vették. Tudjuk, hogy Horvátországot Szent László királyunk 1091-ben meghódította. Karácsonyi János kimutatta, hogy Sz. László itt nem pusztán mint idegen hódító lépett fel, hanem azért, hogy unokaöccsének, Álmosnak, a ki a horvát trón jogos örököse volt, igényeit biztosítsa: ¹ mikor később Álmós Horvátországról lemondott és Horvátország örök-

ségképpen Kálmán királyunkra szállt, Kálmán az anyai örökséget a magyar királysághoz csatolta és abba bekebelezte: Horvátország mint önálló állam megszűnt. Hogy autonómiája odáig fejlődött, hogy a horvátokban az önálló államiság érzetét keltette, s lehetővé tette, hogy lakosai magyar megyéket is elbitoroljanak, mindez kiálto bizonyítéka a magyar nemzet türelmének és liberalizmusának.

A horvátok 700 évig békében éltek velünk, mindaddig, míg az illyrismus fel nem ütötte fejét. 1848-ban már ők intézték az első rohamot az újjászületett magyar nemzet ellen. Meg is kapták jutalmukat a győzelmes Habsburg-háztól: övék lett Fiume és a Muraköz, de a Bach-korszak germanisáló súlyát, absolutistikus rendszerét nekik is viselni kellett. Hamar kiábrándultak az osztrákokból s közeledtek a régi „elnyomó”-hoz. A magyar nemzet vezető politikusai 1861-ben szívesen keresték a kibékülés módjait, fátyolt borítottak a multa és a mint Somssich Pál — és nem Deák Ferencz — akkor magát kifejezte, az állami egység fenntartására fehér lapot tartottak fenn a horvátok részére a magyar alkotmány könyvében. Az 1868: XXX. t.-cz.-ben, mely Horvát-, Szlavon- és Dalmátországot viszonyít az anyaországhoz szabályozta, fenntartották az állami egységet, a mennyiben sem horvát állampolgárság, sem horvát állami kincstár, mint a külön államiság kifejezői nem szerepelnek benne. De ennek az elvnek elismeréseért oda kellett adnunk most már törvényes formák közt Szerém, Verőcze és Pozsega megyét és Horvát-Szlavonországnak az igazságügy, közoktatás és belső kormányzás terén teljes autonómiát kellett biztosítanunk.

Ósi területekről, régi jogokról mondtunk le az 1868: XXX. t.-cz.-ben abban a hitben, hogy ezzel a nagylelkű ajándékkal egyszersmindkorra megnyerjük, magunkhoz lánczoljuk a horvátokat. Vezető politikusainknak látniuk kellett, hogy a horvátok nem méltányolták a magyar nemzet loyálisát, s nemcsak hogy a dráván-túli területek elszakítását készítették elő, hanem még a Dunántúl déli részére s a Mura közére is igényt formálnak.

*

A hazánkban lakó németek és ruthének által lakott területekhez való történelmi jogainkat senki sem vonja kétségbe. Úgy a Dunántúl nyugati részeit, mint az északkeleti felvidéknek ruthének által lakott területeit ellenségeink a faji rokonság s a wilsoni elvekben lefektetett egyéb jogcímeiken akarják tőlünk elvitatni. Jogcímeiket, ürügyeket mindenhol és minden körülmények között találhat az erősebb s az igazi jogok birtokosának legtöbbször az a szomorú tragikuma, hogy jogai biztosítására nem áll rendelkezésére éppen a legfontosabb pillanatokban a szükséges erő.

Egyelőre kihullott a kard a magyar kézből s a fekete gyász napjai borulnak szegény hazánk fölé. Egy nemrégiben írt magyar költő mondta: „Nekünk Mohács kell!” S Mohács ismét itt van, egy az elsőnél is szörnyűbb, rettenetesebb. S

¹ Karácsonyi J.: A horvát tört. írás zátonyai. Századok 1912. 29.

mikor a győzelmes entente könyörtelenül szét-tépi országunk testét, s konc z gyanánt odadobja ellenségeinknek, mintegy mementoképpen, állandó figyelmeztetésül meghagyja nekünk Mohácsnak vérrel öntözött földjét! A mint Szász Károly írta egy versében a békefeltételek közzétételekor:

„Igen, akárhogy rabolsz is,
Kajánok serege,
Ha földünk s népünk elszakítod
S jövőnket is vele,
S ha tán kegyetlen gúzsba kötve
Szavunk is bennszakad,
Bús végzetünknek néma gyásza:
Mohács — miénk marad!”

Mohács symbolikus földje, mely visszakívánkozott az ősi magyar rög mellé társnak, lesz számunkra magasan lobogó intelem szerencsétlen napjainkban. Intelem, hogy regenerálódjunk, gyűjtsünk erőt és ne csüggedjünk, mert ha a jelent elvesztettük is, a jövő a mienk lehet!

Kossuth Lajos nemzetünknek nagyon nehéz napjaiban írta e sorokat:

„Nemzetünk nem halhat meg a szenvedések alatt, melyek reámérettek. A magyar kérdésnek történelmi alapja is van, földrajzi, népességi, politikai, számtani alapja is van. Ily kérdések belekiáltanak a világtörténelem logikájába. E kiáltást ideig-óráig az erőszak elfojthatja, de ki nem törölheti az események számlakönyvéből, hová azt történelmünk beleírta!”

Mindnyájunknak, az egész nemzetnek, mint egy embernek, rendületlenül bízunk kell abban, hogy a történelem és a természet örök igazságai a mi nemzetünk jövőjében is érvényesülni fognak!¹

Dr. Marczinkó Ferencz.

A „Magyar Ifjúság” és az ifjúsági irodalom.²

Ha azt kérdezné tőlem valaki, hogy a sok tervezgetés és félbenmaradt eszme közül, melyek a kiadó működésétől elválaszthatatlanok, mi az, a minek elmaradását legjobban sajnálom, egy pillanatig se haboznék és azt mondanám: a mit pályám folyamán legjobban sajnállok, az, hogy nem alkothattam meg a magyar ifjúsági irodalmat saját felfogásom szerint.

Mi az ifjúsági irodalom? A legkevesebb ember van tisztában ennek jelentőségével. Pedig ez a gerince a dolognak, egész fejlődésünknek, tudásunknak, kulturánknak, emberségünknek.

Semmiféle könyv, a melyet későbbi korban olvasunk, nincs olyan mély és egész életre kiható hatással reánk, mint az az egy-két könyv, melyet fogékony ifjú lelkünkkel veszünk fel magunkba.

¹ Felhívom minden magyar figyelmét, a kít hazánk e kérdései más szempontból is érdekelnek, Jancsó Benedeknek kitűnő munkájára: *Defensio Nationis Hungaricae*. Budapest, 1920.

² Révai Mór tollából a közel jövőben „Írók, könyvek, kiadók” címmel egy — az utóbbi évtizedekbeli magyar cultura történetére vonatkozólag rendkívül sok érdekes adatot tartalmazó könyv fog megjelenni. E sajtó alatt lévő műből közöljük mutatványul ezt a fejezetet.

En tizenkétéves koromban születésnapj ajándékkul kaptam nagybátyámtól egy könyvet, mely a classikus ókorból való elbeszéléseket tartalmazott. Akkor még nem tudtam, de később rájöttem arra, hogy Homer Odisszeájának és Iliásának legszebb részei vannak benne prózában a gyermek felfogó képességéhez mértén feldolgozva.

Soha későbbi olvasmány nem tett rám akkora hatást, mint ez a könyv, soha későbbi könyv nem volt oly befolyással gondolkodásomra, érzésemre, az életről való felfogásomra, széperzésemre, művelődésem menetére, mint azok a naiv mesék, melyeket ebből a könyvből ismertem meg.

Talán ez a hatás okozta azt, hogy az ifjúsági irodalom jelentőségéről oly korán alkotam magamnak képet és már pályám kezdetén felismertem, hogy ha közönséget akarunk teremteni a magyar könyvnek és különösen a jó könyvnek, akkor azt már a gyermeknél, az ifjúnál kell kezdeni.

Csodálatos az a nagy nemtörődömség és büns mulasztás, a mit egyébként gyermekeiket szerető szülők elkövetnek az által, hogy gyermekeik olvasmányait nem kísérik figyelemmel és tudatosan vagy öntudatlanul is engedik, hogy azok rossz olvasmányokkal fertőzzék meg lelküket és szellemüket. Ugyanaz a szülő, a ki aggodó gondossággal ügyel arra, hogy gyermeke valamely rosszul készített étellel gyomrát el ne rontsa, teljességgel érzéketlen az iránt, hogy a rossz könyv minő pusztítást vihet véghez abban a gyermekben. Sokan nem tudják, hogy azok a gyári üzemekben előállított tákolmányok, a melyeket nagyrészt az antikváriusnál vagy a játékkereskedőnél vásárolnak meg ajándékképpen, tisztán a külső boríték feltűnő voltára lévén tekintettel, nem pedig a könyv belső tartalmára, esetleg gyermekük egész jövődjét dönthetik el. Azt tartják ezek, hogy a tartalom egészen mellékes. A gyermek egy pár óráig, vagy egy-két napig örül a könyvnek, azután úgysis összepiszkítja, összerongyolja. Egyébként sem érti meg. Majd ügyelnek arra, hogy jó könyvet kapjon a gyermek kezébe, ha majd magasabb értelmiségi fokon áll és meg is tudja érteni az olvasmányt.

A paedagogusok feladata, hogy ezeket a téveszméket megczáfolják és a maguk részéről a rendelkezésükre álló eszközökkel: az iskolával, az iskolai könyvtár útján és minden egyéb úton helyrehozzák azt, a mit otthon a szülők vétkeznek. E helyütt ezzel a kérdéssel ebből a szempontból nem óhajtok foglalkozni, mert hiszen engem most az illet meg, hogy a kérdést azokban a vonatkozásokban ismertessem, a melyekben a könyvtermeléshez áll.

Egyes kiadóknak elismerésre méltó jobbra törekvése ellenére is a magyar ifjúsági irodalom a nyolczvanas évek elején igen-igen szegény volt. Külföldi, nagyrészt német könyvek fordításaiból állott, a melyek leginkább a könyvbe foglalt rikítószínű képek mellőzhetetlen tartozékának tekintettek.

Hevesi Lajos szerencsés ihlettel megalkotott „*Jelky András kalandjai*” című könyve és a gyermek lelki világába behatolt Győry Vilmosnak verses és prózai munkái emelkedtek ki ebből a sivár irodalomból.

Sokan foglalkoztak már akkor, írók és paedagogusok, ezekkel a kétségkívül beteg viszonyokkal és azzal, lehetne-e és miként a bajokon segíteni. Ezek közül helyes és gyakorlati irányba terelte a kérdést a sajtó egyik buzgó munkása, Kürthy Emil, a kit az irodalom iránti szeretet vitt erre a pályára, a midőn felvetette egy ifjúsági lap alapításának eszméjét, a mely a gyermek életében mintegy folytatása volna a Forgó bácsi által szerkesztett kitűnő „*Kis Lap*”-nak és a serdültebb ifjúságot olvasmányokkal ellátna mindaddig, a míg az a nagy irodalom részére megérett. Kürthy Emil közölte velünk eszméjét és mi azonnal hajlandók voltunk annak megvalósítását lehetővé tenni.

1883 december 1-én szerződés jött köztünk létre, a mely szerint mi közösen közrebocsátunk egy ifjúsági folyóiratot Kürthy Emil szerkesztése mellett. A folyóirat mindkét fél tulajdona lesz, anyagi hasznában vagy veszteségében mindkét fél egyformán részesedik. Tekintet nélkül az anyagi eredményre, köteleztük magunkat a lapot három éven át okvetetlenül fenntartani.

A lap 1884 január 1-én „*Magyar Ifjúság*” cím alatt indult meg. Felelős szerkesztője: Kürthy Emil. főmunkatársai: Győry Vilmos és Mikszáth Kálmán, rendes munkatársai: Agai Adolf, Bartók Lajos, Csiky Gergely, Herman Ottó, Jókai Mór, László Mihály, Pósa Lajos, Reviczky Gyula, Szabóné Nogáll Janka, Sebők Zsigmond, Szabó Endre, P. Szathmáry Károly, Szépfaludy Ferencz, Könyves Tóth Kálmán, Törzs Kálmán voltak.

Abból indultunk ki, hogy a legjelesebb írókat kell megnyerni az ifjúsági irodalom részére, mert az ifjúságnak a legjobbat kell adni, a mit a magyar irodalom előteremteni képes. Lehet e ennél szebb munkatársi névsort összeállítani?

Ez a névsor azonban nemcsak program volt, nemcsak az előfizetők megnyerésére alkalmas csábítóeszköz, hanem kész valóság; mi tényleg megnyertük mindazokat az írókat arra a rájuk nézve szokatlan feladatra, hogy „emelkedjenek fel” az ifjúsághoz és lássák el annak szellemi szükségletét. Mindjárt az első füzet Bartók Lajos, Csiky Gergely, Győry Vilmos, Jókai Mór, Sebők Zsigmond, Törzs Kálmán közleményeivel indult meg és ezen munkatársi színvonalon maradt a lap folytatólag is. Ide írta Mikszáth Kálmán már a második számban „*A mi kis morzsánk*” című elbeszélését és a „*Magyar Ifjúság*” avatta őt azoknak a világ-irodalomban páratlanul álló elbeszéléseknek költőjévé, a melyeket a gyermekekről írt és a melyek munkásságának legjavát alkotják. Itt kezdte ifjúsági írói pályáját Gaal Mózes, itt közölte Könyves Tóth Kálmán tudománypszichológus jeles dolgozatait. Itt írta meg Csiky Gergely még ma is utól nem ért gyermekszin-

műveit és itt kezdte meg a magyar gyermek-költészetben korszakos pályafutását Pósa Lajos. Itt közölte Vajda János legkedvesebb vadászrajzait és a „*Magyar Ifjúság*”-ban váltott jegyet a gyermekirodalommal Benedek Elek és Sebők Zsigmond is.

Hogy a külföldi ifjúsági irodalom legjavát, valamint az előrehaladott illusztratív művészetnek termékeit biztosíthassuk magunknak, megállapodásokat létesítettünk előkelő francia és angol kiadókkal, a melyek a „*Magyar Ifjúság*”-nak biztosították a kiadók java ifjúsági iratainak fordítási jogát. Különösen a világhírű párisi Hetzel céggel, a francia ifjúsági irodalom ez elsőrendű művelőjével kötött megállapodásunk igen nagy értékeket biztosított a „*Magyar Ifjúság*”-nak. Ő általa jutottunk közvetlen érintkezésbe Legouvé Ernő-vel, a ki egészen új irányt jelentett az irodalomban, a bölcselkedő oktatás terén.

A „*Magyar Ifjúság*” nemcsak ephemer értékű aktualitásokkal foglalkozott és nemcsak kisebb elbeszéléseket, rajzokat, ismertetéseket és leírásokat közölt, hanem épp úgy, mint a „*Regényvilág*” és éppen abból az üzleti értékesítési gondolatból kiindulva, folytatásokban közölte az ifjúsági irodalomnak elismert kiváló termékeit.

A „*Magyar Ifjúság*” útján jutott a magyar irodalom azokhoz az ifjúsági munkákhoz, a melyek még ma is, harminczöt év múlva — önérzettel állapítom meg — a magyar ifjúsági irodalom legjava termékeit alkotják.

Elég, ha hivatkozom Burnett: „*Kis Lord*”, ugyane szerző „*Sárika története*”, Daudet Alfonz: „*Egy hajó története*”, Genin: „*Egy valódi hős*”, Mayne Read: „*Skalpvasás*”, ugyane szerző „*Vilmos*”, a hajóinas „és a Tűzföld”, Mikszáth Kálmán: „*A két koldusdiák*”, „*A kis primás*”, Stevenson: „*A kincses sziget*”, P. Szathmáry Károly: „*Rossz asszony várat vesz*”, Tóth Sándor: „*Kuruczvilág*” és Mark Twain: „*Koldus és királyfi*”, „*Tamás urfi kalandjai*” és „*Huckleberry Finn kalandjai*” című elbeszélő műveire és Bánffy: „*Magyar László utazásai*”, De Gerando: „*Az emberiség jóltevői*”, Szathmáry: „*Magyar Pantheon*”, Tissandier: „*A tudomány vértanúi*”, K. Tóth Kálmán: „*A munka bajnokai*” című ismeretterjesztő munkáira.

De a mennyire sikerült a „*Magyar Ifjúság*” köré csoportosítani a classikus írók, az ihletett költők, a hivatott tanférfiak, nevezetesen tudósok és kitűnő illusztrátorok egész gárdáját, épp oly nehéz volt a lapnak olvasókat és előfizetőket szerezni és állandóan biztosítani. Ennek a körülménynek egy sajátságos tünet az oka. A serdültebb ifjúságnak való ifjúsági lapot a kiadó nagy, költséges reklámmal ismertetni a tanuló-ifjúság körében, azután összehoz ezen az úton egy pár száz vagy egy pár ezer előfizetőt és egy vagy két év múlva egyszerre szemben találja magát a semmivel.

Az előfizetők gyermekekből férfiakká válnak, a gimnázistákból egyetemi hallgatók, az ifjúsági lap előfizetőiből politikai napilapok olvasói lesznek és a kiadó kezdheti újra a rendkívül nagy

propagandaköltséget, hogy magának új előfizető közönséget szerezzen. Ezt a világ egyetlen kiadója sem bírná el soká. Ez az oka annak, hogy kisebb nemzeteknél a serdülő ifjúság számára való ilyenféle folyóirat nem tud állandóságra vergődni. Ezt bizonyítja minden egyes kísérlet, a mely azóta is történt, annak az egynek, a „Zászlónk“-nak kivételével, mely oly anyagi forrásból táplálkozott, mely lehetővé tette, hogy jóformán ingyen küldessék szét igen nagy példányszámban a tanuló ifjúság körében.

A „Magyar Ifjúság“ elismert kiválósága mellett is már a második évfolyam megindulásakor tette ezt a tapasztalatot, mindemellett folytatni óhajtottuk a lapot, a melynek igen nagy jelentőséget tulajdonítottunk kulturális tekintetből és különös tekintettel az úgynevezett melléktermékekre, azokra a könyvekre, a melyek különnyomatkeppen a „Magyar Ifjúság“-ból keletkeztek.

Az anyagi siker kimaradásának okát természetesen már a második évfolyam megindításakor észrevettük és tudtuk, hogy állandó küzdelemre lesz szükség, ha a lapot fenn akarjuk tartani. El is készítettük azt a tervet, a mely szerint ez még lehetségesse válnék bizonyos korlátok között a nélkül, hogy évenként fokozódó deficitel kelljen megküzdenünk.

Azonban *Kürthy Emil*, az igazán lelkes szerkesztő és társtulajdonos, nem akarta hinni, hogy a passivitásnak ily természetes oka van és az administratio hibájául róta fel azt, hogy a lap előfizetőinek számā nem gyarapodik és hogy csak újabb és újabb injectiókkal tartható fenn bizonyos standardon.

Azzal az indokolással, hogy a „Magyar Ifjúság“-ba „bele van szerelmesedve“ és szeretne annak egyedüli kiadótulajdonos-szerkesztője lenni, 1885 július havában felkért bennünket arra, hogy az év végével bontsuk fel szerződésünket és engedjük át neki a lap tulajdonjogát. Ő meg akar próbálkozni, nem tudná-e saját erejével a lapot virágzásra juttatni.

Mi készséggel hozzájárultunk ehhez a javaslathoz mert *Kürthy Emil* nekünk a nagyobb lélegzetű munkák önálló könyvkiadásokban való közrebocsátásának lehetőségét biztosította és ránk nézve ez volt a fődolog.

Kürthy Emil még néhány évig folytatta a „Magyar Ifjúság“-ot csodálatraméltó szívóssággal, lelkeséggel és ügyszeretettel, de azután nem bírta tovább, kénytelen volt átadni másoknak. *Tábori Róbert* és *Zempléni P. Gyula* kísérleteztek vele még egy ideig, azután végleg megszüntették.

Azóta több ifjúsági folyóirat keletkezett, meg is szűnt. Azt hiszem, egyik sem érte el a „Magyar Ifjúság“ színvonalát.

*

A „Magyar Ifjúság“ megszűntével az ifjúsági irodalom is kivált kiadói tevékenységünk köréből. Más feladatok foglaltak el bennünket és sohasem jutottunk hozzá, hogy mindazt megvalósíthassuk, a mit az ifjúsági irodalom terén

még ma is, sőt ma még inkább, mint valaha, megvalósítandónak tartunk.

E soroknak nem lehet feladata programmot adni a jövőre, mert hiszen ez a munka visszatekintést akar nyújtani a multra. Mégis ide akarok vetni a tapasztalatból leszűrt néhány gondolatot, talán hozzájárulok ezzel annak a kérdésnek tisztázásához, a mely még ma is megoldatlan.

A könyv, a melyet a gyermeknek, a serdülő ifjúnak nyújtani akarunk, legyen „le meilleur des livres possibles“, a lehető legjobb könyv. Erre kell törekednie elsősorban a kiadónak. Voltaképpen csakis neki, mert az író nem is igen törekedhetik erre. Azt gondolom ugyanis, hogy az író, midőn leül az íróasztalhoz azzal az előleges feltevessel, hogy most könyvet fog írni a gyermeknek, hogy leszáll a gyermek értelmi képességéhez, törekszik beleélni magát a gyermek lelkületébe és gondolkodásába; egyáltalában nem tud gyermeknek való jó könyvet írni. Az a mesterséges hangulat, a melyet az író magára erőszakol, nem alkalmas kísérője az írásnak. A jó gyermekkönyvek azok, a melyeket eredetileg nem a gyermekek részére írtak. Azok, a melyek gyermekkönyvvé váltak. *Gulliver-t*, *Robinson-t* szerzőik nem szánták gyermekolvasmányoknak, felnőtt, komoly emberek számára írták ezeket a könyveket és belső értékük folytán váltak az ifjúság irodalmi klasszusaivá, mert tárgyuknál, tartalmuknál, művészetüknél, szellemüknél fogva erre alkalmasnak bizonyultak. A tündérmeséket sem írták gyermekek részére. A nép helves ösztöne találta ki azokat a csodákat, a melyek a mesékben megragadják az egyszerű nép, az egyszerű gyermek képzeletét.

Semmiféle mese, a melyet bármely író azért írt le, hogy most a gyermeknek meséljen hozzá nem ér, meg sem közelíti a legegyszerűbb népmesét.

Az következik ezekből, hogy ifjúsági irodalmat nem lehet mesterségesen előállítani, nem lehet, de nem is kell, mert az megvan classikus íróink munkáiban, a honnan ki kell emelni a kincset, megtisztítani attól, a mi esetleg hozzátapadt és kellő feltalálásban, aranytálczán nyújtani az ifjúságnak. Megvan a görög és latin irodalomban, megvan a francia és angol irodalomban, megvan a német és spanyol irodalomban. De megvan a magyarban is, csak hogy nem nyúltunk még utána, nem fedeztük még fel, nem aknáztuk még ki.

A kiadó kötelessége, de érdeke is az új, a classikus ifjúsági irodalmat a legjobb íróknak, mint átdolgozóknak és szerkesztőknek segítségével megalkotni, mert hiszen ez a legjobb propagandája a nagy irodalomnak.

A gyermek, a ki rossz könyveket olvas, a ki unalmas könyvön rágódik, a kire ráerőszakolják, hogy tudákos, moralizáló, okoskodó, báj és költészet nélküli, fellengős és szellemeskedő könyvet olvasson, az megútálja az olvasást és többé nem is akar könyvhöz nyúlni. A gyermekkel kell megszerettetni a könyvet, ha azt akarjuk, hogy a férfi híve legyen a könyvnek. Ha a

gyermek körében tettük lelki szükségé az olvasást, a mi csak igazán jó könyvekkel érhető el, akkor megvan törve az útja az irodalomnak a későbbi férfiak, asszonyok körében.

A nagy classikusok, a kik nem is gondoltak a gyermekekre, mikor munkáikat írták, ezek beszélnek a gyermekek szájaíze szerint.

Anatole France azt írja egyik tanulmányában:

„Sokszor olvastattam nagyon fiatal gyermekkel néhány éneket az Odisszeából jó fordításban. El voltak ragadtatva. Don Quixote (sok kihagyással) a legkellemesebb olvasmány, melyben egy tizenkétéves lélek megfürödhetik. Magam, a mikor olvasni tanultam, elolvastam Cervantes könyvét és annyira megszerettem, átéreztem, hogy ennek az olvasmánynak köszönhetem még ma is vidámságom nagy részét“.

Ugyanebben a tanulmányban találkozunk *Louis Figuier* nevezetes francia tudóssal, a ki felháborodik arra a gondolatra, hogy a gyermekek tündérmeséket olvassanak.

„Igen, kis leányom Jeanne, csukd be hamar a meséskönyvet, a mely úgy megrikattott az imént és hamar olvasd az aetherizációt. Szép volna, ha még hét éves korodban sem volna kész véleményed az azót-protoxid anaestetikus hatásáról!“

„*Louis Figuier* azt is felfedezte, hogy a tündérek képzeleti lények. Ezért nem szenvedheti, ha tündérekről mesélnek a gyermekeknek. Ő a guanóról beszél nekik, ez igazán nem képzeleti tárgy. Nos, doktor úr, igenis vannak tündérek, épp azért, mert képzeleti lények. Megvannak az üde és naiv képzeletekben, a melyek mindig nyitva állanak a népies tradíciók örök fiatal poesisé előtt.“

A legcsöppebb könyvecske, a mely egy költői gondolatot ad, egy szép érzést sugall, szóval, a mely megmozdítja a lelket, végtelenül többet ér a gyerekeknek, mint az önök egész mechanikus könyvtára.

Mese kell a kis és nagy gyerekeknek, szép mese versben vagy prózában, írás, a min nevetünk, vagy sírunk, a mely magával ragad. Ma kaptam egy ilyen szép mesekönyvet, a melynek előszavában azt olvasom, hogy az álmokra szüksége van az emberiségnek s hogy a nevetésnél inkább különbözteti meg az embert az állattól az ábránd.

Nos hát a gyerekek is szüksége van az ábrándokra. Érzi, hogy képzelete dolgozik és ezért kellene neki a mesék. A mesemondó újra megteremti a világot a maga módja szerint.“

A magyar gyermekeknek valóban újra meg kell csinálniuk a világot, ha élni akarnak benne a maguk módja szerint. Azért kell gondoskodnunk arról az ifjúsági irodalomról, melyben megtalálja a magyar ifjúság az álmokat és az ábrándokat, a melyekből megalkotja az eltűnt és elpusztult helyébe az igazi új Magyarországot.

Révai Mór.

Franklin Benjamin önéletrajza.¹

Az emberiség szellemi fejlődésének legfőbb rúgója a nagy emberek. Nekik tartozunk a legnagyobb hálával akármelyik téren működtek is. Bizonyára a hálaadó egy részének a lerovása, ha nemcsak nagy tettök, hanem életök iránt is érdeklődünk. Sőt igen sokszor az, hogy hogyan lett egy-egy nagy ember azzá a mi volt, hogyan jutott el pl. tudományos tételéhez, világírányító helyzetéhez, még érdekesebb és tanulságosabb, magánál a felfedezésnél vagy politikai tetteinél, különösen ha a hős maga írja le élete küzdelmeit és viszontagságait.

E tekintetben kétségkívül a világirodalom legértékesebb önéletrajzai közé tartozik a híres *Franklin*-nak (1706—1790) öreg korában írt önéletrajza (1771, 1784, 1786—1889.), mely egyben a XVIII. századbeli amerikai életnek is hű tükré, a mikor az óriás terület még gyéren lakott, erdőborította föld és Anglia gyarmata volt. Élete, mely a legszebb pályafutások közé tartozik, mely embernek osztályul juthat, példáját mutatja annak, hogyan lehet valakinek saját erejéből, tehetsége és erkölcsi érzülete segítségével alacsony viszonyokból a legmagasabb polcra emelkedni: nyomdászinásból államférfiúvá. Mert bizony a gyermekkor nem sokkal biztatott. Apjának nagy családja volt (kétszeres házasságban 17 gyermek) és a gyertyamártás mesterségét űzte. Benjaminget az egyházi szolgálatra szánván, egy időre magasabb iskolába adták (ú. n. grammar-school), de egy év múlva kivették, bár feltűnő előhaladást tett, mert apja szegénysége miatt nem viselte a költséget tovább. Kivette tehát a felsőbb jellegű iskolából és elemi iskolába küldte, hol írni és számolni tanult. 10 éves korában pedig a saját üzletébe vette. Ez a mesterség azonban nem nagyon tetszett a kis Benjamingnak és ezért apja utasítására rendre más iparágak ügyességeit is elsajátította. Végre is a könyvnyomtató mesterség mellett döntött. Természetes, hogy a sok mesterségben való jártasság előnyére vált feltalálói elméjének, de olykor őt is elfogta a minden lángelmét jellemző vágy a rendkívüli felé: tengerész szeretett volna lenni, Robinson kalandjait átélni, de szülői aggodalma visszatartotta. Mint nyomdász először testvérbátyja műhelyében dolgozott és úgyszólván minden szabad idejét olvasással töltötte. Így kerültek többek közt következő könyvek a kezébe: *Burgan*: A zarándok utazása, *Locke*: Az emberi értelemről, *Xenophon* munkája Sokratesről, a *Spectator* c. folyóirat több kötete stb. Bátyja lapot is szerkesztett, melybe ő a politikai viszonyokat bíráló névtelen leveleket közölt. Mivel azonban bátyja rosszul bánt vele, könyvei eladásából pénzt szerzett és New-Yorkba szökött. Ez 1723 október havában történt, mikor még csak 17 éves volt. Itt azonban William Bradford nyomdásznál nem kapott helyet, hanem ez Philadelphiá-

¹ E cikk megírásánál Franklin önéletrajzán kívül forrássul szolgált Jóób Lajos kiváló tanulmánya Franklinról. Budapest 1910.

ban lakó fiához utasította. Félig hajón, félig gyalog tette meg az utat nagy viszontagságok és nélkülözések között és piszkosan meg kiéhezetten érkezett meg Philadelphiába, abba a városba, melyből később híre az egész világba kihatolt. Első dolga volt kenyeret venni és bizony furcsa külsőben haladt el leendő apósának Mr. Read kapuja előtt. A városban nem Bradford, hanem Keimernél kapott munkát és lakást Readéknél fogadott. Mint nyomdász csakhamar bevált és Sir William Keith kormányzó tanácsára önállósulni szeretett volna, azonban apja, kit személyesen felkeresett, kereken megtagadta hozzájárulását. És ez talán jó is volt, mert Benjamin még tanuló éveit élte, nyugtalanság, kapkodás jellemzi eljárását, a mint ő maga nem is tagadja ifjúkora tévedéseit és ezeket jellemzőleg saját hibáknak („errata”) nevezi. Ilyennek ismeri el Bostonból való szökését, továbbá azt, hogy a bátyja részére Vernon-tól utalványozott pénzt fölvette, de el nem küldötte neki, hanem egyik könnyelmű barátjával elköltötte, végül, hogy elhamarkodva eljegyezte magát Read kisasszonnyal. Az utóbbi két hibát azonban később jóvátette. A kormányzó azonban tovább sem szünt meg őt biztatni és rávette, hogy utazzék Angliába, hogy egy nyomda felállításához szükséges eszközöket beszerezze. Így került a tapasztalatlan Franklin Londonba (1724 december 24.). Itt csakhamar talált munkát, de keresményét Ralph nevű barátjával színházakra és más szórakozásokra költötte. Read kisasszonynak pedig azt írta, hogy nem szándékozik többé visszatérni, mire a csalódott leány egy fazekashoz ment nőül, kitől azonban hamarosan elvált.

Itt született meg első irodalmi kísérlete (Értekezés a szabadságról és a szükségszerűségről, az élvezetről és a fájdalomról). Nemsokára rá szakított Ralph barátjával és komolyabb, takarékosabb életmódot kezdett. Társai a nagy Watt-nyomdában sok pénzt elfizettek a munkák közben elfogyasztott sörre. Ő csak vizet ivott és ezt a pénzt megtakarította. Mivel kora gyermekége óta kitűnő úszó volt, egy ideig arra gondolt, hogy úszómester lesz. Szerencséjére azonban Dentovn nevű barátja, a ki árukat vitt Philadelphiába, segédül vette maga mellé és így visszakerült hazájába. Az üzleti tevékenység igen tetszett neki, azonban Dentovn korai halála után ismét foglalkozás nélkül maradt. Azért újra Keimerhez ment, míg nem alkalma nyílt Meredith barátjával új nyomdát nyitni. Megemlítendő ez időszakból, hogy ismerőseivel egy *Junto* nevű társas-önképzőkörfélét alakított és hogy megkezdte nagybbszabású hírlapi tevékenységét. Átvette Keimer lapját (The Pennsylvania Gazette) és néhány év alatt virágzóvá tette, majd aláírás útján megalapította az első kölcsönkönyvtárt. (1731.) Ugyanezen időben jóvátette, a mit Read kisasszonnyal szemben vétett, elvéván őt feleségül. Ezen idő alatt is állandóan folytatta önképzését, sőt megfogant benne az erkölcsi tökéletesedés szándéka is. E célra rovatos lajstromot eszelt ki, melybe hetenként följegyezte, hogy hányszor vétett a

következő erények ellen: mértékletesség, hallgatagság, rendszeret, határozottság, igazságtalanság, szorgalom, őszinteség, igazságosság, önuralom, tisztaság, kedélynyugalom, szemérmesség és alázatosság. Kísérlete nagyon érdekes és eredeti, de mint Jóób Lajos helyesen megjegyzi, az, hogy az erényeket lajstromozta és formászerűleg elkönyvelte, kissé az amerikai kalmárra emlékeztet. De különben is sokat foglalkozott erkölcsi kérdésekkel, sőt tervezett egy „az erény művészete” cz. könyvet is, mely azonban sohasem készülhetett el. Közben társadalmi tevékenysége mind szélesebb mértéket ölt és ebben is ethikai gondolat vezet. Hírlapja és később annyira elhíresedett naptára is ennek a szolgálatában áll. Ez utóbbit 1732-ben adta ki először Poor Richard's Almanach (a szegény Richárd naptára) Rich. Saunders álnév alatt. Nagy elfoglaltsága ellenére ráér még nyelveket is tanulni: megtanul francziául, olaszul meg spanyolul és úgy tér vissza a latinhoz, melyet gyermekkorától elhanyagolt és az ő eljárását ajánlja önéletrajzában a legcélszerűbb módszernek. Üzlete, mely már teljesen az övé volt, mert Meredithet régebben kifizette volt, annyira megizmosodott, hogy teljesen átadhatta magát közéleti, közelebbről politikai és tudományos tevékenységének. Semmi sem kerülte ki a figyelmét. Az utcatisztításra, kövezésre, világításra egyformán gondolt, hatott a tűzoltóság reformjára, gondoskodott az ifjúság neveléséről (akadémia alapítása), szervezte a városi és nemzeti őrséget (milicia), javította a fűtést egy nyílt kemence felállításával stb. Már 1736-ban megválasztották jegyzőnek a pennsylvániai General Assembly-be (törvényhozó testület) és ezentúl is mindig megválasztották, hogy ügyességgel tudta kedvenc eszméit megvalósítani, így pl. a honvédelmet a quäckerek idegenkedése ellenére, olyanformán, hogy a ház kenyérre, lisztre, búzára és magfélére („other grain”) szavazott meg pénzsegélyt, a kormány pedig ez utóbbin lőport értett! Diplomatai tehetsége akkor tűnt ki, mikor a francziák ellen 1754-ben kitört háború alatt az indiánokkal sikerült kedvező egyezséget kötnie. Mivel e népfaj nagy hibája volt a részegeskedés, előbb nem adott nekik rumot, míg be nem fejeződtek a tárgyalások. Azonban okos és óvatos intézkedései még sem tudták megakadályozni az ellenséget semmibe sem vevő Braddock angol tábornok vereségét Monongahála mellett 1755 július 8-án, kinek a hadsereg élelmezésével nagy szolgálatot tett. Az assemblyben egyébként az ellenzék vezére volt és mindig bátran megállotta a sara t a kormányzóval állandóan tartó czivakodásban mert az a Penn-család megbízottja volt és természetesen sokszor az assembly ellenére minél több hasznot igyekezett a telepítvényből húzni, különösen sok viszály keletkezett a megadóztatás kérdéséből. A kormányzó ugyanis a telepítvényre kivetette az adót, de a tulajdonos család birtokai mentesek maradtak, a mi nagy elkeseredést keltett. Az assembly végre is megunt a viszálykodást és úgy érezve, hogy a kormányzó utasításai nemcsak az assembly és a

telepítvény szabadalmaival is ellenkezik, hanem a koronára is ártalmasok. Franklint a királyhoz intézett kérvénnyel Angliába küldte. 1757 július 26-án érkezett meg Londonba. Itt megszakadnak följegyzései, tehát épp életének tetőpontja, az amerikai függetlenségi harcban (1775–1783) és az új államszövetségben való szereplése előtt, a mit bizonyára felelté sajnálhatunk.

De eddigelé inkább csak életének külső, eléggé kalandos eseményeit vázoltuk, pedig jobban érdekelne az ő lelkivilága. Erre ugyan kevésbé tér ki, de néhány érdekes történet és elszórt etikai reflexiók elég fényt vetnek lelki fejlődésére is, ha teljesen nem lehet is az ő jellemképét az önéletrajz alapján megrajzolni. Azt már láttuk, hogy ifjúkora éppenséggel nem volt ment a következetlenségtől, az ifjú erő túláradásából származó tévedésektől. De dicséretére legyen mondva, önnön erejéből emelkedett erkölcsi önállóságra. Könnyelmű élete Philadelphiában, majd Londonban, mégis csak igen rövid ideig tart és elég gyorsan megtalálja magát a jó utat, mely a munkás élet felé intett. Mint minden nagy ember, ő is óriási munkásságot fejt ki és pihenést alig ismer. Példányképe az igazi yankee-nek jó értelemben, a mennyiben megvannak benne az igazi amerikai tulajdonságok. Ő a legelső „*selfmade man*“, a ki legtöbbet magának és legkevesebbet az iskolának köszön, a ki az iskolai nevelés hiányait folytonos önképzéssel pótolja; ő a legelső amerikai jellegű *üzletember*, a ki azt vallja, hogy „*Time is money*“ (az idő pénz), a hitel pénz, a becsületesség *hasznos*, mert hitelt hoz és ő, a legelső *technikus*, a ki a tudományt a praktikus élet szolgálatába állította. Szó szerint ezt írja: „Meggyőződtem róla, hogy igazság, becsületesség és őszinteség az emberekkel való közlekedésben döntőfontosságú életboldogságunkra nézve és e pillanattól kezdve elhatároztam, hogy egész életemen át gyakorolni fogom“. A kinyilatkoztatásra nem nagy súlyt helyeztem, mert azon véleményben voltam, hogy bizonyos cselekedetek nem azért rosszak, mert a kinyilatkoztatott tan tiltja, vagy jók, mert ajánlja, hanem azért vannak megtiltva, mert természetök szerint rosszak, illetőleg mivelhogy jótékonyak, ajánlhatunk nekünk“. Gyermekekorában egyszer nagyon megtetszett neki egy síp, melyért mindent odaadott, a mi nála volt. Otthon aztán megmagyarázták neki, hogy a sípot sokkal olcsóbban is megkaphatta volna. Ezt a tanulságot aztán soha többé el nem felejtette és a „ne adjunk sokat a sípért“ üzleti életének valóságos jelképe lett. Az az erős utilitárius érzés azonban, mely az eddig érintett elvekből hozzánk szól, nem tette csak saját hasznára néző telhetetlen pénzeszsákká, hanem váltig hangoztatta az emberek szolidaritását. Jellemző erre nézve, hogy találmányaira nem kért szabadalmat, mert mindig hű maradt azon maximájához: „mivel mások találmányaiból nagy előnyöket húzunk, azért örülnünk kellene azon alkalmaknak, midőn másoknak saját találmányunkkal szolgálhatunk és azért azt önként is nagylelkűen rendelkezésükre kellene bocsátanunk“. Bizonyára feltűnik

az is, hogy honnan vette Franklin az időt annyi mindenféle dolognak az elvégzésére? Erre világot vet okos időbeosztása, melyet a fent érintett eredményeket őrző naplóval kapcsolatban említ meg. E szerint a *reggelre* (5–7) vonatkozó utasítás: *kelj föl, mosdjal meg, imádkozzál! oszd be napi teendőidet, hozz a napra vonatkozó határozatokat, folytasd magánstudiumodat és reggelizzél! 8–11-ig dolgozzál! Dél 12–1. Nézd át üzleti könyveidet és étkezzél. 2–5 dolgozzál! Este 6–9. Tégy minden dolgot a maga helyére. Vacsorázz. Szórakozzál zenével, olvasással, társalgással. Vizsgáld meg a lefolyt napot. Éjjel 10–4-ig aludjál!*

Ime, mindezek csak töredékek Franklin gazdag életéből, de magukban is bizonyítják, hogy ez ember pályája érdemes a tanulmányozásra. A férfias kitartás, szorgalom, takarékoság, kereskedői becsületesség, közhasznú tevékenység tündöklő példaképe ő, természetesen elsősorban nemzetére nézve, mert bizony a Carnegie-k, Rockefellerek stb. benne láthatják ősapjukat, míg bennünket európaiakat, hideg józansága, lendületnélküli életprózája és nyers utilitarizmusa néhol kissé idegenül érint. De nemzetét épp ezek az erények tették oly hatalmassá és gazdaggá, ha a pénzszerzés, mint öncél, idővel oly tüneteket vetett is felszínre, melyek a Franklin útjától való eltérést jelentik...

De mindenképp ez a szerény polgárember, ez a gyakorlati bölcs és tudós csodás sokoldalúságával és szívós erélyével egyike volt a legértékesebb embereknek, a kik valaha éltek. Értékes embervolta talán még nagyobb annál az érdeménél, melyet Turgot így fejezett ki: „Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis“. („Az eget a villámtól, a zsarnokot a hatalomtól fosztotta meg.“) *Dr. Szelényi Ödön.*

Apróbb vonások Tisza Istvánról.¹

Ha Tisza István politikai pályafutását, kormányzati tevékenységét, egyházi téren kifejtett munkásságát, közéleti szereplésének bármelyik részét tekintjük, jellemző vonásként látjuk ki-domborodni e nevezetes pálya kiváló hőisének azt a tulajdonságát, hogy akármibe fogott, azt a lehető legnagyobb komolysággal és odaadással végezte.

Ez a vonás jellemezte őt az irodalom terén — nem hivatásszerűleg, de nagy felkészültséggel és buzgalommal folytatott tevékenységében; sőt még szórakozásaiban, kedvteléseiben, a társas életben is.

A tollforgatást — különösen időnként, mikor elfoglaltsága engedte — nagy előszeretettel üzte. Politikai napilapokban sok cikket látott napvilágot, élete utolsó éveiben nagy kedvvel dolgozott a nép számára alapított *Igazmondó* cz. újságba, régebben több értékes agrárpolitikai és pénzügyi tanulmányt tett közzé a *Nemzetgaz-*

¹ Mutatvány a szerzőnek „*Tisza István. Élet- és jellemrajzi vázlat*“ című, most sajtó alá kerülő s a nagy közönségnek szánt munkájából.

dasági Szemlé-ben és a *Budapesti Szemlé*-ben s egy különösen érdekes dolgozata jelent meg Barras-nak, a francia forradalom nagyhatalmú vezéremberének emlékiratairól; utóbb sok politikai és történelmi tárgyú cikket írt a *Magyar Figyelő*-be s beszédei közül is sok került kiadásra, részint külön, részint összegyűjtve, *Magyar agrárpolitika* címmel pedig 1897-ben könyve is jelent meg, mely hamarosan megérte második kiadását, németre is lefordították, s melyben a mezőgazdasági termények árhanyatlásának okaival és orvoslása eszközeivel foglalkozott.

Itt említjük fel azt is, hogy a M. Tud. Akadémia 1910-ben tiszteleti, a Kisfaludy-Társaság pedig 1918-ban rendes tagjai sorába választotta. Amott még bemutatta *Sadowától Sedánig* című rendkívül érdekes történelmi tanulmányát — melyben az 1870-iki francia-porosz háború előzményeit fejtegette, nagy tudományos apparátussal, eredeti kútforrások alapján — emitt azonban már nem hagyott neki időt a végzet, hogy széket elfoglalhassa. Írásai hű másai voltak beszédeinek: világosak, minden póz és czikornya nélkül, erős okfejtéssel, meggyőző erővel.

Hogy Tisza István igen sokat olvasott, szoros tanulmányképpen is, az természetes; de szeretett időtöltésből, konkrét cél nélkül, az önművelés magasabb szempontjából is olvasni, s a több ezer kötetre rúgó geszti könyvtárt — úgyszólván utolsó betűig végigolvasta. Kedvenc olvasmányai történelmi, politikai és nemzetgazdasági munkák voltak, de nagyon szeretett néhány költőt is, köztük elsősorban Arany Jánost, kinek a lírában tartózkodóbb, jellegzetesen epikus egyénisége, reális józansága és komoly hazafiassága erősen megfogta az ő rokonlelkét, míg Petőfi egyéniségével az övé kevésbé hangzott össze. De azért Petőfi több versét nagyon szerette s szívesen olvasta és nagyra becsülte Vörösmartyt is. A német klasszikusok közül Goethét inkább kedvelte, mint Schillert. A németekhez egyáltalában erősen vonzódott, nagyratartotta őket, német írók és államférfiak mondásait beszélgetés közben gyakran idézte. A dolgos, józan germánok után mindjárt az angolokat szerette, kiknek történelmét nagy kedvvel tanulmányozván, azt a legapróbb részletekig ismerte, a francziáktól azonban idegenkedett.

Képekben nagyon tudott gyönyörködni, a tájképeket különösen szerette; a secessió festők műveitől azonban egyenesen irtózott. Hitvallása e téren az volt — a minek egy Magyar Figyelő-beli érdekes cikkében is kifejezést adott — hogy „a művészet lényege az igazságban rejlő szép, az élő valóságban megnyilatkozó költészet”. Dolgozószobájában egy gyönyörű Szinyei-kép volt, azt örömmel és büszkeséggel mutogatta látogatóinak. Kedves volt neki az a Benczúr festette Ferencz József-kép, mit az öreg király maga ajándékozott Tiszának.

Színházba nem igen járt; a politika, a maga elengedhetetlen clubéletével, estéit is nagyon lefoglalta s így legtöbbször csak közepére érhetett oda az előadásnak, mikor a clubból távozva, felesége után elment a színházba.

A könnyebbfajta zenének — különösen a cigánymuzsikának — nagy barátja volt, a maga magyarosan komoly módján el tudott néha mulatni is, az öreg Berkes, vagy még inkább a híres debreczeni primás: Magyarai nótái mellett, kit valamennyi cigány közt legkülönbnek tartott Zongorázni egyébként tanult gyermekkorában maga is, de elég jó hallása lévén, legszívesebben kotta nélkül játszott magyar dalokat. Egyszer megesett vele az is, hogy felcsapott zeneszerzőnek s komponált egy — keringőt.

Fiatalabb éveiben táncolni is szeretett, de úgyszólván csak csárdást, a mit jókedvvel, tűzzel, igazán magyarosan járt. Talán nem lesz érdektelen följegyezni, hogy a táncz volt jóformán az egyetlen alkalom, a mikor keztyűt húzott, mert kezének ilyen békóba szorítását — se estélyen, se csikorgó hidegben, még katonakorában sem szerette.

Testedző szórakozásai között legelső helyen a lovaglás állott, a mit nemcsak fiatalabb korában, mikor még semmi testi fogyatkozása sem volt, hanem később is, szembaja és mindkét szeme operációja ellenére is. Élete végéig rendkívül nagy kedvvel űzött. Vadászni is inkább csak lóhátról szeretett, a fegyverrel vadászt nem igen űzte, később — látása erősebben megromolván — egészen abba is hagyta. A zsuki híres falkavadászatokon nagy előszeretettel vett részt; — ott bukott egyszer fel — már rosszul látván — egy kedves sárga kanczával, s törte el kulcsontját, mikor is aztán a közelben lakó sógoránál, gróf Bethlen Páléknál ápolták. Nagyváradon és Zsukon, az úrlovas-versenyeken, akadályversenyben is többször részt vett, még szemének operálása után is. Utolsó versenyét sajátnevelésű „Dóra” nevű kedves sötétpej kanczával nyerte, — legutolsó hátaslova pedig, melyet az olasz harczterén lovagolt, egy „Forgó” nevű szürke paripa volt. Mikor sok évvel ezelőtt István fia Angolországban tanult, első miniszterelnöksége után szabad időhöz jutván, meglátogatta őt, s ez alkalommal meghívást kapott egy falkavadászatra. Akkor már pápaszemet kellett viselnie, a szürke hályog is fejlődőben volt balszemén, s lova felcsapván fejét, a vendég magyar úrlovas szemüvege összetört. Másik szemüveg nem volt nála, leszállani a nyeregből nem akart, s mert az előtte haladó lovas lóvának szürke tömegét szabad szemmel is látta valamennyire, mindenütt annak nyomában vágatott tovább, s báran és szerencsére baleset nélkül jutott át az eléjük került árkokon, bokrokon.

Míg látása engedte, tennis-t is nagy kedvvel és kitünően játszott. Első szemoperációja után is próbálkozott még a tenisszel, ment is a dolog, játéktársai nem panaszkodtak játéka ellen — ő azonban, legszigorúbb bírása magának, nem volt megelégedve játéka pontosságával, s lassanként le is szokott e kedves sportjáról.

A mi szembaját illeti: a szürke hályogra való hajlamosságot anyai részről örökölte; édes anyja, s annak egyik testvére: Odescalchi herczegné — életük későbbi szakában — ugyane betegségben szenvedtek, a mely nála már 46 éves

korában kezdődött. Két ízben kellett magát műtétnek alávetnie: 1908-ban, nagypénteken, a bal szemén, — öt év múlva pedig, 1913-ban, képviselőházi elnök korában, szintén a nagyhéten, a jobb szemén operálta meg Grósz Emil egyetemi tanár, mindkét alkalommal sikerrel.

Vele az is megtörtént, a mi talán senkivel a világon: operált szemmel, igen korlátozott látással, rövid egymásutánban négyszer kellett párbajra kiállania. Mikor a negyedikre készült — 1913-ban — miniszterelnök volt s így kénytelen volt a király előzetes engedélyét kérni. Az öreg király éppen Ischl-ben, kedvencz nyaralóhelyén, tartózkodott, s gróf Berchtold tolmácsolta nála a kérést. Ferencz Józsefet — ki Tiszát rendkívül szerette — mód nélkül felizgatta ez a dolog. Tudta, hogy Tisza mindkét szeme operált, s bár tudta kitűnő kardforgató voltát, — a mit Tisza állandó vívógyakorlatokkal tartott fenn, sokszor, szobához kötött nagy elfoglaltsága közben ez lévén napi egyetlen mozgása — mégis féltette őt a rosszulállásból származó hátrány mellett a párbajesélyeitől. Mondják, hogy az ősz uralkodó, mielőtt végleges választ adott volna, soká töprengett, mintegy magához beszélve, hogy mit tegyen? Ismerve Tiszát, tudta, hogy ha megtagadja az engedélyt, Tisza beadja lemondását s mégis megvív, — viszont bántotta a jó öreg királyt az a gondolat is, hogy ha aztán megadja az engedélyt, Tiszának esetleg baja lesz. Végre is, hozzá kellett járulnia a párbajhoz — de Tisza szerencsére minden nagyobb baj nélkül került ki belőle.

Roppant családik az, a ki azt hiszi, hogy az apai ág örökségéhez képest komoly, néha komor, s általában nem hízelkedő természetű, még csak nem is nyájaskodó modorú Tisza István, talán rideg, szívtelen ember volt. Világért sem! Tréfát kezdeni nem igen szokott ugyan, de a humor s mások jó tréfája iránt eleven érzéke volt, s bele is lehetett vinni a vidámságba. Kedélyvilágában pedig sok melegség rejtkezett. A családi összetartást — mely hagyományként szállt a Tiszáknál, nemzedékről nemzedékre — már említettük. Szülőket nem lehetett jobban szeretni, mint a hogy Tisza István ragaszkodott az övéihez, egy komoly férfiszív teljes erejével és melegével. Nem volt barátkozó természet, a szónak közönséges értelmében — de a kit igazán megszeretett és barátjául fogadott, a mellett híven kitartott, s az számíthatott is rá mindig és mindenben. De különösen meleg érzéssel viseltetett a gyermekek és ifjak iránt, s maga mondta egyszer, hogy nem tud nagyobb fájdalmat elképzelni, mint ha fiatal szeretteink koporsójánál állunk — a mely gyötreléből neki erősen kijutott. Egyetlen leánykáját, ki différiában halt meg, kis korában — sokat emlegette. A családjabeli gyermekekkel igazán szívbéli örömmel szeretett és tudott elbeszélgetni, eljátszozni, néha a szó hangos, de kedves értelmében elhanczurozni, leülve közéjük a szőnyegre, s úgyszólván hempergőzni az apróságokkal.

Elsőszülött unokáját, a kis Kálmánt, rendkívül szerette, élete egyik legnagyobb gyönyörűségének tartotta. Éppen Bécsben volt, mikor a kis

unoka világrajöttéről telefonértesítést kapott: örömmel sietett haza, az öreg király meglehangú gratulációja már csak itthon érte utól. A király később is mindig nagy gyöngédséggel kérdészködött a kis fiúról, érdeklődött fejlődése iránt és többször mondta, hogy csak vigyék ám át az apró emberkét a királyi kertbe, élvezni a jó levegőt. Volt is ott sokszor a kis fiú, — gyakran a boldog nagyapa maga vitte át.

A miniszterelnöki palotában a dolgozó-szoba melletti toilette-szobából nyílt az a helyiség, a hol a kis Tisza Kálmán aludni szokott. Ilyenkor a gondos nagyapa mindig nyitva hagyta a belső tapéta-ajtót, s az ébredő csecsemő sírására aztán — akármilyen fontos ügyben referált is a pontos és hűséges Keblovsky titkár — a miniszterelnökben egyszerre a nagyapa kerekedett felül, s beszaladt a fiúcskához, a ki a végtelen szeretettel ráeső tekintet hatása alatt mindjárt mosolygásra fogta a dolgot. — Mikor aztán később a jó nagyapa katonaruhát öltött és a harczyterre ment — onnét hosszú leveleket írt a kis unokának, gyermekhez illő hangon, de olyanképpen, hogy azokból a lebilincselő megnyilatkozásokból évek múlva is, ha majd a piczi gyermek nagyobb fiúvá növekedik, sőt ha ifjúvá serdül is: szellemi és lelki tápot nyerhet, okulást meríthet, bölcs tanácsokat kaphat, helyes gondolkozást és igaz hazafias érzést tanulhat. A végtelen nagy szeretetet hasonlóval viszonozta a kis gyerek, s ma is hálával, szeretettel emlegeti az ő drága jó nagypapáját, fogadkozva, hogy mihelyt befogják kis ponny-lovát, első dolga lesz egy kocsi virágot vinni a nagyapa sírjára. . . De a sokak által hidegnek mondott, valójában azonban szinte lágy szívű, igen mély érzésű Tisza István, egészen idegen gyermekek iránt is érdeklődött, a pesti utcán járva kelve is sokszor meg-megsimogatott egy-egy elébe került, kedves képű proletár-gyereket.

A nép iránti szeretetének nagyságáról és melegségéről igazában csak az alkothat magának fogalmat, a kit jó sorsa Tisza közvetlen közelébe vezetett. Előbb a szatmármegyei Kocsord, majd Geszt és környéke egyszerű földműves lakóinak valóságos atyja volt — őszinte, hű barátjuk —, testi betegségeikben doktoruk, ügyesbajos dolgaikban tanácsadójuk, lelki gyötrelmeik közepette vigasztalójuk. Ha megtudták otthonlétét, sereggestül keresték fel, s ő is el-eljárt a bogárhátú kis házakba, betegeket látogatott, a 80-as évek végén Kocsárdon maga ápolta a khole-rában szenvedőket, dörzsölte testüket, gyógyszerrel hordott; ha tűz ütött ki valamelyik faluban, ingujjra vetkezve sietett oltani, a Geszt közelében fekvő Magyar-Homorogra egyszer éjnek idején lóháton sietett, a tűzoltásban résztvenni. Hogy a nép fiaiban is mily nagyra tartotta a jogos önértetet, s annak megsértését mennyire hibának érezte, annak különösen érdekes példáját adta, mikor egy vadászat alkalmából egy kátyús helyen ügyetlenül hajtó, de egyébként igen derék kocsisát nagy társaság előtt hirtelen haraggal kelleténél erősebben szidván, hazaérkeztükkor — haragja csillapultán — megállította a kocsi körül leccihelődő társa-

ság tagjait, s előttük fordult kocsisához e szavakkal: „Kedves Mihály fiam — nagyon sajnálom, hogy úgy összeszidtalak. Ne haragudjál...”

Hogy a nép is milyen szeretettel volt iránta, arra az esetek ezreit lehetne felhozni. Csak éppen példaként szolgáljon, hogy mikor a háború legelején az első szállítmány sebesült megérkezett a Dollinger-klinikára, s a miniszterelnök sietett meglátogatásukra — a szegény sebesültek oly lelkesen megéljenezték, hogy a kemény Tisza István alig tudott szóhoz jutni a meghatottságtól. Mulatságosabb accorddal végződött egy, ugyanakkortáiban a Révész-utczai hadikórházban tett látogatása, hol egy biharmegyei okányi származású sebesült katona ezen napon megkérve az ápolókat, hogy a kórházat látogató Tisza Istvánt az ő ágyához mindenestre elvezessék, — az ápolók, valami nagyon fontos közlést várva, teljesítették is kérését a derék vitéznek, kinek azonban nem volt egyéb mondanivalója az ágyához léptem iniszterelnök számára, mint hogy ő már régi ismerőse a kegyelmes úrnak, — s Tisza tudakozódására aztán úgy magyarázta régi ismeretségüket, hogy: „Hát kérem alássan, az én idesapám kondás volt a kegyelmes úr idesapjánál...”

A nagy izomerejű, jó egészségű, sokat dolgozó államférfiúnak — étvágya is jó volt, jóízűen és sokat evett; de azért gyomra érdekeivel sohasem foglalkozott, konyhai ügyekkel nem bibelődött, s a gyomrukra sokat adó embereket rendszeren ki is figurázta. Bort étkezés közben mindig ivott, s evés után szívesen felhörpintett egy-két pohárka likőrt, a narancs-szeszt különösen kedvelte.

Régebben szenvedélyes dohányos volt, erős szivarokat szítt és naponta sokat. Mikor aztán a túlságos dohányzásnak ártalmas hatása kezdett nála mutatkozni és kíváncsúnak látszott a dohányzás mérséklése — korlátozni igyekezett azt, de egyébként nagy akaratereje ebben a szándékában cserbenhagyta, a miért sokszor haragudott is magára. Nem is tudott aztán másként segíteni magán — mint hogy egészen leszokott a szivarról. Valami egyházi ülésen Kaposvárott volt egyszer, s akkor, utazás közben és jó vidéki társaságban különösen sokat szivarozván, föltette magában, hogy most végleg elhagyja ezt a passióját. Rendezett — saját szavai szerint — még egy „siralomházi napot”, mikor reggeltől estig fújta az erősebbnél erősebb havannák füstjét, s azzal feküdt le, hogy felhagy a dohányzással. Ezt a feltevését aztán meg is állta, soha többet nem szivarozott, csak hébe-korba szippantott el egy-egy cigarettát abból a készletből, melynek nagy részét dohányozni igen szerető kedves huga, Almásy Denise grófnő, számára tette figyelmesen félre.

Utazni többet szeretett volna Tisza István, mint a mennyit — különösen életpályája második felében — utazhatott. Így például Olaszországba soha sem tudott eljutni — csakis a háború során, mikor ezredével az olasz harctérre került. Ez azonban persze mindennek inkább volt nevezhető, csak — kéjutazásnak nem.

Magyarországon sokfelé járt s ismerte — olvasmányaiából, tanulmányaiából — még ama vidékek viszonyait is jól, a hol sohasem járt. A felvidék szépségeit, Erdély bérceinek vadregényességét is nagyon tudta élvezni, de kedvencz tájéka a nagy magyar Alföld végtelen rónasága volt. Szűkebb hazájának minden rögét, minden fáját ismerte, szerette, komoly, de meleg érzésének egész erejével ragaszkodott a földhöz, melyhez gyermekkorai játékaiknak s fiatalsága álmainak emlékei kötődtek. Gesztre, a mikor csak tehette — élete utolsó éveiben bizony nagy ritkán — mindig szinte rajongó örömmel ment, s ha csak pár napig tartózkodhatott is otthon — kedvben, erőben szinte megújodva, megifjodva tért vissza. Most már soha sem szakad el többé a kedves határtól! Oh, hogy az a „radványi sötét erdő” ott az ország határát jelenti, hogy Geszten túl nem a magyar nép országa folytatódik, hanem oláh az úr — bizonyára nem tudna nyugodni néma sírjában, háborgó szelleme feljárna annak mélyéből — nem vádolni, nem is siratni, hanem biztatni és erősíteni az ő bűnös, az ő boldogtalan — de oly forrón szeretett nemzetét...

Szász Károly.

Leconte de Lisle.

Előkelő, magas alakja hosszú évek során át majd minden nap feltűnt a Luxembourg kertjének árnyas fái alatt. Elgondolkozva, méltósággal és lassan haladt, még öregsége napjaiban is megőrizve simára borotvált arcának frissességét. Balszemén ott villogott az elválhatlan monokli és nemesen szabott, kissé büszke arcán ott borongott fájdalmas komolysága. Az 1918. évi október hó 22-én múlt éppen száz éve, hogy Leconte de Lisle a távol keleti gyarmaton, Réunion szigetén, francia kivándorolt szülőktől született. Atyja, kinek ereiben normandiai s breton vér folyt, Napoleon seregében volt sebész s 1816-ban, a Madagaszkár keleti partvidéke mellett elterülő Réunion (akkor még Bourbon) szigetére költözött családjával. Az emberi sebek gyógyításánál jövedelmezőbbnek találván az emberpáriák tenyésztését, afrikai négereket nevelt s oktatott különféle ügyességekre, hogy árúértéküket lehetőleg fokozza. Egyébként Rousseau híve volt s az encyklopaedisták tanítványa. Fia, Charles-Marie-René, Saint-Paulban született, a szigetnek fontosságra második városában s a legkülönfélébb hatások keresztútjében nevelkedett. A sziget pompás természeti szépségei elandalították a lelkét, az őserdők rejtelmes zúgása s a végtelen tenger hatalmas mormolása álmodozó fényt csalt a szemébe. Finom lelkületét érzékenynyé s irgalmassá nemesítette a négerek jajongása s az ostorcsapások szüntelen fülébe szálló zuhanása. A négerek állatias sora még sok év eltelte után is felháborította emberszerető lelkét. Párisban iszonyodva mesélte el barátai körben, hogy a Bourbon-sziget kreol földbirtokosai a négereket emberszámba se vették, szökési kísérleteiket

kegyetlenül büntették. Elsőízben csak a fülüket vágta le, másodikban már a lábukat roppantották össze. Egy anyai rokona valami csekély engedetlenségért malmot hajtató rabszolgájával és a „koral-ajkú” kreolleányok, e büszke szépségek, annyira nem vették számba a szegény sötétbőrű legényeket, hogy olyan szabadon fürödtek jelenlétükben, mint kutyáik előtt. A kis Charles lelkében ezek a gonosz emlékek sokáig ott rezegtek fájdalmas rezzenéssel. „Premier amour en prose” címen írt kis novellájában egy végtelenül kedves jelenetet mond el a maga első ifjúsága idejéből. Egy csodásan szép, de csupa göggel teli rokonába, egy kreolleányba lett szerelmes. Nyugtalanul bolyongott szerelmi bánatával és nem tudta, hogyan vallja meg eszményképének, hogy szereti. Egyízben, a hogy a város felé vezető úton magában s elmélyedve bandukolt, — gyaloghintóján, négy rabszolgától hordva, az imádott leány jött vele szemben. Az egyik rabszolga véletlenül megbottlott és a tüneményes, könnyed és finom leány éktelen szitkokra fakadva, kegyetlen ütlegetek mér a nyomorult pária testére. Leconte de Lisle egy pillanatra dermedten állott meg, de aztán hirtelen bátorságot véve, odalép a leányhoz és büszkén s szilárdan mondja el vallomását: „Madame, je ne vous aime plus”.

Finom, érző s szerető lelkének egy gyönyörű megnyilatkozása. Néger barátairól, ezekről az ösztönösen jó, tűrő és türelmes lelkekről, párisi éveiben sem fog megfeledezni. Az 1848-iki februári forradalom után több kreoltársával kénytelen fordul a kormányhoz, hogy szabaddítsa fel a gyarmati rabszolgákat s tiltsa meg a velők üzőt kereskedést. Nemes elszántsággal és minden habozás nélkül tette meg ezt a lépést, bár tudta, hogy vele romlásba dönti családját.

A négerkínzás s fokozottabb kulturlehetőségek iránt érzett olthatatlan vágya elhajtották lelkét s gondolatait a szülőföldről. Az anyaországba vágyott, mert otthon elhagytának, sivárnak látta életét. De később Párisban, 2500 mérföldnyire hazájától, az álmok fényében fürdik szigethazája. A távolság, az édes emlékezés s a nosztalgias órák komor hangulata varázsos szépségek aranykódéval vonják be szülőföldjét.

A Poèmes tragiques L'illusion suprême-jében mélán rezgő húrokat rezzent meg szívében az emlékezés. Nála szokatlanul meleg, subjectiv hang cseng a rímek között. A nagy elmúlás percében, mikor mindnyájunk szeme elé a gyermekkor víziója száll, Leconte de Lisle is szigethazája szépségeivel fog újra megtelni. Mikor az élet éjszakája — mint a dagály — elborítani készül lelkét, a nagy messzségen keresztül újra látja álmainak s vágyainak kavargó röp-ködését, boldog hajnalának aranyos fényében. A gyermekkor boldog álmvilágát pontosabb színekkel, találóbban s lelkiismeretesebb íróművészettel valóban nem lehetne kifejezni.

Aztán a saját szigethazájának levegője csapja meg. A lombok ezer lehelletű illatot ontanak és döngve, csillogva repked az a ranyos

bogár. Az éjszaka fénylő kékségében a vadászok tábortüzei gyúlnak ki a vad hegyek hátán. És föléled átlátszó tiszta fehérségében az első szerelem szelid fantomja . . .

Az első szerelem édes-fájó sejtelmessége sok év multán is rajongó s lelkes hangokat csal a „nagy érzéketlen” ajkaira.

Az üde hajnal első fénye aranyozza be a bambuszok s a gérofliek imbolgató fejét s a hajnal szízi tisztasága csókolja körül a virágos érzelmeket fakasztó kedves leányt.

Édes világossága, a leány, a hajnal fényével ragyogott és szépsége halk zenével zengett az ég felé. Őt látta meg először s őt nézte hosszan a letchi-k s a gérofliek árnyékában.

Gyermekkorai ifjúsága szigethazája s Franciaország között oszlott meg. Húsz éves korában másodszor vitorlázik át Európába, hogy Bretagne-i rokonánál lakva, Dijon-ban, majd Rennes-ben jogot hallgasson. A jogi tanulmányok sivársága untatta és meg se szerezve jogi licentiatúsát, öt év multán visszahajózott Bourbon szigetére. Ezúttal Saint-Denis-ben élt, a sziget fővárosában. Halálosan unatkozott és átkozta sorsát, mely a nyugati műveltségtől ily kegyetlenül elzárta. 1845-ben végleg átköltözött Franciaországba s Párisban telepedett meg. A négerkínzásokon és atyja Rousseau-ból s az encyklopedistákból merített tanításain nevelődött lelke fogékony termőtalajt nyújtott az akkor szélteben virágzott demokrata és szocialista tanítások számára. A külcncz Fourier tanítása lelkesítette phalanster-álmaival, az emberi egyenlőség s a kommunizmus gyökértelen ideája töltötték el lelkét. Humanitárius álmait és demokrata gondolkodását végig megőrizte. A tevékeny politikától azonban végkép elment a kedve, mikor felvilágosító szónoklatait a Bretagne-i nép hideg, sőt ellenséges közönnnyel fogadta.

Azóta passiv elvonultságban élte le napjait, küzdve a megélhetés gondjaival és saját komor lelke lehangelődéseivel. Bús, komoly s szelid kelta vére tette talán minden tevékenységre képtelen, előkelően passiv szemlélődővé. Gazdagságra nem vágyott s csak azért dolgozott, hogy meg tudjon élni s anyját meg hugát támogat-hassa. Lelke büszke önállóságát óvatosan megőrizte és ifjúsága egyenlőségről s testvériségről szőtt álmainak utórezgéseként ott élt lelkében a földi hatalmasok valami sajátságos gögös megvetése. Republikánus volt testestől-lelkestől és az uralkodók személye iránt sokszor naiv borzadást érzett. A második császárság utolsó éveiben azonban elfogadta a császár havi 300 frankos kegydíját. Nagy nyomorúsága és főleg gondtalan életre vágyása bírta reá őt, a fanatikus köztársaságít, erre a szomorú lépésre.

A császár bukása után napfényre került a császár magánpénztárából fizetett kegydíjasok listája. A költő hívei közül sokan, de ellenségei mind, hol szeliden, hol vadul vetették szemére a nagy tirannus gyűlölnök ezt a gyengeséget. Szegény Leconte de Lisle kétségbeesetten, de erőltetlenül védekezett nagy nyomorúságával. Sokáig sajgott büszke lelkén ez a

fájdalmas seb, csak hű köre, legszeretőbb barátainak ragaszkodása feledtette el vele megtántorodását.

Barátságos kis lakásában gyülekeztek minden héten művészetének csodálói és követői. A Parnassisták legkiválóbbjai adtak nála találkát, hogy a mester tanításai nyomán tiltakozzanak a Victor Hugo inaugurálta lyrai romantika, a Lamartine utánzóinak nagyon lágy, nagyon-laza verselése s a dalköltők érzélgős éneklése ellen. Megjelentek szalonjában Catulle Mendès, José Maria de Herédia, a legnaivabban romlott költő: Verlaine, a kicsinyek s az egyszerű emberek költője: Coppée és Anatole France, a kinek nagy formaművészete és görög szépség-vallása a nagy mester tanításaiból fakad jórészt. Kívülök még sokan fordultak meg Leconte de Lisle-nél és hallgatták meg egymás újabb alkotásait vagy a demokrata elvekért tartottak nagy tirádákat. Leconte de Lisle tökéletes előkelőséggel és szeretetreméltósággal fogadta barátait. Bár eleinte fagyos hatást tett az újonjöttre, lassan-lassan előtűntek nemes lényének finom s meleg vonásai. Dícsérő szavainak különös súlyt adott kérelhetetlen őszintesége, a melylyel minden hibát megbírált.

Bár Leconte de Lisle politikai hitvallása demokratikus volt, a művészetben feltétlenül aristokrata elveknek hódol. Mint Beaudelaire, úgy ő is a művészetek művészetének tartja a költészetet, az ember legtökéletesebb kifejezőjének. A nagy tömeget lenézi. Az emberek sokasága: a lapos burzsoák a költészet magasabbrendű szárnyalását követni nem tudják. Ha lantján megszólal a művészi dal, az merő finomságaival a kiválasztottak kis körének szól. A nagy tömeg híjával lévén minden képességnak arra, hogy a művészi szépet megítélni tudja, előszavaiban egy kiváltságos körhöz szól, egy értelmi elite-hez, a mely új és merészebb és súlyosabb tartalmú poézisét megérti. Lamartine követőinek lagymatag és pongyola verselésével és Béranger kissé szürke énekeivel szemben a költészetbe a formai biztosságot, tömörséget és színességet viszi bele. Gyermeki lelke már korán megtelt a legbujább fényváltozatokkal. Az őserdős táj, a végtelen tenger, az indiai buja természet képe, ott lakott szívében. Csak másolnia kellett az agyában felhalmozott színes képeket. Elvvé avatván, hogy a költőnek a külső formák festői oldalait kell kiemelnie, szemének finomságával a természetben csillogó színek valóságos zuhogását látja meg. A hang, a nesz, a zúgás, a zöngés milliónyi változata a fülét ragadja meg és innen van, hogy legtöbb költeménye a szavak valóságos zengő muzsikája. Verseit nem könnyedén hányja papírra. Gondos és pontos vizsgálódás alá kerül ott minden szó. Nincs ott semmi fölösleges sem a rím, sem a rithmus kedvéért. A mit Flaubert a próza terén végzett, ugyanazt tette meg Leconte de Lisle a költészetben. Dumas mondja Flaubert-ről, hogy egy kis czédrusdoboz készítéséhez egész erdőt vág ki. Leconte de Lisle egy-egy költeménye is ilyen alapos, mondhatnók „tudományos” munka eredménye.

A csengő vers zene valóságos remeke a „Véranda” című költemény a Poèmes barbares-ból:

Au tintement de l'eau dans les porphyrs roux
Les rosiers de l'Iran mêlent leurs frais murmures
Et les ramiers rêveurs leurs roucoulements doux,
Tandisque l'oiseau grêle et le frelon jaloux,
Sifflant et bourdonnant, mordent les figes mèmes,
Les rosiers de l'Iran mêlent leurs frais murmures
Au tintement de l'eau dans les porphyrs roux.

Apró, finomra kivésott drágakőmunka ez. Harmónikusan hulló sorok, zengően összecsengő rímek, meglepően és mégis összhangba illően visszatérő ismétlődések és valami buja, keleties hang utólérhetetlen remekművé avatják a költeményt.

A könnyen csengő szavak harmóniájára s a finoman czizellált munkára jó példa „Les Elfes” című darab a Poèmes barbares-ból. A germán mondák rejtelmes hangulatát lehelő versszakokat a refrain pajzánabb, de mégis hátborzongató rithmusa köti össze.

A festői képek, a hátborzongató hangulatok remeke La dernière Vision. Elmúlik a világ fönséges, rémes akkordokban. „Un long silence pend de l'immobile nue”, mondja a költő plastikusan. Hosszú, mély csend függ alá a mozdulatlan felhőből. Elpusztultak már a városok, a nyüzsgő hangyabolyok. Nincsenek se zengő erdők, se szélcsapkodta tengerek.

A Bourbon-sziget hegyhátairól messze révedő szemmel nézte Leconte de Lisle a kéklő tengert és füle örök emlékként vette fel mystikus mormolását. A természetből feléje szálló ezernyi hang között a tenger zúgása kísértett benne legtovább.

Később kiábrándult nagy barátjából, a tengerből. A hosszú és lassú vitorlás utazások unalma Bourbon szigete s Franciaország között a tengert szürke, izzó sivataggá változtatták lelkében. Másutt a hirtelen leszálló éjről festeget apró képeket. Most mint a tenger árja, úgy önti el a sötétség dagálya a völgyet, majd aranyos reflexeivel fonja be a tájat, majd mintha sötét bársonyleplet borítana emberre s tárgyira, pompás puha takarót vet a mindenségre. De legbensőbb szerelme a fény, a tündöklés felé vonja: nem a rózsás hajnal szelíd fénye s puha enyhésége, hanem a déli izzó nap álló tűzével vonzza képzeletét.

Fénylő hős a nap istene, a ki a téren s az örök időn át jár az égen és a föld ölébe ontja fönséges tűzének termékenyítő folyamát.

A mindenségből feléje töri zengő hangok a Nox-ban zúgnak hatalmas erővel.

A szél elül, a madárka elhallgat a harmatos lombok között s a csillagok aranyosra festik a kék habok taraját.

Az álmodozó tenger s az erdő édes zsidbadasba ringatják; elaltatják meddő bánatát és örök dallal zúgnak tovább a lelkében . . .

Az őserdők világát is imádta. A teremő s romboló természet symbolumát látta bennük. Nyüzsgő állatviláguk névtelen ezrei felajzották a lelkét. A Berinca folyó partján, szigetházájában, hallgatta a madarak zengő énekét. Az állatok világa vad nemességével és büszke egyenességével ellenállhatatlanul vonzotta sértett lelkét.

Pessimista elkomorulásában elfordul az emberektől s a mi szeretet szívében van, azt az őserdők vad lakóira s a ház szelíd barátaira ontja. Elénkidező erővel ható jelzőket talál ki festésükre: A tigris, a „csikos-sávos király“, a „rettentő állat“.

Az Incantation du loup-ban a „Hartz fejedelme“, a farkas, megölt kölykeit siratja. Az emberek, őseinek ősi gyilkolója, kísért változatlan dühhel agyában és a költő szerint:

Il évoque, en turlant, l'âme des anciens loups
Qui dorment dans la lune éclatante et magique.

A szépség cultusa vonul át nemcsak költészetén, hanem egész életén. A rút látása testi fájdalmat okoz a költőnek. Még rennes-i jogász korában történt, hogy a Faust II. részének homályain hatolva át, egyszerre revelatióként hatott rá az a gondolata, hogy Goethe költői genieje a görög szépségek Léthe-vizében fürdött meg. André de Chénier Jambes-jaiból is az antik görög világ formatisztelete vésődik agyába. Elfordul a német mélabútól s a görög tenger s a görög ég átlátszó kékségébe merül el. Héléne-ben ragyog fel előtte az antik görög szépség és Vénus-ban az élet hatalmas fentartóját, a teremtető erő habos fehér istennőjét üdvözli. A paganismus forma- s gyönyör-cultusa önkéntelenül az izmos erővel feltörő s tisztult lelki életet hirdető kereszténységet evocálja a költő lelkében. Anatole France jut eszünkbe a görög gyönyörök magasztalásával s vad dühével a kereszténység iránt. Leconte de Lisle szalonjában szívta tele magát a formai szépség s a gyönyörök aranykelyhét nyújtó görög paganizmussal. A mester épp oly vad erővel tör a kereszténység ellen, mint később a tanítvány. A krisztusi hit fenséges erényei: az alázatos, lemondó szeretet, az áldozatkészség, a tisztaság éppen úgy hidegen hagyják Leconte de Lisle-t, mint Anatole France-t.

Lamartine követőinek pongyolaságával s a tehetségtelen Hugo-imádók romantikus dagályával szemben a kimért, szabályos, higgadt és mégis ezernyi színben pompázó költészet megteremtője Leconte de Lisle. Nem énekel szabadon csapongva, nem árad ajkáról a dal könnyedén, vidáman, mint a madár kis torkából az erdő fáján. Az ő költészete nehézsúlyú munka. Verseit nem az egyéni érzés varázsos melege, hanem a résztvevő gondolatok gazdagsága emeli. Az ő felfogásában a poesis a tudományos kutatással társul szoros frigyre. Az emberi küzködés történetének költői evocatioja nála komoly, alapos és következetes történelmi tanulmányokon alapszik. Belemélyed az egyes korszakok műveltségének részletes tanulmányozásába s a vallási, művelődési és politikai helyzet kutatásán keresztül megragadja magát a kor lelkét. Egy versével élénk idézi a buddhista tanítás eszmévilágát és egy versszakából egész varázsos bujaságával csillog felénk a távoli kelet.

A „Poèmes antiques“-hez írott előszóban ezt mondja:

„Les émotions personnelles n'yont laissé que peu de traces.“

A mit egy kötete elé függesztett, magyarázó vagy mentő szándékkal, az nagyjában ráillik egész költészetére. Az események előtt tárgyilagos, hideg komolysággal halad el a költő. Saját énjét ritkán állítja előtérbe. Szinte sohasem vibrál lantján lelkének titkos szenvedése.

Érzéketlen nyugalommal látja az általános emberi bajok tombolását és költészetében valóban kevés nyomot hagytak az egyéni megindulások. „Impassible“ — ezt a jelzőt nyerte a költő a kritika szótárában. Finoman czizellált, szorgalmas, értékes drágakőmunka az ő költészete, mely szikrázva villog elvakított szemeink előtt, de melegsége ennek a szikrázó tűznek alig van. Csak itt-ott csendül meg egy-egy bensőbb hang, egy-egy méla akkord vesztett boldogságról s meghiusult reményekről. „La Mort du Soleil“-ben a költő legjobb barátjának, az ég tüzes korongjának őszi szomorú elmúlását siratja. A nap tavasszal újra életre kel, ámde ki támasztja fel új életre a végleg megtört szívet.

A belső ellágyulásnak ez az igazán lyrai hangja azonban nagyon ritka.

Az uralkodó tónus a teljes érzéketlenség, tompa fásultság az emberi dolgokkal szemben. Komor pessimismus ül a lelkén. Az emberi sors kegyetlen kietlensége zordon hangokat csal elő lantjából. Szorgalmasan tanul és kutat és tanulmányainak eredményét belésűriti plastikus finom képek sorai közt örök tökéletességű verseibe.

Leconte de Lisle azt vallja, hogy nem is költészet az, a melyben nem nyilvánul meg valamely philosophia. Gondolatai gazdagon bugyognak költészetében és minden vallomása, minden hite sötét pessimismusának gyökerébe nyúlik vissza.

Ifjúsága éveiben még volt lelkében némi nyoma anyja mély, vallásos hitének. Ámde az alap, a melyen ez a hit felépült, nagyon ingatag volt. A gyarmatokon a vallástanítás nem volt oly intensív, mint az anyaországban. Bourbon szigetén is, úgy látszik, gondatlanul végezte munkáját a klérus és így történhetett, hogy a kis Charles nem végezte el első áldozását; és ha tudjuk, hogy a francziáknál milyen ünnepélyességek között járul a tizenkétéves gyermek az Úr asztalához és milyen nyomot hagy ez a fönséges première communion még a későbbi hitüket vesztők szívében is, akkor nem csodálkozunk, hogy Leconte de Lisle oly korán lett közömbös a katolicizmus nemes tanításai iránt.

Párisi tartózkodásának első idejében Fourier eszméinek híve és rajongva vall egyenlősítő elveket. A 48-iki forradalom után egy politikai küldetése alkalmával végleg kiábrándul minden közéleti szereplés vágyából. Belesűlyed lényének oly nagyon megfelelő inaktivitásába. Nem volt harcos természet, szónoki, szervező egyéniség, bár az agyában a harci gondolatok ezrei kóvályogtak. Bágyadt kreol indolentiája és kelta nyugalomszeretete visszatartotta minden szerepléstől. Álmodott energiakifejtésének, költeményeinek adott tág teret. Elvesztve gyermekéveinek hitét és bizalmát az emberiség sorsa

iránt, a buddhista vallás nirvana-tanításába merült bele.

Calmettes szerint a buddhizmusból éppen annyit tudott, a mennyi egy lexikoni közlésbe belefért; Jean Dornis viszont azt állítja, hogy Eugène Burnouf L'introduction à l'histoire du Bouddhisme-jéből merítette ismereteit.

A buddhizmus eleinte a lélekvándorlás dogmáját és valami különösen zagyva polytheizmust hirdetett. Később átsiklik egy egységes nagy Substantia hirdetésébe, a mely Gondolat, Világosság s Szellem egyszerre s a melyből minden élő lény kiindul, hogy végre oda is térjen vissza. Ez a szakiamunikus pantheizmus. (F. Calmettes.)

A buddhizmus szerint vágyainkból származó fájdalom elválaszthatatlanul forr egybe életünkkel. Csak úgy szabadulhatunk meg tőle, ha belemerülünk a Nirvana-ba, a Nagy Minden-be, mely egyúttal a Nagy Semmi.

Az életben csupán az anyag ragyogó változásait látja, a csalóka ábrándot, az illúziók fényes játékát, az isteni *Mâgâ-t*. Rájön hamar, hogy álmok álma itt a földön minden.

Az élet maga hiú tünemények tűnő sora. A Maga a mozgékony agyképződmények zuhataga.

Az ősi India lelke szól a „Poèmes antiques”-ból. A színes, ragyogó mesevilág komor hite fogja meg a lelkét. A Baghanat-ban, mint maga mondja, a visnui aszketák életét festette meg és az volt a szándéka, hogy Buddhához fűződő vonásait különösen kiszíneze.

Csodás színes szavak muzsikája a költemény. A három brahma megunva a városok hiú zaját s az emberek üres fecsegéseit, ismeretlen világból meríti örömeit. Némán s komor álmokba burkolva él a nagy folyó nádasában. Most megszólalnak és elmondják, mily gyöngéd vágyódás elől menekültek a pusztá szemlélődésbe.

Az első neve *Maitreya*. Csodásan zengő nyelven énekel szülőföldje és a hosszú szelíd-szemű szűz szépségéről. *Narada* lelkében meghalt anyja emléke kísért. *Angira* a kétkedése gyötrelmétől szeretne szabadulni. Gonya, a habfehér istennője vigasztalja. Baghanathoz küldi mindhár-mukat. Hatalmas, elefántcsontból faragott trónuson ül az eszes hegyen, a híres neves Kailászán és a három brahman fájdalomla összeforr benne. Határtalan keblén, a fény ez óceánjában, mind a hárman egyesültek az öslényeggel, melyet örökké ragyogó burkolattal fon át a láthatatlan *Mâgâ*, a világteremtő erő, remény és emlék, álom és való, az egyetlen, az örök, a szent Illúzió.

A csalóka tünemények játszi világából az örök állandóságba, a halálba vágyik a költő. Ámde megesis, hogy a halál valóságát és hazugságát látja s borzadva hallja az örök élet elnyújtott zúgását.

Leconte de Lisle zaklatott lelke óhajtja csak a halált, fizikai énje megborzadva gondol az elmúlásra.

Halálrasóvárgása, elmerülése a nagy Nirvâna-ba sötét pessimizmusából fakad. Az emberiség történetének tanulmányozása közben az a gondolat érlelődik meg agyában, hogy az embe-

riség élete a rossznak pokolian fűződő hosszú láncza. Jules Lemaitre mondja róla, hogy az emberiség története úgy tűnt fel előtte, mint a rossznak általános nagy tragédiája, mint valami sötét s fájdalmas erőnek szomorújátéka.

És az ember a maga sorsát még súlyosabbá tette avval, hogy a legkülönbébb magyarázatát eszelte ki és itt a vallásokat támadja Leconte de Lisle, de legdühösebben a kereszténységet. A szenvedés megszentelőjét, a krisztusi vallást, kemény ostorcsapásokkal sújtja. Az isteni Gondviselés gondolatát vészes találmánynak tartja. Kegyetlen a Teremtő, a ki megalkotja az embert és belelőki az előre meghatározott szenvedések körletébe. A sokszor hangoztatott simplista váddal fordul a keresztények igazságos Istenéhez:

Tu nous punis parce que nous somme ce que tu nous a faits?

A Gondviselés nagyszerű gondolatát nem érti meg és nem látja, hogy az isteni tervbe a folytonos tökéletesedés a harczok s szenvedések izzó tüzen keresztül mily harmonikusan illik bele.

1850 után a korlátlan, a makacs, a haragos tagadásra esküszik-fel. Istent társalgás közben csak így nevezi: „Le premier de tous les malfaiteurs”.

Kain-ban is a predestinált gyilkost látja, a ki éppen ezért valójában ártatlan.

A „Poèmes tragiques” „Les siècles Mandits” című költeményében durván támad a kereszténységre és az elmúlt századok örvénylő bűntengerére.

De nem csupán a fanatizmust támadja a vallásos hitben, hanem magát a kereszténységet, mint gyilkos vészt. Egy helyütt boulevard-stílusban beszél a szenteltvízhintő s a csuha századairól.

Nagyritkán azonban megcsendül költészetében a kereszténységnek régi romantikus csodálata is.

Feltűnő, hogy bármily kíméletlenül ostromozta is a kereszténységet hibáiért, magát isteni megalapítóját majdnem mindig a legáhíthatosabb tisztelet hangján említi.

Leconte de Lisle vallásos meggyőződése a pantheisták hatalmas istenében, a Grand Tout-ban talál menedéket. A kereszténység Istenét a kegyetlen gyötrőnek tudja, a ki a sárból csak azért gyúrta meg az embert, hogy kéjes gyönyörrel gyötrhesse.

Sötétnek, komornak látja az emberiség sorsát: vigasztalannak s reménytelennek. Elfordul minden actiótól s a tétlenség édes Nirvánájába süllyed.

Egy indus aszkéta szemével s nyugalmaival nézi a változó, kavargó világ s az emberi küzködések képét. Visszalép az élettől, az universalis rossz elől és míg gondolkodó agya a Nirvana örömeire vágyik, ösztönök béklyóiban élő teste borzadva gondol az örök elmúlásra. Leconte de Lisle pessimista filozófiájának örökebb s tartóbb becsét ad költészetének páratlan szó- s vers-czizelláló művészete, rímeinek csodás zenéje s hasonlatainak csillogó szín-

pompája. A Parnasszisták atyamestere egyúttal a forma legelső és legtökéletesebb művésze.

Hogy anyagi létét biztosítsa, a görög és latin classikusok remekei egész sorát fordítja le zengő nyelven, bár nem mindig a leghűebben. Egy darabja: *Les Erynnies* Massenet zenéjének szárnyán nagyobb hatást is ért el az Odéon színpadán. Életének fő munkája s egyben halhatatlan „titre de gloire”-ja a „Poèmes antiques” (1852), „Poèmes barbares” (1862), „Poèmes tragiques” (1886) és a „Derniers poèmes” négy kötete.

1894 július 18-án hunyta le szemét Louve-ciennes mellett a Voisins tanyán. Dumas-fils szemére vetette, hogy megfosztotta a költészetet az érzés forrásától, a szerelem lázától s az Istenhit fenségétől. Ámde mindenekfelett álló és örök dicsősége, hogy a ragyogó és zengő forma mestere volt, hogy a pongyola és laza verssorokba a finoman czizelláló vésőművészet gondosságát vitte bele.

Dr. Petrich Béla.

Egy ifjan elhalt művésznök.

(1884–1915.)

Gazdáját sem igen tudjuk adni tulajdonképpen annak a mondásnak, hogy Magyarország a félbenmaradt zsenik hazája. Csak akkor érezzük fájó büszkeséggel ennek az értelmét, mikor sokatígérő tehetségeink időelőtti letörését látjuk, mikor éppen azoknak maradt adós az élet, a kikre igazi elhivatás várt volna.

Ilyen komoly veszteség volt festőművésztünkre a Vida Árpád korai halála, mikor olyan biztató jelek közt indult, hogy előkelő kritikuskok egyszerre nagy jövőt jósoltak neki, iskolái elvégzése után. Aztán még el se helyezkedhetett tulajdonképpen a köztudatban, mikor nagy és őszinte sikerek árán, a világháború zajában, — nagy hirtelen — „elment nevével az idő hajója”.

A Vida ragyogó pályájának is a fiatal poéták, bohémek között átká, — a tudóvész vetett véget 1915-ben; két évvel később meg a székesfőváros adományozta dízsírhelyen tették örök pihenőre.

Néhány esztendőre terjedő művészi érvénysülése pedig minden elismerésre méltó, nemcsak azért, mert a művészetnek egyik önálló, szabad technikájú fajtáját, az aquarellfestést művelte, hanem mert szinte egyedülálló ma is, vízfestésű arczképtanulmányaival.

Ebben a részben adta minden sajátosságát olyan szerencsés összetételben, e tekintetben mutatta meg igaz, benső barátságát a természettel, úgyhogy forrongó fiatal kora daczára is ráillik világos, derült képeire Marguilliernek az a kritikája, hogy „műveiben van valami állandó és mindenkor megindító, hasonlóan az élet őszinte kifejezéseéhez”.

Az aquarellfestésben nem egy kiváló mesterrel dicsekedhetik festőművésztünk. A Hány Gyula, Koszkol Jenő, Nádler Róbert, Edvi Illés

Aladár neveinek említése nem meríti ki művészeink sorát ebben a művészeti ágban, de a Vida Árpád erős egyéni felfogása és előadási módja mégis külön jelentőséggel bír, minthogy sajátlagosan az életképszerű arczképezést cultíválta aquaralljeiben.

Művészek életrajzi adatait fel szokás cifrázni mindenféle sallangokkal, hogy a művészet kiváltódása milyen behatások alatt történt. Vidánál ilyesmiket felhozni igen nehéz. Tehetségének eredetére mindjárt nem lehet a tetszetős atavisztikus elméletet rábizonyítani. A marosvásárhelyi — szinte a szigorúságig — egyszerű mesteremberi hajlékba megint nagyon bajos belémagyarázni a környezet alakító hatását. Az öröklékenység legfeljebb művésznünk temperamentumán tetszett meg, de a művészi ösztönzés forrása egyedül önmagából fakadt és nem a szülői házból. Művészi hivatásának föl ismerésében inspirálhatta talán a kertjüket körülvevő erdő, mező, meg az öcscsével együtt élvezett gyermekévek nagy szabadsága, a mit kényeztetés nem igen zavart, mert egyébként tanulóévei is rendesen peregetek. Nyolczadik gimnázista korában kezdett tanári vezetés mellett festegetni. Mikor érettségi vizsgálatát is letette a marosvásárhelyi református collegiumban, akkor vallott szint szülei előtt, rajztanára, meg Petelei István író biztatására, hogy nem lesz pap, sőt városi hivatalnok sem, mint a mely pályákra lépését tervezgették a szülők, meg az atyafiság.

Felkerült hát Budapestre, 1903-ban, az Országos Képzőművészeti Főiskolára, a hol azonban a rigorózus fölvételi vizsgán visszautasították.

Ez a csalódás az önérzetes Vidát egyenesen művészi becsvágyában sértette meg. Keresett és talált is magának megfelelő módot a visszajuthatásra és mert jó szerencséje folytán visszakikerülhetett oda, a hová annyira vágyott, mintegy elkötelezve érezte magát, hogy minden módon elismerést szerezzen művészi hivatottságának.

A rajztanári oklevél megszerzése, meg a Bécsben töltött önkéntesi éve után sem lépett cathedrara, hanem a még Lotz Károly alapította, úgynevezett továbbképzőbe iratkozott be. Ingeny műtermet, modellt, meg némi állami támogatást kapott itt, aztán meglehetősen zárkózottságában, csendes szemlélődések közben dolgozni kezdett. Valószínűleg kaphatott volna megrendeléseket is, hiszen tehetségesebb művésznövendékeket el szokás halmozni megbízásokkal, hanem ő a l'art pour l'art szem előtt tartásával tör előre, mikor a különböző művészeti eljárások tanulmányozása közben rézmetszéssel, kőrajzolásal foglalkozik, actot, fejet fest, rajzol szorgalmasan, műtörténelmi tanulmányokba merül. Érti, hogy a művészet egyetemesítő fogalma minden irányú tájékozódást követel, hogy bizonyos fölkészültséggel lehet csak nekivágni ennek a nem egészen bizonyos végződésű hivatásnak. Hanem, ő ment biztosan a maga útján, irányítást alig fogadva el valakitől. Később sem csatlakozott semmiféle kategóriához; erőt, energiát érzett magá-

ban annak a kiviteléhez, a mit elgondolt, s ha nem tudta a saját szigorú kritikájának megfelelően keresztülvinni tervét, egyszerűen eldobta, de önálló felfogásában megzavarni nem engedte magát.¹

Szívesen vallotta volna pedig magáénak bármelyik forradalmi iránya az akkori festészetnek, hiszen modern felfogásával, friss, zamatos előadásával belétalált volna akármelyikbe, hanem ő nem engedte feszélyezni magát semmiféle keretektől.

Ez a művészi szabadság adja a Vida Árpád egyéniségét. Az egyéniség kifejezéséhez szükséges szín- és formai készséget kemény munka révén még meg se szerezte teljesen, mikor 1908-ban már megjelent a Képzőművészeti Társulat téli kiállításán.

Aquarellben festett önarcképével, újszerű felfogásban, megkapó őszinteséggel tett első valamást ebben a képen művészetéről. A kép előterében ötletszerűen odavetett fehérrozsák letompított tónusa mintegy symboluma tudása frissességének. Az üde levegőjű képet mindjárt az állam vásárolja meg a Képzőművészeti Múzeum számára és később diadalmasan utaztatgatja a drezdai (1910), velencei (1910) és római kiállításokon (1911).

Emlegette sokszor, hogy mennyit dolgozott ezért az első — mondanivalójáért. Mintha nem éppen úgy megdolgozott, megfáradott volna minden más alkotásáért is.

Mert a plastika fogalmának megfelelően meg is kell ám szenvedni — szinte minden vonásért — a mi az én-ből fakad. Ezen az áron keletkezik aztán az a szavakkal vissza nem adható valami a képen, ezeknek, a festményre halmozott testi-lelki energiáknak árán — a mit egyéniségnek nevezünk, a mi a lelke a képnek, a tartalma a műnek, a honnan — drámai vagy lyrai hang csendül felénk.

A Vida Árpád művészetének alaphangja leginkább elbeszélő-lyrikusnak mondható. Mély érzés, nagy gondolat van mindegyik kép-themájában a sok vázlat, tanulmányadta elmélyedések eredményeképpen. Nagy természetszemlélőnek mutatja minden férfias, életörömmel teli munkája, szinte megittasodik a természetadta benyomásoktól, mikor a világításnak, a napfoltok értékének, a levegő valóságos atyámesterének mutatja magát aquarelljeiben. Nagyön ügyelt mindig a színerőkre, a színösszhatásra, de mindig erőteljes és sohasem édes-kés coloritjában. Csodálatos színragyogásban adja a domboldal smaragdos napfoltját, az erdő-mélye tompa szín-szálját, a hatalmas gomolygású, szeszélyes felleget, az égbojt azúrját tájképein.

Figuralis vízfestményein meg leheletszerűen

¹ Jellemző ellentmondást nem tűrő természetére az az apróság, a mi itt, a továbbképzőben történt vele. Irányítója, a jeles Zemplényi Tivadar kifogásolta egyszer a Vida modelljének beállítását. Mikor Vida mégis ragaszkodott saját felfogásához, Zemplényi az igazgatóhoz, Szinyei Merse Pálhoz appellált. Szinyei a fiatal Vida álláspontjára helyezkedett, de összebékítette a két — immár néhai — duzzogó tehetséget.

finoman, ködösen adja alakjait. Színes látása körébe fogja a plastikus formákat, levegős árnyalatokkal illeszti be őket a térbe, valami bájos meghittség ömlik el minden képen az ő sajátos érdekes előadásában, interieurjein és teli, nagylevegőjű képein egyaránt.

Tulajdonképpen a művészetben nem ismert anyagbeli korlátozást. A hogy a grafikában is otthon volt mindenféle téren, azonmód nagyméretű képeket festett olajban is. Csak mégis, ezek a nagyobb kiterjedésű, parádés olajképek, minden jelességük ellenére is — nem teszik a nézőre azt a bizonyos contemplatív hatást, mint kisebb méretű aquarell-költeményei.

Igaz, hogy olajképeiben folytonosan irányokat keresett. Valami új festői eljárásan töprengett, a mi az optikai jelenségeket minden irány felölérésével és mégis egyénileg adja vissza.

Különösen nagy erővel fakad érzelmi és lelki világából festészetének megújulása, mikor Párisba kerül (1911).

Itt aztán tombolhat a különböző impressiókban. A Szajna-parti város minden búve-bája, napfénye, villanyárban úszó boulevardjai, tarta népe, a czirkusz, a bretli világa, — megannyi megkapó és Vidának való fényjátékos thema. A sok idegen aesthetikai dogma tömördek nagynevű mesterével mind eléje tolul egyszerre. Manet, Courbet, Degas, Renoir, Picasso irányai mind ott forronganak előtte.

Letagadhatatlan és észrevehető szálak fűzik nem csupán ezekhez a nagy, modern mesterekhez Vidát, hanem egyszersmind rajongója lesz a nagy amerikai Whistlernek is.

Ha L. Benedite azt írhatta Whistlernek anyja arcképéről, hogy a Whistler geniusa és fiúi szeretete egyszerre nyilatkozik meg benne, akkor Vida Árpádra is méltán tehetette Petelei István írónk azt a megjegyzést, hogy édesanyját a szíve vérében át festette.

Pedig sokszor megfestette. Nagy, teli levegőjű képeken, bronzsínre fakult, hajdan sárga selyem jegyruhájában, a szűkméretű szobácska szürkés világításában, néha egészen lefokozott, szinte neutralis színekben, de mindig egyformán komoly művészettel, mesterkéletlenül ábrázolja édesanyját vagy öreg szüleit, úgy hogy mindegyik egy-egy mestermű a maga nemében.

Nem volt hát begubózva túlságosan hazai érzésekbe a festészet terén; megtermékenyítése céljából művészetének eltekintett ő messze idegenbe is, de új táplálékot, megújulást mindig idehaza nyert önmagából.

Párisi útjából hazafelé jövet érinti Velenczét, Firenzét. Lelke megtelik a classikus nagy mesterek művészetével, örökké derűs felfogásával. Megint emelkedik tudásában, de nem virtuskodik azért.

Busás tanulmányok birtokában, művészetének teljében tér meg Budapestre. Elhalmozzák megrendelésekkel. Kapósak lesznek aquarelljei. Az állam több ízben vásárol tőle vidéki múzeumok számára.

Ő pedig dolgozik, a szó legsajnosabb értelmében — lázasan. Arra ügyel, hogy a meny-

nyiségnek ne áldozza fel műveinek minőségét. E tekintetben sem ismeri pedig kíméletet, akárcsak önmagával szemben. Párisi útja előtt és még inkább utána, hasztalan kérték szülei, jóbarátai, nagylelkű maecenása, hogy ne uzorázza ki önmagát annyira.

De mikor ő azt hitte, hogy szívós, nyakas kitartással legyűrheti a gyilkos kórt is, pláne hogy végigjárta a sanatoriumok calvariáját Davostól a tengerpartig!

Halála előtt már másfél évvel nem volt testi ereje ahhoz, hogy csak egy csekély hányadát is megfesse tengersok studiumainak. Elrejtőzött hát hanyatló egészségével — a részvét elől — újra csak műtermébe.

De a festőiségnek, a kifejezésnek hatalmas documentumait hagyta ránk így is. Nem homályosíthatják el jelentőségét, igazi és tiszta értékeit tudásának, ha néhány esztendőn belül tudott is csak alkotni.

Többízben volt részese nagy és méltó kiállításoknak. Az állam az Esterházy-díjjal tüntette ki (1910), ösztöndíjain, vásárlásain kívül. Az 1912. évi párisi salon kiállításán túl minden hazai, fővárosi és vidéki tárlaton szerepeltek képei első 1908-iki sikere óta, a már említett külföldi kiállításokon kívül.

Nagyobbméretű olajképein, úgy mint kisebb aquarelljein is mindig van valami vonatkozás a külső világra, a nagy levegőre. Egy-egy ablakrájának a töredéke, a honnan kilátni a fellegekre, vagy valami levegőget ábrázoló kép csak belékerül a kép háttérébe mindig. Mintha hozzátartoznék szorosan a milieuhöz, vagy mintha festőjének a külső levegő utáni vágyódását symbolizálná.

A nép fiának az a tombolásra termett őszereje nyilvánul meg minden alkotásán festőnknek, mikor szinte megfontolás nélkül egészen odaadja magát a szent művészetnek, a grand Art-nak és igazán az ősz ösztön csapongásával teremti hol elmosódott körvonalú, finoman megérezett színekbe burkolt alakokat, hol meg napfényben sajgó felületeket. Rajzi tudását heverő női actjáival mutatja be, a jellem kiütözését adja párisi táncosnőjében, a kit túlpirosra festett ajkai, meg ragadozásra hajló körmei jellemeznek. Színészbarátjainak jellegzetes arcjátékait megörökítendő, — hatalmas erejű aquarell-ecsetével adja vissza benyomásait róluk, hol mint Harlequineket, hol mint sörivókat mutatva be őket aquarelljeiben.

Szülvárosa 1917 decemberében hódolt emlékezetének, művészi hagyatékának kiállításával.

Oh, bár a reánk virradó megújulás napjaiban Budapesten is meg lehetne majd a Vida Árpád összes műveinek kiállítása, hogy jó pár száz darabra tehető nagyobb alkotása így együttesen legyen bemutatható igazán temérdek számra rúgó vázlatain, tanulmányain kívül.

Emlékezete megérdemli a legteljesebb méltányolást, hiszen festői munkásságának kulturális becse nőttön nő az idővel, a mellett, hogy korai veszte minden részvétre érdemes. A székelek régi fővárosa, Marosvásárhely pedig a

Bolyaiak, Fogarasi, Köteles, Dósa Elek tudományos emlékezete mellé a Vida Árpád művészi értékének megbecsüléséhez jut kulturhistóriájában, szülőttének értékes munkássága révén.

Gulyás Károly.

KRÓNIKA.

A pótkávékról.

Pótkávék készítésére a legkülönbözőbb növényi részeket használják. A kávébabhoz hasonlóan megpörkölik ezeket s már megpörkölt s őrölt állapotban hozzák forgalomba. Szigorúan véve pótkávénak csak olyan készítményeket nevezhetnénk, a melyek a kávé, mint élvezeti szert, helyettesíteni képesek. Tehát vagy coffeint, vagy ehhez hasonló hatású alcaloidát tartalmaznak. Ilyen összetételű pótkávék nálunk forgalomban nincsenek.

Arábiában ellenben a kávétermés héja Szakka- vagy Szultán-kávé elnevezésen különleges kereskedelmi cikk. Szumátra szigetén pedig a kávécsérje pörkölt leveleiből készítenek feketekávéhoz hasonló főzetet. Úgy a kávétermés húsa, mint annak levelei jelentékeny mennyiségű coffeint tartalmaznak. Néha a kávécsérje leveleiben több coffein található, mint a kávébabban.

A nálunk forgalomban lévő pótkávék tökéletesen coffeinentesek. Ellenben több-kevesebb cukrot, keményítőt és zsírt tartalmaznak. Előállításukhoz gyökereket, terméseket és magvakat használnak. Megpörköltve ezek olyan vizes kivonatokat adnak — forró vízzel — a melyek legalább színre nézve hasonlítanak a megpörkölt kávébabból készített forróvizes kivonathoz — kávéfőzet. A megpörkölés alkalmával képződő pörkölési termékek hatása olyan, hogy e pótkávékból készült főzet részben a valódi kávéból készült főzethez hasonló hatású, anélkül azonban, hogy azt valaha egészen is pótolhatná.

Nagyon sok növényi rész ismeretes, a melyet megpörköltve és megdarálva olyan forróvizes kivonat készítésére felhasználnak, a melyet éppen úgy fogyasztanak, mint a kávé. Mindezeket pótkávé, illetve kávépótlék elnevezésen foglalják össze. A kávé helyettesítésére való, illetve azt egy bizonyos határig pótolni kívánják. Meg kell különböztetnünk ezeket a valódi kávé hamisításaitól. Ezek is megpörkölt növényi részekből készülnek. Valódi kávé örleményével keverik össze és kávé czímen árusítják. Ez utóbbiak ily módon forgalombahozatala a legtöbb államban el van tiltva. A pótkávék ellenben készíthetők és árusíthatók, feltéve, hogy megfelelő módon illetve elnevezésen árusítják. Ez azonban nem történik meg mindig s éppen ezért egy és ugyanazon anyag egyszer pótkávé, másik esetben pedig hamisítvány lehet. A pótkávék készítői gyakran megkísérlik gyártmányaik elnevezésénél ezek pótljelégét lehetőleg leplezni s azt a látszatot kívánják feltüntetni, hogy mégis csak kávé az, a melyről szó van. Ennek meggátlására eme készítményeknél világos, félre nem érthető, félre nem magyarázható elnevezéseket követelnek, nehogy a kevésbbé művelt vevő és fogyasztó valódi kávé helyett vegye meg az efféléket.

Rendkívül nagy a száma ama növényi részeknek, a melyekből pótkávé lehet készíteni s készítenek is. Ezek egy része alapján véve talán meg sem érdemli a pótkávé elnevezést. Ezt úgy kell érteni, hogy erede-

tileg nem azért keverték őket, hogy velük a már ismert kávét pótolják. Igen valószínű, hogy eredetileg a kávé-tól teljesen függetlenül, azt még nem is ismerve, fogyasztottak pörkölt növényi részeket, a melyek mostanában pótkávé elnevezésen találhatók a forgalomban.

A pörkölt magvak, termések és gyökerek kellemes kesernyős zamatot íze, az egyikük-másikában található csersav erőlyes összehúzó hatása vezethetett ezek használatához. Alig tudunk arról valamit, minő ezeknek a phisiologiai hatása. Nem szenved kétséget, hogy a XVII. és XVIII. században rendszeresen kutattak kávé pótlására alkalmas anyagok után. Oka ennek egyrészt az volt, hogy nem akarták a kávéért a pénzt az országból kiengedni. Másrészt a continentális zár alkalmával a valódi kávé igen drága volt. Az a meggyőződés, hogy a kávépótlékok nem olyan ártalmasak, mint a kávé, szintén elősegítette elterjedésüket. A kávépótlékok nem egészen hatástalanok. A készítésükre felhasznált nyersanyagok egyike-másika illanó olajokat s csersavakat tartalmaz. Elkészítésük alkalmával pörkölési termékek képződnek. Coffeint és az ezzel azonos hatású theobromint nem tartalmaznak.

A német birodalmi¹ élelmiszerkönyv a pótkávékat alábbi módon ismerteti és osztályozza: A pótkávék a valódi kávéhoz hasonlóan megpörkölt természetes növényi anyagok, illetve ilyenekből készült s szintén pörkölt kivonatok és cukrok. Részben a kávé teljes pótlására valók, részben a kávé egy részét velük helyettesítik.

A gyártásukra felhasznált nyersanyagok szerint így csoportosíthatók: 1. cukortartalmú gyökerekből készültek (cukorrépa, cikóriagyökér, sárgarépa). 2. Cukortartalmú termésekből készültek (füge, datolya, szentjánoskenyér, körte). 3. Keményítőtartalmú termésekből (magvakból) készültek (búza, rozs, árpa, tengeri, makk, csillagfürt). 4. Az előbbi csoportba tartozók közül egyesek előbb csíráztatnak — malátává alakítják — s csak azután pörkölik meg (árpa, búza, rozs, tengeri). Eme magvak a malátázás következtében cukortartalmúvá válnak. 5. Olajtartalmú nyersanyagokból készültek (mandola-, földidió-, datolyamag). 6. Pörkölt cukorfele-ségekből, szirupokból és melasse-ból készültek. 7. Az előző nyersanyagokból készült pótkávék néha keverten is forgalomba jutnak, néha valódi kávéval is keverik.

A midőn fűgét, cikóriagyökeret, árpát, makkot stb.-t megpörkölnék és megdaráltan forgalomba hoznak, ezek fügekávé, cikória-(Frank-)kávé, árpakávé, makk-kávé néven árusíthatók. Ha előbb csíráztatják a magvakat és csak azután pörkölik meg, a maláta jelzőt alkalmazzzák a megnevezésnél. Malátakávé elnevezésen rendszerint a csíráztatott árpából készült pótkávét értik, a melynek helyes neve árpamalátakávé volna. Azonban a csíráztatott búzából, tengeriből és rozsból készült pótkávéknál is használható a maláta szó mint jelző, tehát búzamaláta-, tengerimaláta-, rozsmalátakávé.

A pótkávék használatának megvan a jogosultsága. Bizonyos mértékig serkentő és tápláló hatásúak. Ezenfelül a kávéhoz viszonyítva olcsók is. Napjainkban, a mikor a valódi kávé nemcsak hogy nagyon drága, de korlátolt mennyiségben is áll rendelkezésünkre, az eddigénél jóval nagyobb jelentőségűek.

Jóminőségű pótkávétól megkivánjuk, hogy jelentékeny festőképeségű, határozott ízű és bizonyos mér-

tékig édes ízű is legyen. Annál értékesebb, mennél inkább megközelíti ízben a valódi kávét, vagy általában mennél jobb ízű, s ezenfelül mennél több oldható táplálóanyagot tartalmaz. A kereskedésbeli, a legváltozatosabb nyersanyagokból készült pótkávék, illetve kávépótlékok vízben oldható alkotórészeinek mennyisége 45–65 százalék között ingadozik. Azaz egyszáz súlyrész pótkávéból 45–65 súlyrész oldódik fel a vízben, a melylyel leforrázzuk, illetve a melylyel a kivonatot készítjük.

A kávépótlékok lehetnek hamisítottak, lehetnek tisztátalanok. Hamisítottak, a mikor gyakran túlnagy a nedvesség — vizes — illetve a homoktartalmuk. Esetleg el vannak égetve (túlhevítettek) vagy penészesek. Meg lehetnek savanyodva is. Tisztátalanok és hamisítottak, a midőn a keresettebb kávépótlófele-ségekhez kevésbé értékes, avagy egészen értéktelen anyagokat — répaszelet, tőzeg, cserkéreg, föld, homok, ocker — kevernek.

A németbirodalmi táplálószervegyészek a kávépótlékokra vonatkozólag az alábbiakban állapodtak meg. A kávépótlékok valódi minőségüknek megfelelő elnevezésen hozandók forgalomba. Kávéval kevert kávépótlót, kávépótlóelegy elnevezéssel kell megjelölni. Kávéelegy névvel ellenben, csak több valódi kávéfajta elegye illelhető. Anyagnevekkel kapcsolatban a kávé elnevezés pótlékoknál is megengedhető, pl. malátakávé. Az ilyen anyagnevek megválasztásánál ügyelni kell arra, hogy az árú a megjelölt pótlóanyag lényegének megfelelően. Pótlókeverékek neve a főalkotórésztől származnak.

A kávépótlók romlottak, ha penészesek vagy savanyúak, el vannak égetve avagy romlott nyersanyagokból készültek. A cikóriagyökérből és a fűgéből készült kávépótlók víztartalma ne haladja meg a 18%-ot. Az egyéb anyagokból készültké a 12%-ot. A legnagyobb homoktartalom szárazanyagra számítva 2% lehet. A legnagyobb hamutartalom gyökerekből készült kávépótlóknál 8%, termésekből készültéknél 5% lehet. Értéktelen anyagok nem adhatók a kávépótlókhoz, illetve ez eljárás hamisításnak minősíthető. Ilyenek a már említett répaszelet, tőzeg, föld, cserkéreg stb. Szintúgy kifogás alá esik, ha a kávépótlókhoz ásványi olajokat vagy glycerint adnak. Ellenben növényi olajok, csersavtartalmú növényi anyagok vagy kivonatok, csekély mennyiségű konyhasó vagy alcalicarbonátok, továbbá coffeintartalmú növényi anyagok avagy kivonatok hozzáadása nem kifogásolható, hacsak ez utóbb említett anyagok hozzáadásának nem az a célja, hogy mint valódi kávé árusíttassanak.

Keszthely.

Dr. Windisch Rikárd.

KÖNYVSZEMLE.

„Oroszország pusztulása a bolsevik uralom alatt.” (Dr. Fábán Béla könyve. Az Athenaeum kiadása.) Végtelen rónaságok, a melyeken gyors iramban száguld a minden kényelemmel berendezett gyorsvonal, hatalmas folyók, a melyeken egymást érik a gőzhajók, égis erő heglánczok, a melyek belsejében szorgalmas kézzel keresi a kincseket a fáradhatatlan bányász, céltudatos hivatalnokokkal benépesített modern intézmények, fejlődő falvak, terjeszkedő iparvárosok és a Keleti-tengertől a Sárge-tengerig jól fegyverezett katonaság rendet tartva a 120-féle nép között — ez volt az általános

¹ Deutsches Nahrungsmittelbuch 2. kiadás 1909. év 230 lap.

képe a háború előtti sokat szidott és becsmértelt czári Oroszországnak.

Ezer kilométerekre ugaron maradt földek, némán hömpölygő folyamok, a melyek vizét pirosra festették a testvérvértől duzzadó patakok, füstölgő romok, lángborított nagy városok, kihült kazánok, füsttelen kémények ezrei, ádáz csatazaj mindenfelé, testvér testvér szívébe mártva gyilkos törét, mert amaz proletár, emez pedig burzsuj, ez lett a képe a virágzásnak és fejlődésnek indult nagy orosz birodalomnak Lenin és társai kormányzása alatt.

Ezt beszéli el nekünk Fábián Béla könnyed tollal és a közvetlen benyomások élénkségével. Megtaláljuk könyvében az eredetét az orosz agrárkérdésnek, mely Oroszország népének úgyszólván Achilles-sarka, végigpillantunk a lezüllött vasutakon, meggyőződhetünk a szovjet gazdasági csődjéről, meghalljuk, ki él igazán boldogan a bolsevik Oroszországban.

Élénk színekkel ecseteli a szerző az igazságszolgáltatást, melynek sarkköve a terror és végigvezet Pétervár utcáin a kommün napjaiban. Szinte elborzad az ember, ha arra gondol, hogy Magyarország is ily képet nyert volna, ha idejekorán el nem seprük a magyar bolsevizmust.

A ki maga is végigjárta a hadifogság és a szovjet Oroszország kálvária-stációit, érdekes tanulságokkal egészítheti ki saját benyomásait, a ki pedig csak a magyar bolsevizmust élte át, megbizonyosodhatik, hogy az orosz bolsevikok külpolitikájának volt ez csak eredménye. Mindenkinek ajánlhatjuk pedig e könyvet azért, hogy érezze meg, miszerint a bolsevizmus nem egyéb, mint a világháború folytan lerohadt korszaknak kóros tünete, a mely ellen küzdeni szent kötelesség egy jobb jövő érdekében!

—gy.

„A nagy per.”

(Cserny József és terrorista társainak bűnügye a budapesti büntetőtörvényszék ítéletének és megokolásának teljes közlésével. *Stocker Antal* curiai bíró, a főtárgyalás volt elnökének könyve. A „Magyar Országos Véderő Egyesület” kiadása.)

Merőben szokatlan jelenség, hogy egy bíró ember, egy büntető pert a maga teljes egészében könyvalakban tárjon elénk. De szokatlan időket élünk, szokatlan gonoszított tanyája lett a föld és így elrettentőnek kell a büntetésnek is lenni, a melylyel a földi igazságszolgáltatás lecsap azokra, a kik semmibe véve az emberiség évezredes kulturíványait, rablótanyává alakították át a mi hazánkat is. S a büntetésnek szintén szükségképpen kiegészítő részét képezi a nyilvánosság: *Stocker Antal* könyve, a melyben a büntető ítélet és teljes indokolásának igaz tükrében láthatja meg mindenki, mit tettek Cserny és társai, a Lenin-fiúk, az „elv-társak”.

Valóban, a terrorfiúk kis tükre a közzétett ítélet. *Stocker Antal* curiai bíró, a kit az igazságügyminiszter a kommunista perek letárgyalására a Curia IV. büntető tanácsából delegált a büntetőtörvényszékhez — az általa szerkesztett ítéletet egy bevezető résszel közli, a melylyel az elkövetett gyilkosságoknak indító okait tárja fel.

Kezdi a terrorcsapat megalakulásán, a melynek valóságos célja a szabad rablás és garázdálkodás, látszólagos célja pedig az úgynevezett „ellenforradalom” letörése volt, a melytől bezzeg féltek az egyébként ugyancsak elvetemedett Lenin-fiúk. Ugyan miért halt

meg Dobsa zászlós? Mert elvesztette igazoló írásait és — egyet mosolygott! Miért a két Hollán? Mert a terrorfiúk egy kis burzsujvérrel akartak kedveskedni főnöküknek. Hát Berend tanár? Mert fehér zsebendőjét lobogtatva kiáltotta: „Feltámadt Magyarország!” És Madarász Béla? Egy mécsvilágért. És így tovább. Íme a proletárdiktatura termelő munkája!

És mindezt mily cynizmussal, mily förtelmes módon csinálták! Kár, hogy a bíróságnak nem volt módja a tettesek előéletének elrejtett zugait is kikutatni, a mi bizonyára sok érdekes dolgot vetett volna napvilágra. Még kiderítésre vár az a sok gaztett is, a mit egyes terrorfiúk Oroszországban elkövettek. A rémséges jelenségek korrajza után következik a bírói ítélet egész terjedelmében.

Az ítélet mintaképe a tervszerű, alapos jogász munkának. Csak egy helyreigazításunk lenne. A 20. oldalon VI. alatt Karsai József vádlott személyi adataiban e sor található: „Szibériában élt a Murmannparton”. A Murmannpart azonban nem Szibériában van, hanem ezen elnevezés alatt az európai Oroszországnak fehér-tengeri partvidékét értik, még pedig a Kola-félszigeten. Ott építettek a háború alatt az oroszok vasutat és a vasútépítéshez a magyar hadifoglyokat küldték a jeges tundrákba.

Szigorú logikai következetességgel van az ítélet megszerkesztve; úgy érzi az ember, hogy az egyes szavak hatalmas kalapácsütések, a melyek — reméljük örökre — szétrombolják a proletárdiktatura mocsárra épített alapjait. Az indokolás végighalad a lejtő egyes fokain, a melyekre a nenizet — helyesebben annak rothadt eleme — a világháború dicstelen befejezése után lépett. Majd sorra veszi az egyes gyilkosságokat és mikor végére érünk, csak undor az, a mit az olvasó a proletárdiktatura eme hóhérai iránt érez.

Igaza van *Stocker Antal*nak! Ez az ítélet nem szorult bővebb indoklásra. Nemcsak a független magyar bíróság ítélete ez, hanem az egész nemzeté, a mely fullasztó álmából felocsudva, elsepri a testére merészkedett élődsi férgeket.

A proletárdiktatura által alapjaiban megtámadott és megsemmisülésre kárhoztatott magyar bíróság fényes elégtételt vett magának ebben az ítéletben! Olvassa el ezt a könyvet mindenki, győződjék meg, hogy az „eszme” harcosai minden földi féregnél undokabb alakok voltak, mert ép ésszel, higgadtan cynikus előremegfontoltsággal és a vádállatokat is megszegyenítő ravasz kegyetlenséggel akarták megfojtani a nemzeti Magyarországot!

— gy.

„A bolsevizmus Magyarországon.”

(A proletárdiktatura okirataiból. *Dr. Szabó László* könyve. Az Athenaeum kiadása.)

A közelmúlt eseményeit foglalja össze e könyvben a szorgalmas szerző. Még fülünkbe csengenek a kommunista korszak átkos szidalmi, de a magyar könnyen felejt és hamar ráborítja a feledés fátyolát az erőszak letűnt korszakára is. Jó tehát már most megrögzíteni a nem rég történeteket, mielőtt még sok értékes és érdekes adat a feledés homályába merülne. Hasznos munkát végzett a szerző, hogy eme feladatnak könyvével eleget tett.

Vázlatai értékét nagyban emelik az eredeti okiratok, a melyek a korszak vezető embereinek lelkivilágába engednek bepillantást. Sajnáljuk mégis, hogy a szerző nem kutatja a magyar bolsevizmus mélyebb ható okait.

Könyve megírása óta a büntetőtörvényszéki tárgyalások sok titkos eseményről lebbentették fel a fátyolt és ezért a szerző adatai részben kiigazításra szorulnak. Mégis, a kik a magyar proletárdiktatura rendszeres történetét majd megírják, nem fogják nélkülözhetni Szabó László munkáját.

— gy.

„Tabu“.

(Regény. Írta: Szikra. 301. l. *Athenaeum* kiadása. Ára 12 kor.)

A nők a regényírás mezején évről-évre nagyobb jelentőségre tesznek szert. munkásságuknak nemcsak külső méretei, hanem belső értéke tekintetében is. És érdekes, hogy éppen a regény, az elbeszélő művészet az, melyben nőiróink a legnagyobb buzgalommal és leginkább számottevő sikerrel dolgoznak. Hogy a dráma terén munkásságuk alig mutat nagyobb arányokat és figyelemreméltó eredményt — azon nem csodálkozunk, sőt természetesnek találjuk: a női lélek igazán nem termett drámaírássra (hogy miért, ezt most nem fejtegethetjük); ám az viszont csodálkozásba ejt és gondolkodásra késztet, hogy a lyrai költészet terén sem látjuk olyan odaadással és olyan sikeresen dolgozni nőiróinkat, mint az elbeszélő irodalomban. Ezek mind érdekes kérdések lennének, melyekkel érdemes lenne bővebben és alaposabban foglalkozni — alkalmilag talán meg is' teszszük — de most csak egyszerűen rámutatunk arra a tényre, hogy a lyra-, dráma- és elbeszélőköltészet hármasságasata közül legnagyobb számban a legutóbb említetten látunk jeles nőirókat.

Köztük a legkiválóbbak egyike Szikra (gróf Teleki Sándorné), ki eddigi nagy sikerei mellé egy újnak koszorúját fűzheti *Tabu* című, legutóbb megjelent regényével.

A regény első része igen találó rajzban mutatja be főrangúink léha, üres tetszéletét a háborúelőtti esztendőkhöz. Hősnője a regénynek szintén az előkelő úri világban való ugyan, de finomlelkű, mélyérzésű asszony, Ulley Borbála grófnő, a szeretőt tartó, gazdag, de túlságosan költekező, cynikuslelkű Vécsy Ádám gróf fiatal felesége, ki már hat év óta éli férjével gyermektelen házasságban, a megszokott, üres tartalmatlan életet, jóról-jóról, kastélyról-kastélyra járva, tenniszelve, uzsonnázva, léhaskodva, lélekben egyáltalában nem forrva össze közönséges lelkű férjével, de lelke ebben a banális összeköttetésben is ragyogóan tiszta tükörlap marad, melyre könnyedén borul csak, finom páráként az az eszményi szerelem, mit Ghymessy Zoltán iránt érez, a ki gazdag báró és jeles orvos egy személyben, és a kiről gondolkozva, úgy érzi Bóra grófné, hogy rettenetesen kifosztottá válnék, ha erről a szerelemtől le kellene mondania, pedig voltaképpen sohase vette azt birtokba. Kitér a háború. Vécsy is a harctérre megy, orosz fogságba kerül, halálhírért költik — felesége. Bóra grófnő, megalázkodó hűséggel vár, pedig most már a komoly Zoltán is sürgetőleg lép föl. Végre kivilágosul, hogy a gróf nem halt meg — jön is haza. Érkezésekor éppen ott van feleségénél a doktor-báró, a ki azonnal észreveszi barátján a szerzett vérbaj csapathatatlanságait. A két férfi négy szemközti marad. A gróf ingerült, mert egy úgynevezett jó rokon már lelkébe csöpögtette a féltékenységet felkeltő mérget; a doktor meg félti az asszonyt férje fertőző csókjától s mint orvos el is tiltja a férjet a feleségtől: *Tabu* — mondja a messze kelet vallásos gyermekének az érinthetetlen szentséget tiszteltetben tartó jelszavával. Ám a ragályok

erejében sohasem hitt férj — ki most már gyanakszik is — nem akar engedelmeskedni. Hogyan mentse hát meg a doktor az asszonyt a legborzasztóbb testi betegségtől? Kijelenti a férjnek, hogy a grófné két év óta az ő szeretője. A doktornak rögtönösen a harctérre kell utaznia, a leszámolás a két férfi közt tehát későbbre marad. A férj előveszi feleségét — ez, nem tudván az okot, megveti eszményiesen szeretett lovagját, a ki az ő szeretőjének hazudta magát. A házastársak szétmennek, de hónapok múlva a beteg férj felkeresi a remeteséget élő asszonyt s ott ágyának esve, kapja a halála közeledtét érző doktor búcsúlevelét, melyből kitűnik az igazság: a szerető szívek ártatlansága. A férj nyugodtan halhat meg — az asszony pedig boldogan várhatja vissza a halálból megmenekedett doktort.

E regénynek meséje is — mint az talán e szürke vázlatból is megítélhető — érdekes. Még kitűnőbb a jellemrajz — különösen az emelkedett szellemű grófné lelkének, lelki küzdelmeinek mesteri festése. Az epizódalakok közül pedig külön nyomatékos megemlést érdemel az öreg Tátray hercegnének remekbe készült figurája; ez az élesesű, pompásan és okosan beszélő, szeretetreméltó, előkelő matróna a Réville hercegnő és Szerémy grófné családjából való ugyan, de sok eredetiséggel, igen nagy finomsággal kél itt előttünk életre, rövid szereplésével is teljesen megnyerve rokon szenvűnket.

A mi pedig a regény legnagyobb érdeme, az az, hogy az élet képe és hangulata mily megdöbbentő igazsággal tükröződik belőle. Az első részben szinte megboradunk a magyar főúri körök, a „társaság“-beli világ, az úgynevezett „felsőbb tizezer“ elernyedti, léha, értéktelen alakjainak életétől, míg a II. és III. részben ennek a mi szerencsétlen háborúknak mennyi nyomorúsága, baja, szenvedése sikoltoz felénk, szívünkbe markolva, felkavarva azt a sűrű, sötét iszapot, mely annak az „átkos emlékü júliusi alkonyat“-nak hadüzene-tétől kezdve négy hosszú esztendő alatt lelkünkre, szívünkre, kedélyünkre rakódott, hogy súlyát érezzük, nyomait lássuk hátralévő egész életünkön át, míg a magyar önfeláldozó vitézségnek ragyogó gyöngyszemei haszon nélkül csillantak meg a háború fúriájának szennyestajtékjában.

Nem érdektelen megfigyelni, hogy Szikra e regénye sokban emlékeztet Herczeg Ferencz szintén háborús háttérű gyönyörű regényére, az *Arany hegedű*-re. Természetesen nem utánzásról van szó, még talán csak nem is hasonlóságról — de kétségtelen, hogy a *Tabu* érdekes hősnője az *Arany hegedű* emelkedett lelkű hősét juttatja eszünkbe s a két regény hangjában, hangulatában van valami rokon vonás — lehet, hogy csak a két kiváló szerző tehetségének a választékosságban, a finomságban, a lelki megfigyelések és lélekrajzok tekintetében való rokonsága folytán.

Szikra műve oly rendkívül finom ízléssel van megírva, hogy még az az apró ízlésbeli botlás is erősen kivilágosul, a mely néhány mellékszereplőnek nevét foglalkozásuk fogalmi köre után adja, szokatlan formában: a csipeszszel dolgozó műtőorvost így nevezi el dr. Csipeszy-nek, a zsolozsmákat éneklő református papot *Solosmá*-nak, az irattáskával járó ügyvédet *Táskási*-nak. Ez a névadási modor száz esztendővel ezelőtt volt divatos a magyar irodalomban, — félszázad óta azonban a jóízlésű írók egészen szakítottak vele.

De ez — elismerjük — olyan kis dolog — s viszont a regénynek annyi szépsége és kiváló érdeme van,

hogy nem volna méltányos ismertetésünket e kifogással fejezni be, inkább végezetül is melegen felhívjuk olvasóközönségünk figyelmét a jeles író ez érdekes munkájára, mely a háború rettenetességeit s ezek nyomán a háború elleni hangulatot úgy szólván a történetírás számára is kitünően rögzíti és örökíti meg.

—ly.

Beküldettek még a következő könyvek:¹

I. Az Athenaeum kiadványai.

A „Modern könyvtár” cz. vállalat következő füzetei: Szini Gyula: „A smaragd” és egyéb elbeszélések. 5 K 60 f. — Füst Milán: Nevetők. (Elbeszélés.) 8 K 80 f. — Fodor László: Fuvolás férfi. 8 K 40 f. — Mereskovszkij: Michel Angelo. (Elbeszélés a renaissance korából.) Ford.: Sebestyén Ede. 4 K. — Mérimée Prosper: Carmen. Ford.: Sztrokay Kálmán. 6 K. — Balzac Honoré: Két elbeszélés. Ford.: Kosztolányi Dezső. 3 K 20 f. — Flers, Caillavet és Rey: A legszebb kaland. (Vig.) Ford.: Heltai Jenő. 6 K. — Garrick Sidney: Szerelem vására. (Színmű.) Ford.: Vajda Ernő. 6 K. — Clémenteau Georges: A boldogság fátyola. Színmű Ford.: Heltai Jenő. 2 K 40 f. — Schnitzler: Szavak komédiája. (Három egyfelvonásos.) Ford.: Márai Sándor. 6 K 40 f. — Rabindranath Tagore: Volt egyszer egy király. Ford.: Wildner Ödön.

Az „Athenaeum-Könyvtár” következő kötetei: Leroux Gaston: Halál után. Ford.: Salgó Ernő. — Loti Pierre: Krizantém asszony. Ford.: Vészi Margit. 10 K. — Gorkij: Gyermekéveim. Ford.: ? 12 K. — Cholnoky László: Piroška. (Regény.) 10 K. — Krudy Gyula: A podolini kísértet. 12 K.

Szép Ernő: Lila ákác. (Regény. 3. kiad.). 18 K. — Heltai Jenő: A 111-es. 18 K. — Pásztor Árpád: Kelemenék. (Kis regény.) 16 K. — Krudy Gyula: A betyár álma és más elbeszélések. 16 K. — Drasche-Lázár Alfréd: Az az átkozott pénz. (Regény.) 56 K. — Ferenczi Sári: Ágneszka elment. 18 K. — Bródy S.: A kétkellő asszony. — Thackeray: Titmarsh Sámuel története. Ford.: Halász Andor. 12 K. — Romain Rolland: Jean Cristoph. (Regény. I–III.) Ford.: Zolnai Béla. 34 K. — Aage Madelung: Mensch Péter cirkusza. Ford.: Ifj. Bókay János. 24 K. — Knut Hamsun: Az anyaföld áldása. Ford.: Ifj. Bókay János. 24 K.

A következő színdarabok: Romain Rolland: Danton. Ford.: Sebestyén Károly. 16 K. — Földes Imre: Terike. 8 K. — Szép Ernő: Patika. 14 K. — Rutkai György: A nagyvilági nő. 18 K. — Arcübasei: Szenvedély. Ford.: Bródy S. 10 K.

Sebestyén Károly: Dramaturgia. 16 K. — Dr. Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon. 8 K. — Gerő János: Gyakorlati cseh nyelvtan. 15 K. — Bernátsky Jenő: Szőlőmívelés. 16 K. — Bernátsky Jenő: A veteményeskert. 12 K. — Dorner Béla: A burgonya termelése. 30 K. — Sávoly Mihály: A gözmözdony. 32 K.

II. A Franklin-Társulat kiadványai:

Pekár Gyula: Az amazon királynő. (Regény. I–II.) Bloem Walter: Az elvesztett haza. (Regény.) Ford.: Schöpflin Aladár. — Szabó Endre: Czigányvilág. (Anekdoták magyar írók és művészek életéből.) — Balázs Sándor: Kisváros.

¹ Egyiket-másikat hosszasan is fogjuk ismertetni.

III. Révai-kiadványok.

Chesterton: Hagyományok és hazugságok. Ford.: Hevesi Sándor. — Romain Rolland: Michelangelo élete. Ford.: Éber László. — Spencer: A haladás. Ford.: Szabó László. — Carnegie: Napjaink problémái. Ford.: Bartos Zoltán. — W. Wilson: Az új szabadság. Ford.: Rózsa Dezső. — Zola: Rougonék szerencséje. Ford.: Kovács Zoltán. — Zola: A koncz. Ford.: Benedek Marczel. — Zola: Páris gyomra. Ford.: Király György. — Bourget: A tanítvány. (Klasszikus regénytár.) Ford.: Zolnai Béla. — Ga'dós: Misericordia. (Klassz. regénytár.) Ford.: Hegedüs Arthur. — Anatole France: Komédiás történet. (Klassz. regénytár.) Ford.: Hevesi Sándor.

IV. Singer és Wolfner kiadványai.

Csathó Kálmán: Pókháló. (Regény.) — Herczeg Ferencz: Álomország. (Regény. 2. kiad.) — Herczeg Ferencz: Az élet kapuja. (Elbeszélés.) — Herczeg Ferencz: Két arckép. (Tisza István. Károlyi Mihály.)

V. A M. Tud. Akadémia kiadványa.

Euripides Drámái. Ford.: Csengeri János.

VI. A Magy. Orsz. Véderő-Egyesület kiadványa.

Stocker Antal: A nagy per. (Move-Könyvtár. I.) 1 K.

BEKÖTÉSI TÁBLÁK AZ URÁNIA

folyóirat bármelyik
évfolyamához izlé-
ses kiállításban ké-
:: szén kaphatók ::

Ára 24 korona.

Postai bérmentes
küldéssel együtt

:: 30 korona ::

Megrendelhető a Hornyánszky
Viktor cég főbizománysánál

KÓKAI LAJOSNÁL

Budapest,

IV., Kammermayer Károly-utca 3.

URÁNIA

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

KIADJA AZ URÁNIA MAGYAR TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG

E folyóiratot a Társaság tagjai
az évi illetmény fejében kapják.

Alapította:
MOLNÁR VIKTOR
Felelős szerkesztők:
SZÁSZ KÁROLY és MIKOLA SÁNDOR

Nem tagoknak előfizetési ára
egy évre 16 korona.

Az utolsó nádor anyja.

József nádor, az utolsó magyar nádornak, Istvánnak atyja, háromszor nősült.

Első neje Pál orosz császárnak 1783 augusztus 9-én született legidősb leánya, Alexandra Pavlovna (I. Miklós orosz császárnak, Pál harmadik fiának és az orosz trónon második utódjának, kinek seregei 1849-ben hazánkba betörték, néneje) volt, kivel 1799 október 30-án kelt egybe Gacsiban és ki, életének még teljesen be nem töltött tizennyolczadik évében, első s egyetlen gyermekének, az 1801 márczius 8-án született és aznap meg is halt Alexandra osztrák főhercegnőnek és magyar királyi hercegnőnek születése és halála után nyolcz nappal, 1801 márczius 16-án elhunyt. Ürömben, Pestmegyében, az emlékére épített gör. kel. templomban temették el.

Tizennégy esztendő múlva házasodott meg újra a nádor. Az 1812 április 22-én, 44 éves korában elhunyt Victor Károly Frigyes anhalt-berenburg-schaumburgi uralkodó hercegnek és feleségének, Amália Carolina Vilhelmina Lujza nassaui hercegnőnek (Károly osztrák főherceg és magyar királyi herceg felesége, Henriette nassaui hercegnő nagynénjének), kiknek fiok nem volt, hanem négy leányuk, elsőszülöttjét, Hermina hercegnőt vette el. Eljegyzésök 1815 június 22-én és esküvőjük, két hó múlva, augusztus 30-án volt Schaumburgban, a hercegi háznak a Lahn-folyó mentében, Németország egyik legszebb vidékén épült régi várában, mely a hozzátartozó uradalommal és a holzappeli grófsággal — minthogy a hercegnő nemzetségének fiága kihalt — örökségképpen a hercegnőre s halála után férjére, József nádorra s az ő halála után fiára, István nádorra szállt.

A hercegnőnek — ki Európa legrégibb és leghíresebb fejedelmi házainak egyikéből, az Anhalt-házból származott — egyik öse, Medve Albert (Albrecht der Bär) örgróf, kinek nevével nevezték el Bernburg várát, 1144 körül, mikor hazánkban II. Gejza királyunk uralkodik, részint örökség, részint hódítás, részint császári adományozás útján megszerzi s darab ideig bírja (nemzetsége is) a brandenburgi örgrófságot és alapját veti az ott utóbb kifejlő-

dött műveltségnek és fővárosának, Berlinnek; egy másik öse pedig, Lebrecht herceg, részt vesz 1688 ban seregeinkkel Nándor-Fejervárnak vívásában és bátorságával dicsőséget szerez nevének.

A hercegnőt, ki 1797 deczember 2-án, az Anhalt-Bernburg hercegségben levő Hoymban (hová szülei a Német- és Franciaország határában dúló háború elől menekültek) pillantotta meg először a napvilágot és ki református vallású volt, 1815 márczius 13-án confirmálták. Confirmációjának emlékére német nyelven egy füzet, melynek Brunn Frigyes Ágost, a hercegnő szüleinek udvari lelkésze, ki a hercegnőt confirmálta, volt szerzője, jelent meg 1815-ben, egyidejűleg Majnai Frankfurtban és Bécsben. Márton József, tudós hazánkfia, ki akkor a bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára volt (majd hogy éhen nem halt, mert fizetés nélkül — hazafiságból — tanított és csak akkor javult némiképp anyagi helyzete, mikor csekély fizetéssel a magyar királyi testőrség magyar nyelvtanítójává is lett), fordította le magyarra. Fordításáról, mely ugyanakkor Bécsben jelent meg, a „*Hazai s Külföldi Tudósítások*“ 1815 szeptember 6-iki számában ezt írta: „Literaturánknak díszére s mind egyházi, mind világi tekintetre nézve különös jelenés a következő nevezetű (t. i.: című) kised munka: Cs. k. főherceg József Magyarország nádorispánja jegyesének, Hermine Anhalt-Bernburg-Schaumburg fejedelmi hercegasszonyának confirmatiója ünnepe, az-azon alkalmatossággal tartatott (t. i.: mondott) prédikációval együtt. Német nyelven kibocsájtotta Brunn Frigyes Ágoston (helyesen: Ágost, a latin Augustus; Ágoston lat. Augustinus), a hercegi udvar prédikátora. Németből fordította Márton József, a bécsi universitásban a magyar nyelvnek és literaturának professora. Bécsben, Zweck betűivel, 1815.“ A „*Magyar Kurir*“ 1815 szeptember 8-iki száma — a „Rendkívül való toldalék“-ban — pedig, miután közölte a munka címét és tartalmát, eképp emlékezett meg róla: „Már csak magában is magához vonzó (t. i. a német „anziehend“ szónak fordítása, magyarul: vonzó)

kedves) dolog volna azon fő (azaz: előkelő) személynek lelki tehetségeit és erkölcsi tökéletességeit közelébből esmérni, a kit hazánk kedves nádorispánja élete párjának választott. Mennyivel inkább teljes öröm foglalhatja el minden magyar hazafi szívét, midőn ezen jeles munkát olvasván, abban, mint valamely tiszta tükörben, egy ritka lelki adományokkal ékeskedő s reánk nézve annyira nevezetes fő személynek a legjobb neveltetés által lett erkölcsi tökéletes kiformáltatását (t. i.: kiművelését) látja. Valósággal, ezen kisdéd munkát szívbeli megindulás, sőt azt mondhatnánk, öröme való elragadtatás nélkül senki sem olvashatja . . . Kétségbe sem hozzuk, hogy ezen nevezetes és jeles munkának számos olvasói fognak a két magyar hazában találatni, s egyszersmind kívánjuk, hogy az a jó hazafiúi szándék, a mely végre ez kiadatott, hazánkban sok pártfogókra s előmozdító Maecenásokra találjon. A munka címlapjának alján az olvasható, hogy ára 1 frt és hogy „der ganze Ertrag“, vagyis — mint a hogy Márton József fordítja — „az eladásból bejövendő summa“ annak jut, ki Magyar- és Erdélyország földrajzat iskolakönyvül legjobban megírja; de az nem olvasható ott, hogy mely nyelven. Ez volt „az a jó hazafiúi szándék“.

A munka — melynek jeligéje Unger János Károly (németül verselő szepesi hazánkfia) Mária Terézia királynőnk halálára írt „Elégiá“-jának egynehány szava („Hier, Magyaren, erkennet den Geist der edelsten Fürstin stb.“ T. i. Íme, magyarok, ismerjétek meg az igen nemes hercegnő lelkét) — a confirmált hercegnőnek van ajánlva, kiről az előszóban elmondja a szerző, hogy a vallásban és a tudományokban való művelése („religiöse und wissenschaftliche Bildung“), zsenge korától fogva confirmációjáig, reá volt bízva; és hogy nemes és okos anyja mellett és csendes erényei s ritka jótékonyasága miatt tiszteletet érdemlő fejedelmi házának szelid hatása alatt („unter dem milden Einflusse eines durch stille Tugenden und die seltenste Wohlthätigkeit ehrwürdigen Fürstenhauses“) nőtt fel a testi s lelki szépségekkel bőven megáldott hercegnő.

Magában foglalja a munka azokat a kérdéseket, melyeket a confirmáló lelkész a vallásból a hercegnőhöz intézett és a hercegnőnek ezekre a kérdésekre való feleleteit.

Ezeknek a kérdéseknek egyikéből sem tudhatni meg, hogy mely keresztény felekezethez tartozott a hercegnő.

Bizonyára nem véletlenül, hanem szántszándékkal került a confirmáló, ki szóban forgó füzetének címlapján nem említette, hogy mely vallásfelekezet lelkésze, a keresztény vallásfelekezeteket egymástól elválasztó dolgokról szóló kérdéseknek fölvetését.

Voltak, külföldön csak úgy, mint hazánkban, kik helyeselték és voltak, kik nem helyeselték ezt a nem felekezetskedő, vagy felekezet nélküli kereszténységet.

„Nem olvastam — írja Kazinczy 1815 szeptember 26-án Dessewffy József grófnak — a

Hermina confirmációjának examenét, melyet Márton József magyarrá fordította (nemcsak a vallási vizsgálatról szóló részt fordította le, hanem a munkát teljesen). Azt mondják, hogy abban oly dolgok vannak, a melyért némely buzgó uraság teremtetézi az udvari papot. Én azt mondtam nekik, hogy Németországban minden nevezetes professor és pap úgy hisz. De ők a *Helvetica confessio* (t. i. helvétiai vallástétel) nevű symbolicus könyvet emlegetik.“ Kis Jánosnak 1815 október 22-én meg ezt írja: „Én azt óhajtanám, hogy mi ne csak azt tudnánk, mit tanított Kálvin és az ő hollandiai s helvétiai tanítványai, hanem azt is, a mit Zollikofer, Griesbach, Paulus, Ammon és a palatinusné bérnálója (t. i. kik valamennyien a a keresztény hittudomány ú. n. rationalista iskolájának vagy rendszerének voltak hívei). Ha szabad emberek vagyunk, tudhatjuk, hogy vallásunk *religio progressionis*“ (t. i. a haladás vallása).

A hercegnő, ha a vallás tudományában rationalista vezetője volt is, mindazáltal nemcsak vallásos, hanem hívő is és felekezetének buzgó tagja volt. Még hazánkba való érkezése előtt terjedt el annak híre hazánkban, hogy — mint Kazinczy írja Kis Jánoshoz intézett, imént említett levelében — „a palatinusné reservalist (helyesen: reversalist, azaz kötelező írásbeli nyilatkozatot) ada magáról, hogy pápistává soha sem lesz, és fiát, a ki az ő birtokában fog succedálni (t. i. birtokát öröklő), Kálvinnak nevelő“. Megírta ezt Kazinczy aznap, melyen Kisnek, Sipos Pálnak és Rumynak is és egy hét múlva Dessewffy József grófnak. Igaz volt-e, mit a nádor ifjú nejeéről híreszteltek, nem tudjuk; de azt tudjuk, hogy Kazinczy — ugyancsak Kishez intézett, fennebb említett levelében — ezt kérdezi: „Illik-e protestanshoz arra kötelezni magát, hogy meggyőződése ellenére is (t. i. akkor is, ha, a mi — természetesen — lehetséges, meggyőződése megváltozik) kálvinista marad?“ Dessewffy József gróf Kazinczy levelére 1815 december 7-én válaszol és — egyebek közt — ezt írja Kazinczynak: „Herminia (így!) bérnálása fellármázta a pápista papokat, és azért nagy okosságnak tartom, hogy a ti papjaitok is socinianismust (t. i. unitáriuságot) szagolnak benne . . . A világosodásnak (t. i. a német „Aufklärung“ szó fordítása) szép példája, hogy ausztriai herceg reformata hercegnőt jegyeze el magának; de azért nem hiszem, hogy nádorispánunk fiai cifra templom helyett pusztá templomba fognak sietni az Úr vacsorájára, mert az első magyárnak (a nádort érte; Vörösmarty, 1842-ben írt „Fóti dal“-ában, ezt mondja: „A legelső magyar ember a király“) követni kell a haza törvényét (t. i. az 1791. XXVI. t.-cz.-et, mely a vegyes házasságokból származó gyermekek vallásáról úgy intézkedik, hogy a katolikus apa gyermekei, bármely neműek, katolikusok; ha az anya katolikus, csak a leánygyermekek katolikusok, a fiúk pedig apjuk vallását követhetik, de katolikusok is lehetnek), azt mindazáltal . . . kívánnom, hogy az igazságtalan törvény eltöröltes-

sen, és a nem a nemzet kövesse a vallásra nézve minden egyvelt (t. i. vegyes) házasságban (az 1868. :LIII. t.-cz. így rendelkezik), és hogy szabad legyen minden embernek egy vallásból a másikba általmenni“ (a vallásszabadságról az 1894. :XXXII. t.-cz. szól).

A hercegnő confirmációját végző szerző a confirmáció után a hercegnőhöz intézett és füzetében közölt beszédében köszönetet mondott neki gondos szorgalmaért („sorgfältigen Fleisz“) és igaz buzgalmaért („redlichen Eifer“), melylyel tanítását fogadta s mind azokért az örömkért s szép reménységekért, melyeket tanulni vágyó lelkével, fogékony és érzékeny szívvel az ő tanítói hivatására árasztott („für alle die Freuden und erhebenden Hoffnungen, die sie durch ihren lehrbegierigen Geist, durch ihr empfängliches und gefühlvolles Herz über meinen Beruf verbreitet haben“).

Megírta a füzet szerzője, kedves tanítványának halála után, röviden, de nagy szeretettel életrajzát, melyben jeles lelki tehetségekkel és sok erénnyel ékeskedő kiváló nőnek mondja. Megemlíti, hogy tanulmányai közül kivált a történelmet és a zenét szerette, s hogy szépen zongorázott és énekelt, és megemlíti azt is, hogy már tizenegy éves korában megfordult szülei vel együtt hazánkban és egynéhány napig Pozsonyban tartózkodott (l. Kurze Biographie der höchstseeligen Erzherzogin stb. Megjelent a hercegnő temetésének lefolyását leíró „Todten-Feyer stb.“ című, magyarra is lefordított füzetben, melyet az említett szerző s Cleynmann Károly pesti német ref. lelkész adott ki).

A „*Hazai s Külföldi Tudósítások*“ 1815 október 7-iki száma — mely leírja a nádornak és ifjú nejének hazánkba való jövetelét, melyről október 14-iki számában azt mondja, hogy újtók az ország határától Budáig, hová október 6-án, pénteken érkeztek, „diadalmi pompához (t. i. diadalmenethez) hasonlított“, továbbá azt is, hogy „ezen fényesség annál szívrehatóbb, minthogy ő cs. főhercegsége minden pompát és költsékezést elkerültetni kívánt, azért ezen tiszteletet úgy kelle tekinteni, mint az önként való hódolásnak örvendező jelenését“ (u. o.) — ezzel a jellegével jelent meg:

„Tégedet a szerelem fáklája vezet be hazánkba;
Minket is a szeretet tiszteletre hozott
Sámburnak várát váltod, Hermine, Budával;
Annak díszé: hazánk büszke reménye leszel.
József eddigelé maga is volt gyámola népnek:
Már ezután kettős anygala őrzi magyart.“

Annak az újságnak október 7-iki száma még ezt mondja: „Kiknek szerencséjük volt... tisztelni (t. i. előtte tisztelkedni); kik látták, mindnyájan csudálják az ő jeles, nyúlánk természetét, virágzó szép orcáját és hódító nyájas leereszkedését“.

Vitkovics, a rácz eredetű lelkes magyar hazafi s író, Pestről, 1815 október 10-én ezt írja Kazinczynak: „Egy-két szót a felséges (így!) menyasszonyról: a mult pénteken (t. i. október 6-án) délután öt órakor érkezett fel Buda várába „Éljen“ kiáltások és ágyúdurrogások között.

Ő, a mint tíz lépésnyire kocsiban láthattam, kellemetes személy. A reformata vallásnak egyenességét (így!) sejdítettem előntve lenni képen (t. i. arcán)“.

Örömet és nemzetünk iránt való szeretettel jött hazánkba s — mint Brunn mondja róla — azzal a szándékkal, hogy „fenséges férjének öröme s boldogsága s az őt annyi szeretettel és bizodalommal fogadó nemes nemzetnek büszkesége legyen mindig“. Már hazájában, menyasszony korában, sok szépet és jót hallott hazánkról és nemzetünkről hazánkat és nemzetünket ismerő s szerető vőlegényétől, a nádortól, mint a hogy a nádor maga mondta október 7-én az őt és nejét üdvözlő küldöttségeknek (a küldöttségekhez intézett latin nyelvű köszönő beszédét, melyet Szemere István, Miklósnak, a költőnek nagybátyja, megküldött Kazinczynak, közli Váczy János: Kazinczy levelezése, XIII. k. 228—9. l.).

Az október 7-én a nádor és neje előtt megjelent küldöttségnek „értésőkre adatott“, mondja a „*Hazai s Külföldi Tudósítások*“ október 11-iki száma, hogy a nádorné azt kívánja, hogy „a nemzeti szokásoknak megbecsülésére s fölemelésére mind a fő uraságok, mind a fő asszonyságok az azon napi theatromi játéokra is nemzeti öltözetekben jelenjenek meg“. Mondanunk sem kell, hogy a nádorné kívánságát mindenki parancsnak vette s szívesen teljesítette. A „theatromi játék a pesti városi nagy játékszínen (t. i. abban, mely három évvel ezelőtt, 1812-ben nyílt meg és 1847-ben leégett, és melynek helyén ma a Gizella téri Haas-palota van) tartatott, hol ő császári magasságuk mind megjelenésökkor, mind eltávozásukkor örömkialtásokkal tiszteltettek meg“ (L. u. o.).

Október 7-én és 8-án — mint ugyanannak az újságunknak ugyanaz a száma mondja — „nagy vendéglés volt a királyi várban“, melyre a vendégek „magyar nyomtatott levelkével“ (azaz meghívókkal) hivattak meg.

A hercegnő csakhamar otthonos volt új hazájában, melyet nem teljes két esztendeig vallott magáénak. Brunn ezt mondja: „Eleven emlékezetben vannak még azok a fényes és szíves ünnepek és örömmilyánítások, melyekkel ezelőtt két esztendővel az igaz szívű magyarok itt fogadták; nem győzte eléggé dicsérni ezt az áldott országot és derék népét, és szíve mélyen megilletődött az iránta nyilvánuló szeretetnek és hűségnek bizonyosságain... Fájdalommal vált el Schaumburgtól és hön szeretett övétől, de nemsokára enyhítette fájdalmát új boldogságának érzése s nemes férjének kimondhatatlan szeretete, s Budán teljesen föltalálta szeretett Schaumburgját.“ (L. Kurze Biogr. stb. a „*Todten-Feyer stb.*“ című füzet X. lapján.) Azután ezt: „Szerette a budai várpalota szép kertjét és a Duna kedves szigetét (t. i. azt, melynek „Margit-szigete“ a neve); mindig valóságos megindulással beszélt és írt azokról az örömmel teljes órákról, melyeket ott töltött“ (u. o.). Majd meg ezt: „Sétált és sétakocsizást tett a fővárosban, melynek lakosai örvendezve látták, hogy jókedvű s boldog, és

hogy barátságos, anyagi tekintettel viszonzozza lelkes köszöntéseket" (u. o. a XII. lapon).

Mihelyt honunkba érkezett, elkezdett Folnecsis Lajostól magyarul tanulni (I. Kazinczynak 1815 december 16-án kelt, Rummyhoz intézett levelét) s a jótékonyág terén működni.

Fölhívására alkotják úri asszonyok a budai s a pesti jótékony nőegyesületet, melyeknek nemcsak pártfogója s tiszteletbeli feje, hanem vezetője is akart lenni.

Mikor két gyermeknek — Hermina s István ikertestvéreknek — adott életet, elvesztette a magáét. A teljesen egészséges hercegnő korai halálának szerencsétlen szülés volt oka. Élete virágjában, nem is húsz éves korában, 1817 szeptember 14-én, gyermekeinek születése napján szűnt meg az országban általánosan, de kivált a fővárosban tisztelt és szeretett hercegnő nemes szíve dobogni.

Szeptember 17-én volt gyermekeinek keresztelője. Fischer István báró, az egri érsek, keresztelte őket. Hermina anyjának nevét, és István Szent István királyunkét kapta első keresztnevéül. Herminának keresztanyja nagyanyja, az elhunyt nádorné anyja, s Istvánnak keresztatyja nagybátyja, Ferencz császár és király, volt. A boldogultnak anyja — ki, hogy leánya lebetegedésekor mellette legyen, két leányával hazánkba jött, melynek szeptember 13-án Holicsnál jutott el határához, és kinek a nádor Nagy-Szombatig eléje ment, de mire Budára értek, a nádorné, kitől válságos pillanataiban szerettei távol voltak, nem élt már — jelen volt unokái keresztelésén, melyre a császár és király öcsését, Antal királyi herceget (II. Lipót császár és király nyolczadik fiát) küldte helyetteséül.

Miután a hercegnő holttestét szeptember 18-án, a budai királyi palota egyik termében, ravatalra helyezték és a népnek megengedték, hogy megtekinthesse, szeptember 20-án, az akkor épülőfélben levő pesti református templomnak — melynek alapkövetétele 1816 június 12-én ment végbe — sírboltjába temették.

Temetése szertartását a pesti református egyházközségben az ő kedvéért szervezett német lelkész állásra meghívott és megválasztott Cleynmann Károly végezte. Mikor szeptember 18-án holttestét megáldotta, ezt mondta az elköltözőtről: „Tégedet ismerni annyi volt, mint tégedet tisztelni és szeretni! . . . Sóhajtás és siralom tölti el a királyi palotát. Egy egész ország borul gyászba s az ország valamennyi igaz tagja sirat . . . Oh, mily boldog, mily boldog leszesz most, hisz' itt alant jót tenni, könyeket száraztani, sóhajtásokat megszüntetni s szenvedéseket enyhíteni volt életednek legfőbb öröme s gyönyörűsége". (L. „Todten Feyer stb.“ 18. és 22. l.) A sírboltnál mondott halotti beszédében meg ezt: „Örvendezve fogadta egész Magyarország, melynek valamennyi igaz gyermeke örült annak a meglegegedettségnek és öröme, melylyel hercegi férjét boldogította . . . Nincs többé. Nagyon is tiszta s nagyon is jó volt ennek a világnak számára" (u. o. 36. és 41. l.). Azután, az elhunynak anyjához fordulva, ezt: „Milyen boldogító érzésekkel

lépted át ennek az országnak határát! Lépésről lépésre mindinkább növekedett anyai örömed egész az elragadtatásig, látva ezerféle bizonyítékát annak a hűséges szeretetnek, melylyel valamennyi igaz magyar királya s öcsce s helytartója iránt viseltetik . . . Egész utazásod ezen az országon keresztül diadalmenethez hasonlított, de oh, temetési menetté változott!" (U. o. 44. és 45. l.) Végül ezeket mondta: „Egynéhány percz mulva mindenkorra el leszesz zárva szemünk elől. Csak szemünk, de nem szívünk elől. Itt emléket állítottál magadnak, ércznél és márványnál maradandóbbat és erősebbet. Ennek a templomnak a te áldott kezé vetette alapját; menj be most sötét sírboltjába . . . Légy és maradj ennek a templomnak kincse s ékessége! s még századok mulva is tisztelettel és szeretettel emlegessenek. Lelked lebegjen körülöttünk, mikor itt imádkozunk és egyesítse foházkodását a mienkkel Isten előtt" (u. o. 62. l.).

Emlékére szeptember 28-án a gyászistentisztelet — minthogy a pesti református templom még nem épült föl teljesen — a pesti evangélikus templomban volt, melyen a boldogult hercegnőről egykori tanítója, Brunn mondott beszédet és melyen az énekelt egyházi dalok közt volt az is, melyet az elhunyt igen szeretett.

Annak a beszédnek elején ezek a szavak fordulnak elő: „Keserű s mélyen érzett fájdalom vezet részvevő körötökbe, drága, szeretett hallgatóim! Oh, bár merre vetem tekintetemet, őt, kinek szíveink oly hön és bensőségesen hódoltak, ki fenséges férjének minden boldogsága, egy nemes népnek csendes dísz volt; őt, kit mindenki szeretett, kihez gyöngéd anyja, szerető hugai s hű szolgálai német hazájokból oly forró vágyakozással siettek, oh, hiába keresem köztetek". (L. „Todten-Feyer stb.“ 67. l.) Azután ezek: „Az öröme, boldogító érzésével léptem át ennek az áldott országnak határát: tehát itt, gondoltam magamban, itt lakik, itt munkálkodik, itt terjeszt maga körül boldogságot az én tisztelt főherczegném, ki mindnyájunknak olyan drága . . . szeret és szeretik . . . igaz magyarjai tisztelik, becsülik" (u. o. 68. l.). Végén meg ezek: „Mély megindulással láttuk a komoly, fájdalmas csendet, mely temetések uralkodott; a részvevő fájdalmat, mely valamennyi arczon ki volt fejezve; a csendes könyeket, melyeket ezerek hullattak körülöttünk. Hála nektek, ezeknek a városoknak (t. i. Budapestnek) jó lakosai; hála, szívből fakadó hála neked is, igaz és nemes magyar nép, mindazért a szeretetért és hűségért, melylyel megdicsőült herczegasszonyod iránt viseltettél. Hálát mondok neked egy mélyen megszomorodott anya nevében, ki legdrágább kincsét, gyöngéden szeretett leányát küldötte hozzád, azzal az erős bizodalommal, hogy ismeretes igaz lelkeddel, őszinte szeretetteddel megédesíted itt napjait. Oh, nem csalódott; drága leánya itt dús kárpótlást nyert mind azért, a mitől hazájában megvált: közöttetek, jólelkű nép, két esztendő telt tiszta emberi boldog-

ságban. Mindenkor oly buzgó lelkesedéssel írt, beszélt új kedves hazájáról: oh, bizonynyal, most a boldogabb világban köszöni szeretetedet. Úgy van, megdicsőült hangon ekként szól hozzád: „Nem, nem hagytalak el benneteket, hű, jólelkű magyarjaim! Láthatatlanul körülötetek lebeg halás szeretetemnek védő lelke! Isten trónjánál imádkozom értetetek, boldogság-tokért, lelketek üdvösségéért, erényetekért! Isten trónjánál buzgón esedezem, hogy az Úr az egyetértés és a szeretet templomának alapját áldott országtokban mind inkább erősítse, s hiteteket mind jobban egyesítvén, kedves választott népévé tegyen, melylyel engemet az ég örökre egyesít.” (U. o. 80—1. l.)

A „Tudományos Gyűjtemény” 1817. évfolyamának IX. kötetében halálakor — „Gyászdal Hermine ő cs. k. herczegségének, Magyarország nádorispánja hitvesének halálára” cím alatt — költemény jelent meg, melyben e szavak is előfordulnak:

„Ím! a fájdalimnak
Minden leánya s fia
Búsong s könyvez benned
Szerencsétlen Hunnia!

Megént egy nagy csillag
Leesett ma egedről.

Szent erkölce, tiszta
Volt magaviselete;
Közjóért fáradozt
Teljes igyekezete.”

Alája szerzője csak ezt írta: „V.” Ugyanaz a folyóirat X. kötetében pedig latin verset közölt halálakor. Szerzője Ötvös. Ezt a nevet írta verse alá, de keresztnevét nem. Nagyszeghi András „pásztori dal”-t írt ily címmel: „A bimbózó rózsza”, melyről azt mondja: „Készült főherczegasszony Hermine, Magyarország palatinusnéjának — kettős herczegi magzatok szülésében történt — gyászos halálára”, mely „A herczegek, vagy az öröm nyomába lépett gyász” című füzetben, Miskolczon, 1817-ben jelent meg és melyben — egyebek közt — ezek a sorok foglaltnak:

„Oh, Hermine kegyes! Jámbor Hermine, hová tűnsz?
Jer, jer vissza közénk! oh, hány szív esdek' utánad!
Nemde azért jöttél hozzánk, hogy kebled erántunk
Több esztendőkön áraszsza ki tiszta szerelmét?
Ím, mely kurta idő! mely kurta! de század azonba',
Hogyha nemes folytát az idők fontjába beteszszük.”

A jeles Festetics György gróf alapította „Georgicon”-ban, Ferencz császár és király születése napján tartatni szokott heliconi ünnepek egyikén, 1818 február 12-én, Dukai Takáts Judit „József cs. kir. főherczeg, Magyarország nádorispánja hitvesének, Hermine herczegasszonynak halálára” című költeményét olvasta föl¹ és István királyi herczeg születésére Gosztonyi Sándor olvasott föl magyar költeményt (mondja a „Magyar Kurir” 1818 márczius 6-iki száma).

¹ Megvan, kéziratban maradt munkái között, a M. T. Akadémia levéltárában.

A jeles magyar költőnek költeményéből íme egynéhány sor:

„Valjon mit vitt véghez a sors ádáz kénye?
Mért földi gyász Buda királyi városát
Setét fátyolával?

Nagyot s dicsőt rontott kegyetlen törvénye,
Látom komor képpel hazánk Geniusát
Eloltott fáklával.

Sír Buda, sír József! — sírj velök, oh magyar!

Dicső, s most még dicsőbb Hermine, élsz köztünk,
Felséges virtusid vezérlik lelünköt,
Bár tőlünk távol vagy.”

A nádornak harmadik hitvese s 1847 január 13-ika óta özvegye, Mária Dorottya, Lajos Frigyes Sándor württembergi herczegnek, az első württembergi király öcscsének és második feleségének elsőszülötte s legidősb leánya, ki 1797 november 1-én született (egy hónappal öregebb volt Hermina herczegnőnél), 1819 augusztus 24-én ment férjhez Kirchheimben, 1855 márczius 30-án hunyt el Budán és — noha Luther vallásának volt híve — a budai királyi palota kápolnájának sírboltjába temetett, szintén oly fenkölt lélek volt, mint a korán elhunyt Hermina herczegnő, kinek gyermekeit, kiket úgy szeretett, mint a magáéit, ő nevelte.

Hermina főherczegasszony elsőszülötte, Hermine, ki nem ment férjhez, 1842 február 13-án szünt meg élni. Szép szavakban emlékezett meg róla, halálakor, Kossuth „Pesti Hirlap”-jának 1842 február 17. számában. A főváros pedig kápolnát építtetett emlékére ligetében és egyik útját nevezte el nevére. István, ki Magyarország utolsó nádora volt, 1867 február 19-én, Schaumburgban, halt meg. Nem volt házasság. Hült tetemeik a budai királyi palota kápolnájának sírboltjában nyugsznak.

A csaknem félezer évig — Albertnek 1437-ben magyar királylyá való választatása óta — velünk összeköttetésben volt osztrák uralkodóháznak magyar ága, melyet József nádor alapított, Mária Dorottya herczegnő gyermekeiben és unokáiban maradt fenn.

Bellaagh Aladár.

A Gellérthegyi Szentiván-barlang.

Természetes sziklaüregek rendszerint ott fejlődnek, a hol a talajt olyan kőzetek alkotják, melyek vízben könnyen oldódnak. Ilyen kőzetek a mészkő és a dolomit; a hol ezek nagyobb kiterjedésben előfordulnak, ott rendszerint barlangok is vannak. A csapadékvizek a nevezett kőzetek repedéseibe szívárogyva, oldó hatásuknál fogva azokat idővel földalatti üregekké bővíthetik s ha az ilyen üreg közel fekszik a felszínhez s valamely véletlen természetes vagy mesterséges beavatkozás folytán megnyílik, barlang keletkezik. Más kőzetekben természetes üregek ritkábban fordulnak elő.

Mivel fővárosunk hegységei jórészt dolomit és mészkőből épültek fel, a mondottak után

előre is sejthetjük, hogy azokban barlangok is vannak. A főváros barlangjai közül legismertebb a Gellérthegy alján tátongó Szentiván-barlang és a följebb látható kisebb sziklaüregek. Az utóbbiak dolomitban vannak, a barlang azonban egy más, a dolomitnál jóval fiatalabb, kevésbé szilárd kőzetben fejlődött ki.

A Gellérthegyi sziklaüregekről Szabó József Budapest környékének geológiájáról szóló munkájában azt írja, hogy 1857-ben a Fellegvár építésekor, a mint a délnyugati részen az alapfal számára löporral követ fejtettek, többször

ről azonban kevés feljegyzést találunk az irodalomban. Az első ismertetést a „Vasárnapi Ujság” XIII. évfolyamában olvashatjuk. A névtelen szerző általánosságban ismerteti a barlangot és annak környezetét, a nélkül, hogy valamely fontosabb adatot hozna. A cikkben egyedül egy régi kép értékes, mely a barlangot abból az időből ábrázolja, mikor még épületekkel volt körülveve.

Thirring Gusztáv az 1900. évben megjelent „Budapest környéke” című kalauzában a barlangot Szent Iván-barlang néven említi s közli,

1. kép. A Gellérthegyi Szentiván-barlang.

megtörtént, hogy a lövés nem ki-, hanem befelé hatott. Ilyenkor földalatti üregekre akadtak, melyek közül különösen kettő érdemel nagyobb figyelmet. Az egyik a ciszterna közepétől északra, a másik délre, Promontor felé fekszik. A mesterségesen feltárt két kis üreg falait cseppkőes kéreg vonja be, a másik ezenkívül arról is nevezetes, hogy benne vöröses agyagban őssallati csontokat: egy *barlangi medve* (*Ursus spelaens*) koponyatöredékét és egy *ősböleány*-tól származó ujjperczet találtak. E csontmaradványok annak idején nagy feltűnést keltettek s mint fővárosunk területén talált nevezetes őskori lelet, majdnem minden régebbi, Magyarország ősemlőseivel foglalkozó dolgozatban szerepelnek.

A nevezett sziklaüregeknél sokkal nagyobb a Gellérthegy aljában a Duna partjára nyúló *Szentiván-barlang*. Régóta ismert üreg ez, mely-

hogy a néprege szerint egy bölcs és gyógytudományáról híres remete lakóhelye volt, kihez messzi földről zarándokoltak tanácsért, ő pedig a barlang előtt elterülő sáros tóba fürdésre utasította a hozzá forduló betegeket. Ezen a helyen épült később a Sárosfürdő, mely a Ferencz József-híd alapozása alkalmával 1894-ben lebontatott. Ennek helyén épült az utolsó években a mostani Gellért-fürdő.

A barlangot 1913-ban Strömpl Gábor dr. az Urániában írt dolgozatában röviden érinti s a barlangnak egy néhai Lóczy Lajos dr. által felvett régebbi fényképét közli. Ez a kép is abból az időből való, mikor a barlang még épületekkel be volt építve (1. kép).

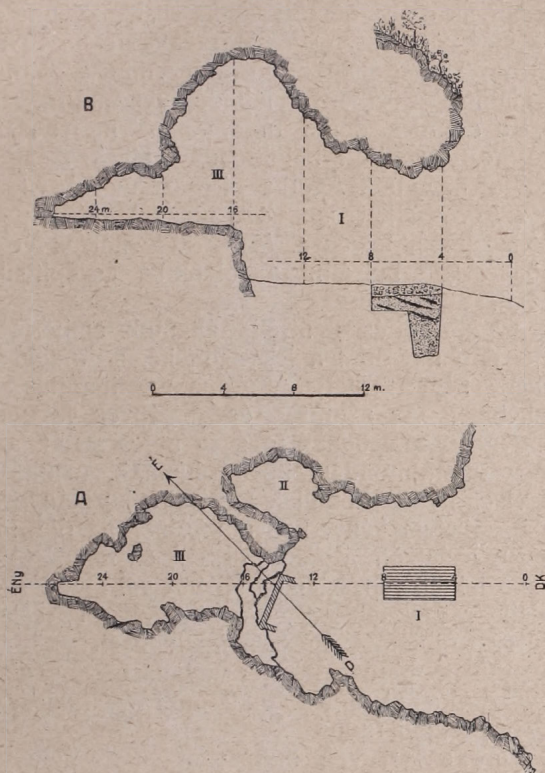
Ugyanazon év tavaszán e sorok írója a Földtani Társulat Barlangkutató Szakosztálya megbízásából rendszeres kutatást végzett ebben

a barlangban. A barlang felmérése és topografiai tanulmányozása után próbaásatást végeztem a bejáratban, s mivel ez nem járt kellő eredménnyel, a további ásatást beszüntettem.¹

A *Szentiván-barlang* a Ferencz József-híd budai végével szemben, a Gellérthegy (235 m) kiugrásának tövében, 20 m magasságban a Duna színe fölött fekszik. Impozáns, 12 m széles és 6 m magas ívalakú nyílása délkeletre néz.

A nyílás 10 m mély, 11 m széles és elől 8 m magas, tágas *Előcsarnok*-ba (2. ábra I) vezet, mely hátrafelé egy hátulsó és egy oldalsó fülkével bővül ki, fölfelé pedig 13 m magas kupolaszerűen hajló boltozatba megy át. Az

2. kép. A Szentiván-barlang alaprajza (A) és hosszmetsete (B). I = Előcsarnok, II = Oldalsó fülke, III = Hátulsó fülke. Térképezte: Kadie O. 1913. évben.

Oldalsó fülke (II) szabálytalan körvonalú, észak felé nyúló 5 m hosszú és a közepén 3 m széles üreg. Az *Előcsarnok* hátulsó részében összeszűkül s egy 3 m-rel magasabban fekvő, északnyugati irányban terjedő *Hátulsó fülké*-be (III) megy át. Utóbbi elülső részében 3,5 m széles és 2,5 m magas üreg, mely közepe táján 5,5 m-nyire kiszélesedik, s hátrafelé ismét összeszűkül és alacsonyan végződik. A *Hátulsó fülké*-t az *Előcsarnok*tól 3 m magas kőparkány választja el.

A nyílás előtti térséget dél felé sziklafal szegélyezi, míg a Duna felé néző rész bokrokkal benőtt.

Az *Előcsarnok* nyílásában és belsejében több épület foglalt helyet, melyeknek alapzata még most is megvan a kitöltésben. Az üreg fala.

több helyen le van faragva, némely helyen a vakolat is látszik, a falak és különösen a mennyezet több helyen be vannak kormozva.

A szóbanlevő barlang különösen arról nevezetes, hogy nem karsztkőzetben, hanem sárgásbarna szaruköves, dolomitos mészbreccsiában fejlődött, oly kőzetben tehát, melyben üregek ritkábban fordulnak elő. Korban ez a kőzet a felső eocénkori bryozoás márgát helyettesíti itt. Kőzettani minőségét vizsgálva, látjuk, hogy apró szarukő- és dolomitszemekből áll, melyeket mészcement breccsiaszerűen szilárdan összeköt. Hígított sósavban ez a meszes kötőanyag felolvad, a szarukő- és dolomitszemek pedig felszabadulva, széthullanak. Ez a folyamat a természetben is végbemegy, csak sokkal lassabban, mert itt a víz az az ágens, mely a kötőanyagot oldja. Ez a képződmény eredetileg vízszintesen ülepedett, később azonban vetődéses süppedések által vette fel a mai hajlított alakját.

Abban a reményben, hogy a Duna partjára nyíló, s ezért bizonyára kialakulása óta jól ismert barlang régiségeket tartalmaz, 1913. évben a bejáratban egy 2 m széles és ugyanolyan hosszú próbagödröt 4 m mélységre ástam.

A próbaásatás a következőket eredményezte: A legfelsőbb méter laza, szürke humusból állott, mely tele volt téglatöredékekkel és falazattörmelékkel. Ez alatt következett breccsiadarabokból álló, mállott kötőrmelék, melyet lazán ködara köt össze. E kitöltés anyaga a barlangfal elmállásából keletkezett s egészen a barlang fenekéig tart. E réteg felső részében több egymás fölé települt, kifelé lejtő tűzhelyrétegre akadtam, melyek körül különböző, még most is élő emlősök csontjai heverték. E récsen konyhahulladék között modern cserépedénytöredékek találtattak, melyek arról tanuskodnak, hogy mindezen maradványok a történelmi időből származnak. A barlang tehát nem régi keletű, valószínűleg az ó-alluviumban fejlődött, kitöltése pedig az új-alluviumban, a történelmi időben történt. Mindezen kialakulások szokatlan rövidségét az a körülmény magyarázza, hogy e barlang nem karsztkőzetben, tehát sem mészkőben, sem dolomitban, hanem olyan kőzetben fejlődött, mely a víz oldó hatásának kevésbé tudott ellentállni. Barlangunk kifejlődésére ily módon hasonló a híres krapinai Hušnjakovo-barlang kifejlődéséhez, mely öregszemű homokkőben képződött s ezért ez is gyorsan kifejlődve és kitöltődve, azon becses emberi és állati csontok maradványait konzerválta.

A Szentiván-barlangnak egyébként kiváló szerepe volt Budapest elnevezésében is, s az alatta sétáló nem is sejtí, hogy fővárosunk Pest nevét ettől a barlangtól kapta. A *pest* szó ószláv eredetű s ebben a nyelvben barlangot és kemenczét jelent.¹ Az ószláv *pest* szót

¹ Kadie O.: Jelentés a Barlangkutató Szakosztály 1913. évi működéséről (Barlangkutató, II. köt., 24. old.). Budapest, 1914.

¹ Az ószláv *pest*ből lett a horvát *pec* = kemencze és *pečina* = barlang, *kőszikla*, valamint a román *pestere* = barlang.

a magyarság is átvette, sőt egyik-másik magyarlakta vidéken még ma is a kemenczét pestnek hívják. S hogy ez a szó régebben magyarban barlangot is jelentett, kitűnik abból, hogy a Bükk-hegység egyik barlangja a *Büdöspeszt* nevet viseli, a mi tulajdonképpen büdösbarlangot jelent. Ez a magyarázat bennem már akkor érlelődött, mikor a nevezett Büdöspesztben ástattam s néhai *Kühne Adolf* barátom fölvilágosított, hogy a pest szót magyarban is használják s kemenczét, vagy barlangot jelent.

Ezeket tudva, közelálló dolog volt feltenni, hogy fővárosunk nevében szereplő pest szó szintén valamely kemenczétől vagy barlangtól ered. Ebben az irányban kutatni kezdtem s örömmre szolgál, hogy *Salamon Ferencz* „Budapest története” című művében¹ a főváros helynevének származását tárgyalva, ugyan-ezen eredményre jutott.

A Duna jobbpartján emelkedő hegy tövében nyíló nagyszádájú barlang már a legrégibb idők óta magára vonta a körülötte lakó népek figyelmét. Tudjuk, hogy Budapest legrégibb lakói avarok és szlávok voltak, a kik több száz éven át a Gellérthegy tövében és valószínűleg annak üregében is laktak. Érthető tehát, hogy az itt lakó szlávok telepüket a barlangról (a pest-ről), mint lakóhelyük legszembetűnőbb jelzőjéről, *Pest*-nek nevezték el. Később ez az elnevezés a Duna balpartján kiépült telepre szállott át, míg a jobbparti rész a *Buda* nevet kapta. A később idetelepedett németek azonban ezt a helyet továbbra is nyelvükön *Ofen*-nak nevezték, a mi ismét kemenczét és barlangot jelent.

A Szentiván-barlang kiváló fekvése és történeti jelentősége dacára mindeddig nem részesült abban a megbecsülésben, melyet ez a szép természetbeli tünemény megérdemelt. Úgy a Gellért-hegy oldalának szabályozása, valamint a Gellért-szálló építése alkalmával történt helyszínrendezéseknél műépítészaink a barlangot figyelmen kívül hagyták. Mielőtt azonban utóbbi bármilyen irányú átalakításban részesülne, a barlangot előzőleg rendszeresen fel kellene ásatni. Bár a próbaásatás nem járt kellő eredménnyel, mégis nagyon valószínű, hogy a barlangkitöltés részletes felásatása esetén olyan történelmi időből származó régiségek kerülnek birtokunkba, melyek fővárosunk legrégibb történetének kibogozásához újabb fontos adatokat fognak szolgáltatni.

Dr. Kadié Ottokár.

Európa gazdasági és erkölcsi krízise.

Európa ma a zürzavaros chaos képét mutatja, melyben a legélesebb elmék is hiába próbálkoznak eligazodni. A hogyan ma a világ van, az annyira újszerű, annyira soha nem is sejtett állapot, hogy régi sablonok és formák alkal-

mazásával nem is lehet benne tájékozódni. Csak úgy nyerhetünk némi útmutatást, ha ceremóniák és formák nélkül közeledünk a tárgyhoz, ha leszállva az emberi szellem mélységeibe és fölkeresve az emberi civilizáció és kultúra őseredeti rugóit, minden sablontól menten, magukból a jelenségekből próbáljuk megalkotni az önálló abstractiókat, melyekre ítéleteinket alapítjuk. Az emberiség mai állapota a legnagyobb filozófiai probléma, a melylyela gondolkodó embereknek nemcsak érdemes foglalkozniok, hanem ez kötelességük is, mert csak akkor válhatnak idővel uralkodóvá a magasabb szempontok, melyeket ma oly hiába keresünk. Félrevonulni a tudományos foglalkozás régóta megszokott kertjébe, a hol az ember agyongyötört szelleme üdülést és megnyugvást találhat, az egyénre nézve ma bizonyára még óhajtabb dolog, mint valaha. De, fájdalom, az emberiség fejlődésének mai folyama ezt a csendes derűs tudományos kertet is elkezdte, elszakított belőle sok értékes részt és hiába megyünk Ágotha kisasszony módjára e gaz Kőrös ellen panaszsra, nincs fórum, a mely panaszunkat felvegye. Ma a tudósoknak is férfias kötelessége beleállni a folyamba és építeni a gátat.

A győztes és neutrális államok emberisége ma, épp úgy mint a legyőzöttek, a zürzavaros chaos képét mutatja. Európa ma impotens és tehetetlen. Az akaratok és remények folyamai zúgva hömpölyögnek tova és nincs senki, a ki meg tudná mondani, hová rohannak. A sajkások a vizen hiába próbálják sajkájukat kormányozni, a bösz elem kénye-kedve szerint ragadja magával a sajkát. Minden ország és minden nép a saját külön speciális problémáival foglalkozik, pedig a nevezetes az, hogy ezek a speciális külön problémák egészen általánosak: minden államban, minden népnél ugyanazok. És nincs szellem, a ki e sok elkülönült erőlködéseket egységesíteni tudná.

Európa szét van marczangolva és bele van bonyolítva lehetetlenségek és politikai abszurdumok labirintusába, a melyből a kibontakozás végtelenül nehéz lesz. A győzők az új országhatárokat bosszúállástól vezéreltetve és a félelemtől kérve tanácsot, szűk látókörrrel, a történetben és a földrajzban való teljes járatlansággal rajzolták meg. Bizonyos, hogy a békefeltételek nem hozták meg a békét, hanem meghozták a gyűlölködések, viszálykodások és harczok kiinduló okait. Bizonyos továbbá, hogy az új határok kitűzésénél a gazdasági prosperálás feltételei egyáltalában nem vették figyelembe, hogy itt oly államok alkotódtak, a melyek nem tudnak megélni, hogy a gazdasági ereik mindenütt szét vannak vágva s a termelés lehetlenné van téve. Bizonyos végül, hogy Németország, Oroszország és a Dunamedence államainak helyreállítása nélkül Európa sem élhet meg s hogy ez országok pusztulása végromlásba döntheti az európai civilizációt.

Azonban nemcsak a legyőzött államokban, hanem mindenütt egész Európában nagyok a gazdasági és morális bajok. Minden raktár ki van merítve. Európa üres és éheznek. A győztes

¹ *Salamon F.*: Budapest története. II. köt., 63–64. old. Budapest, 1885.

államok alig valamivel vannak jobban, mint a legyőzöttek. A jelen sivárságának nyomasztó voltát növeli a jövő kilátástalansága. Európa fél és remeg a bizonytalan jövődőtől.

A gazdagság forrásai tönkre vannak téve. A termelések, a melyek a háború előtt minden országban növekedőben voltak, most mindenütt ijesztő módon csökkennek. A háború alatt minden ország óriási mértékben növelte papiros pénzét, sok közülük a nélkül, hogy az aranykészletet is növelte volna. A papirospénzbőség mindenütt nagy gazdasági és morális bajokat teremtett. Hozzájárul ehhez, hogy a közlekedés minden államban igen nagy mértékben megrosszabbodott a szénhiány, a tönkrement vasúti anyag és a fegyelem hiánya miatt. Egyáltalában minden közszolgálat hihetetlen mértékben megrosszabbodott. A nagy drágaságot győzők, legyőzöttek és neutrálisok egyformán sínylik. A drágaság visszahat a közszolgálatra, az elégedetlenség növelésére.

Az állami pénzügyek még a nagy győztes országokban is vigasztalhatatlan képet mutatnak, az újonnan keletkezett államok és a legyőzöttek legnagyobb része pedig pénzügyileg bukott országoknak tekintendők. A hadikölcsönök minden hadviselt államban óriás, azelőtt elképzelhetetlen összegekre rúgnak. Minden hadviselt állam deficitet dolgozik, egyedül Anglia az az ország (az Egyesült Államokat nem számítva ide), a mely óriási erőfeszítések árán helyreállította pénzügyi egyensúlyát, de ennek stabilitása sem tekinthető biztosítottnak, mert valamennyi hadviselt állam igen nagy összegekkel tartozik neki. Hogy milyen arányok vannak az állami költségvetésekben, arra nézve megemlítem, hogy például Olaszországban ma a közigazgatás költségei magasabbak, mint a háború előtti egész költségvetés és hogy ez az ország csupán kenyérre havonként 500 millió lírát fizet rá. A győztes országokban is a behozatal óriási összegekkel felülmulja a kivitelt. A fogyasztás a háború alatt emelkedett, ki van mutatva, hogy például Olaszország most éppen kétszer annyi gabonát fogyaszt, mint azelőtt. Az ipari termelés helyreállítása mindenütt nagy nehézségekkel jár. Nincs szén, nincs nyersanyag, nincs munkakedv. A folytonos sztrájkok roppantúl megnehezítik a termelés rendjének a helyreállítását. Majd itt, majd ott csap fel a láng. Mindenki beállt a fizetésjavítás és béremelés akadályversenyébe pályázónak. Az senkinek sem jut eszébe, hogy egyszer csak elkövetkezhetik az az állapot, a mikor nem lesz sem bér, sem fizetés, sem vásár.

Az európai gazdasági helyzet teljes zűllésben van és nincs senki, a ki az európai pénzügyi viszonyokat át tudná tekinteni, annál kevésbbé olyan, a ki a gyógyítási módokat meg tudná jelölni. Nincs senki, a kinek egészséges eszméje volna arra nézve, hogyan lehetne az általános gazdasági zűllést megakasztani. Egyelőre a győztes államok bankárai, concessió-vadászai és üzerei rávetették magukat a legyőzött országokra, igyekezve ott mindent kézbe kaparítani, óriási nyerési lehetőségekre spekulálva.

A gazdasági zűllöttséggel együttjáró morális zűllöttség nem kisebb fokú. Egyik a másiktól

következik. Az emberek elvesztették azt az irányítót, a mely megmutatta, hogy az egyén a maga önző érdekét hogyan rendelje alá a közérdeknek. Nincs elv, nincs személy, a mely a társadalomban folyton keletkező repedéseket át tudná hidalni. Az emberek nem bíznak egymásban, nem bíznak vezéreikben, nem bíznak az államhatalom kezelőiben. A polgárság e tekintetben semmivel sem jobb, mint a munkásság. Önérzetes és öntudatos polgárság nincs sehol, a városi elemek Európaszerte behódoltak a szocializmusnak. A kapitalisták és üzérek vígan hordják a szakszervezeti jelvényeket és vígan ordítozzák a szociálista jelszavakat. Valójában semmi sem könnyebb mint az, hogy akármilyen haszontalan semmittevő kinevezze magát munkásnak, valamint, hogy azt sem akadályozza meg semmi, hogy akárhány munkás kedvező alkalmammal fel ne csapjon üzérnek, uzsorásnak és zsarolónak.

Nincs polgári morál, polgári erény és polgári öntudat, de munkás morál, erény és öntudat sincs, a szocializmus és a burzsoázi Európaszerte zürzavaros chaos-szá olvadt össze, a melyből érzés, öntudat és meggyőződés nélkül hangzanak felénk a jelszavak. Csak a parasztság az, a mely egész Európában nyíltan és erősen szervezkedik a szocializmussal, illetőleg, a mi ezzel egyértelmű a városi lakossággal szemben. Azonban a parasztság sem mentes az új moráltól. Munkások, üzérek, polgárok, parasztok egyek az általános zűllésben. a magasabb szellemi és erkölcsi javak megvetésében, a közérdeknek lábbal tiprásában, a gazdagodási és élvezési vágyban. Szegény és gazdag egyformán minél többet élvezni és minél kevesebbet dolgozni akar. A kolera bacillusaitól megmenekedett Európa, de az önzés bacillusai oly erőre kaptak és úgy megfertőzték Európát, mint soha azelőtt. Üzérek, polgárok és parasztok, a kik meggazdagodtak, arra gondolnak, hogy még jobban gazdagodjanak, a munkások a 8 órai munkaidőre, a béremelésre, a sztrájkra és mindent átölelő jogaikra gondolnak. Mintha az emberek a vesztüket éreznék, a más ki akarják élvezni, a holnappal pedig nem törődnek. Mintha egy ördögi démon folyton a fülükbe dudolná: korszorúzatok magatokat rózsákkal, holnap úgy is eljön a halál. Az örült táncz folyik tovább. És nincs hatalom, nincs erő, a mely ezt a gondolkodási módot ki tudná verni a fejekből. Sem az állam, sem a társadalom, sem az egyház, sem a tudomány nem tudja kiírtani a lelkekből ezt a szellemet.

Fel kell vetni a kérdést, hogyan teremtdött meg e rettentő állapot? Hat évvel ezelőtt még minden modern filozofus azt hirdette és ez is volt a közmeggyőződés, hogy az emberi civilizáció és kultúra egyik legfényesebb korszakában élünk. Hogyan lehetséges az, hogy hat év alatt, ennyire lezűllött minden?

Ha azt mondjuk, hogy a világháború az oka e mai tragikus végnek, akkor tulajdonképpen nem mondunk semmit, mert a világháború csak egy szó az események bizonyos sorozatának jelölésére és ez események is csak egy pergő-

képsorozatot alkotnak a legördülő pergőkép-sorozatok között. Ha pedig azt mondjuk, hogy mindezt azok hozták a világra, a kik a világháborút okozták, akkor sem mondunk lényegében semmit, mert ha egyes személyeket megtennők a világháború okozóivá, akkor egyszerűsödnek elismernők, hogy ők magasabb szellemi és természeti erőkkel felruházott lények, a kik öntetszésük szerint rendelkezhetnek milliók akaratára és hajlama fölé. Ilyesfélelről természetesen szó sem lehet, mert hiszen ezek az egyes személyek, a kik a világháborút elrendelték, éppen olyan emberek, mint a többi milliók és így a többi ember is bűnös abban, hogy ekkora hatalmat engedett nekik. Bizonyos, hogy a világháború elrendelői ugyanazon erők hatása alatt állottak, mint a milliók, a kik fegyverrel harcoltak és mint a milliók, a kik ezt helyeselték és mint az ezek, akik szóval és írásban dicsőítették ezt az eljárást. Ezek az erők nem keletkeztek váratlanul és hirtelenül 1914 június hónapjában, hanem már régebben is megvoltak. A világháború alatt csak kiváltódtak és szabadabbá lettek ezek az eladdig még rejtve működő erők. A világháború alatt fékjüktől felszabadultak az egyéni, osztályi és nemzeti önzések és létrehozták a gazdasági és erkölcsi züllöttséget, melyben ma vagyunk. A világháború szétszaggatta a szemérmesség, törvényesség és erkölcsiség látszatának fátyolát, a mely ez erők működését eladdig takarta. A világháború villámfényénél egyszerre nyilvánvalóvá lett, hogy kulturánk, civilizációnk és tudományosságunk álcultura, álcivilizáció és áltudományosság, hogy mindezek tisztos öltözetek csupán, a melyekbe a rideg önzés és a lelketlen kapzsiság burkolódik.

A mai helyzetért és a világháborúért sem egyes személyek, sem egyes népek, sem egyes intézmények felelőssé nem tehetők. E rettentő eseménysorozat sokkal mélyebbről eredt. Nem is lehet az okokat úgy megjelölni, mint pl. a puska-golyó sebességét a lőpor feszítő erejében. Nincs is itt és nem is lehet okokról szó, hanem csak folyamatokról, az emberi fejlődés meghatározott irányú folyamatairól, melyeknek egyes fázisait elnevezhetjük a többi okainak, de ezzel tulajdonképpen semmi lényeges dolgot nem mondunk.

Mert ne gondoljuk, hogy az emberiség fejlődése az igazság és bölcsesség feltételei szerint történik. Nem érvényesülnek itt semmiféle magasabb, transzcendentális törvények. Az emberiség fejlődése, vagy jobban mondva átalakulása közönséges természeti folyamat, a mely a fejlődés irányának meghatározó okait is magába foglalja. A morális, tradícionális, tudományos és fizikai erők, a melyek bizonyos pillanatban az emberiséget jellemzik, mind közreműködnek abban, milyen lesz a fejlődés iránya. Minden ember, akármilyen jelentéktelen legyen is különben, valami csekélységgel hozzájárul a fejlődés irányának meghatározásához. Mennél hatalmasabb szellemi ereje van valamely egyénnek, annál hatalmasabb módon befolyásolja a fejlődés irányát. Így hömpölyög az emberiség fejlődésének folyama az önmaga ásta mederben kezdettől fogva.

A mit mi bizonyos pillanatban látunk, mint az emberiség állapotát, az csak egy metszetrajz az idő tengelyére merőlegesen, az csak egyetlen kép a legördülő és tovatünő pergőképek sorozatában. A megelőző kép is más, az utána következő is más, de az emberi elme néhány kép alapján nem tudja eldönteni a változás irányát. Azonban órák, napok és évek egymásután legördülnek és mi a századik vagy ezredik után észrevesszük, hogy a helyzet tökéletesen megváltozott. A tökéletesen megváltozott helyzetet felismerjük, de a folytonos átalakulást nem. Pedig egészen kétségtelen, hogy itt is, miként a pergőképsorozatban, az események folytonosan és fokozatosan alakulnak ki egymásból. Semmi feltűnő nincs tehát abban, hogy a hat év előtti tökéletesnek látszó állapot a mai züllöttségbe alakult át. Mindkét állapot ugyanannak a folyamatnak két különböző fázisát tárja elénk.

Az emberi fejlődésnek az a folyamata, a mely a mai züllöttséghez elvezetett, a gőzgép alkalmazásba vételével kezdődött. Az emberi agynak ez a nagyszerű alkotása, a mely a civilizációnak felbecsülhetetlen szolgálatot tett, vezetett el a mai züllöttséghez. A gőzgép felfedezői és tökéletesítői természetesen ártatlanok ebben, de bizonyos, hogy e gép a kiirthatatlan emberi önzésnek és a tehetetlen kapzsiságnak oly kitűnő segédeszközt nyújtott, a milyen még nem volt a történetben. A gőzgép tette lehetővé és kívánatosá a nagy ipari vállalatok kialakulását. Ez csődítette a nagy munkástömegeket az ipari centrumok felé. Ez dagasztotta évről évre nagyobbra a városokat, tette lehetővé a nagyvárosi fölényes civilizációk kialakulását és tette annyira kellemetessé és kívánatosá a városokban való tartózkodást. A gőzgép teremtetten meg az industrializmust, vagyis az iparfejlesztési irányzatot, az elmúlt idők állambölcseleteinek aplanatát. A gőzgép teremtetten meg a kapitalizmust és annak szükségszerűen elválaszthatatlan társát, a szocializmust, a mely viszont ismét szükségszerűen, végső logikus alakjába, a kommunizmusba tévedt.

E fejlődési korszakot jellemzi, hogy az emberiség dúskált az iparcikkokban és pazarolta azokat. Naponként milliókat érő iparcikkokat dobunk el mint divatból kimenteket, mint meguntakat, mint feleslegeseket vagy elromlottakat. De így naponként milliókat érő emberi munka felesleges módon is végeztetett és évenként sok millió métermázsza szén felesleges módon pazaroltatott el. Bizonyos az, hogy az iparfejlesztő tökések igen sokszor nem indultak ki magasabb erkölcsi elvekből, mint a középkor rablólovagjai, a mikor a békés utazókat megsarcolták.

A nagy városok és gyárak révén mindig több és több ember távolodott el a természetől, mindig kevesebbszer és kevesebbszer volt szükség a férfiasságra, az önértet és a karakter megnyilvánulására. Az egyén kezdte elfelejteni a maga egyéniségét és egy nagy gépezet egyik alkat-elemévé kezdett átforgalmazni. Az emberi egyéni cseppek sokaságai nagy formátlan tömegekbe olvadtak össze. Meghalt az egyéni lélek és megszületett a tömeglélek, mint specifikum, eltűnt

az egyéniségek világnézete és helyébe jött a tömegek új világnézete. Az egyéniség világnézetének lényeges alkatelemei voltak a férfiaság, az erény, a morál, mint absztrakt eszmék, melyek az egyénnek a közérdekbe való alárendelődését meghatározták. A tömeglélek ezzel szemben mély megvetéssel fordul el minden magasabb eszmétől, alkotó és szabályozó elvtől, mert minden sikerét a tömeggel éri el, az erény tehát az ő számára tisztán mechanikai vagy matematikai probléma. Ebben az új világnézetben az egyén vágyainak kielégítése számára nem maradt más, mint a minél nagyobb fokú élvezés.

A gondolkodó léleknek már régóta bizonyos nyugtalansággal kellett szemlélennie a fejlődésnek ezt az irányzatát, mert hiszen nyilvánvaló volt, hogy a nagyvárosok gomba mód való szaporodása és a nagy néptömegeknek a városokba való özönlése nem folytatódhatik végnélkül. Nyilvánvaló volt az is, hogy az iparczikkek pazarlása és az emberi munkának pocsékolása szintén nem tarthat örökké. Fel kellett merülnie a kérdésnek is, mi lesz, ha a köszén a könnyelmű pocsékolások folytán elfogy? Látni kellett végül, hogy az élvezetvágynak folyton nagyobb és nagyobb körökre való kiterjedése végre a lehetetlenségekbe téved. Azonban az emberiségnek a gőzgéptől megindított előbb jellemzett fejlődése oly mély medret vajt magának, oly nagy erővei hömpölygött tovább, hogy azt egyes filozofus lelkek meg nem akadályozhatták. Be kellett következnie a katasztrófának. A sok ezer gazdag mohó gazdagodási vágya, a sok millió egyén semmitől sem tomított élvezni vágyása elvezetett az imperialista politikákhoz, a világháborúhoz és ahhoz a züllöttséghez, a melyben vagyunk. Ez az állapot végső katasztrófája az emberi fejlődés egy hosszú korszakának, a mely a gazdasági erők önző kihasználását a végsőkéig vitte s a mely a gazdasági erőket az erkölcsi erőkől elválasztotta.

S most, miután annyit szenvedtünk, vajjon megváltozott-e az emberi fejlődés? Szó sincs róla. Valaminthogy hordjuk régi ruháinkat, azonosképpen hordjuk régi meggyőződéseinket is. Rongyos és foltos a ruházatunk és ki van fordítva, ugyanolyanok elveink és meggyőződéseink is, de még mindig a régiek. Most, a mikor annyira elszegényedtünk, a mikor annyi tönkrement, a mikor sok millió éhez, most is még arra gondol sok ember, hogy mennél többet élvezzen. Úgy látszik, hogy még nem szenvedtünk eleget. Úgy látszik, hogy a nyomornak, ennek a nagymesternek az iskolájába kell továbbra is járnunk. Egyelőre nem látunk világosságot, a mely az emberiség agyát megvilágosíthatná, nem ismerünk elvet, gondolatot vagy ígét, a mely az emberiséget ismét összeköthetné, nem tűnt még fel az a férfi, a ki magának bizalmat szerezve e chaosból kivezethetné az emberiséget.

Ismétlem, az emberiség fejlődése nem történik a bölcsesség és igazság elvei szerint, hanem végbemegy a természeti folyamatok szerint. A tegnap és a ma egyénei határozzák meg a holnap és a holnapután irányát. Az egyé-

nek ebbeli hatása pedig a szellemi és erkölcsi erőktől függ, mert ezek képesek győzedelmeskedni minden más erők fölött. Az erkölcsi megújulás nem kezdődhetik alulról, annak fölülről kell kezdődnie. Meg kell kezdődnie a művelteknél és gazdagoknál. Kell, hogy a társadalom és az állam összefogva megszüntessék a kór okozóit, az esztelen fényűzéseket, a mohó hazugságokat, a sivár üzérkedéseket, a mik folytonos kihívást jelentenek a szegények számára. Az úri nő, a ki szőrmét borít meztelen vállára, feltételezi a mezítlábas munkást, a száguldó automobil a vasúti mizériákat. Minden formája a túlzott nagyvárosi élvezetnek jelenti annál nagyobb szenvedését másoknak.

Mi magyarok sokat vétkeztünk önmagunk ellen, azért e drámában a legtragikusabb a mi szerepünk. De épp azért joggal remélhetjük, hogy e tragédia meghozza szellemi és erkölcsi megújulásunkat.

Mikola Sándor.

A hipnotizmusról.

Joggal figyelmeztet Forel Ágost, a világhírű pszichiáter, a zürichi egyetem volt tanára: „Ha a hipnotizmusról ítéletet akaruk mondani, előbb bizonyos ideig hipnotizálnunk kell”. Sokat beszélnek ma erről a témáról, helyeset helytelen egyaránt. Ujságcikketek a hipnozissal elért „csodálatos” gyógyulásokról tesznek említést, e hipnotikus gyógymódról úgy írnak, mintha nálunk Magyarországon eddig ezt senki sem alkalmazta volna, rendkívüli, csodálatos dolognak tüntetik fel, sőt Krisztus csodáival állítják párhuzamba. Tény az, hogy a világháború előtt a magyar orvosok közül csak kevesen érdeklődtek a pszichoterápia iránt, sőt még ma is sok egyébként jeles orvos van, a ki ezen kiváló gyógyítási segédeszköz fontosságát nem ismeri, alkalmazási módjában meg éppen nem bír jártassággal.

Tény azonban másrésről az is, hogy több ideg orvosunk feltűnés nélkül, csendben, már évtizedek óta él ezzel a gyógyítási segédeszközzel. Felesleges e helyen Moravcsik és Jendrassik, világhírű orvostanáraink és társainak praxisára hivatkozunk. Nem érdektelen talán Ferenczi Sándornak, a lelki problémák nagynevű kutatójának egyik művében tett kijelentése, hogy már diákkorában sikeresen hipnotizált. A lezajlott világháborúban a háborús neurozisos óriási száma sok orvos figyelmét erre a fontos és sok esetben egyetlen célra vezető gyógyítási segédeszköze reáirányította. Ez a körülmény nagyban hozzájárult e nálunk eddig kevésbé ismert és nem kellően értékelt gyógyítási mód felkarolásához.

Külföldön, különösen Franciaországban, Svájcban, Svédországban, Angolországban, az Északamerikai Egyesült Államokban és másutt ez már évtizedek óta megszokott mindennapi jelenség. Franciaországban a Nancy-iskola tagjai Liebeault és Bernheim tanárokkal élükön már a múlt század hetvenes éveiben tudományosan is megalapozták a hipnotizmust, Svájcban a jelenleg még élő Forel tanár már a nyolcvanas évek vége óta a mai napig e téren óriási siker-

rel folytatja kísérleteit Bleuler tanárral együtt, a ki utódja lett egyetemi tanszékében. Németországban, bár itten eleinte szkepticizmussal fogadták a pszichoterápiát, ma már hivatásos hipnotizőrök, kik nem orvosok, a hipnotizálás művészetének elsajátítására órákat adnak és betegeket kezelnek. Az amerikai üzletszellem külön részvénytársaságokat alapított erre a célra, melyek kellő honorárium ellenében a világ minden nagyobb nemzetének nyelvére lefordított kiadványaikat nagy reklámmal kínálják mindenkinnek. Már ezelőtt 16 évvel még gimnázista koromban magam is leveleztem ilyen társasággal, mely akkoriban 25 márkáért kínálta hipnotikus leczkekönyveit. A dán Jansent, a ki már a hetvenes években működött e téren, a röviddel ezelőtt elhunyt Krafft Ebbing volt bécsi egyetemi tanárt, a Berlinben, napjainkban szorgalmasan és nagy elmeéllel kutató Max Dessoirt, kinek „Vom Jenseits der Seele“ című legújabb munkája óriási feltűnést keltett, nem hagyhatjuk említés nélkül. E helyen meg kell emlékeznünk a svéd Wetterstrand tanár gondos hipnotikus kezeléseiről is. Nem célunk e kérdés történelmi fejlődésének tárgyalásába bocsátkoznunk, a felhozott példákkal a pszichoterápia elterjedt voltára akarunk csupán rámutatni. Helyszüke miatt a hipnotizmus mibenlétéről felállított hipotézisek magyarázatába sem bocsátkozhatunk, erre nézve az érdeklődőknek figyelmébe ajánljuk Forel tanárnak e tárgyról írt nagy munkáját, mely magyar fordításban is megjelent. E tárgyra vonatkozó, ma már óriási irodalomból személyes tapasztalataim bevonásával a főbb tények leírására, illetőleg előadására szorítkozom csupán, amennyiben ez erről a nagy témáról szűk keretek között lehetséges.

A hipnotizmus szó és a vele rokon alakok görög hypnos (álom) szóból erednek és a mesterségesen létrehozott alvás és a vele összefüggő tünetmények jelölésére szolgálnak. Abban különbözik a közönséges alvástól, hogy a hipnotizált a hipnotizálóval kapcsolatban, érintkezésben marad. Ennek a hipnotikus állapotnak több fokozata van. Különbféle elnevezések mellett is lényegében három stádiumot szoktak megkülönböztetni: 1. a *letárgia*, illetőleg Forel terminológiájában a szomolencia, melyben a médium szemei és tagjai bágyadtak ugyan, de erős akarattal a hipnotizőr szuggesztióinak ellent állani képes és szemeit kinyithatja; 2. a *katelepszia* (Forelnél a hipotakszia) állapotában a médium szemeit már nem képes kinyitni és kénytelen az adott szuggesztiónak engedelmeskedni, az öntudat azonban még fennáll; 3. a *szomambulizmus*, vagyis a mély alvás állapota, melynek fő jellemző vonása az amnézia, a mi azt jelenti, hogy a médium felébredése után semmire sem emlékszik vissza. Persze ezek csak sémák, melyek tisztán ritkán fordulnak elő. Jó médiumok minden látszólagos átmenet nélkül hirtelenül mély álomba merülnek, mások ellenben a hipnotizőr minden kísérlete dacára csak az első vagy második állapotba hozhatók. Ilyen egyének aztán abban a tévedésben vannak, hogy ők egyáltalában nem is voltak hipnotizálva,

hiszen ők mindent hallottak és mindenről tudnak. Általános szabály az, hogy minél mélyebben alszik a médium, annál hatásosabb a szuggesztió. A médium azonban nemcsak a jelenben véghezviendő parancsok befogadására alkalmas, hanem arra is rábíráható, hogy később, meghatározott időponthoz kötött parancsokat is teljesítsen. Az alvó médiumnak pl. a következőket parancsolom: „Felébredése után a zongorához ül és eljátsza kedvelt darabját. Holnap d. e. 10-kor eljön hozzám és megkér engem, hogy újból altassam el.“ Legtöbb esetben a médium pontosan teljesíti az adott parancsokat. Ez a körülmény a hipnotikus gyógyítás lehetőségének az alapja. A parancs érvénye ilyenkor minden időre szól. Pl. álmatlanságban szenvedő egyénnek a következő szuggesztiót adom: „Mindenn este 10 órakor elalszik és reggel 7 óráig nem ébred fel“. Dohányos embernek pl. a következőket mondom: „Ézentúl naponta csak 2 czigerettát fog szívni, valahányszor egy harmadikra rágyújt, rosszul lesz. Ez így lesz állandóan, stb.“ A ki mást hipnotizálni képes, az gyógyító szuggesztiókat is tud adni. Ehhez külön képesség „gyógyító sugarak“, mágneses flúdium vagy egyéb titkos erők nem szükségesek s ilyenek nincsenek is. „A hipnoziban szuggesztióval az emberi lélek valamennyi ismert szubjektív jelenségét és az idegrendszer objektive ismert működésének nagy részét előidézhetjük, befolyásolhatjuk és megakadályozhatjuk.“ (Forel.) A mély alvás állapota azonban nem szükséges egyszerűbb szuggesztiókhoz, hiszen „a mély alvás állapota maga is csak egy szuggesztió, az alvás szuggesztiójának az eredménye.“ (Bernheim.) Éppen ezért az úgynevezett éber szuggesztiók nem képeznek külön kategóriát, hanem az éber szuggesztió a médiumnak nyitott szemmel és bizonyos fokú öntudatánál való meghipnotizálása. Hogy mi mindent lehet a jó médiumnak szuggerálni, azt Schenk mutatványain sokan láthatták már. Erre esetleg más alkalommal bővebben kiterjeszkedünk.

Arra a kérdésre, vajon hipnotikus gyógyóddal tartós gyógyulásokat érhetünk-e a lélekben vagy valamelyik idegműködésben, ismét Forel szavaival kell válaszolnunk, mert ennek megítéléséhez évtizedes megfigyelések szükségesek. „A szuggesztió szerzett bajokat és rossz szokásokat véglegesen elhárított, ellenben sohasem fog örökölt vagy szervi tulajdonságokat tartósan vagy lényegesen megváltoztatni. Ilyen esetekben csak mulékony hatással van éppen úgy, mint a romboló és nagyon meggyökeresedett bajoknál is. A gyógyulás tartós lesz, ha az ok, mely a betegséget előidézte, nem tér vissza, vagy szintén nem tartós. Ilyenformán pl. helytelen valami fertőzés következtében előállott tagmevedéseket hipnozissal kezelni mindaddig, míg a kórt okozók meg nem szűntek hatni. A beteg képes lesz ugyan egyideig a szuggesztió folytán tagjait mozgatni, de ezzel a bajt csak elmergesítheti. Hiszen ilyen beteg testrésznek legtöbbször abszolút nyugalomra van szüksége. A beteg lelkére ez esetben kettős súllyal fog ránehezedni az ideig óráig tartó javulás örömei után a vissza-

térő baj szülte elkeseredés. Az elszett kezelés múltó sikereivel végeredményében többet árt, mint használ. Főszabály a megfontoltság és türelem a kezelésben. A ki alapos, tartós eredményre törekszik, annak odaadással és türelemmel kell betegeivel foglalkoznia. Utalok e helyen Wetterstand tanár eljárására, a ki egyes esetekben órákig kinyújtott hipnotikus alvással kezel, semmi fáradtságot nem kímélve a tartós siker érdekében. A különféle betegeknek ugyanis az egyéni szempontok tekintetbe veendő. A kezelés előtt a diagnózis pontos megállapítása szükséges, ehhez pedig beható orvosi ismeretek, a legtöbb esetben megfelelő szakorvosok szükségesek. A betegség minden körülményével, a beteg lelki állapotának minden fázisával tisztában kell lennie annak, a ki alaposan akar kezelni. Feltétlen bizalomra csak így tehet szert a kezelő. Felületes, gyors kezelés csak kétséges eredményű lehet. Ez nemcsak a betegeknek nem használ, hanem magának az ügynek is ártalmára van. Sok beteg ugyanis részint mert nehezen szuggérálható, mások megint az elhibázott kezelés következtében nem jutván a kívánt eredményhez, másokban is meg fogják rendíteni a pszichoterápia iránt táplált bizalmat és hitet. Rossz irányú általánosítás gyorsabban megy át a köz tudatba, mint a jó és így az egész ügynek, illetőleg ennek a most erősen bontakozó tudományos eljárásnak csak hátrányára lehet. Hogy milyen betegségek kezelhetők sikeresen hipnózissal, erre nézve bőszeges felvilágosítással szolgál Forel tanár már említett könyve. Bár a hipnotikus gyógykezelés sok esetben kitűnő orvosi segédeszköznek bizonyult, önczélá tenni kettős okból nem lehet; először mert nem minden esetben és minden embernél alkalmazható, másodszor meg mert folytonos alkalmazásával lejárhatjuk.

Végül még néhány szót kell szólnunk a hipnotizőr személyéről és a médiumokról. A hipnotizálásnál a főszerep a médiumnak jut és nem a hipnotizálónak, mert ellenkező esetben mindenkit és pedig egyformán meg tudnánk hipnotizálni. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy mindenki alkalmas hipnotizőrnek. Bizonyos külső tulajdonságok, melyek a médium érdeklődését felkeltik és lekötik, azért szükségesek, mert a médium nem önmagában, hanem ezekben keresi szuggesztibilitásának, befolyásolhatóságának ható okát. Különösen a szem kifejezése az, a mi nagyon hat a médiumra. A hipnotizálásnak meg van a technikája s mint ilyen elsajátítható. De elsajátításához elsősorban rátermettség szükséges. „Delejes sugarakat“ hasztalan keressük a hipnotizőrben, „élő akkumulatorknak“ se tartsa azt senki, mert az elért eredmények fő forrása a médium. Bizonyos keretek között fényes eredményekkel dicsekedhetik a pszichoterápia, de azért természetfeletti, csodás dolgokat ne keressünk itten, mert minden emberi véges korlátok között mozog. A ki ellenben e sikereket kicsinyli és lebecsüli, a hogyan ezt egy nyilvános előadáson folyó évben itten Budapesten hallottam, azt bizonyítja, hogy nemcsak ő nem kísérletezett soha e téren, hanem mások kísérleteit sem nézte még végig sohasem. Előíté-

lettel nem lehet tárgyilagos ítéletet alkotni és ilyen nagyfontosságú kérdést egyszerűen elintézni. Ugyanez az elfogultság jellemzi ugyanennek az előadónak a hipnozis „szörnyű veszélyeiről“ tett kijelentéseit. Szerinte pszichoterápiával csak jelentéktelen eredményeket lehet elérni és ez a csekély siker nem ér fel azzal a kárral, a mit ez által a médium idegrendszereiben szenved. Persze egyetlen bizonyító példát nem hozott fel az előadó. A hipnotizmus atyja, Liebeault már a múlt század végén sok ezer betegen végzett sikeres gyógyításaira hivatkozva erőlyesen visszautasítja ezt az alaptalan vádat. Az a körülmény, hogy a hipnózis által a médium felett nyert hatalommal vissza lehet élni és hogy néhány lelkiismeretlen ember vissza is élt vele, nem bizonyítanak semmit. Elvetemült emberek legszentebb dolgokkal is visszaéltek már saját aljas céljaikra. Mindenkinek módjában áll hozzátartozói bevonásával a hipnotizőt ellenőrizni.

Kevés kivétellel bizonyos fokig mindenki szuggérálható ugyan, de igazi hipnotikus kezelésre alkalmas módon, nem minden egyes ember. Nehéz erről objektív statisztikát felállítani. Nagyobb százalékok látunk a pszichoterápiával foglalkozó orvosoknál, mint a hipnotizálást pusztán tudományos kutatás vagy esetleg demonstráció céljából űző hipnotizőröknél. A gyógyulást keresők ugyanis önkéntelenül is jobban disponálják magukat a szuggesztíók befogadására. A hipnotizőrnek sikereivel megalapozott, vagy mesterségesen szított hírneve, mint-hogy a médium a főszemély, nagy mértékben könnyíti munkáját. A társaságban hipnotizálásra felkért egyének egyrészt félelemből, másrészt, hogy megmutassák a kísérletezőnek, hogy „őket nem lehet hipnotizálni“ s így direkt ellenállanak, kevésbbé szolgáltatnak oly sok jó médiumot, mint az előbbiek. Akarata ellenére ugyanis, legalább is az első alkalommal aligha lehet valakit meghipnotizálni.

É szépen bontakozó tudomány, bár ma már sok jeles kutatója van és fényes eredményekkel dicsekedhetik, még mindig sok, eléggé meg nem világított részlettel rendelkezik, melyre a világosságot deríteni a közel jövő feladata.

Dr. Turkovich Ferenc.

KRÓNKA.

Szaknyelvünk magyarságáért.

A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyének 1919. évi 43—47. számában ír e címen Gyáros Vilmos mérnök. Abból indul ki, hogy válságos helyzetünk dacára sem időszerűtlen e kérdés tárgyalása, sőt éppen most nagyon is időszerű szellemi és erkölcsi javaink leltározása, mert ezeket semmiféle katasztrófa el nem veheti tőlünk és mert éppen ezekből újból kisarjadhat a magyar élet teljessége.

Mindenekelőtt azt a kérdést teszi vizsgálat tárgyává, milyen mértékben alkalmas a magyar nyelv tudományos és technikus használatra s általában a kulturfogalmak

kifejezésére. E célból nyelvünket összehasonlítja a nagy nyugati nyelvekkel. Hátrányunk, hogy a magyar nyelv e nyelvekhez képest kevesebb szókinccsel rendelkezik, egyéb szempontokból azonban egészen jól fölveheti velük a versenyt. A technikus nyelv rövidsége törekszik, azért jó szakkifejezések alkotása azon a nyelven legkönnyebb, a mely sok egytagú szót tartalmaz. Ebből a szempontból első helyen áll az angol nyelv, utána következik a német nyelv, azután jön a magyar nyelv, a melyben sokkal több a rövid, egytagú szó, mint akár a francia, akár az olasz nyelvben. Viszont az utóbbi két nyelv előnye a kicsinyítő, nagyító és máskülönben is árnyaló képzőkben való roppant gazdagsága, a melyekhez hasonlók a német és angol nyelvekben hiányzanak. A magyar nyelv ebből a szempontból sikerrel versenyezhetik az olasz és francia nyelvekkel, mert különösen összetett képzőiben oly árnyaló erő rejlik, mely nyelvünket kifejezővé és szabatos megjelölésre felettebb alkalmassá teszi. A szóösszetételek terén a német nyelv vezet, mert majdnem korlátlan szóhalmozásokat enged meg, melyekkel a legszigorúbb fogalommeghatározásokat egyetlen szóval el tudja intézni. E téren a magyar nyelv nehezkesebb, mint a német, mert a szóösszetétel szigorúbb szabályoknak van alávetve, azonban egyenlő rangú az angol nyelvvél és messze felülmúlja a francia és olasz nyelveket, a melyek csak mindenféle segédszócskák alkotásával tudnak szóösszetételeket alkotni. Mindezeket összefoglalva, nyelvünk kedvezően állja az összehasonlításokat a nyugati kulturnépek nyelveivel és teljesen megokolatlan a kishitőség, a mely e téren nálunk uralkodik. Szerző azon a véleményen van, hogy e kishitőség abból eredt, hogy legtöbb szakírónk elsősorban a német mintát próbálta minden áron — legtöbbszor szolgai módon — visszaadni s a lehetetlen kiindulópontból származott elkényszeredett kifejezések fejlesztették ki a kishitőséget. Hozzájárult ehhez az is, hogy újabb irodalmunk nem eléggé nevelő hatású, hogy népszerű nyelvészeti könyveink nincsenek és hogy a budapesti légkör mérgező hatása.

A szerző azután foglalkozik a szóalkotás általános törvényeivel, a szakkifejezésekkel szemben támasztott követelményekkel és azután néhány magyarosító kísérletet mutat be. Nem helyeselhetem a *motor*-nak *járó*-ra való magyarosítását. A motor szó kitünően beleilleszkedik nyelvünkbe (akár magyar szónak is vehetnők), általánosan ismeretes, a járóval való kicserélése semmi előnnyel, de sok hátránnyal járna. Igen szerencsés alkotásnak tartom a kerülés, kerülő áram, *kerülé*ses gerjesztés (shunt, shunt áram, shunt gerjesztés), pergő kép (filmkép) szavakat. A *sima áram* igen kifejező szó, de kár vele az *egyenáram*-ot, ha már megvan, megbolygatni.

A szerző végül arról beszél, milyen eljárás volna követendő a szaknyelv fokozatos megtisztítása és fejlesztése érdekében. A legnagyobb eredményt — egészen helyesen — a Műegyetem nevelő hatásától várja. Azt ajánlja továbbá, hogy a Mérnök-Egylet lépjen érintkezésbe az érdekelt szaktestületekkel és alkosson egy szervet — mondjuk Technikus szótárbizottságot — és tegye ennek feladatává a technikus nyelv gondozását.

A mikor az érdekeltek, különösen pedig nyelvészeink figyelmét felhívom e tárgyra és Gyáros Vilmos értekezésére, nem tudom magamat visszatartani attól, hogy a legutoljára felvetett kérdéshez néhány megjegyzést ne fűzzek. Nyelvészeink elsősorban a nép nyelv-

vével foglalkoznak s a nép „romlatlan nyelvérzékét” szinte mystikus hatalommal ruházzák fel, itt-ott a jelesebb szép- és politikai írók nyelvét is figyelemre méltatják, azonban a szakírókra csak akkor kerül a sor, a mikor sok csúfság nyer polgárjogot s a mikor már dorongolni kell. Pedig hogyan áll a nyelv gazdagodásának ügye a valóságban? A kultúra s a tudomány a magyar földtől függetlenül halad a maga útján, alkotja a maga új fogalmait, szavait, kifejezéseit és fordulatait: a szakírók vállalják azt az önfeláldozó munkát, hogy a kultúra folytonosan meg-megújuló hajtásait átültetik a magyar földbe. Ilyenformán ők nemcsak új fogalmaknak, gondolatoknak és ismereteknek terjesztői, hanem a magyar nyelvnek legtermékenyebb alkotó munkásai is. Egy-egy szakíró egy év alatt több új szóval és fordulattal gazdagítja nyelvünket, mint a magyar „nép” húsz év alatt. A szakíró, ki feladatát komolyan veszi, sokat megvesződik, sokat megkínlódik, a míg egy-egy újabb szóalkotása sikerül. Az egész magyar kultúra nyerne vele, ha e munkájában nem volna magára hagyatva s ha igen fejlett nyelvtudományunk s igen agilis nyelvészeink több figyelemre méltatnák a nyelv gazdagodásának ezt a legbővebb forrását, mint eddig tették. Azt gondolom például, hogy nyelvészeti folyóirataink állandó rovatban tárgyalhatnák az újabban jelentkező szakkifejezéseket. Bizonyára lehetne e tárgyban koronként megbeszéléseket is tartani, sőt azt sem tartanám bűnnek, ha valamelyik nyelvészeti magántanár az egyetemen ezt a kérdést speciális collegium tárgyává tenné. Meg vagyok győződve, hogy a kiváló elneél e téren is érvényesülhetne, kulturánk pedig határozottan nyerne vele.

Mikola Sándor.

A gyümölcsök összetételéről, különös tekintettel savtartalmukra.

Gyümölcs elnevezésen számos fa és cserje ehető termését foglaljuk össze. Hozzájuk soroljuk a bogyókat is. A gyümölcsök általános jellemzéséhez tartozik azok színe, zamata, illata és tápláló hatása. Főalkotórészük víz, talán 80%, vagy még ennél is több. A bennök lévő szilárd, száraz anyag: a növényi testek szokásos anyaga, a cellulosa, cukrok, gummifélék, szerves savak és ásványi anyagok. Étrendi, valamint ízletességi szempontból a gyümölcsök legjellemzőbb alkotórészei az ezekben található cukrok és savak. Jellegzetes ízők főleg ezen két alkotórésztől függ. Ezeken kívül zamatos alkotórészeket is tartalmaznak, a melyek az illanó olajok és az összetett aetheres csoportjába tartoznak. Ezeknek köszönhetik kellemes illatukat, a mely olyannyira fokozza értéküket. A gyümölcsökben található cukrok a közönséges és az ú. n. invert-cukor. Utóbbi a dextróz és lüvulóz-cukrok egyenlő részéből álló elegy. A szerint, a mint a cukor többé vagy kevésbé feleslegben van a többi alkotórészekhez képest, a gyümölcs többé vagy kevésbé édes. A szőlő tartalmaz talán legtöbb cukrot. Tökéletesen megérett állapotban 25, sőt 30%-ot. Az alma 5—15% cukrot tartalmaz, az őszibarack és a körte valamivel kevesebbet.

Ízletesség szempontjából a gyümölcsök egyik fontosabb alkotórésze a savtartalom. A legközönségebben előforduló szerves sav az *almasav*, a mely az almában és a vele rokon gyümölcsökben a legnagyobb mennyiségben található. A citromfélékben, t. i. a citromban és narancsban viszont a legnagyobb mennyiségben a *citromsav* található. A szőlőben a legnagyobb

mennyiségben található sav a *borkősav*. Rendszerint egynél több sav található az egyes gyümölcsökben. A megnevezett három savon kívül még más savak is találhatók csekély mennyiségben a különböző gyümölcsökben. A felsorolt három sav tekinthető a gyümölcsök jellegzetes savainak. Eme savak, ha kémiai úton állítatnak elő s tiszta állapotban használatnak fel, gyakorlatilag egyáltalán nem bírnak tápláló értékkel s nem tekinthetők a gyomor számára előnyöseknek. Ha azonban eredeti állapotukban — a gyümölcsben — egyesülten a káliummal és egyéb fémekkel keverten fordulnak elő, úgy ezek a gyümölcsnek nemcsak ízletességet, hanem az egészségre nézve előnyös sajátosságot is kölcsönöznek.

Megerősítése és igazolása ez ama ténynek, hogy a természet nyújtotta termékek sokszor egészségesek és kívánatosak, míg ellenben kémiai módon azonos, mesterséges termékek nem kívánatosak, sőt károsak.

Az ehető gyümölcsök nemcsak azért értékesek, mert tápláló hatású alkotórészeket tartalmaznak, hanem különösbbe az emésztési folyamatra gyakorolt általános hatásuknál fogva is. Ezek megfelelő fogyasztása az egészségre nézve többféle szempontból előnyös. A gyümölcsök rendszerint enyhe hashajtó hatásúak, bár e tekintetben néhány kivételt is ismerünk.

Némely bogyóban, például a földi szederben, található *csersav* mennyiség elégséges összehúzó hatás kifejtésére, sőt szorulást is okozhat. Bár minden gyümölcs tartalmaz csersavat, az rendszerint nincsen bennük olyan mennyiségben, hogy szorulást okozhatna. Másrésztől a savak, aljak, pectinanyagok és cukrok elegye elősegíti az élelmiszerek szabad és természetes haladását az emésztőcsatornán át. A gyümölcsök teljes elvonása az étrendből, még abban az esetben is, ha az általuk szolgáltatott tápláló alkotórészeket valaminő más úton pótolnók, az egészségre nézve károsan hatna. Vannak azonban veszedelmek, a melyeket a gyümölcsök általános használatánál el kell kerülnünk. Éretlen és fejletlen gyümölcsök egészségtelenek. A gyümölcsök gyakran fertőzve vannak különféle rovarok petéivel. Eme szervezetek és ezek bábjai vagy petéi bejuthatnak a gyomorba, több-kevesebb kártékony hatást okozva. A gyümölcsök fogyasztásánál figyelemmel legyünk azok vizsgálatára s helyes alkalmazásukra, mentesek legyenek fertőzéstől, rothadástól és rovaroktól. A természetes állapot, a melyben a gyümölcs fogyasztásra kerül, a nyers. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy ez a gyümölcssevés legegészségesebb és legajánlatosabb módja. Másrészt a gyümölcs megfőzése sterilizálja azt, s biztosítja a fogyasztót bakteriumos és rovarok általi fertőzés ellen. Mindezekon felül bizonyos tekintetben és mértékig elősegíti az emésztési folyamatot. Vonatkozik ez különösbbe a keményebb és nem kiadós gyümölcsökre. Rendszerint kevésbé kívánatosnak tartják a megfőzött gyümölcsöket a természetes állapotban lévőknél, mindazonáltal megérdemlik, hogy felemlítésenek azon okból, hogy fertőzéstől mentesek, egészségesek és általános étrendi értékkel bírnak.

Némely gyümölcs, mint az alma és a körte, említésre méltó mennyiségű keményítőt is tartalmaz, különösen éretlen állapotban. A keményítő az érési folyamat alatt kisebb-nagyobb mértékben eltűnik. A tökéletes érés állapotában a keményítőtartalom a legcsekélyebb mértékre csökken és a gyümölcs cukortartalma eléri a legnagyobb fokot. Eme időszak után a gyümölcs veszíteni kezd tápláló értékéből, a mely a természetes elbomlás következménye, a mely tökéletesen még az

setben sem gátolható meg, ha a gyümölcsöket hűtőházba helyezzük. A cukor fokozatosan elerjed és eltűnik, a gyümölcs lassankint szivacsosabb s kevésbé ízletes lesz és általános sajátosságai csökkennek. Más gyümölcsök, mint a narancs és a citrom, bogyók stb. csekély mennyiségű, vagy semmi keményítőt sem tartalmaznak fejlődésük egyes szakaszaiban.

A gyümölcsök savtartalmát P. A. Dunbar és W. D. Bigelow tanulmányozták újabban. Eme tanulmányuk folyamán nagyszámú közönséges gyümölcs jellegzetes savát azonosították és meghatározták. A szilva, az alma és a cseresznye savanyúsága látszólag kizárólagosan almasavtól származik, a mely valószínűleg az esetek túlnyomó részében szabad állapotban van jelen. A ribizke mindig tartalmaz citromsavat; tartalmazhat almasavat is, de ettől mentes is lehet. A köszméte úgy almasavból, mint citromsavból jelentékeny mennyiségeket tartalmaz. A datolyában és a banánban az almasav valószínűleg egymagában van meg. A gránátalma és a kantálpáldinnye citromsavat tartalmaz, valószínűleg almasav nélkül. A görögdinnyében, a birsalmában, az őszibarackban a túlnyomó sav az almasav, s valószínűleg hiányzik a citromsav. A vörös áfonya úgy citrom-, mint almasavat tartalmaz. Szintűgy a málna; ebben az almasav csak nyomokban található, esetleg hiányozhat is. A földiszeder egyes esetekben citromsavat tartalmaz, ellenben egyes minták nyomokban almasavat tartalmaztak citromsav nélkül. Voltak szintén olyan minták is, a melyekben sem alma-, sem citromsav kimutatható nem volt. A kajszinbarack savtartalma határozottan felismerhető nem volt. Volt benne némi, a fény polározó-síkját jobbra fordító sav, a melynek forgatóképessége uranylacetát hozzáadására fokozható volt, valószínűleg borkő-, vagy jobbra fordító almasav. A fekete áfonya savtartalma határozottan felismerhető nem volt. Benne nyomokban almasav van, citromsav nélkül. Borkősav a megvizsgált gyümölcsök egyikében sem volt kimutatható a kajszinbarack valószínű kivételével. A körték közül a Kieffer, Le Conte, Idaho, Bartlett fajták semmi, vagy nagyon kevés almasavat tartalmaztak, bennük a citromsav túlsúlyban látszott lenni. Az összes többi fajtánál a savanyúság főleg vagy kizárólag almasavtól származott.

Dr. Windisch Rikárd.

A lúgkő.

A lúgkő, marónátron, marószóda, nátrium-hydroxid, natrium kausticum, nátronhydrát a kémiai nagyiparnak igen fontos terméke. E vegyület műszaki előállítását a német *Weissenfeld* fedezte fel. Gyártása Nagy-Britanniában fejlődött ki.

Ha a nyers szódalúgokat eléggé besűrítjük, majdnem az összes szóda kiválik, s visszamarad a vöröszínű, főleg marónátron tartalmú anyalúg. Ezt *Weissenfeld*, további töményítés után, salétrommal megolvastotta s ily módon állított elő fehér színű marónátront. Kezdetben nem igen érdeklődtek e készítmény iránt. Később a szappan- és papírgyárak figyelme terelődött e készítményre. Forgalmába 1853-ban került. A Német-birodalomban 1859 óta gyártják. 1872-ben még csak 1163 tonnát — 1902-ben pedig az alizaringyártás nagy szükségletei folytán már 60—70,000 tonnát gyártottak. A készítmény ára is fokozatosan csökkent. 1880-ban 100 kg-ja mintegy 36 koronába, 1910-ben már csak mintegy 22 koronába került. A marónátront óriási mennyiségben használják fel a szappan-, festőanyag-, papir-,

textil-, cellulosa- s ásványolajgyárak. A petroleum és az ásványolaj finomításánál is alkalmazzák. A karbolsav előállításánál, a kazántápláló víz tisztításánál, kemény víz lágyításánál is alkalmazásba jő. Háztartásokban súrolásra, mosásra, szappanfőzésre használják.

A marónátront nyersszódalúgokból is gyártják. Előállítható magából a szódából — nátriumcarbonátból — is. Valamikor a szappangyárak saját szükségleteikre így állították elő a marónátront, illetve ennek vizes oldatát. Így készítették a háziasszonyok is, a mikor szappant akkartak főzni. Később olcsóbb volt a kereskedésbeli marónátront — lúgkőt — beszerezni, a mely megfelelő mennyiségű vízben oldva (10—15% os) egyszerű módon kész, szappanfőzésre alkalmas lúgot szolgáltatott. 10%-os vizes szódaoldat (fajsúly 1.107) égetett mészszel 1—1½ óráig főzve, vízben oldható marónátront és vízben oldhatatlan szénsavas meszet ad. Állás alkalmával úgy a képződött szénsavas mész, mint az oltott mész feleslegei leülepednek s a lúg tisztája az üledékről lefejtethető. A tiszta oldat a marónátrion vizes oldata a *szappanfőzőlúg*. Befőzés útján ez töményíthető. Teljesen besűrítve és megolvastva adja a szilárd marónátront. Azt, hogy mikor alakult át a szóda marónátrionná teljesen, arról ismerhetők fel, hogy főzés közben próbát veszünk ki az üstből. Ha a kivett próba *tisztája* — üledék nélkül — savakkal összehozva többé *nem* pezseg, az átalakulás teljesen megtörtént.

A megolvastott vízmentes marónátront le hagyják ülepedni, a mikor a benne lévő konyhasó, kénsavas nátron leülepednek. Majd a tiszta olvadékot (Schmelze) $\frac{3}{4}$ m átmérőjű, $\frac{1}{2}$ m magas vasdobokba folytatják, a melyekbe mintegy 300 kg marónátrion fér s az ott egy tömegben megmered. Így jut kereskedelembe. Újabbán a marónátront elektromos eljárással is gyártják. Ha konyhasó vizes oldatába elektromos áramot vezetünk s olyan sarkokat (elektrodákat) használunk, a melyeket annak bomlási termékei nem támadnak meg, az szétbomlik nátriumfémre és chlórra. A leváló nátriumfém a vizet elbontja. Hydrogégőz válik szabaddá, a nátrium pedig marónátrionná változik s a vízben feloldódik. Szóval a konyhasó vizes oldatának elektromos árammal történő elbomlásánál chlór és marónátrion oldata — nátronlúg — képződik, ha úgy végezzük a műveletet, hogy a két elektromos sarkon képződő termékek egymással nem keverednek.

A szilárd marónátrion többnyire fehér, néha zöldes vagy sárgás színű, át nem látszó kristályos szerkezetű merev tömeg, a mely vörös izzáson aluli hőmérsékletnél megolvad. A levegőn mohón vesz magába vizet és széjjelfolyik. Mohón nyeli el a levegő szénsavát is. E közben szénsavas nátrionná — szóda — alakul. Vízben a marónátrion felmelegedve, könnyen oldódik. Borszesz is oldja. Vizes oldata a nátronlúg. Ez szintelen, vagy gyengén sárgás színű és igen maró. A marónátront jól záró fém-, üveg-, cserép- vagy porcellánedényben kell eltartani. A nátronlúg eltartására üveg- vagy gummidugóval jól elzárható üvegeket kell használni. Az üveg-dugót vazelinval bekenve kell használni. Különben úgy beleragad az üvegbe, hogy többé eltávolítani nem lehet.

A marónátrion, valamint vizes oldata, a nátronlúg is igen maró hatású. (A nátronlúg rendszeren 15%-os, az iparban használt 33%-os.) A bőrt erősen sikossá teszi, a növényi és állati eredetű anyagokat elroncsolja. Parafadugó ezért nem használható a nátronlúgos üveg elzárására.

A forgalomba jutó lúgkő változó tisztaságú. Tisztatartalanságai lehetnek nátriumcarbonát, nátriumsulphát, nátriumchlóríd és nátriumnitrát. Továbbá alumínium- és vashidrárt, esetleg kovasav. Csodálatosképpen a lúgkő minőségének feltüntetésénél nem annak nátriumhydroxid tartalmát veszik figyelembe. Például a kereskedésbeli borszesz adás-vevésénél annak foka — erőssége — a mérvadó. 90°-osnak azt a borszeszt nevezik, a melynek 100 literében 90 liter borszesz van. Ennek hektolitere többet ér, mint a 80 fokosé, a melynek 100 litere csak 80 liter borszeszt tartalmaz. Angliában a lúgkővet százalékos *nátriumoxid* tartalma alapján értékelik. A Német-birodalomban az evvel egyenértékű nátriumcarbonátra számítva árusítják.

A chemiailag legtisztább, semmiféle idegen alkotórészt sem tartalmazó lúgkő, a mely tehát csak nátronhydrátból áll, 100%-os volna, ha ezt úgy értékelnék, mint a borszeszt (spiritus). Az ilyen minőségű Angliában 77.50%-osnak, a Németbirodalomban 132.50%-osnak mondják.

A Németbirodalomban 60, 80, 100, 120, 125, 128 fokos minőségűeket árusítanak, a melyeknek nátronhydrát (NaOH) tartalma 45—96%, között ingadozik. A kereskedésbeli 120 és 125 fokos lúgkő 90—93% nátronhydrátot tartalmaz. Ezenkívül még 1—2% nátriumcarbonátot (szódát), kevés konyhasót és Glauber-sót. Közel ilyen minőségűnek találta *Száhlender*¹ a budapesti üzletekben árusított lúgkő nátriumhydroxid tartalmát, a mely 40—90% között ingadozott.

A midőn tehát 3 kg zsírhulladék elszappanosítására 1 kg árúbeli lúgkővet számítunk, azt feleslegben csak látszólag használjuk. A lúgkő jelenlegi elég tetemes árát tekintve, ugyan evvel is takarékosan kellene bánni. Minthogy azonban a tényleg szükséges lúgkőmennyiség házilag nem állapítható meg, s a zsírhulladék mostanában nagyobb értéket képvisel, mint a még oly drága lúgkő, czélszerű lesz inkább a lúgkővel pazarolni, mint a zsíradékkal.

Dr. Windisch Rikárd.

A normálüveg.

A tudományos gyakorlatban oly sokszor alkalmazott *hőmérők* normálüvegéről e folyóirat hasábjain már szó esett.² A normálüveg fogalma azonban a hőmérők részére a jövőben nem foglалható le. A tudománynak és technikának más ágai is joggal megkövetelhetik, hogy sajátos céljaiknak megfelelő normálüveget kapjanak. Ez a cél *Förster*, *Kohlrausch*, *Mylius*, *Warburg* s többek vizsgálódásai alapján a megvalósuláshoz közeledik. A chemiai edények és eszközök tartósság szerint való osztályozása, a világításnál alkalmazott üvegek hőállóképességének megjelölése ilyes czélt szolgálnak. Mindenesetre az alkalmazás célja szerint szűkebb megjelölés volna kívánatos. Például így: „Normálüveg thermometerek számára”, vagy „Normálüveg első, másod, harmad stb. osztályú chemiai eszközök számára”. Ha az üvegnek kettős czélt kell szolgálnia, az ily megjelölés volna kívánatos: „Normálüveg, chemiailag első-, thermikusan másodosztályú eszközök számára”.

Az üveg chemiai ellenállóképességét s tartósságának határát már régtől fogva vizsgálják. Ezen vizsgál-

¹ Természettudományi Közlöny, 48. kötet, 1916. év, 825—827. lap.

² L. Uránia 1919. évf. februári szám, 25. lap: Molnár I.: A hőmérő hibáiról.

latok középpontját az üveg *hydrolisise* képezi. Az üvegnek ugyanis legnagyobb ellensége a víz. Számos vizsgálat alapján kiderült, hogy az üvegnek vízzel való érintkezésekor nem fizikai folyamat áll elő, a mint azt eleinte gondolták, hanem valóságos kémiai felbomlás következik be. Az üveg a vízzel szemben ugyanúgy viselkedik, mint más sók vagy oldatok. Ezen állítás igazolására felemlítjük a következő adatot. A cseh káliüveg 20°-os tiszta vízzel 8 napig érintkezve 1.38 mg s miután még 3 napig 80°-os vízzel érintkezett, 5.6 mg alkalikus anyagot adott le m²-enként. A felhozott példa azt mutatja, hogy a leadott mennyiség lényegesen függ a víz hőmérsékletétől. A kémiai célokat szolgáló üvegedények és eszközök osztályozása miatt a különböző üvegfajokat először is 3 napig 18°-os vízzel érintkezésben tartották, majd közvetlenül utána 1 óráig 80°-os vízben. A leadott alkali mennyiséget meghatározták, s a hol ez a legtöbbnek mutatkozott, kémiai ellenállóság tekintetében a legutolsó osztályba került. Ily vizsgálatok alapján kémiai ellenállóképesség szerint *Mylius* a következő osztályozást állapította meg: quarzüveg, vízálló üveg (boroszilikat thermometerüveg), resistens üveg (staasch-féle üveg), keményebb készüléküveg (jenai normálüveg 16^{III}), puhább készüléküveg (ólomkristályüveg) és hibás üveg. Később *Mylius* még egy más osztályozást is adott, ennek részleteire azonban most nem térünk ki.

A kémikus kíváncsi a készülékével szemben oly sokféle, hogy olyan üveganyag, amely a kémikus minden céljának megfelelne, nem gondolható. A fentebbi osztályozás csak általános szempontok szerint történik. Metallurgikus célokra pl. a hydrolitikusan legjobb üveg is rossz lehet. Törvényszéki kémiai vizsgálatoknál csak oly üvegeket lehet használni, amelyek arzént nem tartalmaznak. A gyógyszerész neutrális üvegeket kíván a cocain-oldatok részére, mészes üvegeket a foszfátok és arsenátok részére, ólommentes üvegeket chlorürök, bromürök és jodürök részére, stb. *Chemical glass normálüveg* tehát még nagyon kétes értékű fogalom.

Ezek után néhány szóval még a hőmérsékletre vonatkozó kívánalmakat érintjük. Régebben az volt a meggyőződés, hogy az üveg gyors felmelegítésnél, vagy gyors lehűtésnél megreped.

Ma már mindenki tudja a különbséget a közönséges szilikát és a jénai üveg között, az utóbbi ugyanis fokozottabb ellenállóképességével tűnik ki a hőmérsékleti változásokkal szemben. *Winkelmann* tapasztalati úton megállapította a különböző üvegfajok *hőmérsékleti ellenállási együtthatóját*. Szerinte az üveg hőmérsékletváltozásokkal szemben annál nagyobb ellenállást fejt ki, minél nagyobb a húzási szilárdsága, minél nagyobb a hővezetőképessége, de minél kisebb a rugalmassága, hőkiterjedési együtthatója és a fajmelege. Hogy *Winkelmann* a különböző üvegfajok hőellenállását közvetlenül észlelje, azokból kockákat készít, amelyeket glicerinen 100°-ra felhevít, majd azokat hideg vízbe dobja. A kockák megrepednek s a repedések száma annál nagyobb, minél kisebb az üvegnek hőmérsékleti ellenállóképessége. Ide jegyezzük, hogy a hőmérők készítésére kiválóan alkalmas boroszilikátüveg 59^{III}, egyidejűleg igen jó hőellenálló is. Hogy a jénai eszközüveg hőmérséklet tekintetében nagyon kiváló, már fenn is említettük.

A hőmérsékleti követelmények mérlegelésével normálüveget még nem állapítottak meg, csupán a világitásnál alkalmazott üvegek osztályozása történt meg.

Itt beszélnek magas, jó, mérsékelt, gyenge és alkalmatlan hőellenállású üvegekről. Az osztályozásnál alapul szolgált a kiterjedési coefficientens. *Winkelmann* szerint azonban a hőellenállóképesség nem csupán csak a hőkiterjedési együtthatótól függ. A fentebbi osztályozás tehát csupán az üvegfajoknak relatív értékelése szempontjából történt. Egy bizonyos világítási nemnél alkalmazandó normálüveg megállapításához a hőkiterjedési együttható bizonyára nem volna elegendő. Ha ma még a hőmérsékleti követelményeket kielégítő normálüvegekről nem beszélhetünk, azért a *gyakorlat* bizonyos normák felé törekszik, hogy üzembiztonságának minimális feltételei kielégítve legyenek. Így például a gőzkazánokon alkalmazott vízszinmutatónak ki kell bírnia a gőznyomást s kívülről történő hirtelen lehűlés esetén sem szabad megrepednie. Schott közlései szerint az üvegcső 2—4 mm falvastagság és 2 cm-es belvialág mellett 200—300 légköri hideg nyomást is kibír. A kazánoknál a csőnek nemcsak ezt a magas nyomást, de még igen magas hőmérsékletkülönbségeket is ki kell bírnia, amely még a gyakorlatban azzal is komplikálódik, hogy eső, hó, vagy más csapadék miatt a cső hirtelen lehűl. Schott a csövet alkalmazás előtt próbának veti alá. A meleg gőz nyomásának kitett csövet hideg vízsugárral fecskendezi mindaddig, míg a cső meg nem reped s ekkor a megfelelő gőznyomást meghatározza. A közönséges üveg ily kezelés mellett 6—8, a jénai *durobaxüveg* ellenben 31 légköri nyomást bír ki.

A különböző célokra alkalmas normálüvegek megállapítása tehát eddigelé még nem történt meg, de érdekes és fontos kérdés, amely tüzetesebb tudományos feldolgozásra érdemes.

Hauser Ignác.

Tudományos és technikai újdonságok.

Újabb elmélet a Nap sugárzásának magyarázatára. Helmholtz és Kelvin elmélete szerint a Nap kisugárzott hőenergiája azáltal pótlódik, hogy a Nap részei folytonosan esnek a középpont felé, vagyis hogy a Nap tömege folytonosan összebb húzódik. Ez az összehúzódási elmélet azonban csak 20 millió esztendei sugárzást tud megmagyarázni, vagyis a Nap életkora ezen elmélet szerint nem lehetne nagyobb 20 millió esztendőnél. Azonban a geológiai adatok kétségen kívül mutatják, hogy a Föld életkora is nagyobb ennél az időtartamnál, annál inkább kell nagyobbnak lenni a Nap élettartamának. Más, különösen asztrophysikai jelenségek is nehézségeket okoznak a Helmholtz—Kelvin-féle elmélet alkalmazásában. A radioactív jelenségek újabb elméletet szüggeráltak a Nap és a Föld életkorának megmagyarázására, azonban ez az újabb elmélet egyáltalában nem tette nélkülözhetővé a Helmholtz—Kelvin-féle elméletet. Shapley (*Nature*, 1919, 27) szerint végeredményben vagy azt kell feltételeznünk, hogy a Napban új ismeretlen energiafajok vannak, vagy pedig azt állítanunk, hogy a sugárzási törvények az idő folyamán megváltozhatnak. Az első feltevés kevés reményt nyújt és éppen nem tudományos, ellenben a második elmélet sok támpontot találhat az újabb fizikai ismeretekben. Szerinte fel kell tenni, hogy a csillagok energiasugárzása nem ugyanakkora a tér minden iránya felé, hanem nagyobb oly irányokban, melyek felé anyag van. Soddy, a radioactív jelenségek ismert nevű kutatója a *Nature* szerkesztőjéhez intézett levelében azt a hypothesiszt állítja fel, hogy energiasugárzás csak anyagok között lehetséges.

A nitrogén szétbontása hidrogénre. A mult esztendőben a napilapok hírül hozták, hogy Ruthefordnak, a híres nevű angol fizikusnak sikerült a nitrogént szétbontania hidrogénre. Akkor el voltunk zárva a világtól és így nem volt módunkban pontosabb adatokra szert tenni arra vonatkozólag, hogy miről is van szó. Most már legalább megállapíthatjuk, hogy nincs szó korszakalkotó nagy felfedezésről, hanem inkább csak az eddig is ismert kutatási irányok olynemű folytatásáról, a mely azt látszik bizonyítani, hogy a nitrogénatom hidrogénatomokra bontható fel. A vizsgálat a radium praeparatum α -részecskéivel történik, a melyek a vizsgálatok szerint $19,000 \frac{\text{km}}{\text{sec}}$ -nyi óriási sebességgel mozognak és így oly mozgási energiával bírnak, hogy egy másik atom belsejébe is bele tudnak hatolni. Ha ilyen α -részecske a hidrogénatommal összeütközik, akkor ez utóbbi 1,6-szer nagyobb sebességgel löketik el, mint a mekkora volt az α -részecskéé. Marsden úgy gondolja, hogy sikerült neki az ily módon mozgásba hozott hidrogénatomok pályáját scintillációs módszerrel láthatóvá tennie. Rutheford ugyanezt a módszert alkalmazta nitrogénre és oka volt feltenni, hogy a scintillációs módszerrel nyert világítópálya oly hidrogénatom pályája, a mely a nitrogénatomból az α -részecskéivel való összeütközés által keletkezett. Ennyiből áll a felfedezés. Nem kell tehát azt gondolni, hogy Rutheford literszámra tud nitrogénből hidrogént szűrni.

Új módszer a fényintenzitás mérésére. J. T. Lundbye dán tanár igen egyszerű módszert dolgozott ki a fényintenzitás mérésére. Eljárása következőképpen történik. A fényforrástól meghatározott távolságra táblákat helyez el, melyeken bizonyos betűk vannak. Az után meghatározza, hogy e betűk bizonyos kormozott üvegen keresztül mekkora távolságból olvashatók, azután ugyanezt teszi kormozott üveg nélkül. A két nyert adat hányadosa adja a fényintenzitást.

Nemzetközi mértékegységek. A párisi nemzetközi mértékintézet legújabb kötetéből (Guillaume: Traux et Mémoires du Bureau International des Poids et Mesures) adjuk a következőket. A légköri nyomás újabb, nemzetközileg megállapított egysége a *milibar*, vagyis 1000 din nyomása 1 cm^2 -re. Annak a higanyoszlopnak a magassága, a mely ezt adja, a *baromil*. Ez tudvalegőleg függ a nehézségi erőtér intenzitásától, a g -tól, tehát helyszerint változik. Azért tehát a baromil oly higanyoszlop magassága, a mely a 45-ik szélességi fokon a tenger színén 1 milibar nyomást fejt ki.

A nemzetközi intézet ajánlja továbbá, hogy a nemzetközi mérések ne a *cgs* (centiméter, gramm, second) rendszerben, hanem a *mks* (méter, kilogramm, second) rendszerben történjenek. Ebben a rendszerben az erő egysége az az erő, a mely 1 kg tömegnek secondonként $1 \frac{\text{km}}{\text{sec}}$ sebességet ad. Ennek neve 1 newton. Ez esetben a munka egysége 1 joule, az a munka, a melyet 1 newton erő 1 m úton végez.

Marconi másvilági jelei. Marconi a Daily Mail január 27-iki számában bizonyos jelenségeket írt le, a melyeket a szikratávíró készülékein észlelt. Ezek a jelenségek Londonban és New-Yorkban egyidejűleg jelentkeztek és abban állottak, hogy a felfogókészülékek bizonyos rövid és hosszú jelcsoportokat adtak, melyekben bizonyos jelzések, pl. a Morse abc S betűje gyakrabban fordultak elő, mint mások. Ezt a jelenséget nem tudta más hypothezisekkel megmagyarázni és azért arra

gondolt, hogy e jelek más világok lakóinak jelei. Ez az alapja annak a hírnek, a mely az egész világot bejárta, mely szerint a Mars-lakók üzenetet küldtek a Földre. Mi e közlések alapján nem szólhatunk hozzá a kérdéshez, de nem bírjuk elhinni, hogy Marconi ne tudná felbecsülni azokat az óriási energiameennyiségeket, melyeket a Marsról ki kellene bocsátani, hogy a Földön észlelhető jeleket adjanak. Az is hihetetlen előttünk, hogy Marconi ne tudná, hogy a Földön folytonosan keletkeznek elektromagnetikus hullámlökések minden emberi segítség nélkül, melyeket a földmágnességi észlelőhelyeken állandóan regisztrálnak és évtizedek óta jegyeznek. Ezek azok a bizonyos földmágnességi zavarok, a melyekről a fizikai elméletekben oly sok szó esik. Hogy ezek a szikratávírókészülékeket is megszólalásra bírhatják, az is evidens dolog. Egyébként pedig abban sincs semmi valószínűtlenség, hogy ilyen elektromagnetikus zivatarok nemcsak a Földön, hanem a világűr jelentékeny részén is áthatolhatnak.

Eddington tanár a nehézségről és a relativitás elvéről. Eddington tanár a Nature 1918. évi folyamában ismételtén népszerű modorban ír a nehézségről és a relativitás elvéről. Érdekes fejtegetéseinek főbb gondolatai a következők. A Maxwell-féle elektrodinamikának egyenletei már magukban foglalják azt az eredményt, hogy minden mozgó testnek a mozgás irányában össze kell húzódnia. Mikor Michelson híres kísérleteivel megmutatta, hogy lehetetlen optikai eszközökkel eldönteni, hogy a Föld mozog-e a világűrben vagy sem, akkor valójában csak igazolta, hogy a mozgó testek a mozgás irányában összehúzódnak, vagyis igazolta az összehúzóási hypothesis, a mely kellően magyarázva benne van Maxwell egyenleteiben. Ebben az esetben csupán a kohezio-erők azok, a melyek a mozgás közben megváltoznak és így az összehúzóást létesítik, megakadályozván az embert abban, hogy a Föld abszolút mozgását megállapíthassa. Az a kérdés még mindig nyitva maradt, vajjon a nehézségi erő is alá van-e vetve a mozgás közben fellépő összehúzóásnak, hogy tehát vajjon a nehézségi erő is résztvesz-e abban az összeesküvésben, melyet a természet erői szöttek az ember ellen arra a célra, hogy megakadályozzák a világűrben való mozgás megállapíthatását.

A nehézséget régi idők óta kezdve kihagytuk minden fizikai elméletből és teljesen elkülönülten kezeltük. Mindenféle atommodelleket eszeltünk ki, de sohasem törődtünk azzal, vajjon ezek a modellek a nehézséget megmagyarázhatják-e? Már most Einstein elmélete a nehézségnek ezt a kivételes, elkülönült helyzetét megszünteti és ezt is besorozza a többi fizikai ható elméletébe.

Hogy ezt az Einstein-féle elméletet megérthessük, bele kell magunkat dolgoznunk Minkowszki négyméretű világába. Minkowszki szerint nincs tér, nincs idő, hanem a világnak négy mérete, négy componense van. Mindenütt mindig van előre-hátra, fel-le, jobbra-balra és előbb-később. De soha senki meg nem mondhatja, hogy egy ilyen felosztás reális-e. Mi a négy méretben csak szemléljük a mozgó világot, de valójában a négy componens mozgásközben elválaszthatlanul össze van kapcsolva. Tegyük például fel, hogy egy ember — a mi felfogásunk szerint — élt 75 évet és meghalt 1000 mérföldnyire születése helyétől, akkor egy gyorsan mozgó csillagról nézve, ez az ember úgy tekinthető, mint a ki élt 76 évet és utazott sok billió

mértőföldet. Az idő és a tér tehát nem függetlenek egymástól.

E négy méretű világban a természeti jelenségek végbemenetelét hogyan állítjuk elő? Képzeliünk egy háromméretű labdát, a melynek felületére vonalak vannak rajzolva. Ha a labdát megnyomom, torzulás jön létre a vonalakban; ez a torzulás, ha nem is tudnám, figyelmeztetne arra, hogy erő van. Ugyanígy kell gondolni a négy méretű világban. Eddig azt mondtuk, egy anyagi részecske nehézségi erőt fejt ki egy másik anyagi részecskére, ebben az új felfogásban azt mondjuk, minden világvonala a szomszédságába kerülő világvonalakban torzulást, meghajlást létesít. Ezen új felfogás szerint azt mondjuk, a Föld görbe vonalban mozog a Nap körül, nem azért, mintha a Nap vonzást gyakorolna a Földre, hanem azért, mert a Föld a természet törvényei által kényszerítve van a lehető legrövidebb úton haladni a tér és idő négy méretű világában, a mely a Nap jelenléte által változott állapotba jutott. A mit eddig a Nap és a Föld között működő erőnek mondtunk, az semmi más, mint a tér és idő folytonosságának feszülése. Az erő törvény sem más, mint e négy mérethez vonatkozó kifejezés, tehát tisztán geometriai törvény.

Ugyanígy törvény a centrifugális erőre vonatkozó törvény. Például egy teremre azt mondjuk, nyugszik, mert mozgását nem érezzük. Azonban tudjuk, hogy a Földdel együtt forog, ebből következik, hogy torzulások lépnek fel benne, ez pedig erő. Valójában a centrifugális erő és a nehézség között nincs különbség, mindkettő ugyanazon valami feltételnek különböző megnyilvánulása. Tehát kell, hogy ugyanazon törvénnyel legyen kifejezhető. Azonban kitűnt, hogy Newton nehézségi törvényét lehetetlen a centrifugális erő törvényével összeegyeztetni. Einstein belátta, hogy el kell hagyni Newton törvényét és a nehézség számára oly törvényt adott, a mely teljesen azonos a centrifugális erő törvényével, mégis az új nehézségi törvény a legtöbb számbajöhető esetben ugyanazt az eredményt adja, mint Newton törvénye. Csak igen erős nehézségi erőkterekben és igen nagy sebességek esetében növekedhetik nagygyá az eltérés.

Einstein a nehézség új kifejezésében nem az Euklidesi geometriát használja, ezt nem is használhatta. Az új geometriába bele kell magunkat dolgoznunk, ha az elméletet érteni akarjuk, a mi nem könnyű dolog. Minden tér, a melyben anyag van, megváltozott állapotba jut, a mely már nem engedelmeskedik az Euklides-féle geometria szabályainak. A változás nem metafizikai, hanem valamilyen, a mi mérhető. Ha egy tényleges kör középpontjába testet teszünk, akkor a kerület osztva az átmérővel már nem adja a π -t.

Eddington tanár fejtegetéseire megjegyzem, hogy azok első kísérletek arra nézve, hogy a nehézségnek az általános relativitás elve szerinti felfogása közhírhelyű képekkel és metaphorákkal előtűntethető legyen. Ez nem megvetendő kicsiny feladat. Nem kell ugyanis azt gondolni, hogy a relativisztikus fizika befejezett kész tudomány. Ellenkezőleg. Ez a fizika ma még a kialakulás stádiumában van s mint ilyen, küzdök a formákkal. Ennek az új világfelfogásnak önmagának kell megteremtenie azokat a formákat, a melyekkel tételeit ki akarja fejezni, a mi csak hosszabb próbálgatások útján történhetik. A közhírhelyű képek és metaphorák ehhez szükségesek, mert visszahatnak magára a tudományra és annak fejlődését elősegítik. A

Newton-féle világfelfogás is ilyen módon alakult ki. Az első stádiumban a „világűr” és a „vonzás” fogalma e felfogáshoz nem tartozott hozzá s csak később tapadt hozzá, lassanként e felfogás leglényegesebb és legtermékenyebb kellékeivé válván. Lehetséges, sőt nagyon valószínű, hogy a négy méretű világ, a négy méretű világvonala és azoknak torzulásai még nem azok a végső képzetek, melyeket e világfelfogás uralomra jutása után használni fog (ha ugyan egyáltalában uralomra jut), de mégis úgy tekinthetők, mint első ilyenű, semmi másra vissza nem vezethető fogalmak.

Bizonyos, hogy még sok a legyőzendő nehézség. Az egyenes vonalat, a párhuzamosokat, a kört, a derékszöveget mindenki érti és egyformán érti. A tudomány első feladata oly szavak teremtése, melyek segítségével gondolatainkat egymással közölni tudjuk, és pedig olyanformán, hogy e szavak keltette képzetek ugyanazok legyenek mindenütt e világon. A relativisztikus fizika még nem rendelkezik e szavakkal. A tér és idő négy méretű világa, a világvonala, ezek torzulásai ma még mystikus szavak, a melyek a különféle emberekben a legkülönbözőbb képzeteket keltik. Lehetséges, hogy soha nem is fog sikerülni ezeknek és hasonló képzeteknek egyformásítása és precíz alakban való kifejezése. Lehetséges, hogy e fogalmaknak felállítására ugyanazon matematikai mysticismusnak a munkája, a mely a régi korban ugyancsak matematikából kiindult a Descartes-féle örvénygyűrűk képzetét dobta bele a tudományba. Lehetséges, hogy a relativisztikus fizika torzulásai épp oly terméketlen fogalmak lesznek, a minők az örvénygyűrűk voltak. Ez mind lehetséges, de minthogy komoly tudósok komoly eredmények után teremtették meg e fogalmakat, kötelessége mindazoknak, a kik tudományos világnézetünk fejlődését figyelemmel kísérik, hogy e fogalmakkal komolyan foglalkozzanak.

M. S.

KÖNYVSZEMLE.

Jancsó Benedek: „Defensio Nationis Hungaricae”.

„Fellebbezés az emberiség elfogulatlanul gondolkozó tudományos közvéleményének ítélőszékéhez.” Kiadja: „Magyarország Területi Épségének Védelmi Igája”. Budapest, 1920. Pfeifer F. bizománya. Ára 30 K.

Jancsó Benedek három évtized óta páratlan munkássággal megjelent könyveiben, röpirataiban, tanulmányokban és hírlapi cikkekben állandóan fülünkbe harsogta, hogy hazánkat nem Bécsből, a központosító politika székhelyéről fenyegeti a nagyobb veszedelem, hanem a nemzetiségi irredenta vezetői által kifejtett propaganda következtében. E propaganda az ország nemzetiségeit izgatta s teremtett belső izgalmakat és bomlást, egyoldalúan beállított sérelmeivel, kint pedig Angliában, Franciaországban, Amerikában s a bennünket környező nemzetiségi fajrokon államokban leg többször alaptalan és ferdített híreivel ellenünk hangolta fél Európának közvéleményét. Jancsó Benedek működése hiábavaló volt, szava elhangzott a magyar politikai és társadalmi élet sivár pusztájában. Mint könyvének bevezető soraiban mondja: Cassandra gyötrelmes szerepe jutott osztályrészül s a rettenetes események szívtettő elégtételt szolgáltatott neki. A nagy főbenjáró pert már elvesztettük; rosszul informált, irányunkban ellenséges érzéssel telített, félrevezetett

bíráink ellenünk döntöttek. Sok millió magyar szerte-
nézhet és nem leli honját e hazában! De igazunk
tudatában lehetetlen fejet hajtani ez ítélet előtt s Jancsó
Benedek, mint a magyar nemzet fájalmának, az igaz-
ságba vetett rendíthetetlen bizodalmanak szócsöve, e
könyvében fellebbezést nyújt be az emberiség *elfogu-
latlanul* gondolkozó, *tudományos* közvéleményének ítélő-
székéhez. E fellebbezés angol és francia nyelven is
megjelent.

Erős a hitünk, hogy az *elfogulatlanul* gondolkozó,
tudományos közvélemény fóruma nem zárkozhat el
ama súlyos ervek igazsága elől, melyeket Jancsó Bene-
dek igazunk mellett felsorakoztat, de önkénytelenül is
felmerül bennünk a kérdés, kinek a mulasztásából törté-
tént, hogy ez a fellebbezés — ügyvédi nyelven szólva
— nem mint válasz, vagy ellenírat jelent meg? Hogy
nem Jancsó Benedek követte el ezt a mulasztást, ezt
egész multját ékesen hirdeti!

Jancsó Benedek e könyve a nemzetiségi kérdés
minden bonyolult részében otthonos tudós és egyúttal
az ellenfél minden egyes állításának alaptévedéseit
kitűnően meglátó és azt ízekre szedni tudó jogász
munkája. Könyve első fejezetében a magyar nemzet-
nek e hazához való történelmi jogait mutatja ki: az
oláhok, csehek, szerbek, horvátok csupa olyan terület
ragadnak el tőlünk, mely az ösfoglalás jogán a
magyarságot illeti meg s melyen a nemzetiségek csakis
mint vendégek telepedtek le. Ellenségeink világgá kürtöl-
tették, hogy a nemzetiségeknek gazdasági és kulturális
elmaradottsága a magyar mögött, mesterséges elnyomó-
politika műve. Jancsó megadja a kérdés igazi kulcsát:
a magyar faj kedvező földrajzi elhelyezkedése már
természetszerűen önmagában véve is biztosította ezt a
kulturális és gazdasági fölényt; ehhez nem volt szükség
semmiféle elnyomó politikára; a kulturális és gaz-
dasági alsóbbrendűség e földrajzi ok logikus követke-
zménye. A könyvnek mindannyi értékes fejezete
között talán a legérdekesebb s eddig ennyire sehol
egybe nem foglalt része a nemzetiségi irredenta moz-
galomnak vázlata az utolsó száz esztendőben. Egészen
a legújabb korig kapjuk e mozgalomnak legkiemelke-
dőbb mozzanataiban megrajzolt képét.

Azoknak a rágalmaknak sorában, melyet nemzeti-
ségi vezérek a külföldön ellenünk szórtak, a legelső
helyen áll az, hogy a nemzetiségek művelődési törek-
véseit a magyar állam elnyomta s lehetetlenné tette a
nemzetiségek kulturájának kifejlődését. Jancsó itt
szembeállítja a Magyarországon lakó szerbek, oláhok,
sőt a tótok kulturáját, idegen államokban élő fajtestvé-
reik kulturájával, s arra az eredményre jut, hogy leg-
többször éppen hazánkból indultak ki azok a mozgal-
mak, melyek a szomszéd államok művelődését meg-
termékenyítették és emelték. Egy román író írta: „A
műveltségnek az a néhány sugara, mely az elmúlt szá-
zadokban minket is megvilágított, Magyarországból jött
hozzánk“. A XVIII. század végén és a XIX. század
végén, mikor a román nemzeti szellem Bukarestben és
Jassyban nem is ébredezett, a román nemzetiségi szel-
lemtől átítatott művelődési góczpont Balázsfalva, sőt,
bármily furcsán hangzik is, egyenesen Budapest volt.
1880-ig Újvidék a szerb irodalom és tudomány köz-
pontja. S a cseh tudósok közül Palacky, a híres törté-
netíró Trencsénben, Pozsonyban tanult; Kollár János,
a tótok neves költője s a pánszláv eszme lelkes har-
czosa budapesti ev. lelkész volt. S ezeken kívül még
számos adat olvasható Jancsó könyvében, bizonyítékaul

annak, hogy ez az elnyomás csak az agitátorok beszé-
deiben volt meg s hogy — ellenkezőleg — a magyar
állam nemzetiségi politikájában elment a türelem leg-
végső határáig. Lehet e arról beszélni, hogy már az
iskolában sem engedték érvényesülni a nemzetiségi
tanulókat? Hogy elnyomta őket a hatalmon levő ma-
gyarság? A kérdésre azonnal megfelelhetünk, ha tekin-
tetbe vesszük, hogy a szabad pályákon, ott, a hol az
államhatalom nem állhatja útját a nemzetiségek érvé-
nyesülésének, a magyarság számaránya még sokkal
nagyobb, mint az iskolában. Az államnak pedig itt
semmiképpen sincs meg az a hatalma, melyet az isko-
lában esetleg még érvényesíthet a nemzetiségekkel
szemben.

A gazdasági elnyomás vádját a maga kellő értékére
szállítja le a könyvnek az a fejezete, mely rávilágít a
nemzetiségi bankok kiuzsorázó szerepére. A román és
tót bankok valósággal elproletarizálták a nemzetiségi
falvak lakosságát s éppen a magyar állam volt az,
mely a ruthén actióval, a zsolnai kirendeltséggel — a
nemzetiségi vezérek tiltakozása ellenére a föld népé-
nek segítségére sietett. S hogy mi az igazság a nem-
zetiségeknek gazdasági és művelődési téren való elnyo-
másában, arra rögtön megfelelhetünk, ha egy tekintetet
vetünk a szerbiai, romániai parasztok gazdasági és mű-
veltségi színvonalára. „Nézzétek a magyarországi román
parasztot — mondja honfitársainak egyik legnagyobb
ellenségünk, Take Jonescu —, sokkal műveltebb, sok-
kal erősebb, mint a mienk.“ Egész sereg hasonló nyi-
latkozatot olvashatunk, de egyik sem felel arra az ön-
ként felvetődő kérdésre, hogyan lehetséges ez, hiszen
a romániai paraszt szabad, a magyarországi pedig az
uralkodó barbár magyar faj igáját húzza? Egyik poli-
tikus sem meri bevallani, hogy a sokat gyalázott ma-
gyar kormány mégis csak jobban törődött a néppel,
mint az önálló Románia nemzeti kormánya.

De messzire vezetne, ha ennek a kitűnő munkának
részletesebb tartalmi ismertetésével akarnók meggyőzni
olvasóinkat annak igazi nagy értékéről. A nemzet jövő-
jét egyelőre még sűrű fátyol borítja. Rajtunk áll —
mondta Apponyi Albert — hogy ez a jövő életet vagy
pusztulást hozzon-e számunkra. Jancsó Benedek könyve
elsősorban a külföldnek készült, de szükség van arra,
hogy a miről a külföld tudományos közvéleményét meg-
akarjuk győzni, azt e hazának minden polgára is tudja
s annak igazságáról a legalaposabban meg legyen győ-
ződve. Igazainkban való hit, azok biztos ismerete hatal-
mas fegyver a jövő küzdelmeinek előkészítésében és
kivívásában. E gondolattal zárja le Jancsó Benedek
könyvét, a mikor a következőket mondja: „Kunfi, az
átkos emlékeztető Károlyi-kormány közoktatásügyi mi-
nisztere, a Bernben tartott nemzetközi szociáldemokrata
congressuson azt mondta, hogy a megcsonkított
Magyarország a koldusok és kalandorok hazája lesz.
Kunfi miniszter, ez a hazafiatlan nemzetközi kalandor,
a maga lelkiállapotából és züllött erkölcsi felfogásából
indulva ki, tévesen ítélte meg a magyar nemzet lelkét.
Ítéletét meg kell korrigálnom. A megcsonkított Magyar-
ország nem a kalandorok és koldusok, hanem a haza-
fiak és koldusok országa lesz. A világtörténelem folya-
mán a németalföldiek példája már egyszer megmutatta,
hogy a hazafiak és koldusok országát leigázni nem
lehet.“

A „*Magyar Nemzet Védelmé*“-t a legmelegebben
ajánljuk olvasóink figyelmébe.

M. F.

„A magyar nevelés körvonalai.”

— Tizenkét dolgozat. Írta Imre Sándor. Budapest, 1920. —

Paedagogiai irodalmunknak e legújabb terméke már kortörténeti szempontból is igen érdekes jelenség. Miként az előszó egyenesen kijelenti, e könyv nemcsak tárgyi szükségleteknek köszöni megjelenését, hanem a szerző (a ki tudvalevőleg vallás- és közoktatásügyi államtitkár) ama kívánságának is, hogy vele bizonyosságot tegyen törekvései irányáról. „Szeretném,” — úgymond — „ha elolvasnák ezeket a kis czikkeket mindazok, a kik működésemtől a magyarságot és a keresztyénséget féltik s az uralkodó áramlatok szerint való ide-oda fordulással vádolnak, mert azok nem ismernek”. E sorok írója nem tartozik azok közé, a kik Imre Sándort nem ismerik, hanem mindig figyelemmel kísérte már pályája elején nemes lendülettel megindult munkásságát külföldi tanuló korától mai napig és mégis nagy élvezettel és okulásal olvasta, illetőleg nagyrészt ismét olvasta, az e kötetben kiadott tizenkét dolgozatot, az elsőtől, az 1901 őszén a kolozsvári református főgymnasiumban mondott tanári székfoglalótól kezdve egészen az utolsóig, az 1917-ben az akkor Imrétől szerkesztett Magyar Paedagogia hasábjain megjelent „Tudománypolitikai kérdések”-ről szóló értekezésig.

A mi e tizenkét dolgozatot különösen értékesé teszi, az a tény, hogy jóllehet tizenhét évre terjedő különféle időpontokban, egymástól nagyon különböző alkalmakkor keletkeztek, ritka egyöntetűség, agondolkodásnak és érzületnek meglepő folytonossága és egysége jellemzi őket. Akár mások gondolatait elemzi a szerző, miként „Wesselényi Szózata és a köznevelés” (1907), „Széchenyi és a magyar nevelés jövője” (1912) és „Báró Eötvös József művelődési politikája” (1913) cz. tanulmányaiban teszi, akár az egyéni nevelőmunkának, vagy a köznevelésnek, vagy a maga tudományszakának, magyar neveléstörténelemnek és általában a paedagogiának elvi alapjairól, vezető szempontjairól, más szellemi területekkel való kapcsolatairól elmélkedik, mint a „Pálya kezdetén” (1901), „A magyar nevelés történetének jelentősége” (1904), „Magyar vonások nevelésünkben” (1908), „Paedagogia és politika” (1911), „Köznevelésünk belső egysége és a nemzeti egység” (1915) cz. dolgozataiban, akár pedig időszerű és közvetlenül gyakorlati értékű cultúrpolitikai kérdéseket fejtet, mint a kötet utolsó négy közleményében, az „A háború és a paedagogia” (1915), „Társadalmi jogalkotás és a nevelésügy” (1917), „A többtermelés paedagogiai követelményei és a nemzetnevelés” (1917) cz. művekben: szóval akár mint neveléstörténeti kutató, akár mint a neveléstudomány theoretikusa, akár pedig mint tervező cultúrpolitikus lép elénk, mindig egy gondolat hatja át, egy eszme hevíti, sőt egy vezető szó különféle grammatikai alakban és különféle értelmi kapcsolatban jön tollára. Mindig az a gondolat hatja át, hogy nevelésünk rendszerének nem lehet magasabb eszménye, mint az egységes, öntudatos, művelt magyar nemzet felépítése és nem lehet biztosabb irányító szempontja, mint a magyar nemzet helyzete és a magyar nép jelleme, szóval a magyar köznevelésnek nemzetnevelésnek, nemzeti nevelésnek, nemzetté nevelésnek kell lennie. E három szó nem jelenti ugyanazt, de e háromság egy egységes eszménynek fejezi ki mintegy három oldalát: anyagát, eszközét, célját — és mind a három rámutat a nemzet fogalmára, mint minden helyes paedagogiai elmélkedésnek egységes és egyetlen forrására. A nem-

zet tényleges állapotának megismerése, a nemzeti művelődés multjának felkutatása, a nemzeti élet szükségleteinek kipuhatolása azok a részletfeladatok, melyek Imre Sándor egységes paedagogiai concepciójából folynak. Ezekre nézve ő nemcsak általános követelményeket hangoztat, hanem megjelöli a végzendő elméleti és gyakorlati munka részleteit is. A magyar nevelés történetének rendszeres feldolgozása, a magyar nemzet egyes alkotórészeinek tüzetes művelődési állapotrajzainak készítése, végre egységes köznevelési törvényeknek alkotása — ezek a legfontosabb teendők, melyek Imre dolgozataiból, mint nagyszabású óhajtasok, elénk állanak. Imre érzi ez óhajok megvalósulásának nehézségeit, miként ezt kötetének számos helye bizonyítja, de érzi szükséges voltukat is és nem fárad ki ennek hirdetésében. Az egy eszmétől hevített emberek következetes egyhangúságával hirdeti Imre Sándor a részletek sokfélesége mellett is teljesen egységes programját, a magyar nemzetnevelés programját és az olvasó mégsem únja meg ezt az egyhangúságot. Nem únja meg, mert ebből a hangból erős magyar lélek szól, mely szilárd hittel hirdeti a maga igazát. Olyan hittel hirdeti, a milyen csak erősen magyar és mélyen vallásos környezetből sarjadzhatott. Ennek a környezetnek elenyészhetetlen benyomásai ott rezegnek a szerző szavaiban, midőn ezt mondja nevelőmunkája programját adó dolgozatában: „E munkában a keresztyénség szellemét ismerem vezetőmnnek, azt az ember-szeretetet, mely az egyest keresi, de benne igazságosan az egész alkatrészt látja. Ez a szeretet az az alapelve és eszköze a nevelésnek, mely képessé tesz az igazságért való lelkesedésre”. Imre Sándor, úgy látom, e szavakkal nemcsak nevelőmunkájának, hanem egész élete munkájának programját adta. S a ki elfogulatlanul szemléli Imre egész munkásságát, annak meg kell vallania, hogy e két elem, a másokat megértő emberszeretet és az igazságért való lelkesedés, ma is lényének és működésének alkotó tényezője.

Pannonius.

Woodrow Wilson : „Az új szabadság”.

— Felhívás a népek nemes energiájának felszabadítására. Fordította és bevezetéssel ellátta: Dr. Rózsa Dezső. Révai-kiadás. —

A világháború kitörésekor lángra lobbant az a párázs, a mely az 1870—1871-iki porosz-francia háború lezajlása óta szürke hamuvá lohadt le. Az előretörő európai nemzetek között évtizedeken át mesterségesen fenntartott hatalmi egyensúly felbillent és az első hadüzenet után lavinaszerűen következett a többi hadüzenet is. A háború az első években lényegileg csak az európai nemzetek között folyt. A tengereken túli hatalmasságok inkább csak a néző szerepét töltötték be.

1917-ben megfordult a helyzet és az Észak-Amerikai Egyesült Államok is megüzenték a háborút a központi hatalmaknak.

A népek millióinak szeme egyszerre a hatalmas Unió és annak elnöke, Wilson felé fordult és azóta — úgy mondhatni — Wilson volt a világ közepe. Tőle függött a népek sorsa és jövője. Az ő elvei — a 14 és a többi pont — döntötték el azután a háborút. De sohasem volt a népek csalódása oly nagy, mint mikor az eszmével fellegekben járó Wilson leszállott a versailles-i palota csarnokaiba és a német békeszerződésben az ő eszméi gyakorlati megvalósításukban láttak napvilágot.

Jelen könyv Wilson ama campagne-beszédeinek gyűjteménye, a melyeket a választási harczok alkalmával az Unióban mondott. E beszédeinek hatása emelte fel őt a princetoni egyetemi katedráról a legmagasabb demokratikus méltóságra: az Unió elnöki székébe.

Előfutárjai ezek később kinyilatkoztatott pontjainak, a melyeknek tartalma és perspektívája magával ragadta a háborúban kifáradt központi hatalmakat. Élénk érdeklődésre tarthatnak tehát számot.

Beszédei éles támadások az amerikai nagy töke zsarnoksága ellen, hirdetői egy új világregndnek, a szabad emberek szabad fejlődési rendjének. Itt száll síkra a nép parlamentjéért, a politika nyilvánosságáért, a szabad kereskedelemért, fel akarja szabadítani a nép életeterejét, egyszóval egy új szabadság az eszméje, mely a réginél jobb és tökéletesebb. És Wilson hallgatói hálás publikum voltak. Szavainak meggyőző ereje oly magaslatra emelte őt, a mely párját ritkítja a történelemben és a honnan diktatori módon ültethette volna át a való életbe az eszményi fogalmakat.

És íme, mi történt? A magas azurban már nem látta, nem értette, nem is érezte a vergődő európai nemzetek reális szükségleteit, lezuhant a magasból, olvadt szárnyú Ikarusként. És az egykori világmegváltóról már lekicsinylőleg kezdtek beszélni saját hazájában is, mert nem új szabadságot adott a népeknek, hanem csak új rablánczokat rakott reájuk. Elmondott beszédei történelmi iskola-példák lesznek arra, hogy az elvek üres buborékok, ha hiányzik a megvalósításukhoz szükséges sziklaszilárd energia.

Valóban igaza volt Rousseau-nak, mikor azt mondta: „la liberté est un aliment de bon suc, mais de fort digestion”. És hogy elveit még maga Wilson sem emésztette meg, bizonyítja az a tény, hogy csalódva vonult vissza a „Fehér ház” magányába, mialatt jel-szavainak reális hasznán a nemzetek szövetségének assistálása mellett — miként sakálók a dög felett — marakodnak egykori kedvelt hiveink, a hű csehek, a loyális szerbek és Balkán francziái: a románok.

—gy.

J. M. Keynes: „A béke gazdasági következményei”.

— Fordította: *Biró Sándor és Sárkány Ferencz*, bevezetéssel ellátta: *Révay Mór János. Révai-kiadás.* —

A csalétek, a melyet Wilson és csatlósai, az entente-államok ügyesen kivetettek, sohasem fogott fejedelmibb vadat, mint mikor a központi hatalmak, bizva a fennen hangoztatott elvekben, letették a fegyvert. Teljes hathónapig tartott, míg ki tudták dolgozni a reális élet számára a nagyszerű elveket, és mikor átadták a békeszerződésnek nevezett okmányt Brokkdorf-Rantzaunak és társainak, csakhamar kiderült az újszülöttről, hogy valóságos monstrum, szörnyszülött, a mely apjának se, anyjának se válik becsületére.

A britt birodalom kiküldötteinek sorában volt J. M. Keynes is; 1919 június 7-ig ő volt a pénzügyminiszter megbízottja és kiküldötte a legfőbb gazdasági tanácsban is. Az említett időben lemondott a párisi békekonferencián viselt tisztéről, visszavonult a békekonferencia átkos légköréből és megírta ezt a könyvet, a mely hatalmas feltűnést keltett mindenütt és minden idők egyik legfontosabb történelmi bizonyítéka lesz.

Ha az ember végigolvassa Keynes kitünő fordításban közreadott művét, mely tisztelet és meghatottság

az, a mit a szerző iránt érez, azért az őszinte és megdöbbentően nyílt és tárgyilagos képért, a melyet fest, s szeretne szemébe nézni annak a bátor férfiúnak, a ki oly páratlan logikával szállt síkra a világ mostani urai ellen és kezébe akarná nyomni mindenkinek ezt a könyvet, a mely leleplezéshez hasonlót alig ismer a nemzetközi érintkezések története.

Ha Keynes német, avagy magyar ember volna, azt mondhatná a világ: íme, egy elfogult ember. De hiszen Keynes angol és mindazt, a mit mond, közvetlen hivatalos minőségben szerzett tapasztalatai nyomán mondja. Szavai ítéletek erejével hatnak.

Művét a háború előtti Európa jellemzésével kezdi, előadva ama gazdasági ellentéteket, a melyekből a nagy összecsapás kifejlődött. Vázolja Európa és Amerika viszonyát, majd jellemzi a békekonferencia főalakjait.

Élénk állítja Clémenceaut, a kit a legkiválóbb tag-nak nevez. Clémenceau szerint ostobaság a nemzetek szövetsége és üres frázis a népek önrendelkezése. Szerinte csak Francia- és Németországról van szó, nem pedig az emberiségről és európai civilisációról. Éppen ellentéte Wilson, a ki csak egy nemes szándékú, de fölényes készültség nélküli ember, teljesen érzéketlen a környezet iránt. Elméletileg szép tervei számára semmiféle gyakorlati tervet sem dolgozott ki, fogalma sem volt arról, hogyan kellene elveit az európai országokra alkalmazni. Sohasem volt vezető államférfi eny nyire járatlan a tanácskozó-terem technikájában. Rop-pant zárkózottsága tanácsadót sem tűrt maga mellett. A francia és angol tervek domináltak, Wilson állandóan háttérbe szorult a mozgékony és gyors észjárású Lloyd George mögött. Így azután állandóan kijátszot-ták, míg a francia szakértők mindig találtak egy formulát, a melyben elveinek legalább látszatát ügyesen érvényre juttatták.

Majd sorra következnek a német békeszerződés teljesíthetetlen feltételei. A flotta letünése, a gyarmatok annexiója, Elsass-Lotharingia visszacsatolása, a német magánvagyon kisajátítása, a szénre és vasra vonatkozó rendelkezések s a jóvátételek. Megállapítja, hogy a történelem nem ismer olyan természetű hadisarczot, mint a milyennek fizetésére a békeszerződés Németországot kötelezi. Az úgynevezett jóvátételi bizottság korlátlanul rendelkezik Németország gazdasági élete felett, jogköre hasonlíthatatlanul nagyobb, mint volt valaha a német császárnak!

Diagnózisa: „egy züllött Európa áll előttünk, melyet belső czivódás és nemzetközi gyűlölködés marcangol, mely küzd, sorvad, fosztogat és hazudozik”.

Lehet-e ennél lesújtóbb ítéletet mondani emberi műről?! Lehet-e jobban elbolondítani az embereket, mint azt az entente-igék tették? Talán Lenin és Trockij-Bronstein vehetik fel velük a versenyt! De nincs már messze a végzetes kiábrándulás órája, mondja Keynes. A békeszerződést revideálni kell, harsogja mindenkinek fülebe. Németország teljesítőképessége szerint kell rendezni a kártalanítás és a gazdasági helyreállítás kérdéseit, meg kell szüntetni a szövetségközi tartozásokat, nemzetközi kölcsönrel kell segíteni a valutáris katas-trophákon.

Ha mindez nem következik be, beáll az európai civilisatio visszafejlődése.

Keynes könyvét 1919 novemberben bocsátotta közre. És bár a magyar békéről ezért még nem beszél, minden magyar ember érzi, hogy a magyar békeszerződés tarthatatlansága mellett is hatalmas szózat az ő könyve.

Hálásak vagyunk a derék fordítóknak jeles munkájukért, Keynes nevét pedig nem fogja elfeledni a magyar közönség, mert benne a legyőzöttek és megaláztak önzetlen szószólót és ügyünk igaz harcosát ismerték fel!

—gy.

„Tisza István.”

— *Élet- és jellemrajzi vázlat.* A Tisza István emlékbizottság megbízásából írta: Szász Károly. Az *Athenaeum* kiadása. —

A magyar nemzeti szellem újjáéledésének egyik leghathatósabb bizonyítéka az a tény, hogy minden idők egyik legnagyobb államférfiának: Tisza Istvánnak emléke mind szélesebb körben válik áhítatos kegyelet és fájó visszaemlékezés tárgyává. Mert hiszen valóban nagyjaiban él igazán a nemzet, ők a nemzeti génusz ragyogó meteorjai, melyek bár a nemzetek életében hamarosan tovatűnnek, de fényes pályájuk örök és kiolthatatlan példája marad a nemzetek életében munkálkodó ezernyi-milliónyi egyéneknek. Tisza István emlékének van szentelve Szász Károly most megjelent könyve, s bár e folyóirat szerkesztője könyvének méltatásába nem is akarunk bocsátkozni, mégsem mulaszt-hatjuk el a könyvnek legalább vázlatát ismertetni olvasóink előtt.

A Tisza István öseiről és ifjúságáról szóló fejezet megismertet a szűkebb körrel, ahonnan a nagy ember származott. A fiatal képviselő buzgó munkássága képezi bevezetését annak a kornak, melyben mint miniszterelnök először vezette az ország hajóját. Majd végigvonul előttünk küzdelme a parlamentarizmusért és következik bukása, amelyet azonban csakhamar feltámadás követett. Az obstrukció letörése és a választójogi küzdelem újból miniszterelnöki székre emelték őt, ahol a háború kitörése is találta. Majd mint a többségi ellenzék vezérét látjuk, aki mint ellenzék is mindig kormányképes tudott maradni. Meggyilkoltatása, szinte lopva történt eltemetése pályájának utolsó fázisai. Politikájának alapvonásait, a református egyházban vitt vezető szerepét kiegészítik még azok a fejezetek, melyek egyéniségének gazdag tárházában kutatnak és néhány apróbb vonással élénkítik meg az ő ritka egyéniségének összefoglaló ismertetését.

Tisza István emlékének megbecsülésével a magyar nemzet csak önmaga iránti kötelességének tesz eleget.

A Tisza István fiatalabbkori kitűnő arczképével díszített s minden könyvkereskedésben kapható műnek ára 18 kor.

—gy.

Riedl Frigyes: „Arany János”.

Részben átdolgozva, immár negyedik kiadásban jelent meg most — ezúttal a *Pallas*-nál — Riedl Frigyesnek Arany Jánosról írt könyve.

Ez a mű irodalmi aesthetikánk egyik legérdekesebb és legértékesebb terméke, a mely Gyulai és Beöthy munkáival vetekedik, s mindenben méltó — tárgyához. Riedl legtisztábban látó s legfinomabban bonczoló aesthetikusaink egyike, a ki minden mesterkedés nélkül mindig tud valami újat mondani, mert a maga szemével nézi és a maga fejével ítéli meg az író és munkásságát s szeret minden jelenségnek végére járni — nemcsak a lelki, hanem a külső világban is, mint a hogy kedves költője, Arany is, a lelki jelenségeket rendszeren testi hatásukban is rajzolta. Riedl megfigyelései, összevetései, találó hasonlatai és pompás képei oly

remek jellemzését adják Aranynak, a legtisztább józanságot és a legszentebb ihletet magában egyesítő eme nagy költőnek, a ki maga a magyar embernek, költészete pedig a magyar népköltészetnek megeszményesítése — hogy az épp úgy párját ritkítja széptudományi irodalmunkban, mint a hogy kimagaslík Arany János a magyar nemzeti szellem életének történetéből.

E szellem most éli — helyesebben: most kell majd élnie — megújodását, ha hazánkat megmenteni, s a jövőnek és az emberiségnek megtartani akarjuk. E megújulásban talán legbiztosabb alap, legerősebb támaszték, leghatalmasabb fegyver: Arany Jánosnak, mindent összevéve legnemzetibb poétáinknak költészete.

Arany-renaissancera van szükségünk, Arany-cultuszra — s ebben a legjobb irányítást, a legbiztosabb vezetést, a legtisztább lelkesítést Riedl könyvéből nyerhetjük. Merüljünk el e szép munkába, hogy annál inkább siessünk az eredeti forráshoz, Arany munkáihoz, s hogy annál jobban érthessük és élvezhessük őket.

—ly.

„Tegnaptól holnapig.”

— *Sajó Sándor* újabb költeményei. —

Franklin-kiadás.

Sajó Sándor a legrokonszenvesebb költői egyéniségek közé tartozik ma élő lyrikusaink között — vagyis nem sokadmagával van, mert a nagyobb tömeget a szenvelő és modoros, most ugyan részben elhallgatott, de nemrégiben még bántóan nemzetietlenül írt fiatal óriások alkotják. Sajó a magyar dal megszentelt hagyományait őrzi és ápolja, rajtok lelkesedik, rajtok búsong és kesereg. Inkább búsong és kesereg, — „öröme szíve mindig félve dobban”, lelke állandóan borús hangulatú, remények helyett inkább kétségek töltik el, szomorú sejtelmek gyötrik. Komolyan vesz mindent: hazát, hitet, életet, a költészet sem játék neki — nincs egyetlen léha sora, nincs egy verse sem, a melyben ne volna valami az ő tiszta lelkéből — egyikbe-másikba egész lelkét beleteszi —, ezért válik egyénisége is, költészete is olyan rokonszenves, olyan tiszteletreméltóvá. Érző szívének gondja — mint a hogy egy Eötvösről szóló szép ódájában maga jelöli meg a költő feladatát — mindig hazája sorsán leng, akár gyász az, akár remény.

Lelkének ez a bús merengésre hajló vonása — melyhez a természet szeretete társul — *Tompára* emlékeztet, kiről egyik legmegragadóbb költeménye szól, így végződén:

... „Az ős fészek, mely megnövelte szárnyad,
Az ismert tájon most is dalra vár —
S míg búját zenged szomorú hazádnak,
Merengve hallgat az egész határ...”

Mikor olyan beborultán szomorkodik fölöttünk a magyar ég, nézve a széttépett magyar földre, melyből csak nem akar a szebb jövőnd vetése sarjadni: bánatos lelkünket rokonnak érezzük a Sajó Sándor színmagyar, szomorú lelkével, s nem fájdalomunkat növeli, hanem jólesőleg mélyíti szent érzéseinket az ő verseinek olvasása, ha csorog is mellette könnyünk. Mert a rútságok mai szennyes áradatában boldogok vagyunk, ha egy mélyen érző, komolyan gondolkozó, erős erkölcsi érzékű, szilárd hitű derék magyar emberrel találkozunk, olyannal, mint a milyennek megnyerő alakja a Sajó Sándor kötetéből bontakozik ki előttünk.

—ly.

„A Magyar Irodalom Kis-Tükre.“

— Irta: *Beöthy Zsolt*. Kiadja az *Athenaeum*. Hatodik, bővített kiadás. —

Irodalmunk kincsei közt a legragyogóbbak egyike a *Beöthy Kis-Tükre*, mely legszorosabb értelemben vett nemzeti irodalmunk vázlata, különösen magyarságának szempontjából. Ez örökbecsű munka bővített és átdolgozott hatodik kiadását — mit a Kisfaludy-Társaság a Greguss-jutalommal tüntetett ki — az illusztris szerző azzal a reménységgel bocsátja útjára, hogyha a mult esztendő átkos vörös uralma, egy korcs irodalom által előkészítve, megszakítani igyekezett is nemzeti hagyományainkat: irodalmunk, mely a multban is mindig úrrá tudott lenni a fattyú-áramlatokon — most is elő fogja tudni készíteni és vezetni fogja nemzetünk fel-támadását és felvirágzását.

Adja Isten, hogy a Kis-Tükör írója — kinek egész munkássága eleven erőként fog közrehatni e felvirágzásban: megérje teljes kifejlődését annak a jobb kornak, mely után buzgó imádsággal epedezünk! —ly.

„Magyar Klasszikusok.“

E címen egy remekül kiállított könyvecske jelent meg a *Franklin-Társulat* kiadásában, mely a *Kisfaludy-Társaság* február-márciusi irodalmi matinéin elhangzott bevezető előadásokat tartalmazza: *Vörösmarty-ról Beöthy Zsolt*, *Petőfi-ről Herczeg Ferencz*, *Arany-ról Kozma Andor* s *Tompá-ról, Lévy-ról és Gyulai-ról* — egy előadás keretében — *Négyesy László* beszélt, s ez előadások, mint „régí fényénél gyujtott új szövétnekek“, nemcsak irodalmunk régi ragyogását elevenítették föl, hanem bevilágították az utat, melyen irodalmunknak s nyomában egész nemzetünknek haladnia kell, ha méltók akarunk maradni dicső elődeinkhez, s biztosítani akarjuk a nemzeti jövőndőt, az utánunk következő nemzedékek számára.

A könyv — melyet a tárgyalt nagy költők kitünő arcképei is díszítenek — méltán sorakozik *Beöthy Zsolt*-nak a *Magyar Irodalom Kis-Tükre* című, immár klasszikussá vált munkájához s bizonyára ahhoz hasonlóan meg fogja találni az utat minden művelt magyar ember könyvespolczához és — lelkéhez. —ly.

„Kisváros“.

— *Balázs Sándor* novellás könyve. *Franklin*-kiadás. —

Újabb elbeszélőink nagyszámú seregéből erős tehetségével magasan kiemelkedik *Balázs Sándor*, kitől eddig csak apróbb vázlatokat olvastunk, elszórva, s kinek egy vígjátéka keltett némi figyelmet a Magyar Színházban. *Kisváros* című kötete mint kész elbeszélőt mutatja be, a kinek van mondanivalója, érdekesen szövi lélektani indítékokkal alátámasztott meséit, s elmés, fordulatos, magyaros nyelven oly kitünően adja őket elő, hogy *Herczeg Ferencz* mellett is számot tesz. Olyan remekül megírt novellát, mint a milyen a kötet első darabja (a *Kisváros* című), melyben egy könnyed léhassággal kezdett, de tragikusan végződő szerelmi történetet mond el a kisvárosi életből — régen olvastunk. Az *Idegen pénz* cz. elbeszélés szintén élénken ragyogtatja írója nem közönséges tehetségét, a mely itt a megdöbbentően találó realizmussal és kitünő lélektani megfigyeléssel dolgozó nagy orosz írókéra emlékeztet. Sok magyaros jóízűség van a *Szabadságon* című kis „parasztkomédiá“-ban s pompás rajz a *Polgármes-*

terné-é is, kiben maga a férj kelti föl a hiúság ördögét, a mit azután nem lehet visszaparancsolni.

Azonban — egy igen nagy hibája van *Balázs Sándor*-nak: az erős érzékiség. Ez legjobb novelláiban is felüti fejét, — a *Kocsmárosné* című, igen jól megírt történetke csattanóját egészen elrontja s a *Cili kisasszony* szintén sok élethű vonással bíró rajzában durva és bántó megnyilatkozásaival az egész novellán át — szintén nagyon rosszul hat. Ha ezt a tulajdonságát le tudná vetkezni *Balázs Sándor* — a mi ma, az erkölcsi érzék világszerte tapasztalható meglazulásának aggodalmas idejében, különösen szükséges lenne —, a legszebb jövőt mérnök neki jósolni elbeszélő irodalmunkban. E nélkül: sok fiatal olvasója lelkében tesz majd kárt, leszállítja a maga fényes tehetsége értékét, s kockáztatja igazi sikereit. —ly.

K. Fajans: Radioaktivitát.

Heft 45. der „Sammlung Vieweg“, 2. kiad., Braunschweig, 1920. VIII + 115 oldal. Ára 4 márka + drágasági pótlék.

Mióta *Becquerel* 1896-ban a radioaktivitás jelenségét felismerte, azóta széles körök állandó és beható figyelemmel kísérik e tárgykör fejlődését. A vizsgálatok olyan tapasztalatokra vezettek, a melyek mélyen bele-vágtak az anyag szerkezetére vonatkozó eddigi felfogásunkba: vannak önként átalakuló anyagok, ezek a radioactiv elemek; az atom nem felbonthatatlan része az anyagnak, hanem bonyolult szerkezet, melyben elektromos töltésű részecskék bolygók módjára a közép-ponti mag körül keringenek. Az utóbbi néhány évben olyan újabb eredményekre jutottak, a melyek alkalmassak az érdeklődés további fokozására.

Fajans-nak ez a további füzete éppen ezeket az újabb vizsgálatokat ismerteti elsősorban és az eredmények közlésében 1920 márciusáig halad. Ezt főleg most, mikor elég nehezen jutunk az eredeti forrásokhoz, örömmel kell fogadnunk. Különös értéket ad ennek a füzetnek az a körülmény, hogy írója maga is tevékeny és kiváló részt vett ezeknek a tapasztalati és elméleti eredményeknek megalapozásában és fejlesztésében.

Miután rövidesen megismerkedünk az elem fogalmának és a periodusos rendszernek avval az állásával, a mely a radioaktivitás felfedezését megelőzte, a II. fejezet a radium és a radium-emanatio példáján azt mutatja meg, hogyan jutott a chemia a radioactiv tulajdonságok útján olyan új módszerre, a melylyel eddig ismeretlen elemeket lehet felfedezni, hogyan alakult ki a *Rutherford-féle bomláselemlélet*. Négy táblázat hozzáfűződő magyarázatokkal a bomlássorokat és a radioactiv elemek állandóit (bomlási félidő, a sugárzás minősége, az α -részecskék hatástávolsága, a β - és γ -sugárak erősségét felelő aluminiumréteg vastagsága, atom-súly) tünteti fel. A füzet ezeket a kérdéseket aránylag röviden tárgyalja, mert ezekről számos más helyen bőven olvashatunk. A főszó az izotop elemek tanára, és az atomszerkezet kutatására esik. Ennek a célznak érdekében a III. fejezet a radioelemek vegyi tulajdonságait és a periodusos rendszerben elfoglalt helyét ismerteti. Az *Uránia* olvasói tudják, hogy e füzet írója, *Fajans* volt az első, a ki a radioelemeket a periodusos rendszerben el tudta helyezni. Ez úgy volt lehetséges, hogy *Soddy*-nak előző vizsgálatait után *Fajans* felismerte az eltolódási törvényeket (IV. fejezet). E szerint az α -sugárzó anyag bomlásterméke a periodusos rendszernek ugyanabban a vízszintes sorában két helylyel jobbra

kerül, a β -sugárzó anyag bomlásterméke pedig egy helylyel balra. Ezek a törvények vezették Fajans-ot az uran X_2 felfedezésére, míg Hahn és Meitner, továbbá tőlük függetlenül Soddy és Cranston az actinium öslemét, a protactiniumot (Pa) ismerték fel.

Mikor a radioelemeket sikerült a periodusos rendszerben elhelyezni, ugyanarra a helyre több, különböző atomsúlyú elem került, melyeket vegyi úton elválasztani nem lehet. Ezek az izotop elemek; tulajdonságaikat a füzet V. és VII. fejezete tárgyalja.

Ugyancsak az eltolódási törvények vezettek a különböző atomsúlyú, de izotop ólomfajták ismeretére (VI. fejezet). E sorok írója ezekről a kérdésekről az Uránia egyik előbbi kötetében bővebben beszámolt. Ma már azt is tudjuk, hogy izotopia a közönséges elemek körében is előfordul. Így Aston 1919-ben kimutatta, hogy a chlor két elem keveréke, ezeknek atomsúlya 35 és 37, a közönséges chloré 35.46. Nem radioactiv izotop elemek azonkívül a neon és metaneon, atomsúlyuk 20, ill. 22 (X. fejezet).

A radiochemia termékenyítően hatott a kémiai módszerek fejlesztésére is, mert lehetővé tette rendkívüli mértékben ritkított oldatok kémiai és physikai tulajdonságainak vizsgálatát (VIII. fejezet), továbbá új vegyületnek, a régóta keresett bismuthidrogénnek (BiH_3) kimutatására vezetett (IX. fejezet).

Mint ismeretes, az izotopia az X-sugarakra vonatkozó újabb, 1912-ben megindult vizsgálatokkal együtt új irányt adott az atomelméletnek is. Több előző kísérlet után ma általánosan a Rutherford-Bohr-féle atomelméletet fogadják el. Ezt jelentőségéhez mérten a XI. és XII. fejezet tárgyalja. Mint ismeretes, az elmélet szerint minden atomnak pozitív elektromos töltésű magja van, e körül különböző számú negatív töltésű elektron kering. Ez a felfogás sok olyan vizsgálatra vezetett, a melylyel közönséges vegyi elemet mesterseges úton akartak átalakítani. Sok eredménytelen kutatás után az egyetlen pozitív eredményt Rutherford érte el, mikor a nitrogént α -sugárreszcsek bombázásával fel tudta bontani (XIII. fejezet).

Mindezek a tapasztalatok arra kényszerítettek bennünket, hogy a vegyi elem fogalmát némileg módosítsuk. A IV. fejezet arról világosít fel, mit lehet a jövőben, a mikor a mai elemek közül esetleg már többet sikerült felbontani, elemnek tekinteni. Ezt a kérdést még nem sikerült teljesen megoldani, lehet, hogy a Röntgen-színképek további vizsgálata alapján meg lehet majd adni a pontos választ.

Ezt a gazdag anyagot csak úgy lehetett ilyen kis területen összefoglalni, hogy a füzet főleg a tapasztalati anyagra és a belőle vonható következtetésekre szorítkozik. Előadásának módja vonzó és világos. A ki tisztában van a physika és chemia alapelveivel, az könnyen, élvezettel és haszonnal olvashatja a füzetet. Ha valaki már ismeri ennek a tárgykörnek anyagát, akkor ebben a könyvben jól áttekinthető és a lényegét ismertető összefoglalást nyer. Az újabb irodalomnak

kimerítő jegyzéke nagyban növeli a könyv értékét. A külső alakon alig látszanak a háború nyomai, csak a papír minősége marad kissé a régi mögött. Mende Jenő.

Beküldettek még a következő könyvek:¹

I. Athenaeum kiadványai:

Magyar Elek: Pesti históriák. Ára 28 K. — *Krúdy Gyula*: Álmoskönyv. Ára 72 K. — *Kabos Ede*: A rubinygár. (Regény). Ára 50 K. — *Dános Árpád*: Valutánk rendezése. Ára 14 K. — *Bangha Béla*: Imakönyv. (Kath.) — *Szép Ernő*: Szilágyi és Hajmási. (Három színdarab). Ára 32 K. — *Csehov*: Vanja bácsi. (Színdarab). Ford. *Jób Dániel*. Ára 24 K. — *Balzac*: A harminczéves asszony. (Regény). Ford. *Szalai E.* Ára 44 K. — *Zola*: Thérèse Raquin. Ford. *Szegedy János*. Ára 28 K. — *Romain Rolland*: Jean-Christophe. IV. Lázadás. Ford. *Zolnai Béla*. Ára 44 K. — *Wells*: Emberek a holdban. (Regény.) Ford. *Mikes Lajos*. Ára 28 K. — *Szederkényi Anna*: A végzet és egy rongybaba. (Regény). Ára 20 K. — *Heller Frank*: A nagyherceg pénzügyei. (Regény). Ford. *Balla Mihály*. Ára 20 K. — *Benjamin Constant*: Adolphe. (Regény). Ford. *Zolnai Béla*. Ára 6 K. — *Hajnik Miklós*: Mártuska boldogsága. (Regény). Ára 6 K. — *Bret Harte*: Egy bánya története. (Regény). Ára 6 K. — *Kosáryné Réz Lola*: Filoména. (Pályadíjat nyert regény). Ára 28 K. — *Falu Tamás*: Küszöb. (Pályadíjat nyert regény). Ára 26 K 40 f. — *Komáromi János*: Szegény legények. Ára 11 K. — *Csató Károly*: Giarion. Ára 6 K 50 f. — *Mark Twain*: Wicklow, a kém. Ford. *Bálint Lajos*. Ára 10 K 50 f. — *Boghen György*: Gyakorlati orosz nyelvtan. Ára 45 K. — *Ignácz Sándor*: Méhészet. Ára 20 K. — *Illés Lajos*: A czirok, köles, repcze, mák és napraforgó termelése. — *Szabó László*: Athenaeum. Ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből. — *B. Shaw*: Barbara örnagy. Ford. *Hevesi Sándor*. Ára 60 K. — *Haggard Rider*: Jess. Ford. *Balla Mihály*. Ára 28 K. — *Matilde Serao*: Bocsánat. Ford. *Balla Ignácz*. Ára 50 K. — *Marczali H.*: A béke könyve. Ára 40 K. — *Arató Erzsé*: Tavasz requiem. Ára 12 K. — *P. Weber*: A kaland. Ford. *Sztrokay K.* Ára 6 K.

II. Révai-kiadványok:

Révay Mór János: Írók, könyvek, kiadók. (Egy magyar könyvkiadó emlékiratai). Két kötet. — *Kozma Andor*: Magyar Rhapsodiák. — *Zola*: Plassans meghódítása. Ford. *Kovács Zoltán*. — *J. Lubbock*: Az élet örömei. Ford. *Sidó Zoltán*. — *Zola*: Mouret abbé vette. Ford. *Lányi V.* — *Dante*: A purgatorium. Ford. *Babits M.*

III. Franklin Társulat kiadványai:

Köbor Noémi: Goethe. (Könyvdráma). — *Drasche-Lázár*: Tűzpróba. (Színmű). Ára 9 K 60 f.

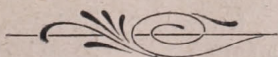
IV. Singer és Wolfner kiadványa.

Pekár Gyula: Magyar költők szerelmei.

V. Budapesti Hírlap r. t. kiadványa.

Rákosi Jenő: Tiszavirág. (Czikkék, levelek, beszédek.) Két kötet. Ára 100 K.

¹ Egyikét-másikat ismertetni fogjuk.

Jegyzőkönyv

az Uránia Magyar Tudományos Társaságnak 1920 április hó 8-án
a budapesti VI. ker. állami főgimnáziumban tartott évi rendes közgyűléséről.

Elnök: *Dr. Lukács György* b. t. t. elnök.

Jegyző: *Dr. Findly Gábor* főtitkár.

1. Elnök a közgyűlést a következő beszéddel nyitja meg:

Tisztelt Közgyűlés!

Magyarok, ha összejönnek manapság, miről beszél-
nének másról, mint a haza szomorú állapotáról? Ha-
talmatlan birodalom volt a mi magyar hazánk, élettől,
fejlődéstől duzzadó, csupa előhaladás, csupa remény,
szép mult, biztató jelen, káprázatos jövő. Akkor nem
tudtuk eléggé megbecsülni kiváló világhelyzetünket, sőt
elégedetlenek voltunk, panasz szólt ajkainkról, hogy álla-
miságunk az Ausztriával való kapcsolatnál fogva csonka,
nincs teljesen kiépítve, hogy az osztrák befolyás mes-
terségesen nyom bennünket, hogy itthon nincs elég
szabadság, nincs elég kerészet, nehéz a megélhetés.
Hiszen tagadhatatlan, baj volt akkor is elég. Hol ne
lenne baj? Baj nélkül nincs is élet, baj nélkül meg-
szűnik az ösztönzés a fejlődésre, a haladásra, elernyed
a test, eltesped a lélek. De egészen mások azok a
bajok, a melyek egy szépen haladó nemzet normális
fejlődésével kapcsolatosak, azok a gazdasági nehé-
ségek, melyek rendszeres közgazdasági életfolyamat
daczára is mindenütt feltalálhatók és mások azok a
rettenetes nyomasztó viszonyok, a vigasztalanságnak
az a rémes szürkésege, mely a csapások özönével el-
árasztott szegény hazánk mostani állapotát jellemzi.
Egy letiport, kiéheztetett, kiraboló, megcsúfolt, elszegé-
nyedett nemzet szomorú otthonává lett hajdan dicső
Magyarország. Pár év alatt századok kínjai, gyötrelmei
nehezedtek erre a szegény országra, olyan iszonyú
szenvedéseken mentünk keresztül mindannyian s olya-
nok várnak még reánk, a melyekre közülünk a leg-
sötétebben látó sem gondolhatott soha. A világtörténelem
lapjain nincs nagyobb tragédia a mienknél: nemzet,
melyet akarata ellenére belevonszolnak a háborúba, a
mely a reáerőszakolt háborúban oroszlánként harcol
és győzelmet győzelemre halmoz, melyet soha le nem
győznek, a világhelyzet hirtelen megváltozása folytán
alacsony kulturájú jelentéktelen kis szomszéd államok
olcsó prédájává lesz, kirabolják, tönkreteszik, megaláz-
zák, még a legdicstelenebb megélhetés feltételeit is
megvonják tőle!

Hogyan történhetett ez így, tisztelt közgyűlés?

Magyarország a nagy háborúban nem is sejtett nagy
erőről és erőtarlatékról tett bizonyosságot. A harctereken
a magyar csapatok hősiessége, tántoríthatatlansága
szinte közmondásszerűvé lett, maga az ország pedig
csak átmenetileg, igen rövid ideig volt harctér, a Fel-
vidék az orosz betörés idejében és Erdély Románia
rablótámadása idejében. Itthon, bár a dolog természe-
ténél fogva nagy bajokkal küzdöttünk, aránylag jól
bírtuk a helyzetet és úgy az élelmezés terén, mint a
közellátás egyéb terein minden nehézséggel győzedel-
meskedtünk. Mikor azonban a nagy összeomlás hir-

telen beállott, a midőn a világháborút elvesztettük,
nagyrészt királyunk gyöngesége és a polgári társadalom
kimerültsége, kifáradottsága következtében sikerült a
parlament szélső fractiójának, melyet Károlyi Mihály
vezetett, egy forradalomnak nevezett puccs révén ma-
gához ragadni a hatalmat. Ez a fractió azután szövet-
kezett az utcával, megdöntötte a legális hatalmi ténye-
zők tekintélyét és az országot anarchiába taszította.
A zendülők tele szájjal hirdették azt a hazugságot, hogy
kivívták Magyarország függetlenségét és a forradalom
ezen állítólagos vívmányával tudták rövid időre a nép-
szerűség tökéjét maguknak biztosítani. Az igazság pedig
az, hogy Magyarország függetlenségét nem ők vívták
ki, hanem a veszett háború eredményeképpen hullott
szét a monarchia és ezen széthullás szomorú követ-
kezménye lett a mi erőtlenségünk. A kalandor
csoport pedig a függetlenség kivívásának hangzatos,
de hazug jelszava mellé más nem kevesebb hangzatos
és nem kevésbé hazug jelszó paripájára is felkapott:
a pacifizmusra. Károlyi azt hirdette, hogy ő pacifista,
az egész világot szereti és keblére öleli, Wilson tizen-
négy pontjának alapjára helyezkedve, békejobbot nyújt
mindenkinek. A pacifizmust hirdető forradalmi kormány
szétverte a hadsereget, hadügyminisztere torkaszakad-
tából ordította, hogy nem akar katonát látni. S miköz-
ben a világ legeggyűzőbb hadügyminisztere szétkergette
a harctérről hazájuk védelmére lelkesülten hazasielő
magyar csapatokat, környező irigy szomszédaink haddal
törtek védtelen országunkra és a cseh, a szerb meg az
oláh olyan területeket foglalt el ebből a mesterségesen
védtelenné tett országból, amilyeneket akart. A vitéz
forradalmi kormány nem akarta elismerni azokat a
fegyverszüneti tárgyalásokat, a melyeket az utolsó
osztrák-magyar külügyminiszter, gróf Andrássy Gyula
Diaz olasz tábornokkal folytatott, hanem függetlenségünk
hangoztatása mellett Belgrádba Franchet d'Espéray
francia tábornokhoz fordult fegyverszünetért. A Diazzal
folytatott, de Károlyi által megszakított, el nem ismert
fegyverszüneti megállapodás a fegyverszünet tartamára
Magyarország politikai határát tette volna demarcation-
ális vonallá, Károlyiéknak pedig a bosszút lihegő fran-
czia hadvezér olyan fegyverszünetet diktált, mely az
ország területi integritását előre rongyokra szaggatta.
A dőre és pipogya forradalmi kormány, a mely bele-
hajszolta az országot a rettenetes fegyverszünetbe, a
mely szétrugta a hadsereget és szabad foglalást enge-
dett a betolakodó oláh, szerb és cseh csapatoknak,
tovább folytatta pusztító munkáját, lerombolta a király-
ság intézményét, szétkergette a parlamentet, könnyel-
műen befogott egy esztelen földosztási politikába s
mindenfelé kiadta a féktelen jelszavakat, melyek a
jogbiztonság teljes megbontására vezettek. A katonát
látni nem akaró hadügyminiszter példájára a földmíve-
lésügyi miniszter nem akart földet látni, a pénzügyi-
miniszter nem akart vagyont látni, a nemzetiségek minisz-
tere pedig nem akart magyart látni. Zagyvábbnál zagy-
vább terveikkel az anarchiát folyton növelték, úgy hogy

az Oroszországból mesterségesen átplántált bolsevizmus mind jobban képes volt terjeszkedni s egy szomorú reggelen arra ébredt az ország megrettent közönsége, hogy az árnyék köztársasági elnök, teljesen összeropant hatalmát továbbtartani nem bírván, hogy a felelősségtől valahogyan szabadulhasson s a maga rongy existenciáját valahogyan megmenthesse, kardcsapás nélkül a kommunisták kezére játszotta a hatalmat, a kormányzatot önként átadta Kun Bélának és társainak. S ezzel következett be az ezeréves Magyarország életének legszomorúbb, legzüllöttebb időszaka, a bolsevizmus uralma, az úgynevezett tanácsköztársaság korszaka.

Egyharmad évig tartott a vörös terror rettenetes uralma, a mely idő alatt a gonoszság és a téboly ült orgiát az ezeréves Magyarország minden intézményén. Börtönviselt gonosztevők és perverz lelkibetegség zagyva társasága vette át a kormányrudat. Ez a garázdálkodó rablócsapat kínzással, gyilkolással, terrorral akarta kiirtani az ország polgári berendezkedését és megdönteni annak alappilléreit: a hazafiságot, a magántulajdon intézményét, a vallást és a tisztességes családi életet, ígérve, hogy a romokon felépítik a jövő kommunista társadalmat. Hajmeresztő rombolásainak teljes erkölcsi és gazdasági zűllés lett az eredménye, külpolitikai gyászos következménye pedig az lett, hogy az entente még szorosabbra fűzte a gyűrűt nyakunk körül, a fegyverszüneti demarcationális vonalakat még szűkebbre szabta, hazánk élő testéből újabb darabokat dobott prédául konczra leső orv szomszédainknak, végül még azt az elégtételt sem concedálta nemzetünknek, hogy a Szeged vidékén időközben megszervezkedett nemzeti haderő üzze ki a vörös rablókat, hanem Romániára bízta rá, hogy rendet csináljon Magyarországon, hogy Magyarország az oláhoknak köszönje a bolsevizmus megfullasztását.

S bevonult a megmentő. A vörös rémuralmat felváltotta az oláhok rabló garázdálkodása, mely a világtörténelemben páratlanul áll. A nemes megmentő ellopott mindent, a mi ellopható, tönkretette még megmaradt mezőgazdaságunkat, elhajtotta állatállományunkat, ellopta még vetőmagunkat is, leszerelte ipari berendezéseinket, elrabolta gépeinket, összerongálta vasutainkat, megbotozta fiainkat, megbecstelenítette leányainkat, szóval úgy elpusztította hazánkat, mint századokkal ezelőtt a tatárjárás.

Eddig a mi nagy tragédiánk.

Az a kérdés már most: a nagy tragédiából minő tanulságokat kell levonnunk, miképpen kell megindulnunk az új úton, azon az új úton, melyen újra felépíthetjük a rombadőlt Magyarországot?

Az első nagy tanulság az, hogy a magunk urai maradjunk mindenkor a saját portánkon. A történelem kényszere vitt rá bennünket, hogy egy másik állammal, Ausztriával reál-unióba léptünk, vele együtt alkotunk nagyhatalmat, függetlenségünk egy részét feláldoztuk a nagyhatalmi posztióért, lemondunk saját ügyeink egy részének (külügy, hadügy) önálló gyakorlásáról. Ennek a helyzetnek megvoltak azok az előnyei, melyek a nagyhatalmi állással kétségtelenül együttjárnak. De megvolt tömérdek hátránya is, a mely államiségünk csonka voltából folyt. Ennek az állapotnak következménye volt az is, hogy abban a kritikus helyzetben, melyből a világháború támadt, nemcsak a saját akaratunk és felfogásunk szerint dönthettünk magunkról. Mi nem akartunk háborúba bocsátkozni, még sem kerülhettük azt el, mert az osztrák-magyar monarchia közös szervezetében helyet

foglaló irányadó tényezők a háború mellett döntöttek. Bizony, ha nem kerülünk be a világháború forgatagába, ma másképp nézünk ki. A világháború fejleményei mindenkorra szétszakították mindazokat a kötelékeket, melyek bennünket Ausztriához fűztek s függetlenségünket a maga egész terjedelmében visszakaptuk. Őrizzük meg ezt a drága kincset és ne idegenítsünk el abból jövőben semmit, jövőben ne osztozzék abban velünk más állam, más nemzet is, hanem maradjunk mindenkor teljhatalmú urai a magunk portájának, ha a porta kisebb is, mint hajdanta Magyarország és Ausztria együtt volt.

A másik nagy tanulság, hogy szakítsunk végtére az ősi visszavonásnak azzal az átkával, mely már annyszor taszított bennünket a sír szélére: azzal, hogy sorsdöntő nagy fordulatok idejében nem tudunk egyetérteni! Íme, ezt a rémséges világháborút becsülettel végigküzdöttük, véreztünk, áldoztunk, túrtunk és szenvedtünk a jobb jövő reményében. Mikor azonban ránkövetkezett — a magunk hibája nélkül — az összeomlás, a háború elvesztése, ebben a legnehezebb helyzetben egyszerre elvesztettük önbizalmunkat, a viszály lón úrrá felettünk, eltűrtük, hogy desperádók üljenek a nyakunkra, kalandorokra bízta a kormányrudat, a kik teljesen desorganizálták nemzeti szervezetünket s amikor feljessé lett a szervezeflenség, fegyenczeknek és eszelősöknek, a proletárdiktátoroknak dobtak oda bennünket martalékkul. A szíve szakad meg a hazafinak, ha meggondolja, milyen más, mennyivel enyhébb lehetett volna a mi tragédiánk lefolyása, ha a döntő momentumban, a háború elvesztésekor, mindannyian össze tudunk fogni, elzárkózunk Károlyiék destruktív irányzata elől s a helyett, hogy esztelenül belerohanunk a forradalomba, a harctérről hazatérő derék csapatainkat a ránk tört rabló szomszédok ellen vezényeljük. Hiszen minden magyar katona mint oroszlán védte volna a haza szent földjét és nem történt volna meg velünk az a csúfság, hogy a vitéznek ismert Magyarországból a szomszéd rablók mindegyike ellenállás nélkül annyit rabolhatott, a mennyit rabolnia jól esett!

De ha már azokban a sorsdöntő napokban nem tudtunk okosan összetartani, most az építő munka megkezdésének idejében legyen a jelszavunk az egyetértés! Forradalmakból elég volt ennek a szegény nemzetnek. Elérkezett az építés ideje. Gyorsan, minden erőnk megfeszítésével újból fel kell építenünk ennek a szent hazának kezeink között maradt részét. Erőt kell gyűjteni, de nemcsak annyit, a mennyi az újjáépítéshez szükséges, hanem ennél többet is, annyit, a mennyivel a bitolókat, kik hazánk területére betolakodtak és a haza testének nagyobb részét orvul elrabolták, visszaverhetjük odvaikba! Mert nincs azon mit tagadni; soha azt a gyalázatot eltűrni, abba belenyugodni nem fogunk, hogy hazánk területének és lakosságának kétharmad részét elrabolják tőlünk. Igenis kivétel nélkül minden magyar ember egy-egy élő irridenta mindaddig, míg vissza nem kapjuk mindazt, a mi a mienk. Integritás, vagy végpusztulás! Harmadik eshetőség nincs. De, hogy szent célunkat, hazánk területi épségének helyreállítását elérhessük, arra erőseknek, készülteknek, fegyelmeteknek kell lennünk. Előbb-utóbb — én azt hiszem sokkal hamarabb, mintsem hinni lehetne — ellenállhatatlan erővel ki fog tűnni az esztelensége, a perverzítése annak a békének csúfolt európai berendezkedésének, melyet az entente diktál. Azok a gonosz szomszédok, a kik Magyarország kétharmad részét a győztes entente patronázsa alatt most elrabolják tőlünk, úgy fognak

járni, mint a mesebeli béka, a mely gögijében addig-addig fújta fel magát, a míg meg nem pukkad. Falánk szomszédainknak gyomrát nagyon meg fogják feküdni az elrabolt országrészek, ezek a szerény kis műveletlen államok nem fogják bírni a nagyhatalomszerű berendezkedést, a kíméletlen elnyomás, melyben a tőlünk elrabolt országrészek lakosságát napról napra részesítik, szükségszerűleg meg fogja teremni a maga gyümölcsseit. Az elégtelenség nyíltan ki fog törni. Ez lesz a mi időnk, midőn elszakított testvéreink segítségére kell sietnünk és visszavennünk a magunkét!

További tanulság, hogy ha újabb nagyobb károsodásoktól meg akarjuk óvni nemzetünket, óvakodnunk kell a szélsőségektől. Szélsőség volt az is, hogy a háború előtti időkben elzárkóztunk a szociális reformok elől. Nem akartuk kibővíteni a választójog kereteit, nem építettük ki kellőleg a munkásbiztosítást, nem voltak kifejezett munkásjóléti intézményeink. De sokkal nagyobb szélsőségekbe ragadtattuk magunkat a háború elvesztése után a népköztársaság és a tanácsköztársaság idejében. A demagógia legvadabb kitörései elfojtottak minden kultúrát és gazdasági haladást anélkül, hogy bármi hasznára lettek volna azoknak a néprétegeknek, a melyek nevében végezték dúlásaikat.

A demokráciát a demagógiától egy világ választja el. Demokratikus fejlődés alatt olyan fejlődést értek, mely szabad érvényesülést biztosít az összes nemzeti erőknek, mely kiküszöböli az egyéni munkával nem kapcsolatos előjogokat és a mely mindenkit munkájának értéke szerint becsül meg. A demagógia egészen mást jelent. A demagógia jelenti a rend teljes felbomlását, jelenti a tekintély és fegyelem lerombolását, jelenti az üres jelszavak uralmát, jelenti a népámitást, az alacsony szenvedélyek felgerjesztését, jelenti felülkerekedését a tudatlanságnak, értelmetlenségnek, hivalkodó szajaskodásnak és elnyomását a komoly munkának, a vallásos, erkölcsös, tisztességes magán- és családi életnek. Nekünk elég volt a demagógiából, elég volt a szélsőségekből, rá kell térnünk az igazi demokráciának, a nép javára való okos reformoknak útjára, a nyugodt, békés, tervszerű gazdasági és szociális fejlődés munká-útjára.

Nekünk példát kell mutatnunk a világnak abban a tekintetben, miként kell egy sorsüldözött nemzetnek a szenvedéseket önérzetesen elviselnie és önérzetesen felemelkednie a porból, hova igazságtalanul lesújtották és erkölccsel és munkával visszavínia régi dicsőségét, régi jólétét, régi fejlődésképeségét.

Fel tehát egyetértő munkára!

Vezéreljen bennünket a törvény, a rend, a hatóságok tisztelete, a meg nem alkuvó hazafiság, a tisztult keresztény erkölcs, a fáradhatatlan munka.

Ezek mellett a vezérelvek mellett hazánk felvirul és elérjük azt a jobb kort, mely után buzgó imádság epe-dez százezrek ajakán.

A közgyűlést megnyitom.

Éljenzéssel fogadtatik.

2. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri dr. *Deptner Tibor* és *Igmándi Mihály* r. tagokat.

3. Főtűtkár felolvassa az igazgatótanács évi jelentését, a mint következik:

Tisztelt Közgyűlés!

A proletárdiktatura kikiáltása után egy héttel megtartott múlt évi közgyűlésünk óta alig egy-néhány hete, hogy ismét életjelet tudtunk adni társaságunkról. Majdnem

egy teljes évre terjedő hallgatásunk azonban szerencsére öntudatos elhallgatással kezdődött, pedig mult közgyűlésünk napján az elnöki megnyitó is, az igazgatótanács évi jelentése is rámutattak arra, hogy az új korokban is élni akarunk. Szerencsére elég korán jutottunk előbb némileg homályos, de csakhamar egészen tiszta tudatára annak, hogy „az új társadalmi rend“ keretében az Uránia M. T. Társaságnak nincs méltó helye, s ha helyzetünknel fogva nem is léphettünk fel ellenségesen, mint csendes szemlélők állottunk félre, mert nem is lett volna mit keresnünk azok közt a kataszterbe foglalt írók és tudósok közt, a kik a tudomány és irodalom jelszavával ajkukon a proletárműveltséget, ízlést és tudományt szerették volna annak a helyébe állítani, a mit az európai köztudat a római polgár, a *civis Romanus* büszke nevéből alkotott „civilisatio“ fogalma alatt ért.

A mikor a kommunista „Sajtótermékek Országos Tanácsa“ április közepén bejelentésre kötelezte az összes időszaki lapokat és folyóiratokat, mi is jelentkeztünk, nehogy a jelentkezés elmulasztása következtében hátrányt szenvedjünk. Bejelentésünkre válasz soha sem érkezett, de június végén a „Szellemi Termékek Országos Tanácsa“ egyik „elvtársa“, a mikor a folyóirat sorsáról érdeklődtünk nála, arról értesített, hogy az Uránia folyóirat megjelenését a proletárdiktatura nem szándékozik megtiltani, de egyúttal azt is értésünkre adta, hogy a tanácsköztársasági támogatással fenntartandó folyóiratok közé sem vették fel, azaz éljen meg, ha tud, a maga erején. Mert akkor úgy látszott, hogy társaságunk élete a folyóirat kiadásán kívül egyelőre semmi egyébre nem terjedhet ki. Vidéki akciónk képsorozatait és vetítőgépeit már februárius hónapban kezdte az akkori Országos Ismeretterjesztő Bizottság kölcsönvenni, s mikor a bizottság helyébe a „Közügyügyi Népbiztosság VII/B. ügyosztálya“ lépett, ezt a kölcsönvételt lassanként az egész készletre kiterjesztették s hamarosan értésünkre jutott — csak előszóval való közlésből, nem írott rendeletből — hogy nem kölcsönvétel történt, hanem szocializálás, magyarul „köztulajdonba való vétel“.

A mikor a helyreállott törvényes rendben a vallás-és közoktatásügyi minisztérium az említett ügyosztály liquidálását elrendelte, tulajdonunk biztosítására megtettük a kellő lépéseket. A megkezdett tárgyalásokból azonban egészen új állapot alakult ki, a melyről a következőket jelenthetjük:

A népbiztóságtól összegyűjtött diapozitív-anyag oly nagyra és oly értékesnek látszott, hogy a minisztérium indokoltan látta módot keresni e nagybecsű anyag olyan felhasználására, a mely az eddiginél tágabb körben való értékesítését teszi lehetővé. A tervezett központi kölcsönző telep az Országos Szabadoktatási Tanács hatáskörében fog létrejönni s a jó ügy érdekében az igazgatótanács oly irányban intézte a tárgyalást, hogy a mi vidéki akciónk egészben beleolvadjon ebbe a nagyszabású intézménybe.

Vidéki akciónk felolvasásai kiadására eddig egyrészt az actio saját jövedelmét és társaságunk bevételeinek egy — némely évben nem is jelentéktelen — hányadát fordítottuk, másrészt államsegélyt is kaptunk e célra. Az eddig folytatott tárgyalások szerint társaságunk diapozitív képeire, vetítőgépeire, kiadott füzeteire stb. teljes tulajdonjogát fenntartja, de a kezelést és kölcsönzést a tervezett országos központnak adja át olyformán, hogy 1. az átadás minden költsége az átvevő

központot terhel, 2. a kölcsönzés szabályszerű kölcsöndíjak ellenében történjék s a befolyó bevétel két-harmadrésze társaságunkat illesse, 3. kiadott füzetek az eddigi módon rendelkezésére álljanak a kölcsönvevőknek, a befolyó bevétel az előbbihez hasonló módon kezelendő, 4. az eddigi kölcsöndíjak és a füzetek eddigi eladási ára csak közös megállapodással változtatható, 5. a társaság maga a képeket és füzeteket díjtalanul veheti igénybe, illetőleg veheti át, tagjainak az eddigi 30%-os kedvezménye megmarad, negatívlemezeinket is díjtalanul használhatjuk, 6. a társaságnak joga van felolvasássoroztatát tovább fejleszteni s az újonnan elkészülendő felolvasásokat hasonló kezelésre fogja az országos központnak átadni, 7. a vallás és közoktatásügyi minisztériumnak a felolvasások szerkesztésére és kiadására az eddigivel arányos anyagi támogatása biztosítandó, 8. régebbi felolvasásaink esetleges átdolgozása a központtal egyetértésben a mi feladatunk lesz, 9. az együttműködés megkönnyítésére az *Országos Szabadoktatási Tanácsba* az eddigi egy képviselőnk helyett kettő neveztesse ki, 10. e megállapodások egyrészt a közgyűlés jóváhagyása, másrészt a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr jóváhagyása alapján lépnek életbe.

Dr. Rácsay Géza jogügyi főtanácsos, miniszteri biztos úról nyert értesülés szerint a miniszteri jóváhagyás e napokban várható. Hogy a társaság közgyűlése részéről szükséges jóváhagyás miatt ne legyen szükséges rendkívüli közgyűlést összehívni, tisztelettel kérjük a fenti pontok jóváhagyását.

Folyóiratunkból 1919 folyamán csak 3 egy-egyves füzetet adtunk ki. A befejező 4—12. számot viselő egy füzet csak 1920 februárius hó elején készült el, 3 ívnyi terjedelemben. A hatíves évfolyam mégis 65 nagyobb és 150 kisebb közleményt tartalmaz a szokott változatos tárgykörökből.

Készülő anyagban nem lett volna hiány, szívesen adtunk volna nagyobb terjedelmű és több füzetet is ki, de anyagi helyzetünk kényszerített a takarékosagra. A hatíves évfolyam kereken 28,000 koronába került, a mely összegből csak 4650 K a szellemi munka díja, ennek ötszöröse a nyomdai kiállítás és szétküldés költsége. Olyan aránytalanság ez, a melyen segíteni nem áll hatalmunkban. A számadások a folyóirat kiadásai címén 31,080 koronát mutatnak ki, holott az 1919. évi 4—12. füzet költsége még nem szerepelhetett ott. Itt van azonban elszámolva az a 19,319 K 94 f, a melynek kifizetésével nyomdai tartozásunk 29,319 K 94 f-nyi összegét 10,000 koronára szállítottuk le. Az utolsó háromives füzet költségei már az 1920. évi költségvetésben szerepelnek, de ugyanott jut elszámolásra az 1919. évfolyamra kapott 15,000 K államszegély is, úgy hogy 1920-ra ismét hat ívnyi terjedelemben tervezhetjük a folyóirat kiadását.

A folyóirat nyomdai költségeire való tekintet vezette az igazgatótanácsot, illetőleg az ideiglenes választmányt arra, hogy a tagdíjak mérsékelte felemelését javasolja az alapszabálmódosítások keretében. Az előfizetési díjat már saját hatáskörében 20 K-ra emelte a választmány.

Társaságunk működésének harmadik főiránya, a munkásgimnáziumok központi vezetése, ez évben egészen szünetelt. B. e. Déry Gyula helyébe választott új titkárunk, ifj. dr. Erődi-Harrach Béla úr a proletárdiktatura alatt természetesen nem foghatott munkához, a proletárdiktatura bukása után pedig olyan más munkakört kellett vállalnia, a mely mellett társaságunk dolgai háttérbe szorultak volna. Ezért tisztelettel lemondott. A hely betöltése a t. közgyűlés feladata lesz.

A tavalyi közgyűlésen választott új pénztárnok csak 1920 januárius 1-én vette át a társaság pénzügyeit. Addig az igazgatótanács hozzájárulásával a főtitkár intézte a pénzügyeket is. A számadásokról a kiküldött bizottság fog beszámolni. Itt csak azt kell megemlítenünk, hogy a múlt év februáriusában hátralékosainkhoz küldött kereken 1760 felszólítófévélből június s július hó folyamán, kereken 400 mint „megszállás miatt nem továbbítható” érkezett vissza.

Számításunk szerint 64 élő alapító tagunk közül 3, 1540 rendes tagunk közül 500 van jelenleg megszállott területen, 500 előfizetőnk közül is 237. Ezeknek tagsági jogait, illetőleg a folyóiratra való igényét mindenestre fenntartjuk, de kötelezettségeik teljesítését természetesen nem várhatjuk tőlük. Tény az, hogy a tisztelet- és cserepéldányokkal együtt esedékes 2191 folyóirattartomány közül csak 1418-at tudunk most elindítani, 773 példány egyelőre raktáron maradt.

Jelentésünknek a társasági életre vonatkozó része meglehetősen gyenge képet ad, az előbb vázolt okokból, arról, a mit társasági életnek lehetne nevezni. Az igazgatótanács egy ülést tartott 1919 november 25-én, a tavalyi közgyűlés rendelkezése szerint alakított ideiglenes választmány pedig 1920 márczius 4-én és közvetlenül a közgyűlés előtt, tehát mindössze kétszer tartott ülést. Ez üléseken a folyó ügyek elintézése mellett a társaság újjászervezésére és alapszabályainak módosítására vonatkozó tárgyalásokkal és a közgyűlés előkészítésével foglalkozott.

Az ideiglenes választmányba az igazgatótanács *dr. Barla Szabó József* orvos, *Fröhlich Károly* főreáliskolai tanár, *dr. Futó Mihály* főgimnáziumi tanár, *dr. Koch Nándor* főgimnáziumi tanár, *dr. Marczinkó Ferencz* főreáliskolai igazgató, *dr. Pekár Dezső* főgeophysikus, *dr. Pekár Gyula* államtitkár, *dr. Pekár Mihály* egyetemi tanár, *dr. Petrich Béla* leánygimnáziumi tanár, *dr. Szóts Gyula* főgimnáziumi igazgató és *dr. Usetty Ferencz* főgimnáziumi igazgató, nemzetgyűlési képviselő urakat hívta meg, a kiknek szíves közreműködésére a jövőben is bizalommal számítva, a végleges választmányba leendő megválasztásukat is kérni fogjuk a t. közgyűléstől.

Befejezésül meg kell emlékeznünk arról a nagy veszteségről, a mely a magyar tudományt *báró Eötvös Lóránt* elhunytával érte. *Báró Eötvös Lóránt* társaságunk tiszteletbeli elnöke volt évek hosszú során át. Nagy elfoglaltsága és tudományos bűvárlatai közt nem is várhattuk tőle, hogy tevékenyen vegyen részt a mi szerény munkánkban, mégis, ha hozzá fordultunk, lekötözött szíves készséggel adott részletes és bő felvilágosítást az ő korszakalkotó tudományos felfedezéséről, a geophysikai mérésekkel folytatott tanulmányainak várható gyakorlati eredményeiről, időt szakítva arra, hogy fejtegetéseit sajátkezü levélben közölje velünk egy kérdészködő tagtársunk számára.

Emlékét folyóiratunkban *dr. Pekár Dezső* tagtársunk meglehangú megemlékezésben örököltette meg. Tisztelettel javasoljuk, hogy a t. közgyűlés jegyzőkönyvében örökítse meg *báró Eötvös Lóránt* felejthetetlen emlékét.

Tisztelettel kérjük jelentésünk jóváhagyó tudomásul vételét és a benne foglalt javaslatok határozattá emelését.

A közgyűlés a jelentést jóváhagyó tudomásul veszi s a benne foglalt javaslatokhoz képest:

1. *Br. Eötvös Lóránt* volt tiszteletbeli elnök emlékét jegyzőkönyvébe iktatja. Elhunytával szenvedett veszteségünk egybeolvad azzal a fájdalommal, a melyet a

temetése idején dúló proletárdiktatura hamis gyászolása az igazi gyászolóknak megnyilvánulni is alig engedett. Emlékét tudományos felfedezései örökítik meg ércnél maradandóbb emlékekkel. Az a bepillantás a Föld láthatatlan mélységeibe, a melyhez Ő adta meg a meg-látás eszközt, az emberi kultúra Pantheonában a leg-kiválóbbak közt biztosít helyet *br. Eötvös Lórántnak*.

2. A közgyűlés jóváhagyja a vidéki actio további kezelésére és fenntartására vonatkozó megállapodásokat azzal, hogy a lényegét nem érintő részletek végleges szövegezését a választmányra bizza.

4. Főtitkár jelenti, hogy a múlt évi közgyűlés meg-bízása alapján *dr. Moesz Gusztáv* és a külföldön távol-levő *Mikola Sándor* helyett az ideiglenes választmány-tól felkért *dr. Futó Mihály* személyében eljáró bizott-ság az 1918. évi számadásokról jelentést tett az ideig-lenes választmányának, a mely *Preszler Antal* volt pénztárnoknak a felmentés megadását javasolta. Ez értelemben az ideiglenes választmány az ideiglenes fel-mentést megadta s kéri a végleges felmentés megadását.

A közgyűlés *Preszler Antal* volt pénztárnoknak az 1918. évre a végleges felmentést megadja.

5. *Dr. Moesz Gusztáv* előterjeszti az 1919. évi szám-adások és a pénztár megvizsgálására az ideiglenes választmánytól az ő és *dr. Futó Mihály* személyében kiküldött bizottság jelentését, a mint következik:

Tisztelt közgyűlés!

A proletárdiktatura első napjaiban tartott tavalyi közgyűlésünk a megürrült pénztárnoki tisztséget betöl-tötte ugyan, de az újonnan választott pénztárnok műkö-dését csak 1920 januárius 1-jén kezdte meg, úgy, hogy a pénztár 1919. évi kezeléséről és állapotáról még a főtitkár tartozik beszámolni.

A mint a bemutatott számadásokból és vagyonmér-legből kitűnik, a proletárdiktatura közvetlen anyagi kárt nem okozott társaságunknak. Értékpapirjaink, kész-pénzünk és leltá-i vagyonunk szerencsésen kikerülte a népbiztosok és csatlósaiak hosszú kezeit.

Az évi számadás 1271 K 86 f készpénzegenleg beleszámításával 44,677 K 28 f kiadást és ugyanannyi bevételt mutat ki.

A bevételek a költségvetéstől jelentékeny — kedve-zőtlen — eltérést mutatnak. Értékpapirjaink kamatja czimén 1900 K-val, takarékbetétek kamatai czimén 22 K 99 f-rel kevesebb folyt be. Tagdíj, előfizetési díj és hátralékos díjak czimén az előírányzott 44,000 K helyett 17,302 K 36 f folyt csak be. Ha azonban számításba vesszük, hogy 1918-ban, a mikor nem volt proletárdik-tatura, a mikor az ország nem volt ellenséges megszállás alatt satagjaink zömét alkotó középosztály még nem szen-vedett annyira a növekedő drágaságtól, hasonló czimen 20,177 K 30 f volt a bevétel, az eredményt elég jónak kell hinnünk. Hogy a vidéki actio remélt 2000 K bevétele helyett csak 144 K 74 f-t jövedelmezett, magyarázatra nem szorul.

Az előírányzatban nem szereplő tételek: hadiköl-csönkötvényeinket terhelő lombardkölsönünk gyara-podása a kamatozás szünetelésében leli magyarázatát, P. H. E. Takarékpénztári betétünk megszüntetése pedig a proletárdiktatura alatt kényszerűségből történt, viszont az így befolyt összeget tőkésítés helyett elmaradt jöve-delmeink pótlására kellett felhasználnunk.

Valódi jövedelmeink összege ugyanis a 44,677 K 18 f bevételből a forgótőke hozzászámításával 29,154 K 30 f, ezzel szemben valódi kiadásaink összege 37,613 K 14 f. Az évi hiány tehát 8458 K 84 f-re rüg.

Ezt a hiányt illetőleg túlkidást magyarázza és menti is egyúttal az a körülmény, hogy folyóiratunknak 1919-ben megjelent három füzeté összes költségeit (38 K írói díj kivételével, 1. vagyonmérleg 5. teher-tétele) kifizet-tük s ezenfelül 29,319 K 94 f-nyi nyomdatartozásunkból 19,319 K 94 f-t törlesztettünk, anélkül, hogy alapító-tőkénkhez kellett volna nyúlunk.

Befizetett alapító tagdíjaink összege ugyanis 1919 végén egy új alapító tag (*dr. Tellyesniczky Kálmán* egyetemi tanár) díja beszámításával 36,472 K 02 f-t tett ki, ezzel szemben tehermentes értékpapirjaink 33,769 K-t az alaptőkéhez tartozó folyószámlabetéteink pedig 3099 K-t tesznek ki, együtt 36,868 K-t, úgy, hogy 45,400 K-ra megállapított alaptőkénknek tavalyi tőkésített 8527 K 98 f-jéből is már 395 K 98 f készpénzben van az alap-tőkéhez csatolva.

Minthogy az évi számadást 1919 december 31-vel lezártuk, folyóiratunk 1919. évi 4—12. füzetéről már csak az 1920. évi számadás fog elszámolni. Most csak annyit vagyunk bátrak jelezni, hogy a füzet 16,123 K 50 f-be került (a klisék és a melléklet költségeiről még nem kaptunk számlát), a mely összeg fedezéséről az 1920. évi költségvetés gondoskodik, úgy, hogy az 1920 elején az 1919 évfolyam segélyezésére már tényleg kiutalványozott 15,000 K államsegélyt — az első 3 füzet már ki lévén fizetve — egész összegében erre a füzetre használjuk fel.

Még csak két dologra kívánunk rámutatni. Vagyon-kimutatásunkban 52,221 K 92 f szerepel mint leltárunk értéke. Ez az összeg változatlanul a tavalyi állandékot tünteti fel, noha diapozitív képeink mai értéke legalább is ötszörannyi.

A másik vagyonmérlegünk utolsó tétele, a hátralékos díjak sajnálatosan óriási összege, 30,420 K. Hátralékos tagdíjaink 30,000 K-val felvett összege az 1918. év végén kimutatott 26,433 K-val szemben 3567 K emelkedést mutat, noha 1919-ben 8691 K hátralék befolyt és 2661 K hátralékot, mint behajthatatlant, töröltünk. Így a hátra-lékok összege 11,352 K-val csökkent ugyan, de mivel a mérlegben a behajthatatlan összegekre való tekintet-tel sohasem lehet a hátralékok valódi összegét szere-peltetni, az 1919. év elején már tényleg fennállott hátra-lékok összegét 26,433 helyett még mindig 18,500, az 1919-ről maradt hátralékok összegét pedig 11,500 K-val állítottuk be a vagyonmérlegbe. Reméljük, hogy 1920-ban sikerülni fog az 1919-ben a körülmények miatt elég nehezen megindított és különösen a proletárdiktatura alatt megakadályozott actionak folytatása oly értelemben, hogy a behajthatatlan díjakat leírunk és behajt-hatókat beszednünk lehetséges lesz.

Tisztelettel javasoljuk, hogy a pénztári teendőket 1919-ben ellátó főtitkárnak a felmentés megadásuk s egyúttal ez alkalommal is kérjük t. tagtársainkat, hogy díjaikat pontosan fizessék be.

A közgyűlés az 1919. évben a pénztárt kezelő főtitkárnak a felmentést megadja.

6. Főtitkár bemutatja az 1920. évi költségvetést, a mint következik:

Bevétel:

1. Áthozat 1919-ről (1271 K 86 f,	Korona	Korona
le 131 K előre fizetett tagdíj)		1,140'86
2. 1920-ra előre fizetett tagdíjak		99—
3. Értékpapirok kamatai		2,608—
4. Takarékbetét és folyószámla ka-matai		192—

5. Tagdíjak	20,000—
6. Előfizetési díjak	4,000—
7. Hátralékos tagdíjak	16,000—
8. Vidéki actió bevétele	1,000—
9. Alapító tagdíj (kiadások 8. tétele)	500—
10. Munkásgimn. könyvtárakra (1918 ból)	5,000—
11. Államsegély az Uránia 1919. évfolyamára	15,000—
12. Adományok és vegyes bevételek	460·14
	66,000 —

Kiadás:

1. Uránia 1919. évi 4—12. füzete szerk. és írói díja	3083·50	
Uránia 1919. évi 4—12. füzete nyomdai költsége	13,040—	16,123·50
2. Uránia 1920. évi szerk. és írói díja (6 ív)	5,120—	
Uránia 1920. évi nyomdai költsége	21,000—	
Uránia 1920. évi klisékre	1,756·50	27,876·50
3. Nyomdai tartozás törlesztésére	5,000—	
4. Pénztáros %-ai	4,400—	
Titkárok díjai	2,400—	
Irodai költségek	1,200—	13,000—
5. Könyvtárusi %-ra	100—	
6. Lombarkölcsön kamatai és törlesztése	1,200—	
7. Vidéki actióra	1,000—	
8. Tőkésítésre (bevételek 9. tétele)	500—	
9. Munkásgimn. könyvtárakra	5,000—	
10. Előre nem látott költségekre	500—	
11. Maradvány	700—	
	66,000—	

A közgyűlés a költségvetést jóváhagyja és helyesló tudomásul veszi, hogy az „Uránia” 1920-ban 6 ívnyi terjedelemben jelenik meg.

7. Főtitkár előterjeszti az ideiglenes választmány javaslatát az alapszabályok módosítására.

A közgyűlés az előterjesztett módosításokat, a melyek szerint az 1., 2., 18. (új 17., 19. (új 18.) és 21. (új

20.) §-ok változatlanul maradnak, a 17. §. pedig egészen kimarad az 1917. évi szövegből, a 3—16. §-ok pedig részben megváltoznak, jóváhagyja azzal, hogy az alapszabályok így módosított szövege egész terjedelmében csatoltassék a jegyzőkönyvhöz (lásd a borítékon).

8. Dr. Szász Károly javaslatára a közgyűlés közfelkiáltással elnöké választja dr. Lukács György b. t. t. eddigi elnököt.

9. Elnök előterjesztésére a közgyűlés dr. Beöthy Zsolt, dr. Erődi-Harrach Béla, dr. Ilosvay Lajos, dr. Rákosi Jenő, dr. Zsilinszky Mihály volt alelnököket alelnökké, dr. Finály Gábor volt főtitkárt főtitkárrá, dr. Romsauer Lajos volt pénztárnokot pénztárnokká, dr. Kupcsay Felicián, dr. Szekeres Kálmán és dr. Szűcs István volt jegyzőket jegyzökké újra, dr. Futó Mihály főgimnáziumi tanárt pedig titkárrá közfelkiáltással megválasztja. Választmányi tagokká választja a helybeli tagok közül dr. Barla Szabó József, dr. Deptner Tibor, dr. Dégen Árpád, Fröhlich Károly, dr. Jávorka Sándor, dr. Koch Nándor, dr. Marczinkó Ferencz, dr. Pekár Dezső, dr. Pekár Gyula, dr. Pekár Mihály, dr. Petrich Béla, dr. Rácsay Géza, Sulek József, dr. Szöls Gyula, dr. Usetty Ferencz és dr. Zsoldos Benő, a vidéki tagok közül pedig Hauser Ignác, dr. Rapaics Rajmund, Tass Antal és dr. Wind'sch Richard urakat. Az alapszabálytervezet szerint még négy vidéki választmányi tag volna választandó. Tekintettel arra, hogy az ország egy része még ellenséges megszállás alatt van, a közgyűlés ezt a négy helyet nem tölti be, hanem fenntartja a megszállott területen levő tagok közül választandó választmányi tagok számára.

Dr. Deptner Tibor a választásért köszönetét kifejezve, egyúttal bejelenti a közgyűlésnek, hogy mint szabadoktatási előadó a maga részéről e minőségben is teljes készséggel és jóakarattal fog közreműködni abban, hogy az Uránia M. T. Társaság kitűzött céljai érdekében minél eredményesebb működést fejthessen ki. Örvedetes tudomásul szolgál.

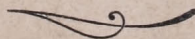
10. Dr. Szász Károly javaslatára a közgyűlés utasítja a választmányt, keressen módot arra, hogy az Uránia M. T. Társaság a jövőben ismét rendezhessen felolvasó üléseket is. Minthogy a társaság ezirányú működése az utóbbi években szünetelt, a választmány gondoskodik arról, hogy már ez év őszén újra kezdjék meg ezt a termékenynek ígérkező munkát.

Ezek után elnök a közgyűlést berekeszti.

Dr. Lukács György s. k. Dr. Finály Gábor s. k.
b. t. t., elnök főtitkár

Hitelesítjük:

Dr. Deptner Tibor s. k.
Igmándi Mihály s. k.

Számadás 1919-ről.

Bevételek: 1. Értékpapírok kamatja 784 K. 2. Takarékpénztári kamat 382 K 01 f. 3. Előre befolyt tagdíjak 326 K, 1919. évi tagdíjak 6597 K. 4. Hátralékos tagdíjak 7729 K. 5. 1919. évi előfizetések 1688 K 13 f. 6. Hátralékos előfizetési díjak 962 K 32 f. 7. Előre fizetett tagdíj 1920-ra 99 K. 8. Előre fizetett tagdíj 1921-re 32 K. 9. Vidéki actió bevételei 144 K 74 f. 10. Vegyesek 119 K. 11. Lombardkölcsön növekedése 964 K. 12. Munkásgimnáziumi könyvtárakra 5000 K. 13. Forgótőkéből 10,422 K 19 f. 14. Alaptőkéhez új alapító tagdíj és értékpapír eladási ára 900 K. 15. Takarékpénztárból 8527 K 98 f. Összes bevétel 44,677 K 28 f.

Kiadások: 1. Folyóíratra 31,080 K 48 f. 2. Tiszteletdíjakra 4887 K 21 f. 3. Vidéki actió költségei 294 K 75 f. 4. Előre nem látott kiadások 300 K. 5. Könyvárusi % 96 K 96 f. 6. Lombardkölcsön kamatai 953 K 74 f. 7. Alaptőkéhez 900 K. 8. Betét postatakarékpénztárba 3312 K 28 f. 9. Betét Földhitelintézetbe 1580 K. 10. Maradvány 1271 K 86 f. Összes kiadás 44,677 K 28 f.

Vagyonmérleg 1919 december 31-én.

Vagyon: 1. Értékpapírok 33,769 K. 2. Betétek (alaptőke) 3099 K. 3. Betét rendelkezésre 2693 K 28 f. 4. Leltár 52,221 K 92 f. 5. Hátralékok 30,420 K. 6. Készpénz 1271 K 86 f. Összesen 123,475 K 06 f.

Teher: 1. Alaptőke 45,400 K. 2. Nyomdai tartozás 10,000 K. 3. Munkásgimnáziumi könyvtárakra 5000 K. 4. Előre fizetett tagdíjak 131 K. 5. Kifizetetlen írói díjak 38 K. 6. Megtakarítások 62,906 K 06 fillér. Összesen 123,475 K 06 f.

Trefort szobor-alap.

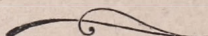
Bevétel: 1. Kamatok 285 K 37 f. 2. Kivétel a takarékpénztárból 62 K 54 f. Összesen 347 K 91 f. — Kiadás: 1. Nyomdának 95 K 25 f. 2. Kezelési költség 4 K 66 f. 3. Egyenleg 248 K. Összesen 347 K 91 f.

Vagyon: 1. Értékpapírok 12,400 K. 2. Takarékpénztári betét 5 K 16 f. 3. Folyószámlabetét 248 K. Összesen 12,543 K 16 f. — Teher: 1. Tiszta vagyon 1918 végén 12,372 K 45 f. 2. Gyarapodás 1919-ben 280 K 71 f. Összesen 12,653 K 16 f.

József főherczeg szobor-alap.

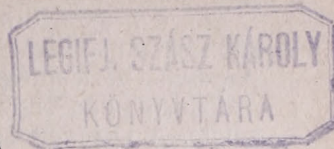
Bevétel: 1. Kamatok 13 K 83 f. 2. Egyenleg 1919 K 25 f. Összesen 1933 K 08 f. — Kiadás: 1. Lombardkölcsön kamatja 1910 K 53 f. 2. Kezelési költség 22 K 55 f. Összesen 1933 K 08 f.

Vagyon: 1. Értékpapír 83,000 K. 2. Betét 124 K 62 f. Összesen 83,124 K 62 f. — Teher: 1. Tiszta vagyon 1919 végén 44,216 K 62 f. 2. Lombardkölcsön 38,908 K. Összesen 83,124 K 62 f.

URÁNIA

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
KIADJA AZ URÁNIA MAGYAR TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG

E folyóiratot a Társaság tagjai
évi illetmény fejében kapják.

Alapította:
MOLNÁR VIKTOR
Felelős szerkesztők:
SZÁSZ KÁROLY és MIKOLA SÁNDOR

Nem tagoknak előfizetési ára
egy évre 40 korona.

FELHÍVÁS ÉS KÉRELEM.

A papiros árának és a nyomdai költségeknek óriási emelkedése következtében kénytelenek vagyunk folyóiratunk előfizetési díját 1921-re évi 40 (negyven) koronában állapítani meg, abban a reménységben, hogy jövőre talán lehetséges lesz a viszonyok óhajtvá várt javulásának hatása alatt ismét kisebb előfizetési díjat megállapítanunk.

Éppen ezért czélszerűnek látszott eltekinteni attól, hogy a társasági tagdíjat — alapszabálymódosítással — felemeljük, hanem e helyett kérnünk kell t. tagjainkat, hogy az évi 20 korona tagdíj mellett az 1921. évre még 20 korona pótdíjat küldjenek be. Meg vagyunk győződve arról, hogy t. tagjaink ettől a kis áldozattól nem riadnak vissza és megértik azt a kényszerű helyzetet, amelybe nem a magunk hibájából jutottunk.

Folyóiratunk kiadásának költségei oly nagyok most, hogy felesleges példányok nyomtatására e felemelt díjak mellett sem gondolhatunk. Ezért kérnünk kell t. tagjainkat és előfizetőinket, hogy az évi díjat sürgősen küldjék be a mellékelt postatakarékpénztári befizetőlapon. Amennyiben a befizetés 1921 márczius hó végéig nem történnék meg, a befizetést elmulasztó tag vagy előfizető ne számítson arra, hogy az 1921. évben az Uránia füzeteit megkapja.

Ezt a rideg kijelentést ne méltóztassanak fenyegetésnek venni. Nem fenyegetés ez, hanem annak a szomorú valóságnak a beismerése, hogy a kevés pénzzel nagyra növekedett magyar culturának s benne a mi szerény Urániánk-nak ma már nem elég a kevés pénz. Sok pénzre van szükségünk, mert harcot kell vívnunk a magyar cultura belső és külső ellenségeivel s a háborúnak régi mondás és keserves új tapasztalat szerint három eszköze van: pénz, pénz és pénz!

Budapest, 1921 februárius 15.

Az Uránia M. T. Társaság
elnöksége.

Berczik Árpád.¹

Ennek a gyönyörű Svábhegynek leggyönyörűbb sétatúján, a Mátyás király-úton, már vagy huszonhét esztendővel ezelőtt felbukkant, a nyári esthajnalok üde óráiban, egy passionatus, fürge sétáló. A Diana-út felől sietett elő szapora léptekkel s a Disznófőnél szokott megfordulni. Aztán pihenés és lankadás nélkül visszafelé is végigélvezte az őstermészet és a kerti cultura szépségversenyéből szövődő kedves harmoniát, mely ezen az úton minden sétálónak lelkébe zeng, ha nem csupán emésztőszervei igénylik a mozgást, hanem a lelke is. Az a sétáló, a kit a nálánál is régibb svábhegyiek a Mátyás király-útnál csak rövid ideig néztek új jövevénynek s hamar rokonszenvesnek találtak, bizonyára lelkes ember volt. Erre vallottak fürgeségén kívül, vidáman, szinte hamiskásan felvillanó, fürkésző pillantásai, melyeket derűs nagy fejének mozdítása nélkül, mint gyors nyilakat, oldalazva röptetett a mellette elmenőkre. Ezek a tekintet-nyilak mindig találtak, de sohasem sebeztek. Mindenki érezte, hogy nincsenek kegyetlenül hegyesre köszörülve, annál kevésbé a satira maró mérgébe mártva. Az ember és békeszeretet, az életkedv és ártatlan jó humor folyton pezsgő megfigyelő kíváncsisága szokott így pillantgatni ránk. Nem azért, hogy lenézzék gyarlóságainkat, hanem, hogy észrevegye, megállapítsa s mulatságosaknak találja furcsaságainkat.

Vajjon ki is ez a zömök, deresedő szakállú, fürge úriember, ez a pajkos pillantású és mégis szeretetreméltó új svábhegyi alak? — kérdezték egymástól a régibb svábhegyiek. Mintha láttam volna már valahol, — tűnődött az egyik. Nekem is úgy rémlik, mintha ismerném, — mondá a másik. No, de hát hova is tegyem? — erőltette emlékezőtehetségét a harmadik. Minthogy azonban a svábhegyi nyaralóközönség telente már akkor is buzgón látogatta a budapesti színházak premiérejeit, a találgatás nem tartott soká. Valamelyik ős svábhegyi egyszerűen csak a homlokára csapott: hop! megvan. A Nemzeti Színházban láttuk őt; a rivaldán, a függőnylebozsájtások után, mikor zúgott a tapsvihar... Igen, igen, ő ott hajlongott, mint szerző... Még akárhány vastaps után is újra meg újra ott hajlongott... Hát persze hogy ő az: Berczik Árpád, a vígjátékíró.

Most már aztán minden régi svábhegyi csodálkozott, hogy nem ismerte fel mindjárt első látásra ezt a kedves új svábhegyit. És hamar kisült, hogy valamennyien tudták, ki Berczik Árpád, milyen kiváló jelese az újabb magyar színirodalomnak.

Milyen jó szerepet írt például Blahánénak a „Parasztkisasszony“-ban! Hát ki emlékszik még, milyen nagyokat lehetett kacagni „A bálkirálynő“ című darabján, a melyben Náday Ferencz olyan pompásan adta a pesti ficsurt, a ki a souper-csárdás megszámlálhatatlan hogyvoltjában csuromvízre tánczolja

magát. És nem volt-e szép darab az „Igmánd, kispap“ a Népszínházban? Hát a „Veteránok“ ugyanott, nem volt-e nagyon jóízű mintája a budapesti helyi bohózatnak... Kár, hogy ez a műfaj, a jeles mintaadás daczára sem tudott továbbfejlődni, a frivol idegen bohóságok tulajdonságos felkapása miatt!... S voltak még olyan ős svábhegyiek is, a kik már 1863-ban tapsoltak az akkor még igen fiatal Berczik Árpád „Szellemdús hölgyé“-nek, melynek czímszerepében Prielle Kornélia kiválóan finom volt. Sőt még olyan összsvábhegyi is akadt, a ki bevallotta, hogy valamikor, mint műkedvelő, ő maga is játszott és tapsokat aratott Berczik Árpádnak „Közügyek“ című vígjátékában.

Szóval, a svábhegyi közvéleménynek tetszett a mindenre figyelő és minden figyelemre méltó új svábhegyi telepes. Annál inkább, mert a Svábhegynek szép hagyományai közt már akkor is a legszebbek közé tartozott az, hogy a magyar irodalom és a magyar színművészet egy-egy nagysága már a multban is, hű kedvteléssel ezen a szép hegyen ültette fel nyári sátrát s úgyszólván az üde, vonzó magaslat nagyszabású nyaralóhelylyé fejlesztésének úttörője volt.

Báró Eötvös József itt írta a Karthauzit s utóbb, önkéntes száműzetéséből visszatérve, családi fészket is ide rakta át a hegy lombsűrűi közé. Hozzá teljesen méltó dicső fia, Báró Eötvös Lőránd, a világraszóló nagy magyar tudós, holtáig úgy emlegette a Svábhegyet, mint gyermekreményeinek legboldogabb tanyáját. Jókai Mór nyaranta, szintén évtizedeken át, kitartó svábhegyi telepes volt s kiszámíthatlan, hogy mennyi genialis műveiben az, a mi itt termett. Emich Gusztáv, a mult évszázadban igen nevezetes pesti könyvnyomdász és kiadó, Petőfi összes költeményeinek kiadótulajdonosa s báró Kemény Zsigmond régi Pesti Naplójának megalapítója, ugyancsak Svábhegyen nyaralgatott s oda jártak hozzá a híres írók, a kikkel összeköttetésben állt. Szigeti Józsefnek, a néhai nagy magyar humorista színművésznek és jeles színműírónak meg éppen az volt a Svábhegy, a mi a görög mythosz Anteuszának az anyatöld. Ha erejét és életkedvét lankadni érezte, kisietett ide s mihelyt svábhegyi talajt érzett a lába alatt, megint új erőre és új kedvre kapott. Nem egyszer pályatársaival is úgy megrakta a Svábhegyre felhajtó kocsiját, mintha az maga lett volna Thespis kordéja. Aztán a svábhegyi csendes ligeteken át legtökéletesebb szépségében zengett a magyar szó és a magyar ének a régi Nemzeti Színház nagy színészei és színésznői ajkairól.

Miután a Svábhegyet a kegyetlen időmúlás régi feledhetetlen irodalmi és színművészei díszéből lassanként kifosztotta s már csak a kegyeletes hagyomány őrizte azok szép emlékezetét, valóban nagyon jókor jött s nagyon illett ide a kedves Berczik Árpád, az újabb magyar színirodalomban a boldog, gondtalan, játszi vidámság mosolygó mestere.

De nemcsak Berczik Árpád illett ehhez a hegyhez, hanem ez a hegy is illett Berczik Árpádhoz. Mert ez a Svábhegy rendeltetésénél fogva a boldogság hegye. Ide mindenki azért

¹ Felolvasta a szerző, az 1920. évi július hó 18-án Berczik Árpád emlékeztére tartott ünnepélyen.

jön, hogy legalább a míg itt van, boldognak érezze magát. Már a mennyire ez emberileg, vagy egyénileg lehetséges. Még a boldogtalan is azt képzei, hogy talán sikerül fájó gondjait lennhagynia a fogaskerekűnek legalsó állomásán s a míg itt fenn azoktól nem szorongatva szívhatja a jánoshegyi erdők hűvöséből feléje tóduló üde levegőt, legalább negative afféle érzése lesz, mint a boldogoknak. Elvégre az emberek többségének nem is igen egyéb összes elérhető boldogságul, csak ilyen ideiglenes negatívum: a boldogtalanság szünetelése. És mily szerencsés boldogtalan az, a kinek módja van rá, hogy boldogtalanságát ezen a boldog hegyen szüneteltetheti!

De vannak, hála Istennek, olyan kivételes emberek is, a kik valósággal positive boldogok tudnak lenni. A kiknek velükszületett talentumuk van arra, hogy rendkívül élvezzék az élet minden kellemetességét és a végsőig el tudják kerülni annak mindennemű vedsőnségeit.

Berczik Árpád az ilyen istenáldotta kivételes emberek közé tartozott. Ő valósággal csakis boldogságra született. Ha akart volna boldogtalan lenni, akkor sem sikerült volna neki. Ha valamely szerencsétlen sorscsapás belekeverte volna a boldogtalanságba, vagy kikeveredett volna abból boldogságtalentuma segítségével, vagy belehalt volna. Szerencsére a sors, egészen 77 éves koráig, legfeljebb olyan csendes, fájdalmas, de természetes veszteségeket mért szerető szívére, a minőkről csak azt mondhatjuk Arany János versével, hogy „Fájdalom a boldogságnak egyik alkatrésze”.

Csupán hosszú élete utolsó esztendejében zúdult rá, Berczik Árpádra is az a rettenetes közboldogtalanság, a mely mindnyájunkra: a vesztett háború iszonya s a proletárdictatura véres förtelme. Ez volt az első és utolsó csapás, mely boldogtalanná tette s mely hamar meg is ölte őt. Mert én, a ki közel álltam hozzá s a kinél jobban senki sem ismerhette őt, meg vagyok róla győződve, hogy bár magaskorú volt és beteg, a részére kijutott szeretetteljes hű ápolás mellett még évekig is élte volna, ha az ország, a nemzet, a becsület, a tulajdon és az életbiztonság összeomlása nem teszi vala számára kívánatossá a megmentő halált. Viszont, ha ugyanez a boldogtalanság évekkal előbb, még egészséges korában éri vala, a kizárólag boldogságra született Berczik Árpád akkor sem bírta volna ki. Valahányszor elgondolom, hogy ez a hetvenhat esztendőt mérő vidám boldogságban, jószágban és kedvére való dolgokban eltöltött szeretetreméltó mosolygó, mint rendült meg minden reményében, minden bizalmában, mint látta összedőlni azt az egész szép magyar világot, melyet felépíteni ő maga is segített s ha hozzágondolom, mint szörnyedt el azon a kegyetlen képtelenségen, hogy háza többé nem övé, hogy családi tűzhelyéhez gyanus alakokat telepítenek be s hogy még kedves svábhgyi Tusculanumába sincs többé joga nyárára kitelepennie: mind megújra helyesnek ítélem azt a diagnózisomat, hogy e boldogságra született embert nem kora, nem betegsége, hanem a boldogtalanság ölte meg. Utolsó szavai is ezt

bizonyítják, melyeket az agonia beállta előtt mondott, mikor még teljes öntudattal ült fel ágyában, hogy az éppen távozó orvosprofesszorok után tekintsen. „Hogy lehet egyetlen ember megmentése végett ennyit vesződni — kiáltá nemes ingerűtséggel — mikor egy egész haza haldoklik!” A proletárdictatura átkozott szörnyei pedig, a kik a gyilkos boldogtalansággal kiüldözték ezt a boldogság nélkül élni nem tudó beteg öreg urat az életből, még a családi sírja mellől is elkergették a holttestét, mikor abba akartuk őt temetni, az apja, az anyja és testvére mellé. S mi csak hónapok múlva, a szörnyuralom bukása után tehetők külső temetőbeli magános sírjából kiásott koporsóját, az ő utolsó kívánsága szerint, elhunyt szerettei közé. Egy embernek egy temetés is elég szomorú; neki pedig két temetése volt.

Szinte úgy látszik, hogy bizonyos boldogtalansági quota minden emberre, még a legboldogabbra is, kérhetetlenül ki van róva. Legtöbben folyton törlesztgetjük azt egész életünkön át. A kin pedig azt az élet be nem hajtja, azon utóbb egyszerre veszi meg, kibírhatatlanul brutális executióval, a késedelmi kamatokkal együtt.

De a brutális executióig vagy huszonhat zavartalanul boldog s lehetőleg hosszú nyújtott, ragyogó nyár a boldog hegyen, mégis csak szép dolog! Különösen szép lehetett olyan kiváltságosnak, mint Berczik Árpád volt, a ki ha svábhgyi sétéi közben multjának emlékein merengett, azokon is csak boldogan és büszkén mosolyoghatott.

Mert hiszen Berczik Árpád életének az az ötven esztendeje, mely svábhgyi boldogságát megelőzte, szintén csupa vidámság, csupa öröm, csupa siker volt. Képlegesen szólva: enyhén emelkedő, lomboktól árnyalt, virágoktól szegélyezett kellemes serpentinút, mely felvisz a boldogság hegyére.

Jó családból született. Apja, Jászói Berczik Pál ungvármegyei magyar nemes, intellectualis hivatalnokember volt. Nem gazdag, de eléggé módos, hogy gyermekeit jól neveltethesse. Anyja, Hazay Teréz, feltűnően eszes, nagyműveltségű, eleven temperamentumú úriasszony. Árpádnak két testvére volt: egy bájosan szépséges és jószágos huga, meg egy ma is köztünk élő kitűnő, derék öcscse. Mindakettő végtelen szeretettel csüngött rajta nemcsak gyermekkorában, hanem azontúl is. Ő viszont leggyöngédebb, legjobb bátyjuk maradt nekik egész életében.

Első gyermekemlékeiben ott derengett a magyar szabadságharc minden dicsősége. Igaz, hogy gyásza is, — de ez a gyász nemzeti reményekkel volt teljes. És csakugyan, mire Berczik Árpád, a magyar ügyért lelkesen demonstráló diákból, legénynyé serdült, már derengett a nemzet új hajnala.

Aztán mind nagyobb rajban körözték őt a nyilvános írói sikerek boldogító emlékei is. Már húszéves korában ismert író volt. Nem is számítva egyéb nyilvános szárnypróbálgatásait. „Nincs mama” című vígjátéka már 1862-ben színre került a Nemzeti Színházban. És attól fogva alig mult el év, hogy hol nagyobb, hol kisebb sikerrel újabb meg újabb vígjátékát ne

játszották volna a fővárosi színpadokon s utána mindenfelé a hazában. Ugyancsak büszke boldogsággal emlékezhetett ifjúkori baráti körére. Ez a mult század hatvanas évei folyamán a pesti Fürdő-utczai Kávéforrás-kávéházban verődött volt össze, mely ama korszak legtehetségesebb fiatal íróinak vidám tanyája volt. Ott Rákosi Jenő, Dóczy Lajos, Toldy István, Márkus István, Almási Balogh Tihamér, Ágai Adolf, br. Kaas Ivor, Hevesi Lajos és a többiek úgy becézgették őt, mint a vígak közt legvígabb, szeretetreméltó barátot. S Berczik Árpád mind e fiatalkori barátjához a sirig hű maradt.

Tündöklő emlékül merült fel rajongó nemzeti lelkében a magyar alkotmánynak 1867-iki teljes diadala, a koronázás pompája és a nagy gróf Andrassy Gyula, a „providentialis államférfiú“, a kinek miniszterelnökségi sajtóirodájában már Berczik Árpád is, tollával kiérdemelt helyet kapott. Ebben a sajtóirodában fokról fokra emelkedve, dicsőemlékeztű Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt már ő, Berczik Árpád, miniszteri tanácsos és a sajtóügyek vezető főnöke. Mint ilyen is sikerrel állta meg helyét, míg nem negyvenesztendei államszolgálat után, nagy kitüntetésekkel elhalmozva, boldogan vonult nyugalomba, hogy továbbat már csak az irodalomnak, a nemzeti nyelv és cultura közügyeinek, meg a saját magánboldogságának éljen.

Irodalmi, főképpen vígjátékírói sikereinek bizonyosságai, a közönség tapsain kívül, hogy a Kisfaludy-Társaság már 1872-ben rendes tagjává, a M. T. Akadémia pedig 1888-ban levelező tagjává választotta. Utóbb a M. T. Akadémiában a rendes és végül, mint legmagasabb rangot, a tiszteleti tagságot is elérte. A Petőfi-Társaság szintén tiszteleti tagjai közé sorozta. Közben „Mai divat“ czímű vígjátékával megnyerte a Garai-pályadíjat, „A papa“ czíművel a M. T. Akadémia Teleki-jutalmát és koszorúját.

Egyszóval, bármily irányba fordította emlékeztét: siker, siker, boldogító siker az egész vonalon! . . . Még ha volt is közbe-közbe egy kisebbszerű bökkenő, azt mindig mihamar feledésbe merítette valami új siker.

A ki ilyen sikeres multra ép egészségben, a Svábhegyről, mint svábhegyi villa-tulajdonos tekinthet vissza, az valóban felért a boldogság hegyére és boldog ember lehet. Hanem, hogy csakugyan azzá is legyen, ahhoz még mindig szükséges valami.

Mindenekelőtt, hogy magánélete is boldog legyen. Hogy szerető és szeretett hű pár osztozzék vele a sikereken érzett boldogságban. Mert a boldogság különös valami. Az több lesz, ha megosztjuk valakivel és kevesebbre zsugorodik, ha csak magunknak tartjuk meg. Berczik Árpád kedves szíve érezte ezt. És ő megosztotta minden boldogságát az ő választottjával, szeretett és szerető párjával, a kinek hűséges gyöngéd gondja révén az a boldogság nagyobb, igazabb, zavartalanabb és tartósabb lett, mint ha pusztán csak egy szerencsés ember felhalmozott életsikere maradt volna.

De még ilyen szerencsés körülmények közt is nagyon kíváncsós még egy igen ritka adomány, hogy a boldogság a magunk érzésében

és öntudatunkban is teljessé váljon: a megelégedés azzal a sikerrel, a mit már elértünk. Azzal, a mit ma értünk el, mára be kell érünk. Azt úgy kell élveznünk, mintha az volna minden, a mire vágytunk. Azt nem szabad kicsinyleni s fitymálva félrelökdösni, mint ki nem elégtőt, mert akkor az a magunk érzésében nem valósul át boldogsággá soha. Nem szabad helyette már ma azt a még nagyobb sikert szomjazni, a mi tán csak holnap, vagy még később érkezik meg, — mert az elriasztott madár tovaépülve tőlünk, elijeszti a többit is, mely lassanként szintén hozzánk szállana. Nyájasan fogadni minden jót, a mit éppen hoz a sors, hálásan örvendezni rajta, megelégedni vele legalább egyelőre, — ezt megint csak az tudja, a kinek a boldogságra veleszületett talentuma van. Berczik Árpádnak volt.

A nagyravagyók az ilyen emberre azt mondják, hogy „nagyon igénytelen“. A raffináltak, hogy „kissé naiv“. De valósággal mégis magasan áll felettük az az igénytelen naiv, a ki, mint Berczik Árpád, a maga óvatos, küzdelmeket kerülő, szelíd taktikájával sokkal több sikert ér el és sokkal boldogabb tud lenni, mint ők. Az ilyen boldog ember az élet művésze; a nagyravagyók és raffináltak pedig az élet kontárai. Amaz, enyhén emelkedő serpentinúton, feljut a boldogság hegyére s fenn vidáman sétálgat rajta, majdnem élete végéig. Emezek vagy fel sem jutnak, vagy ha rohammal és csellel feljutnak is, kielégítetlenek, keserűek, mert mindjárt az a bajuk, hogy a mit elértek, az még mindig nem a Csimborasszo csúcsa.

A mi Berczik Árpád életművészetében igénytelenségnek és naivitásnak látszott, az nem ugyan öntudatos, de ösztönszerű életbölcsség volt. Az életbölcsség pedig az életművészetnek nem activ, nem hajtó tényezője, hanem passzív fékezőereje. Az egyensúly, a mérséklet, a teherbírás biztossága függ ettől. A mit a művészet alkot és elér, ez óvja és tartja meg. Az életművész e nélkül sokat kockáztat. Berczik Árpád azonban olyan életművész volt, a ki mitől sem tartózkodott jobban, mint az elért s neki mind kedves és mindig megbecsült sikerek kockáztatásától. A mily soha nem szünő buzgó odaadással, soha ki nem merülő passóival dolgozott a boldogságért, épp oly soha nem lankadó éber óvatossággal örködött, hogy azt, a mit abból megszerzett, csorbulatlanul megtartsa. Annyira szerette az emberileg elérhető legszolidabb biztosságot, akár valamely hídépítész, a ki úgy szerkeszti meg alkotását, hogy az, a teherpróba szerint, a ráférő súlytömegnek tizszeresét is meg bírassa.

Így, folyton dolgozva és folyton boldogulva, mindig elérve az elérhető s mindig örülve annak, — sohasem sovárogova elérhetetlenre, soha ki nem hívva sem a sorsot, sem az emberek irigységét, — Berczik Árpád jóformán ugyanazzal a vidám biztossággal haladt át egész hosszú élete útján, mint a svábhegyi Mátyás királyútján szokott. Lelkében szép harmoniák, hamiskán villanó szemében az ártatlanul pajkos megfigyelések örök játéka, valójában valami

szeretetreméltó fürgeség, melynek rhytmusát benső temperamentum dictálja, szaporán lépkedő lábai csak elfogadják.

Persze, a lábak az utolsó évtizedben, különösen annak vége felé, már kevésbé tartottak lépést a benső temperamentum fürge rhytmusával. Lassan-lassan Mátyás király gyönyörű hosszú útjának végigrovása, oda és különösen vissza, méltóságteljesebb és vontatottabb lett. De a temperamentum, ott belől, még mindig, majdnem mindvégig, a régi fürge rhytmusra lüktetett.

Noha Berczik Árpád már ötven, munkában és sikerekben gazdag esztendőket élt meg, mielőtt tartós frigyét kötött a Svábhegygyel, ezen a boldog hegyen nemhogy nem pihent le rég megszerzett vígjátékírói babérjaira, hanem képzelete és alkotó kedve itt még magasabb lendületet vett. Legnagyobb irodalmi és színpadi sikerét „Himfy dalai“-val még csak azután 1898-ban aratta, a mikor már öt boldog svábhegyi nyárra mosolygott vissza. Én bizonyosra veszem, hogy ebben az alkotásában éppen az a bájos, üde költői zamat, mely ezt minden régebbi legsikerültebb vígjátékánál is még kedvesebbé s az egész magyar színiirodalom egyik örökbecsű gyöngyévé teszi, a svábhegyi új ihletésnek köszönhető.

Ennek a szép, friss, magyar színpadi remeknek hőse, Kisfaludy Sándor, „Regék a magyar előidőkből“ című költői elbeszélései közt a Csobánczról szólót így kezdi:

„Ülj mellém a kandallóhoz,
Fel van szítva melege.
Csobánczvárrol, édes kedves,
Im, halljad egy agg rege.
Múlt szüretkor Badacsonyan
Ezt muzsántól vettem én,
Egykor, midőn magam bolygék
E hegy szirtes tetején.“

Én azt hiszem, hogy Berczik Árpád, „egykor, midőn maga bolygott a Svábhegynek tetején“, épp úgy itt vette muzsájától Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza szerelmének boldog regéjét, mint Kisfaludy Sándor a Badacsonyhegy szirtes tetején László és Rózsa szerelmének bús esetét.

Berczik Árpádnak „Himfy dalai“-val elért legnagyobb sikere olyan zajos, olyan mély s olyan tartós volt, hogy egyetlen ilyen siker elég egy boldog magyar szerzőnek egész életére — s még azután is arra, hogy nevét halhatatlanná tegye, valameddig magyar nemzete élni fog. De azért Berczik Árpád még ezzel sem érezte befejezettnek vígjátékírói alkotó munkáját. Sem képzelete, sem pajkos megfigyelő kedve, sem irószenvédelye nem lankadt — s noha sikerének teljességét boldogan érezte, épp oly buzgón írta tovább is mind újabb meg újabb vígjátékait, mint azelőtt. Mindössze, bölcsen számot vetett azzal, hogy e nagy siker után a közönség mindig csak éppen olyan valamit várna tőle, a milyen „Himfy“ volt, holott ő, mint szerző, nem sütheti el még egyszer azt a puszkaporát, a melylyel már lőtt egyszer. Ezért „Himfy“ után írt vígjátékait egyáltalán nem sietett színpadra vinni. De boldogan szövögette azok terveit is boldog svábhegyi sétái közben,

boldogan dolgozott rajtuk s a mint egyet boldogan befejezett, boldogan kezdett a másikhoz. Szorgos és folytonos irodalmi munka nélkül nem tudott volna élni, mert a tétlenség boldogtalanná tette volna. S mindaz a kész vígjáték és befejezetlen töredék, melyet halála után kéziratul fiókjaiban találtunk, kedves tanúság arról, hogy az ő vidám elméssége sohasem fogyott ki, valameddig szép és hosszú életének utolsó évében az iszonyatos közkatastropha az ő boldogságának és mihamar életének is végét nem vetett.

Az ő életének szépségéből az utókor számára sokat fenntartanak irodalmi munkái, de nem mindent. Azt, hogy hitt az igazságos világrendben, a jó diadalában, az ármány menthetetlenül nevetséges kudarczában, mindenkor fogják róla tudni, a kik műveit a színpadról vagy könyvekből megismerik. Azt is, hogy az emberekben túlnyomónak hitte a nemes jószágot s a mi nemtelen rosszat feltett róluk, azt is inkább csak emberi fonákságnak nézte, nem pedig valamely ördögi gonoszságnak. A jóknak édes boldogságot szánt jutalmul; a rosszak részére bűnhődésül elégnak vélte a nevetségessé válást. De talán a legszebb, a mit tudni fognak róla, kivált „Himfy“-ból, hogy magyar fajtát, nemzetét, annak irodalmát és erkölceit végtelenül szerette s különösen a magyar ifjú és a magyar leány szerelmét oly tisztának, magasztosnak, mélynek és hűségesnek becsülte meg, a mely romlásnak induló időkben is megerősíti a bizalmat az ősi erényben. S mindezekből következtetve, a jövő korok is teljes bizonyossággal fogják róla, az íróról tudni, hogy nemesszívú, végtelenül jóhiszemű, tiszta, harmonikus lelkű és igen elmés, igen vidám, igen boldog ember volt. S szeretni fogják őt, a már rég porladót, mint a hogy szeretjük mi is, holott ő már közülünk elköltözött. És a kit szeretnek, a lélekben még van akkor is, ha már testileg nincs többé!

Hanem mi még sok olyan szépet és jót is tudunk róla, a miről már művei az utóknak nem adnak hírt. Mi láttuk olyan kedvességeit is, melyek édesbússá tennék a reáemlékezést akkor is, ha ő nem alkotott volna maradandó műveket, hanem csak olyan egyszerű, mulandó, de igaz, jó és elmés magyar ember lett volna, mint bárki más.

Mi láttuk őt szerető, résztvevő, nyájas, irgalmas, gyöngéd, mindenkin segíteni kész igazi emberséges embernek. Láttuk őt puritán erkölcsűnek, ki azonban önmaga iránt volt legszigorúbb, míg mások gyöngéit enyhén ítélte meg. Láttuk őt szikrázó elmésségű, villámgyors ötletekben gazdag vitatkozóknak, a ki mégsem bántott meg soha senkit fájdalmasan. És láttuk őt szerencséjében, rangjában, hírnevében soha el nem bizakodó szerény, egyszerű, közvetlen magyar úrnak, a ki egyaránt megbecsülte embertársait, lettek légyen azok a világ hatalmasai, avagy földhözragadt keserves küzködők. Láttuk őt kimondhatatlan édes apai szeretettel és bohó jókedvvel lehajolni mások gyermekeihez. De a mikor mások gyermekeinek betegségein gyötörödni, szinte kétségbeesni láttuk, örülnünk

kellett, hogy az ő igen boldog házassága gyermektelen maradt. Mert azt a sok bizonytalanságot és veszedelmet, a mivel a kicsinyek felnevelése jár, az ő érzékeny apai szíve aligha bírta volna ki.

És láttuk őt, a ki egykor magas köztisztviselésben az államgépezetnek egyik igen fontos részét igazgatta, nagyképűsködés nélkül, készségesen vállalkozónak olyan hazafias polgári feladatokra, melyek teljesítéséért nem jár egyéb jutalom, mint néhány beavatott polgártársnak csendes, tiszteletteljes elismerése és az az öntudat, hogy egy-egy kicsinynek és helyi jellegűnek tetsző közügy buzgó szolgálata észrevétel nélkül szintén közhaszna a nemzetnek és a társadalomnak. Így, láttuk őt többek között itt, az Istenhegyi Népmívelési Egyesület élén, mint annak elnökét, a ki az egyesület hozzám intézett nagybecsű levele szerint „ott állt egyesületünk bölcsőjénél s azt az ő magyar lelkével és szíve melegével az eredmények egész sorozatához juttatta”.

No és — hogy a derűs égi boltot festve, a viharsarokban leselkedő fellegekről se feledkezzünk meg — bizony láttuk mi Berczik Árpád ragyogó homlokának hirtelen haragbaborulásait is. Szemének pajkos villanásai ilyenkor villámczikázásokká élesedtek; tréfás hangja zorddá komolyodott s szinte a mindent túlcsatogó mennydörgést másolta.

Az Istenért, mi történt? —

Csak az, hogy valaki az ő füle hallatára idegen szót talált vegyíteni magyar beszédbe. Ezt nem tudta elviselni a purista magyar, ez kihozta sodrából, különösen ha a magyar közé pottyantott kifejezés német szószemét volt. Akkor a szerencsétlen ember, vagy akár szép asszony, a kit ezen a bűnön rajta csípett, rémült meglepetéssel vette észre, hogy a világ legbékésebb Árpádja, egyszerre át tud alakulni szilaj támadó harczossá. Akkor Árpád legenyhébb szava, a „nyelvében él a nemzet!” is, annyi felkiáltójellel harsogott, hogy megsemmisítő fenyegetésül volt vehető. És orkánul zúgtak utána a kifogyhatatlan nyelvészeti bizonyosságok, melyek szerint a „*srég vízavi*” tisztességesen magyarul: „ferdén szembe”; a „*kacczenjammer*”: „macskajaj”; a „*spórolás*”: „takarékosság”; a „*pudli*”, ha kutya, akkor: „uszkár”, ha nem kutya, akkor: „bolti árusító pad”; a „*strüdl*”, ha tészta, akkor: „rétes” ha nem tészta, akkor: „örvény”; a „*nudli*”: „mácsik”; a „*kugli*”: „teke”, a „*smugli*”: „csempészet”; a „*spinátbakter*” pedig „m. kir. pénzügyőr”.

A váratlanul megtámadott, persze, — teljesen lenyargalva — nem tehetett okosabbat, mint szánbánni botlását s lelkesen igazat adni a támadónak. A mire Árpád, minden átmenet nélkül, a világ legjovialisabb hangján csak annyit kiáltott még, hogy „nohát!”... És kisült a vész viharfellegekről, hogy azok csak ártatlan bárányfelhők voltak — s az ég egy pillanat múlva megint még fényesebb derűvel mosolygott le a világra, mint valaha.

Nem is tudom, Berczik Árpád sok feledhetetlen szeretetreméltóságai között, nem az ő hirtelen haragviharzásai voltak-e a legkedvesebbek.

Azt ellenben bizonyosan tudom, hogy szeretetreméltó egyénisége teljesebben és kedvesebben sehol sem bontakozott ki, mint éppen itt, a Svábhegyen. Itt érezte ő magát az ő igazi elemében. Ide illett ő, a természeténél fogva boldog ember, erre a rendeltetésénél fogva boldog hegyre. Kitűnő életősztöne vezette őt ide, huszonhét esztendővel ezelőtt. Először csak óvatosan, mint bérló próbálta ki, a Loránt-úti Krámer-villában; jó-e itt? Úgy találta, hogy csakugyan nem rossz. A következő két esztendőben már a Loránt- és Diana-út keresztezésére kisarkalt Kupkay-villát bérelte. S már véglegesen kitapasztalta, hogy itt nagyon jó. Akkor aztán megépítette a Diana-út 8. számú tölgyerdős telken a jóságos feleségéről Flóra-villának elnevezett kényelmes úrilakot. Ebben élte azóta igen boldogan — egészen a mult boldogtalan esztendőig, mely az ő halála lett — életének minden nyarát.

A boldogtalan katastróphás idő, hála Istennek, már véget ért; de, fájdalom, ő már többé nem költözhetik élőként erre a hegyre soha!

És mégis!... mintha ma, első kegyetlen temetésének első évfordulóján, tisztelettel és szeretettel ünnepiesen visszahívtuk volna Berczik Árpád átszellemült kedves lelki alakját ide, hogy legyen velünk, éljen tovább a mi hálás szíveinkben s méltató emlékezetünkben. Hogy valahányszor végigsétálunk Mátyás Király-útján, ott érezhessük magunkban azt a bölcs, nemes, emberséges, tiszta magyar életvidámságot, azt a boldog harmóniát, mely az ő szeretetreméltó alakjában annyiszor sétálta végig ezt a gyönyörű utat!... S hogy az a tiszta boldogság, a melyet Berczik Árpáddal együtt a szörnyű esztendő innen elriasztott, szálljon ide vissza megint s ne hagyja el többé ezt a boldog hegyet soha, soha!...

Kozma Andor.

A nevelés a renaissance-korban.¹

Semmi sem természetesebb, mint hogy a renaissance — mely mozgalom Európa szellemi életében oly hatalmas fordulatot eredményezett — a nevelés terén és történetében is új fejezetet nyitott. A középkor embere csak mint valamely rendnek, testületnek tagja számított; a renaissance-é az ó-kori műveltség fényénél már tudatára ébred a maga egyéniségének s azon keresztül nézi az életet és a természetet is. Ezt az új embert a kor eleinte csak szülte — később nevelni is akarta.

A renaissance nevelési feladatairól elsőnek a nagy költő *Petrarca* szól, e korszaknak a XIV. században Itália földjén igazi megindítója, kit *Taine* „a legrégebb humanista s az első tökéletes író” elnevezéssel tisztel meg. *Petrarcát* — ki a szép élet leglelkesebb rajongója és legékesebb szavú mestere — a classicismus és az evangéliom egyaránt ihlette. Nevelési esz-

¹ „A renaissance-kori nevelés története”. A magyar közoktatásügyi kormány megbízásából írta: dr. *Fináczy Ernő*. Kiadta: *Hornyánszky Viktor* 1919.

ménye Gilbertus páрмаi grammatikushoz intézett szép levelének ebben a mondatában kristályozódik: „A tudomány nagy dolog, de nagyobb a lélek erénye“. Az első igazi paedagógiai gondolkodó azonban a Zsigmond királyunk udvarában éveken át élt s magyar földön elhunyt *Vergerio*, ki a XV. század elején írt neveléstani művében lelkesedve vallotta, hogy „annál többet élünk, minél több időt fordítunk nemes tanulmányokra“. A XV. századi olasz humanizmus egy másik nagy alakjának, a híres *Enea Silvio Piccolomini*-nek, a későbbi II. Pius pápának működésében is van magyar vonatkozás: neveléstani iratában V. László kiskorú királyunk határozott keresztyén szellemű nevelését sürgeti. De a nevelés általános elméletét legteljesebben a szent életű pappá vált *Maffeo Vegio* írta meg, 1450 körül, nemcsak tiszta vallásos és erkölcsi szellemben, hanem nagy paedagógiai bölcsességgel is. *Sadoléto* bíbornok — ki a lelkeket új tavaszra zsendítő olasz renaissance-ban a nevezetesebb paedagógiai elmélkedők sorát bezárja — már a XVI. század híres tudósa. „A gyermek helyes neveléséről“ írt kis könyve leginkább azért jelentős, mert az illustis szerző egyforma nyomatékkaal sürgeti a lelki élet kiművelésében a humanistikus és keresztyén szempontok érvényesítését.

A gyakorlati paedagógusok közül elsőnek *Guarino* — *Vergerio* követője — említhető, ki benlakásos intézetet tartott s kinek sok magyar tanítványa volt, köztük a későbbi költő-pap, Janus Pannonius is. *Guarino* a latin és görög nyelv legtökéletesebb megtanulását szorgalmazta, míg a nagy *Vittorino da Feltre*, a XV. század első felében, a humanizmus egyetemesebb mesterének bizonyult mantuai reform-iskolájában, melyet egyik kortársa „az erkölcsök, tettek és szavak szentélyének“ nevezett, hol test és lélek a leggondosabb és legösszhangzatosabb nevelésben részesült, a görög nevelés fő eszményének, a „szép“ és „jó“ lehető tökéletes elérésének jegyében. *Vittorino* egyik neveltjének, *Federigo* hercegnek urbinói udvarában növekedett virággal ékes fává a mag, mit a lelkes mester tanítványa lelkében elültetett. Ezt az udvart „a finom ízlés, úri modor, művelt társalgás, a válogatott szellemi élvezetek és lelki gyönyörűségek, a soha ki nem fogyó öröm színhelyévé“ tette fejedelmi ura, kinél Itália legelőkelőbb szellemei találkoztak. *Castiglione* gróf, ki éveket töltött az urbinói herceg szolgálatában, bizonyára itt nyert ihletet „*Il Cortegiano*“ cz. híres paedagógiai munkája írására, melyben azt fejtegeti, hogy az igazi művelt úri embernek edzett testűnek, tudományosan képzettnek, művészetek iránt érdeklődőnek kell lennie, világias műveltséggel és egyetemesen emberi erkölccsel ékesnek, hogy valóban aesthetikus életet élhessen, a mi az emberi lét fő célja. De érdekes, hogy a renaissance ember-eszményének egyik leglényegesebb vonására, az egyéniség kialakulására *Castiglione* nem igen fordít gondot. Bizonyára azért nem, mert előtte az egyéniségét ura szolgálatába hajtó udvari ember alakja lebegett, s részben, mert már akkor vége felé járt a két-százados szellemi mozgalom, — halványodóban

fénye, kihűlőben szenvedélyessége — és ő nem erős egyéniségeket, hanem finom urak egyforma csapatát óhajtja inkább látni.

Az olasz renaissance-nak a nőnevelésre is volt gondja — négy fajtáját láttatva az eszményképnek: a vallásos, a házas, a tudós és az elmés nőét. Ez a legutóbb említett válfaj a *Castiglione* női ideálja, mely szintén az urbinói udvarban valósult meg, mint az első szalon sokoldalúan művelt, finom ízlésű, elmésen csevegő úrhölgye.

Az olasz humanizmus hatása Európa minden országa közül a mi kis hazánkban mutatkozott először — az igazi renaissance-fejedelem, Mátyás király ragyogó udvarában. A nagy uralkodó nyomában ott jártak az ország főpapjai, élükön Vitéz János váradi püspökkel, ki a pozsonyi egyetemnek, az *Academia Istropolitana*-nak kancellárja lett. Az ő unokaöccse volt Csezmicei János, későbbi pécsi püspök, kit, mint híres latin költőt, Janus Pannonius néven ismer nemcsak a hazai, hanem a világirodalom és művelődéstörténelem is. Csezmicei serdülő korában került olasz földre, tíz esztendőt töltött ott, s lelke valósággal megtelt a latin classicizmus eszméivel, a humanizmus szellemével. De rajta kívül Mátyás századának sok magyar ifja tanult Itália tudományban gazdag földjén. Mátyás halálával a magyar humanizmus ragyogó napja egyszerre alábukott ugyan, de visszasugárzó fénye még soká tündöklött, gyenge utódai szomorú korában is: ezt bizonyítja a Dunai Tudós Társaság alakulása II. Ulászló alatt, s az, hogy ifjaink tovább is buzgón keresték fel a külföld egyetemeit. Mohács azután összetörte hazánkat, s vele azt a humanista műveltséget is, mely nem hatolt ugyan az ó-kori műveltség igazi forrásához, a göröghöz, nem támasztott — mint az olasz renaissance — új világnézetet, nem fogta meg a nemzet lelkét, s iskoláinkat sem hódította meg, de magyar tudósok és széplelkek válogatott körét magával ragadta a latin műveltség termékeny mezőire, s egy fényes lappal gazdagította szellemi életünk történetét.

Franciaországban csak a XV. század vége felé kezdett határozottabban mutatkozni az itáliai renaissance hatása, mikor VIII. Károly csapatai visszatértek az olasz hadjáratból, s *Rotterdam* *Erasmus* Párisban kiadta az antik szellemet ismertető művét. Ez a szellem megihlette I. Ferencz király fogékony lelkét, ki megalapította a Collège Royal nevű főiskolát, újjászervezte a párisi királyi könyvtárt s királyi könyvnyomtatókat nevezett ki.

A renaissance neveléstani írójaul Franciaországban elsősorban a hányatott életű szerzetes-orvos, *Rabelais* jelentkezik — a XVI. század negyedik évtizedében — mint a „*Gargantua*“ és a „*Pantagruel*“ eredeti gondolkodású, sokoldalú, maró szatírával dolgozó szerzője, ki *Gargantua* nevelésében a naturalistikus, a *Pantagruel*-ében a humanistikus irány szószólója, s ki *Nisard*-nak, az irodalomtörténetirónak mondása szerint „saját kora embereit véve szemügyre, bepillantott valamennyi kor emberének a lelkébe“.

Ez időszakban küzd *Ramus Péter*, a kálvinista-

sága miatt üldözött bölcsész — egészen komoly, tudományos alapon — a nevelés megreformálásáért, új módszert sürgetve, melylyel a tanítást érdekesebbé, frissebbé, gyakorlatiasabbá lehet tenni. A vallási villongások, melyeknek — Szent Bertalan éjjelén — ő is áldozatává lett, a humanistikus irányú új iskolákat is elsöpörték, s megszületett Franciaországban az „útjaiban kizárólagos és eszközeiben harcziás“ felekezeti oktatás. A zürzavaros közviszonyok ellenhatása-képpen tűnt fel a XVI. század második felében a skeptikus *Montaigne* hidegen bonczoló és bíráló elméje, melynek világhírű alkotása az „*Essais*“ című könyv, mit Nisard „a francia próza első népszerű művé“ -nek mond. E műben beható neveléstani fejtegetések vannak, melyek a nevelés céljaitól egészséges, értelmes és erkölcsös egyén formálását jelölik meg. „A fődolog — mondja a mindig őszintén beszélő *Montaigne* — hogy felkeltsük és ösztökéljük a növendékekben a tanulás iránti vágyat és szeretetet, különben csak ismeretekkel megrakott szamarakat csinálunk belőlök“. *Montaigne* igazi renaissance-gondolkodó volt, ki az egyéniség fejlesztésére nagy súlyt fektetett nevelési elméletében s a mellett valódi modern ember, kinek paedagógiai álláspontja már korát túlhaladólag szinte a XVIII. század szellemének felel meg.

Az itáliai renaissance üdítő légáramlata át szállt a csatornán, s új mozgalom támadt a nevelés terén Albionban is. Az angol renaissance-nak e tekintetben egyik jellemző sajátága, hogy felszínre hozta a társadalmi nevelés kérdését, melynek leghíresebb fejtegetője a Platont követő *Morus Tamás*, kinek 1516-ban megjelent „*Utópia*“-jában sociális feladatnak mutatkozik a nevelés, mely a kézimunka nevelő értékére s a tanítás és tanulás szabadságára helyez nagy súlyt.

Az angol humanismus kifejlődésére jelentékeny hatással volt a spanyol eredetű, széles látkörű *Vivés Lajos* is, ki a XVI. század harmadik évtizedében Angliában írta meg „A tanulmányokról“ szóló munkáját, melyben a gyermekeknek hajlamaik szerinti kiképzését sürgeti s mely az egész renaissance-nak legterjedelmesebb paedagógiai kézikönyve. A XVI. század-beli angol humanismus különben egész sorát teremtette meg a latin iskoláknak, melyeket az jellemzett, hogy az antik műveltség gondos ápolása mellett a gyakorlatias irányú törekvéseknek is helyet adtak.

Németország is csak a XV. század derekán — a bázeli mozgalmas zsinat hatása alatt — kezdett fogékonyt mutatni a renaissance gondolatai és érzései iránt. Igazi előharczosa e szellemi mozgalomnak *Agricola Rüdolf*, német-alföldi tudós lett, kinek előszóval és írásban hirdetett tanításaiban benne vannak a modern paedagógia főbb vonásai és alapeszméi. A német humanisták száma csakhamar jelentékenyre emelkedett s az egyetemek is befogadták falaik közé az új eszméket. *Agricola* kortársai közt legtöbbet tett a humanistikus szellemű nevelés tanának megalapozására *Rotterdami Erasmus*, a legegységesebb szellemek egyike, ki Európa számos tudósával és írójával — köztük néhány magyar-

ral is — élénk összeköttetésben állott, sok tankönyvet s egy csomó elméleti neveléstani munkát írt. Erasmus izzig-vérig humanista volt: megvesztegetően finom formában nyújtotta az igazi tudományt s meggyőződéssel hirdette, hogy „minden erény kútforrása a lelkiismeretes és szentséges nevelés“.

A humanista tevékenység e vezéralakjának halálakor Németországban egy másik nagy, világtörténelmi jelentőségű mozgalom bontotta már ki szárnyait: a reformáció, mely a hitbeli meggyőződés terén követelte a lélek egyéni jogait. A hitújítás tisztító viharja a nevelés tereit is útba ejtette s a theologiai viták szenvedélyes kitörései nyomán, az izgalmak elültével, az evangéliumi szellem verőfénye töltötte meg a német iskola termeit. Luther — a ki semmiképpen sem nevezhető humanistának — nem a magasabb tudomány oltárain élesztgette a tüzet, hanem a családi nevelésnek lett apostolává, a népiskolát fejlesztette, s a népnek adott kezébe könyvet — a németre fordított bibliát. A nemzeti érzésű nagy reformátor mellett munkatársa, a tudós *Melanchton* viszont valódi humanista gondolkodású és érzésű ember volt, a ki a keresztyénség igazi megértésének útját a klasszikai műveltség elsajátításában látván, a latin iskolák és az egyetemek újjászervezésében fejtett ki nagyjelentőségű tevékenységet.

Melanchton köréből emelkedett ki *Trotzendorf Bálint*, a ki a sziléziai Goldbergben alapított egy egészen sajátos jellegű, híressé vált, tisztán latin nyelvű, theologiai színezettel is bíró iskolát, melyben a teljes egyenlőséget élvező növendékek is belefolytak — akárcsak a középkori bolognai egyetem hallgatói — az intézet vezetésébe. Az e korbéli protestáns Németország egyik legkiválóbb humanistája volt még a jeles latinista *Sturm János* is, ki Strassburgban állított iskolájával — mit *Cicero* nyelvének szelleme hatott át — mintát nyújtott a későbbi német gimnázium szervezéséhez. E három jeles humanista rendszerei, különösen a Németországba seregülő magyar tanuló ifjak útján, erősen hatottak hazai iskoláztatásunkra is, mi a XVI. században a protestáns szellem vonzási körébe került.

A humanismus és a reformáció által erősen háttérbe szorított katholicismus csak a XVI. század vége felé kezdett kábultságából felocsúdni s rácszmélni a veszedelemre, mely reá támadt. A *Loyola Ignác* alapította Jézus-társasági rend a humanismus fegyvereivel diadal-maskodó reformáció ellen ugyanazokhoz a fegyverekhez nyult. Tudták, hogy „a kié az ifjúság, azé a jövő“ — s a keresztyén világ egységének helyreállítását tűzve ki célul, a katholicus szellemű nevelést választották — nemcsak hitbeli, hanem oktatási és nevelési buzgalomtól igazán áthatva — főszközükkül. Hogy egyenlő gondolkodásúvá és érzésűvé tegyék növendékeiket — mi által a renaissance egyik fő követelményével szembehelyezkedtek — olyanokká képezték a tanítókat s méltán híres „*Ratió*“-jukkal teljesen egyenlő rendszerűvé, egészen egyformává tették iskoláikat, melyek — a haladó idők ellenére — ebben a változatlan egyformaságban maradván majdnem kétszáz

éven át, eredeti erősségük lassanként gyöngeségükké vált. Rendszerük merevsége s irányzatossága okozta, hogy „az egyetemes emberi kultúrájuk . . . értékét . . . igen sokszor . . . sem ők, sem neveltjeik nem voltak képesek meglátni.

Hazánkba a jezsuitákat a nagy katolikus és nagy humanista főpap, Oláh Miklós hozta s ezzel indította meg igazában a protestáns iskolák mellett a katolikus nyilvános középiskolák szervezését is, mert a tehetősebb ifjak eddig az erős nemzeti szellemről áthatott főúri kastélyokban és nemesi udvarházakban nevelkedtek.

Mindezt részletesen, nagy tudományos készültséggel, kitűnő elrendezésben, érdekfeszítően és valóban zengzetes magyarsággal írta meg *Fináczy Ernő* — „A renaissance-kori nevelés története” című munkájában, mely méltán sorakozik — értékben és hatásban — előzőihez, szerzőjüknek az ó-kori és a középkori nevelésről írt műveihez. E könyvek vezérfonalul szolgálnak a tudós tanár egyetemi előadásaihoz — de nemcsak a tanárjelöltek, hanem a művelődni vágyó olvasóközönség is nagy gyönyörűséggel és nem csekélylendő haszonnal forgathatja ezt a legújabb kötetet is, mely a mellett, hogy a mindannyiunkat érdeklő nevelés történetének egyik igen jelentős részét tárgyalja, — az emberi művelődés ama korszakába viszi lelkünket, melyben — a melegérzésű szerző szép szavai szerint „az élet üde fuvallata” „újra kalászbá szökteti a magot, színes virágokkal tarkítja a mezőt s dalra fakasztja az erdő énekesét” . . .

Napjaink zimankós borújából, sötét aggodalmaiból mily jól esik ily biztos kéz kalauzálása mellett elmenekülni a szellemi felújulás ragyogó verőfényébe, biztató reményei közé! . . .

Szász Károly.

Küzdelem az éhséggel.

Spencer az emberi cselekvések eredő okát két alapösztrőben: az önfentartásban és a faji fenntartásban keresi. Hogy az előbbi mennyire összefügg a legégetőbb társadalmi, gazdasági és politikai kérdésekkel, annak keservesen és katastrófhálisan tanulságos példája az évek óta tartó véres világforrongás. Igaza van a nagy Napoleonnak, hogy: „a gyomor csinálja a forradalmat” („C'est le ventre, qui fait les revolutions”). A gyomor félelmetes hatalma és zsarnoksága a jámbor görög bölcsben, Platónban azt a különös hiedelmet váltotta ki, hogy külön lélek lakozik benne. Ha ezt a gyomorlelket hajlandók lennének tényleg elfogadni, úgy nem volna okunk csodálkozni Nagy Frigyes mondásán sem, ki szerint minden műveltség a gyomorból ered. Az ő mélységes gyomortisztelete azonban rögtön világos lesz akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy szeretett jól és sokat enni. Délben 10–12 tál jól fűszerezett étel tömte meg a nagy német császár gyomrát. Természetesen a mértéken felüli gyomorcultusznak köny-

nyen ama nem várt eredménye lehetne, hogy minden ügyes szakácsnőt szentté kellene avatni. A koravénhedt, 16 éves korában már öszülő, szerencsétlen magyar királyt, II. Lajost is valami gastronomiaai tisztelet ösztönözhetette arra, hogy 1518-ban a gyönyörű királyi kéjlakot: Visegrádot, egy szakácsnéjának ajándékozza.

Az éhséggel való küzdelemtől akarok írni s csaknem hihetetlen csáfolatként vág utamba ama komoly orvosi tapasztalat, hogy sokkal több ember pusztul el túltáplálkozás, mint kevés táplálkozás miatt. Ezt az állítást kétségessé teszi Nordau statisztikája. Szerinte Európában 111,000 milliomos és 60 millió éhező ember van. Hogy azonban a túltáplálkozás könnyebben vezet az alvilágba, mint az éhezés, azt elég világossá teheti az a néhány példa, régebbi és újabb időkől, melyek jellemző fényt deríthetnek a nem egyszer képtelen túlzásokba menő gyomorszeretetre.

A XX. század culturembere csillárokkal díszes, ragyogó éttermében sok helyen irigykedve gondolhat a mai nehéz ételmezési viszonyok középett, sovány kosztja mellett, évszázadokkal ezelőtt élt, szőrös testű, diluviális őseré, kinek bőséges vadállományra mindennapivá tette a sütlőhúst. A rénszarvaskori ember, nagy vad- és halgazdagsága ellenére, már az ingyencségeket is kereste s mint pl. a belgiumi Dupont-barlangban lelt, felhasználott, égett embercsontok bizonyítják, prehistorikus elődeink hadifoglyokat csak a gyomrukban ismerhettek. A kannibalismus azonban már jóval előbb is otthonos volt az ősemberek között, a mint erre a krapinai lelet is világos feleletet ad, úgy a középdiluviumból eredő több barlangi embermaradvány. A cölöplakók bővelkedtek a disznó- és marhahúsban. Eleinte süttették, később főzték is. Gabonamagvakból kalácsfélét készítettek s mint a mesolith-kori Mas d'Azil-barlang leletei igazolják, ették a szilvát, madárcseresznyét, olasz diót, sőt a mogorót is.

No de ha a kőbaltás ős sem nyomorgott valami nagyon, még kevésbbé mondhatni ezt az előkelő rómaiakról, kik szinte hírhedtek voltak pazarló étkezéseikről s barbár ízlésről tanúskodó ingyencz eledeleikről. Aesopusnak egy tál étele 6000 aranyba került, mivel énekes madarak nyelvéből állította össze különöz étlapját. Heliogabalus 600 strucc agyvelejét tálaltatta fel vendégeinek. Pazarlása úgy szólván nem ismert határt. Lakomáin a padozatot aranyporral hintették. Vendégei a bort arany serlegekből itták s ajándékol magával vihette mindenki poharát s ráadásul még az a kocsi is a sajátja lett minden vendégnek, melyen hazaszállították. Még az oroszlanait is fázcánhússal etette s nem egyszer grotesk vendégsereget hívott össze, hol csupa sovány, hol csupa kövér, vagy csupa kopasz emberekből, egy ízben pedig csupa közséves embert ültetett asztalához. Az asztalok görnyedtek a római uraknál, császároknál a sokféleképpen elkészített halaktól, vadaktól. Néha egészben tálalták föl a vadkant s körötte a kis malacokat. Húros madár, füge-madár, ezüst rostélyon föltálalt kolbász, mentha- és rutalevéllel körített ingyencsége, szőlővel kitömött madarak s a rózsáétel stb. tették változatossá és

pazarrá az étlapot. A vidám hangulatot jelenté-
kenyen emelték a myrrhával, szagos olajokkal
illatosított falernumi, gauri, tiburi, tarentumi
édes vagy savanykás borok. Kiegészítették a
reggelig tartó tivornyákat a tüzes tekintetű
cadixi tánczosnők. Diocletianus császártársa,
Maximianus kitűnő vezér volt, de enni, inni is
jól tudott. Naponként képes volt 40 font húst
és közel 30 liter bort fogyasztani el.

Történelmi följegyzések szólnak a mellett, hogy
nem minden európai fejedelem szenvedhetett
gyomorbaiban. Montley szerint V. Károly reggel
5-kor kelvén, egy egész tejben főtt tyúkot vagy libát
kebelezett be s utána lefeküdt újra. Déli étrendje
legkevesebb 20 tál ételt kívánt. Kétszer vacso-
rált, temérdek nyalánkságot fogyasztott, sört,
bort ugyancsak. III. Vilmos angol király órákig
üldögte az asztalnál, lévén fő gyönyörűsége
az evés. A világhódító Napoleonról azt tartják,
hogy a lipcsei csatát azért vesztette el, mivel
egy fokhagymával spékelt ürüczombbal rogyásig
megtelt s józanságát és erélyét végzetesen redu-
kálta a teli gyomor. Nagy Péter hatalmas étvá-
gyáról és öblös torkáról szintén sokat beszélnek.

Ne gondoljuk azonban, hogy a magyartól
teljesen távol állott a túltáplálkozás veszélye.
A magyar ember, lett légyen nemes vagy nem
nemes, szeretett mindig jól enni, inni. Ősi bizo-
nyítékai ennek a sikeres fegyvertények öröme
rendezett Árpád-kori „magnum aldumas“-ok,
melyek egy hétre is kinyúltak olykor-olykor.
Híresek voltak az erdélyi fejedelmek lakomái
is. Jó Apafi Mihály uram konyhájában annyit
sütöttek, főztek, hogy étkezés után fálastól adták
a maradékot az agaraknak és kutyáknak. Dere-
kasan érték el elődeink az iváshoz is. 1666-ban
Teleki Mihály Bethlen Miklóssal Késmárkra
rándult gróf Thököli Istvánhoz. Bethlen leírása
szerint az egy hétnél is tovább tartott „ször-
nyű nagy vendégségek alkalmával megesett,
hogy néha-néha ő és Teleki józanok maradtak“.
A jól élésre alkalmas példa gróf Thurzó Sza-
nisló étkezése. Galgóc várában ugyanis 1603-
ban nem tartoztak ritkaságok közé a 20 fogá-
sos vacsorák. A XVIII. század leggazdagabb
főurainak egyikénél, Thurzó Györgynél, Borbála
leánya lakodalmán elfogyott 23 ökör, 30 bölény,
81 sertés, 649 akó bor, 29 akó pálinka, 20
akó ecet, 4 tonna füge stb. E dúsgazdag főúr
halálakor Imre fia olyan halotti tort rendezett,
melyen 10 ökör, 43 borjú, 144 bárány, 341
lúd, 691 tyúk, azonkívül pulyka, szarvas, őz,
nyúl, malacz, mintegy másfélezer különféle hal,
1600 tojás, 6 mázsa sajt, 235 akó bor, 114
akó sör és sok más egyéb fogyott el. Nagyon
természetes, hogy ez a jólét nem volt általá-
nos országszerte. II. Endre király idejében pl.,
míg a királyi udvarban Gertrud idegenből be-
özönlött rokonai egymásután rendezték a fényes
dinom-dánomokat, Bánk nagyúr Tiborcza arról
panaszodik, hogy:

„Keményeinkről elpusztulnak a
Gólyák, mivel magunk emésztjük el
A hulladékot is“ . . .

Francia orvosok érdekes, bár nagyon hozzá-
vetőleges számítása szerint egy ember 70 év

alatt elfogyaszt: 140,000 kg kenyeret, 4000 kg
húst (3 ökröt, 15 birkát, 5 borjút s 3 sertést),
9000 kg burgonyát, 1200 hl bort s ha dohá-
nyos, az elfüstölt szivarokból 1800 m hosszú
vonalat lehetne kirakni. A 70 év alatt felvett
tápmennyiség a testsúly ezerszeresének felel
meg.

Hogy az éhező embernél mennyire redukáló-
dik ez az átlagos tápmennyiség, arról óvatosan
hallgatnak a francia életbúvárok. A Spencer-
féle önfentartási alapösztrön készlet bennünket
a táplálkozásra s ha ez az el nem fojtható ösz-
trönünk kielégítést nem nyer, előáll a legkelle-
metlenebb érzetek egyike, az éhség. Kisskalt
königsbergi tanár szerint az éhség folytán a
sejtek térfogata csökkenvén, ezzel kapcsolatban
csökken munkaképességek is. Az éhség fájdal-
mas érzete nem a gyomorfalak surlódásából,
sem a gyomormirigyek duzzadságából eredő,
hanem központi idegfájdalom.

Az állatok hosszabb ideig képesek éhezni,
mint az ember. Schaw szerint a vadmacska 20
napig, a kutya 36 napig, a medve 6 hónapig,
a vipera 10 hóig is élél táplálék nélkül. Vail-
lant olyan bogárról tesz említést, mely 3 évig
nem evett. A béka 1 évig bírja az éhezést, míg
Schaw szerint 2 kigyó 5 évig nem kapott ele-
delt s életben maradtak. A híres műköplalók
közül Succ 36 napot, Tanner 40 napot, Mer-
latti 50 napot bírt el étel nélkül. Az indiai
fakírok szintén nagy mesterek ezen ösztön ideig-
lenes legyőzésében. Az éhezéstet narkotikus
szerek többé-kevésbé tompíthatják. Az ópium-
szívó kínai kuli 18 órán át képes megállás
nélkül dolgozni, míg a tatár lovasok napokon
keresztül nyeregben ülnek. A csattantó maszlag
(Datura stramonium) magját a cigányok éhség-
érzetük elfojtására használják. A szurgutvidéki
osztjakok, mikor télen a vadászat és halászat
teljesen lefoglalja idejüket, szalmiákat vesznek
be az éhség és szomjúság csökkentésére. A
koka cserje (Erythroxylon coca) leveleit rágó
indianok méröldes utakat tesznek meg minden
különösebb kimerülés nélkül. Irszág szegény-
sorsú lakosai dohánytörmeléket adnak gyerme-
keiknek, kik közönséges papírba csavarva szív-
ják s kevesebb ételt kérnek. A dohányynak
éhségtompító hatására vonatkozik a bujdosó
kuruczok szokása is, kiknek ha nem volt mit
enniök, a napra feküdtek, s pipára gyujtva úgy
biztatták egymást:

„Mit búsulsz, kenyeres,
Mikor semmid sincsen?“

Az éhség érzetének, bármily kellemetlen le-
gyen is az, sokan hiúsági, egészségi, vallási,
helyzetjavítási és egyéb okokból önkényesen is
alávetik magukat. A középkor lovagjai részint
a hófehér, részint a rózsás arcokért rajongtak.
A vörösképi angol nők éheztetéssel, olykor
érvágással halványították bőrüket. A francia
nők ellenben a piros arczsinat bő étkezéssel,
a német hölgyek élénk borozgatással biztosí-
tották maguknak. Természetesen úgy Német-
országban, mint Francia- s Olaszországban
járta a pirosító is. A régi egyiptomi orvosok
hashajtóval és éheztetéssel gyógyították a be-

tegségeket. Valerius Aurelianus császár koplással igyekezett minden testi baját eltüntetni. A soványító kúra szintén az önkényes éhezéssel kapcsolatos. Az előindiai hinduk reggeltől napnyugváig mitsem esznek. Hátsó-India nem egy vidékén a benszülöttek csak akkor esznek, ha a nap süt. A Kelet-Szibériába deportált politikai száműzöttek tűrhetetlen helyzetük s a kíméletlen bánásmód miatt nem egyszer rendeztek 13 napig tartó éhségsztrájkot is, mely rendszeren eredménynyel járt. Természetesen ezek az éhségsztrájkok — oroszul „golodofka” — áldozatokat is kívántak. Az usztj-karai aranyosók területén levő fogházakban elhelyezett politikai foglyok 1882-ben a képtelenül egészségtelen és túlsúlyolt czellák miatt éhségsztrájkot kezdtek, melybe azonban többen beleőrültek s az ötödik napon számosan haldokoltak a legyengülés folytán. Kívánságuk végre is teljesített és tűrhetőbb elhelyezést nyertek.

Az őseink nyomát kutató, európai híró tibeti utazó hazánkfia, Körösi Csoma Sándor, a tibeti nyelv tanulmányozása s világhíró tibeti szótára elkészítése céljából Tibetben egy rideg kolostor 15°-os hidegű czellájában élt évekig s úgyszólván csak zsíros teán. Széchenyi István gróf a múlt század elején báró Wesselényi Miklóssal egész Európát bebarangolta. Széchenyi az éhséget, Wesselényi a fáradságot győzte jobban. Az Athos-hegyi aszkéták az őserdő vadregényes sziklacsúcsain, vagy valamelyik völgy zugában húzódnak meg nyomorult kunyhókban vagy barlangokban s vad gyümölcsön, zöldségen s kenyeren tengődnek.

Az önkényes éhezés esete az is, mikor a fősvény oktan zsugoriságból vonja el magát a rendes táplálékot. Hirhedt zsugori volt a híres nápolyi hegedűművész, Don Emanuel Barbella, ki macskája szőrét szalonnabőrrel kente be, hogy ha megéhezik az állat, hát azt nyalogassa. Valószínű, hogy a saját élelmezésére sem költött ezreket. Valami emberfeletti buzgalom és elmélyedés is okozhatja, hogy valaki hosszabb ideig elfeledkezzék az evésről. Ilyen esetet jegyeznek fel egy jeles párisi nyelvtudósról, Pinconi Sándorról, kit 1856-ban halva találtak lakásán. Állítólag a nagy búvárkodás közben elfeledkezett a rendes étkezésről s két év alatt sem inget, sem ruhát nem váltott. Éhség alkalmával a test az elraktározott tartalékokból tartja fenn egy bizonyos ideig életműködéseit, arra azonban, hogy valaki az éhség kényszere folytán a szó szoros értelmében önmagát egye, nem sok példa van, de mégis akad. A földkerekségnek a részben a hideg klíma miatt legfalánkabb embere, az eszkimó, inség idején megeszi a mohot, hinárt, régi bőrt. Végső esetben, ha más nincs, öklével az orrára üt s a kicsorduló vért hörpöli fel. I. Béla királyunk, a krónikairók szerint, egy Rasdi nevű varázslónőt börtönbe vettetett, ki éhségében saját lábait ette meg. Feljegyezték, hogy a krimi háborúban egy öreg ember ujjait vágta le s ette meg. míg ugyanott egy kétségbeesett anya éhségtől haldokló gyermekeinek saját húsából és véréből adott enni. Az éhség kínja nem egy esetben vitte már reá az embert a kannibalismusra.

A fuegoi yagánok éhínség alkalmával a vénasszonyokat ölik le. Régebben az eszkimók is megtették, hogy megették az öregeket és a gyermekeket. A keresztes háborúk idején Antiochia elfoglalása után oly irtóztos inség állott elő, hogy Syriában az oszlásnak indult hullákat is ették. A tatárjáráskor erdőkbe menekülő lakosok fűvel, gyökérrel éltek s falevelekkel takarták el magokat. Rogérius nagyváradí kánok, ki maga is foglya volt a tatároknak, azt írja, hogy a borzalmas éhínség miatt a mészárszékekben a hullák genyessedő húsát is árulták. Krónikai feljegyzések 1243-ban szintén emberhúsevésről írnak. A XIII. században Egyiptomban uralkodó éhínség valóságos járványként terjesztette el széles körben az emberevést. 1603-ban Erdélyben oly rettenetes éhség uralkodott, hogy a feljegyzések szerint: testvér testvért, gyermek anyját ette meg. Éhínség folytán kapott lábra a XVIII. század végén s másodízben a XIX. század elején Szibériában az emberhús fogyasztása. A Greely-féle sarki expedíció tagjai éhség folytán emberevésre kényszerültek. Eleinte a meghaltakat ették meg, később sorshúzás folytán jelölték ki az áldozatot.

Abessziniában Addisz-Ababor lakói között nagy éhínség dúlt a 90-es években. Az éhenhaltakat nem temették el, hanem a szabadba tették s a hiénák és sakálók szedték széjjel. Borzalmas volt látni a mindenfelé heverő, megragott húsdarabokat, melyeket a jóllakott hiénák hagytak hátra napfelkeltekor. Hasonló borzalmas képben gyönyörködhetni Kinában is. A Yangce-Kiang melletti városokban az éhségtől elnyomorodott kuli hullája napokon át az utcán hever. Ha már oszlásnak indul, megszánja valamelyik fajbelije s kegyelettel viszi ki a rizsföldjére trágyának.

A világháború viszontagságos évei eléggé meggyőzhettek bennünket arról, hogy a háborús felfordulás meleg, olykor kitünő talaja az éhínségnek. És így volt ez a zavargó, forrongó mult időkben is. Midőn a német keresztes vitézek bevették Xerigordon városát, az iconiumi szultán körülfogta őket s oly inségbe jutottak, hogy a megölt állatok véréit itták s mellükre hús földet raktak. Antiochia bevételekor rengeteg török vette körül a várat s a benszorultak az éhínség miatt lovat, tevét, szamarat, egereket, főtt állati bőroket s fakérget ettek, míg aztán Tankred és Bouillon Gottfried diadalt arattak a mohamedánokon. A krimi háborúban Karsz várának ostromakor az inség akkora volt, hogy egy patkányért 26 koronát fizettek, míg a döglött lovak húsát a kórház nehéz betegek kapták. A takarmányból kását főztek (a la luczerna- és tarlórépafőzelék a világháborúban). Túróczi krónikája szerint Kálmánnak a kunok elleni szerencsétlen csata után erdőkben rejtőző katonái éhségökben sarujok talpát sütötték meg. Szomorú képét adja hazánkknak, a török uralom idején és után, jeles történetírónk, Acsády. Ugyanis „a mohácsi vész, török hódoltság, parasztlázadások, vallási és belső zavarok az országot a mérhetetlen nyomor és pusztulás honává változtatták. A Rákóczi-felkelés siker-

telensége után az ország gazdaságilag elpusztult, vadonná lett.

A hétéves háború folytán támadt nyomornak ama hasznos következménye is lett, hogy a még újdonságszámba menő és idegenkedve fogadott kenyérpótló növényt, a burgonyát, Európaszerte elterjesztette. A burgonya népszerűsítésében oroszlánrésze van Nagy Frigyesnek, ki 1744-ben Poroszországban óriási hajószállítványok alakjában küldötte szét és osztotta ki az éhezők között a burgonyát, termelés céljából. A kiosztás alkalmával azonban a lakosság a termelésre nézve nem kapott megfelelő felvilágosítást. A jámbor németek eleinte kíváncsian nézegették a gumókat s bizalmatlankodva jegyezték meg: „Ach, Jott! was für'ne Frucht hat mans uns jejeben?” Majd odavetettek néhány darabot kóstolólul a kutyáknak. Nem ettek belőle. Dühösek lettek azután a porosz atyafiak, hogy olyast akarnak megetetni velők, a mi a kutyának se kell. A mint azután pontosabb magyarázatot és utasításokat kaptak a termelésre vonatkozólag s az első sült burgonyát ették, ujjongva kiáltottak fel: „Herr Jott! aber ist das jut?!” Hogy hozzánk a némettől kerülhetett a burgonya, legjobb bizonyítéka ennek az, hogy a magyar eleinte fitymálva, csak „sváb tök”-nek nevezte.

A szárazföldön és tengeren utazók, felfedező útközlőkre vagy egyéb kiküldetésökben, gyakran kerülnek — táplálék dolgában — válságos helyzetbe. Savoyai Lajos Amadé abruzzói herceg, ki sarki kutatásaiban Nansennél is előbbre haladt, visszafelé jövet egyéb táplálék hiányában kénytelen volt kutyahúsról fanyalodni társaival. 1828-ban vihar folytán Robinson-sorsra jutott két matróz, Paine James és Proudfoose. A kietlen szigeten 14 hónapig kellett vesztegelniök s eleinte vad sirályok tojásainál egyéb edeldek nem volt s csak később tudtak egy vasszegebből csinált horoggal halat fogni s száraz ágak dörzsölése útján készített tűzön sütogettek. Az éhező ember emez erőszakoskodó testi szükségletét inséges körülmények között a legkülönbözőbb módon elégíti ki. A nyomorgó busmann örömmel fogadja a sáskarajt. A hottentották és damarák is gyűjtik e veszedelmes rovar. Megpörköelve eszik, vagy meleg hamuban szárítják ki. Két kő között liszté őrölve, kását vagy levest készítenek belőle s nem ritka eset, hogy meggömbölyödnék. A tűzföldi indiánok előt ünnepnapot jelent, ha egy döglött bálna vetődik partjukra. A többi kasztokból kirekesztett, megvetett ceyloni tota-veddák rengeteg erdőségeken húzódnak meg s gyümölcs és gyökér a táplálékuk. Lhasszában a szegény nép avas vajjal kevert teát iszik. Kolben szerint a hottentották ékszerű használt bőrgyűrűket éhség esetén megeszik. A lelketlen, gyarmatosító európai culturnépek kegyetlen vad-ságra használták fel a szegény benszülöttek inséges helyzetét. Így pl. az ausztráliai telepítvényesek a kolduló vadaknak arzenikummal kevert lisztet adtak, mitől természetesen rakásra hullottak. A szibériai aranyásokról beszélik, hogy szorultságukban egy alkalommal ócska csizmabőrökből készítették levest maguknak.

Az anachoréták földbe vajt gödörben laktak, állati bőrral fedték testöket s fűvel táplálkoztak. A szibériai Kolyma vidékén lakók között tavasszal nagy az inség. Csapatostul támolyognak az orosz falvak felé s dögöt, csontokat, bőrt, szíjat esznek meg. Az orosz uralom alatt élő Ural-vidéki boskrók, vagy a krimi tatárok éhhetetlenségök és henye lustaságuk miatt jutottak nagy nyomorba.

A páratlanul fényűző francia udvartartás 1751-ben 68 millió livre-t emésztett fel, ellenben 1753-ban a versaillesi udvari lovászok esténként kénytelenek voltak koldulni menni az utcásarkokra, mivel három év óta nem kapták fizetésöket. A forradalmat megelőzőleg a nép végső nyomorba került. Elősegítette ezt az 1788. évi szárazság, jégverés és rettenetesen hideg tél, majd 1789-ben árvíz. A szegény nép szénát, szalmát, fahéjat evett s tömegesen haltak éhen.

Nyomorúságos élete van a galicziai népnek is. A szegényebbeknek még szobájok sincs. Együtt laknak az ökrökkel egy ólszerű viskóban s ott a konyhájok is. Fahéjból és zablisztból készült kenyér-lepényt esznek, melyet pernye között sütnék meg s epe-keserű íze van. Napokon át ezen élnek s vasárnap ha kerül egy kis burgonya-leves is asztalukra. Oly szegények, hogy holtaikat néha mezítelenül, szalmába csavarva temetik el. Így temettek el a mult században Krakowicében egy fiatal leányt, kinek feje kilógott a szalmaburkolatból.

Régen az Alföldön éhínség idején megtörtént, hogy az állatnak takarmányhiány folytán a tanyák sás- és nádfelelét adták oda. 1867-ben hazánkban elbocsájtott katonák és mesterlegények egymásután követték el a betöréseket éhségökben. A szent-antali zárdafőnök csontból főzetett levest az arra vándorló szegényeknek. Hazánkban a sociológusok megállapítása szerint legjobban táplálkoznak a svábok, azután a magyarok, azután az oláhok, tótok, végül a ruthének, kik fakéreggel kevert kukoricazisztból és korpából sütnék kenyeret. A trencsen-megyei tót régebben burgonyával és káposztával élt s kenyeret a legvagyonosabb házban sem lehetett találni, pálinkát azonban a szegényebbnél is. Téltre a borjút, malaczt s juhot is szobájukba vitték. Mivel kéményük sem volt e viskóknak, ha tüzeltek, a megfulladás ellen ajtó- és ablaknyitással védekeztek. Kiváló szellemek, nagy emberek küzdöttek nem egyszer a legnagyobb nyomorral. A báránylelkű pedagógus, Pestalozzi, neuhofi bukása után napokig kóborolt étlen. A francziák egyik legnagyobb költője, Lamartine, utolsó éveiben sokat nélkülözött s a „nemzet koldusá”-nak nevezték. Kivételt képez lord Byron, ki betegsége miatt volt kénytelen szódavízen és piskótán tengődni. A kegyetlen Heródesnek jól megérdemelt végzete volt, hogy állandóan nagy éhség kínoztta, de sohasem tudott jóllakni. Gyomra fekélyekkel volt ellepve.

Hazánkban a mult század elején közismert volt a színész-nyomor, s Thalia papjainak sorsában osztoztak az írók, költők is. Tragikomikus eset volt az öltözőben lakó Szentpétery, Udvarhelyi,

Fáncsy, Kilényi és a többi úttörő színészeké, kik nyomorukban éjjel retket mentek lopni, melyről azonban kisült, hogy nem is retkek, hanem csak közönséges tarlórépa. A komor idők derűs csilláma gyanánt hatott a Szegeden vendégszereplő kolozsvári színészek agyondelgetése, kiket igazgatójuk 1807-ben azért feddett meg, mivel fizetésüket 1-én benfelejtettek, tejben-vajban fürösztvén őket a szegedi közönség. Czako Zsigmond író kezébe a nyomor adta a gyilkos fegyvert. A sok között Petőfi sem ült mindig terített asztaloknál. Kiváló hazánkfia, Xántus János 1851-ben garas nélkül érte el Amerika partjait s a többféle diplomával rendelkező ember kénytelen volt napszámosnak állni be, hogy megmenekedjék az éhhaláltól. A szabadságharcz után Lasku Károly, volt honvédszázados, ügyvéd, tanár, mérnök, karján fűrészszel járt házról házra s naponkint egy főtt burgonyát evett az elborult elméjű ember. Tapasztalásból tudja a cigány, mit mond, mikor legnagyobb átokként így fakad ki: „Ne legyen, a min megvássék a fogad!”

Utolsó eset, mikor az éhező — más táplálék híján — földevésre kényszerül. A híres utazó és természettudós, Humboldt Sándor ismertette először a tudományos világ előtt a földevés körül szerzett tapasztalatait. Az Orinoko-melléki otomák-indiánok étkezés céljából, de babonás okokból is eszik a földet. A tunguzok az agyagot állati velővel eszik. Az ajnók zöldséggel kevert agyagföldet is esznek. Chinában hiusági okokból nyelik a földet a halvány színért rajongó asszonyok. Sumátra benszülőttei agyagalacsinnal csillapítják éhségüket. Földevésre kényszerülnek nem egyszer az új-guineai és ausztrália vadak is. A kamcsadál nem egyszer eszik zsíros földet, úgyszintén Jamaika szerecsenjei is. A Ganges és Brahmaputra nádasai-ban tanyázó, kiközösített nyomorult páriák fák gyökerével vagy vad gyümölcs-csészével élnek. Ínség idején a földet eszik. A renyhe új-kaledoniai benszülőtt vízben főtt fahéjat, vagy finom, zöldes színű, zsíros tapintatú földet eszik. Nagy nap az, a mikor pörkölt erdei pókokat ehett. A földevés Európában sem ismeretlen. A rómaiak is ettek gabona-itallal kevert földet. A harminczéves háború idején Németország több vidékén „hegyilisztet” (moszatok kova-vázai) keverték a gabonaliszt közé. Hazánkban Csesztvén szintén fogyasztották ínséges években a hegyilisztet. 1872-ben Bulgáriában az elemi csapások miatt ínségbe jutott lakosság fakéreg-, gyökér-, sőt földevésre kényszeredett. Skandináviában moszattartalmú földet sütnek a kenyérbe. Kóla félsziget lakói iszapolt agyaggal is élnek. Az uralvidéki oroszok gipszporral keverik a kenyérlisztet. Hamisításképpen belekerülhet a mi lisztünkbe is kréta- és gipszpor s eszszük a földet mi is, bár öntudatlanul.

Az üzleti lelketlenség sokszor nyereszkerészen alapítja a szegénység nyomorát s romlott ételme-czikkeit is értékesíteni igyekszik az éhezők között. Pedig a romlott hús egyenlő a mérgezett hússal. A rothadt húsételben levő „ptomatropin” nevű méregből ugyanis 2 milligramm is halált jelent. Londonban régebben radikáli-

san bántak el azzal a hentessel, ki egészség-telen húst mért ki. Fülénél fogva a húsvágó tőkéhez szegezték s a romlott húst az orra alá téve, reggeltől estig kellett szagolnia.

Az éhség érzete a Wundt-féle psycho-physikai paralellismus alapján nyomasztólag hat a kedélyre is, bár nem mindenkinél. Az örökké arany napsugarakban fürdő bohém-kedély könnyen túlteszi magát a gyomor derűt rabló zsörtölődésén. Van valami emberszívet indító abban, mikor az erdélyi cigány akkor éneklis legszebb dalát, a mikor legéhesebb. A hogy a geologia megkülönböztet a földkerekségen hirhedt ren-gési góczokat, hol mindennaposak a talajmoz-gások, éppen úgy szólhatnánk talán ú. n. éh-inségi góczpontokról is. Kelet-India, China pl. elsőrangú góczok. Chinában milliók pusztulnak el éhen.

Tanulságos megemlíteni néhány kirívóbb idő-pontot úgy hazánkban, mint külföldön, a mi-dőn az éhínség erősebben szedte áldozatait. I. Justinianus keleti császár uralkodása idején, 565-ben, a gótok Olaszországot pusztítván, oly éhínség támadt, hogy nemcsak az emberhúst, de a bélsárt is áruba bocsátották. Karthagó elpusztítása után a pestis egyedül Numidiában 800,000 embert vitt el. 984-ben nagy éhínség és földrengés pusztított Magyarországon. 995-ben ugyancsak hazánkban a tél májusig tartott s nemcsak a gabona, de a fák is elfagytak. 1142-ben és 1148-ban is sokan haltak éhen, úgy a tatárjárás idején is. A középkor-ban különösen nagy éhínség volt több helyen. Németország fele lakosságát vitte el az éhínség 1125-ben. Az 1423-iki borzalmas ínség alkal-mával Németországban a családtagok egymást ették. Apáczai Cseri János „Magyar Encyclope-dia”-jában írja, hogy 1233-ban és 1239-ben a döghalál és óriási drágaság miatt anyák gyer-mekeiket ették. 1540-ben a nagy szárazság miatt a víz néhol a bornál is drágább volt. 1559-ben óriási havazások, utána nagy éhínség, sokan makkal éltek. 1572-ben Franciaországban dült nagy ínség, míg 1628-ban Európaszerte. 1652—53-ban Magyarországszerte katastróphális éh-inség dült. A barmok bőgve futottak egyik határról a másikra s kinyokban a földet nyal-ták. 1661-ben Erdélyben a várakba szorult emberek lovat, kutyát, macskát, egeret, gólyát, gémet ettek. 1747-ben Erdélyben olyan rémes sáskajárás volt, hogy a napot is elhomályosi-totta. A dömösdi levéltár okmányai szerint 1719-, 1737- és 1745-ben éhség, döghalál és drágaság miatt az ínséges lakosság macskát, kutyát, rókát stb. evett. 1772-ben több mint 150,000 ember pusztult éhen Németországban. 1785-ben Máramarosban 16,000 ember lett az éhség áldozata. Írországban 1847-ben termés-hiány folytán több mint egy millió, Kelet-Indiá-ban 1866-ban 7¹/₂ millió, Perzsiában a hetve-nes évek elején 1¹/₂ millió ember hullott el. Az 1847-iki szárazság Galicziát, Magyarország felső részét és Sziléziát egészen elpusztította. A világháború főleg Oroszország egyes vidékeit sújtotta nagyobb éhínséggel.

E néhány adat eléggé igazolja, hogy éppen nem megvetendő erejű ellenség az éhínség sem

s ha a létéért küzködő ember felett diadalt arat, akkor biztos győzelmet remélhet utolsó nagy ellenségünk is: a halál. Egy azonban bizonyos. A bennünk dolgozó hatalmas élet-öszön nem egykönnyen adja fel a küzdelmet s bármint kecsgetnek is a buddhisták a minden szenvedéstől ment nirvánával, mi mégis inkább hajlandók vagyunk szenvedni és élni s ha rosszul megy dolgunk, úgy teszünk, mint a békétűrő szibériai parasztok: hálát adunk Istennek, hogy nem megy még rosszabbul.

Krecsmárik Endre.

A gubacsok tanulmányozása hazánkban.

Szeretném felhívni a közönség figyelmét a gubacsokra. A külföldön nagy buzgósággal foglalkoznak velök. Tanulmányozásuk egy új tudományt teremtett, a gubacstant, a cecidológiát, melynek már saját folyóirata is van. Az általános és a rendszeres cecidológiának idegen nyelven írott számtalan kisebb-nagyobb műve alkalmas arra, hogy minket a gubacsok tanulmányozására serkentsen, annál is inkább, mert ezen a téren nagyon visszamaradtunk.

Ha gubacsról szólunk, nem kell egyedül a tölgy gubacsaira gondolnunk. Számtalan növénynek van gubacsa. Sokszor nagyon szembe-ötlők, sokszor jelentéktelenek, de mindig érdekesek. Érdekesek, mert még sok titok lappang mögöttük. A régiek babonáiról, a mikor a gubacsokból időt és a termés minőségét jósolták, nem szólok. Az újabb kutatókat számos komoly kérdés foglalkoztatja. És ha jelenleg tudjuk is, hogy a gubacsokat állati vagy növényi szervezetek idézik elő, még mindig rejtélyes, hogy miképpen képes az állat petéje vagy álczája, illetőleg a gomba spórája vagy micéliuma olyan hatalmas, mélyreható átalakulást előidézni, mely a növény szöveteit, szerveit, esetleg az egész növényt elváltoztatja? Hogy itten kémiai okok szerepelnek, az szinte kétségtelen. Az állati szervezet, vagy a gomba által termelt nedvek ingerelhetik a gazdanövény sejtjeit fokozottabb oszlásra vagy nagyobbodásra. Mesterséges gubacsot azonban még nem sikerült előállítani. Meglepő az is, hogy ugyanaz a szervezet — legyen az akár gomba, akár állat — ugyanazon a gazdanövényen mindig ugyanazt az elváltozást, ugyanazt a gubacsot hozza létre. Ez voltaképpen a cecidológiának alaptörvénye, a mely lehetővé teszi, hogy a gubacsból következtethessünk az azt előidéző szervezetre. Ha a kukoriczán üszkös eltorzulást látunk, biztosak lehetünk abban, hogy azt az *Ustilago zae* üszkögomba idézte elő; a bábászilvát mindig az *Exoascus pruni* gomba s a szilfa levelének hatalmas, hólyagszerű kinövéseit mindig a *Schizoneura lanuginosa* tetű okozza. A növényeken keletkezett különféle vastagodások, hólyagok eszünkbe juttatják az ember testén keletkező daganatokat és rákos képződéseket, melyek szintén valamely idegen szervezet, többnyire bacteriumok beavatkozása foly-

tán jönnek létre a szövet sejtjeinek elburjánzása által.

Mi megy végbe a sejtekben, a szövetekben ilyenkor? Erre a kérdésre a cecidologia már elég részletesen tud válaszolni. A sejtmag meg szokott nagyobbodni és felveszi a harcot a betolakodott idegen szervezet ellen. A gubacsot előidéző idegen szervezet nem is szokta a gazdát tönkretenni. Megnyomoríthatja, de nem pusztítja el. Hiszen, ha elpusztítaná, akkor saját érdeke ellen cselekedne. A gubacsdarázs álczájának azonban szüksége van a gazdanövényre, mert az védi és táplálja. Az élősködő gombák is csak addig élnek, míg a gazdanövény él. És itt felmerül az az érdekes kérdés, miért viselkedik sok gazdanövény a betolakodott idegen szervezet irányában annyi előzékenységgel, hogy nemcsak védi és táplálja, hanem még utat is készít annak, hogy kifejtett korában kibujhasson lakásából, a gubacsból?

Gubacsképződések keletkezhetnek a növény minden részében, még a gyökereken is. A káposzta gyökerének golyvás betegségét, a gugát, egy alacsonyrendű növényi szervezet, a *Plasmodiophora brassicae* okozza. A pillangós növények gyökerén levő kis gumókat bacteriumok idézik elő. A száruk, levelek és virágok gubacsainak száma sok százra rúg. A száron rendszerint gömbölyded vagy orsóalakú vastagodások árulják el a gubacsképződést. Gyakori eset, hogy a szártagok megkurtulnak, a mikor is a rajta levő levelek összezsúfolódnak. De előfordulhat az ellenkező eset is. Így például a cipruslevelű kutyatej szártagjai megnyúlnak az *Uromyces Pisi* rozsdagomba beavatkozása folytán. Ugyancsak gyakori az a szembetűnő jelenség, a mikor egyes ágak a rendestől eltérően fejlődnek és úgynevezett boszorkányseprőt alkotnak. Legismertebb példa a fenyő boszorkányseprője, melyet szintén egy rozsdagomba, a *Melampsorella caryophyllacearum* idéz elő. Érdekes, hogy ennek a gombának hatására a fertőzött fenyőág levelei elvesztik télálló természetüket és lehullanak. Ismerünk olyan eseteket is, amikor az egész növény gubacsosá alakul át. Például említhetjük az előbb említett kutyatejet.

A leveleken a legváltozatosabb eltorzulások keletkeznek. Leggyakoribb eset, a mikor rendellenes szőrözet képződik rajtuk. Ilyen szőszös gubacsokat a mikroszkopikus kicsinységű atkák (*Eriophyes*-félék) szoktak előidézni. Talán legismertebb példát nyújtja erre a szőlő szőszös betegsége, melyet az *Eriophyes vitis* atka idéz elő. Mászor apró pörsenések, szarvacskák, hólyagok és egyéb duzzadások keletkeznek a leveleken. A diófa, a hársfa, a jávorfa és a fűzfa levelei gyakran tele vannak ilyen képződésekkel. Gyűrődések, fodrosodások, a levél szélének rendellenes behajlásai és kunkorodásai szintén gubacsos jelenségek.

A virágok gubacsai is igen érdekesek. A bim-bók rendszerint megduzzadnak és a virág nem nyílik fel (példa: ökörfarkkóró). Előfordul az is, hogy a virág telt virággá alakul át, vagy megzöldül. Messzire vezetne, ha a részletekre

térnek ki. Sok képződést, a míg rá nem jöttek gubacs voltukra, egyszerű rendellenes képződésnek, teratológiás jelenségnek tartottak, másokat pedig annyira félreismertek, hogy a növényt más fajnak vagy változatnak írtak le.

A magyar irodalomnak legrégebb adatai csakis a tölgy, illetőleg a cser gubacsaira vonatkoznak. *Horhi Melius Péter* 1578-ban a tölgyfa gubacsát „gaeles”-nek és „bugá”-nak nevezi. *Veszelszki Antal* 1798-ban már a „gubacs”, illetőleg a „gubics” szót használja, melyet a tölgyfa egyik gyümölcsének mond. Azt azonban már tudja róla, hogy annak „mindenikében bizonyos férgecske, *Cynips* találtatik”. Ajánlja a gyűjtését, mert: „erre nagy szükségünk van a feketítőknak s kordovány tsinálók-nak. Ha ki igekezettel látna a dologhoz, tán jó darab kontzra szert telietne. Fekszik itt valami”.

A XIX. század első felében már az atka-okozta gubacsok is figyelmet keltettek. Ezeket azonban még gombáknak tekintették (*Endlicher István, Fuss Mihály*). Ugyanazon század 80-as éveiben *Paszlavszy József* és 90-es éveiben *Szépligeti Győző* már céltudatosan foglalkoznak a gubacsokkal. *Paszlavszy* 68 gubacsdarazsat sorol fel Budapest környékéről. Értékes dolgozata az is, a melyben a rózsa jól ismert gubacsának (*Bedeguar, Rhodites Rosae*) fejlődéséről szól eredeti megfigyelései alapján. *Szépligeti* a gubacsoknak minden kategóriáját figyelembe vette. 1890-ben 213, 1895-ben 126 gubacsot sorol fel. Ezek a felsorolások vetették meg alapját Magyarország gubacsfaunájának, melyet később (1916-ban) *Heinrich C.* nagyszombati gubacsokkal igen jelentékenyen gyarapított.

Legnagyobb gubacsgyűjteménye ezidőszent a Magy. Nemz. Múzeum növénytani osztályának van. Ez foglalja magában *Szépligeti* gyűjteményét is. Jelentősebb gyűjteménye van a székesfővárosi tanszerműhelynek is, melynek gubacsanyagát a tanszerműhely igen tevékeny vezetője, *Gammel Alajos* főszámtanácsos gyűjtötte. S ha még megemlítem *dr. Méhes Gyula* áll. főgimnáziumi tanárt, a ki kizárólag a tölgy gubacsával foglalkozik, akkor ki is merítem a gubacsokkal foglalkozó hazai szakemberek sorát. Mint szorgalmas gubacsgyűjtőket felemlítem *Budai József* miskolci ref. gimnáziumi tanárt; *dr. Dégen Árpád* kísérletügyi főigazgatót és *Greinich Ferencz* sükösdí káplánt.

Hazánkból ezidőszent 366 gazdanövényen 881 gubacsot ismerünk. Mivel ez a szám kétségkívül jelentékenyen fokozható, arra kérem e cikk olvasóit, szenteljenek figyelmet a gubacsoknak is. Gyűjtsék azokat és küldjenek azokból minél többet a Magy. Nemz. Múzeum növénytani osztályának (V., Akadémia-u. 2.), hogy hazánk gubacsokban való gazdagságáról pontosabb képet nyerhessünk. A gubacsokat a virágos növények módjára, papirosok (lehet újságpapiros is) közé kell tenni és szárítani. A gubacsos képződéshez mellékelni kell a gazdanövény egészséges leveleit, esetleg virágait is, hogy a gazdanövényt biztosabban felismerjük.

Dr. Moesz Gusztáv.

Hogyan világítsunk.

Érzem, hogy erre a címre kedves olvasóink közül sokan örömmel reménykednek, miszerint mi itt minden világítási sanyarúságokkal küzködő embertársunknak balzsamot fogunk fájó sebére csepegtetni, de kénytelen vagyok ezen örömet már a legelején lehűteni, mert ezen igénytelen cikkcecskét csupán azon boldog halandóknak szántuk, a kik olyan szerencsések, hogy villamos világítással rendelkeznek.

Régi, boldog világban, mikor a háború és szomorú szétdarabolásunk ezer gondja-baja nem húzta vállunkat jobbról-balról, legtöbb esetben csupán pénzkérdés volt, hogy ki mint világít. Ma azonban ezen *nervus rerum gerendarum*-on felül a legerősebb nagyúr, a takarékoság kényszere, a szén- és anyagihiány sok esetben ott is gondokat okoznak, a hol az anyagiak talán nem is játszanak oly fontos szerepet.

Az elviselhetetlen drágaság és részben a külföldről való izoláltságunk azt hozta magával, hogy az elektromos áramszolgáltató telepek óriási tömegben jelentkező új fogyasztóiknak nem tudnak többé áramszámláló órákat adni és ez sokféle megszorítás alapja lett. De még ott is, a hol áramszámlálók találhatók felszerelve, gyakran igen szigorú korlátozások vannak, mint pl. Wienben, a hol irgalmatlanul kikapcsolják a telepből, a ki a megengedett csekély árammennyiségnél többet vesz igénybe. Budapesten, sajnos, nem veszik ilyen szigorúan, pedig a szertelenségek és nemtörődömségek eme városában erre még jobban szükség volna, mint egyebütt.

Áramszámláló órák hiányában kezdetben nem állott a telepek rendelkezésére más mód, mint általánösszegű megegyezéseket létesíteni a fogyasztókkal. Többnyire a megegyezés úgy szólott, hogy a fogyasztó felszereltethet a lakásában egy, kettő, esetleg három lángot és minden láng után fizet a nyári hónapokban x , a téli hónapokban y koronát. A megszorítás az volt, hogy egy-egy láng 60 wattosnál nagyobb nem lehet.

Itt kezdődik az, a mit tulajdonképpen elmondandók vagyunk. Tudniillik fel akarjuk világítani kedves olvasóinkat, hogy milyen izzókörtéket szerezhetnek be, ha ezt a korlátozást nem akarják átlépni.

Ez a kérdés még jobban azokat érdekli, a kik úgynevezett áramkorlátozót kapnak a lakásukba. Ugyanis a tisztán általánálapon történt megegyezések odavezettek, hogy sokan tudatosan, sokan tudtukon kívül is megkárosították a telepet azzal, hogy kellő ellenőrzés hiányában a megengedettnél jóval nagyobb lámpákat égettek és ennél fogva még különben takarékos igénybevétel mellett is többet fogyasztottak, mint a mennyiért fizettek.

Az áramkorlátozók egyszerű, elmés szerkezetek, melyek a különben általánösszegért fogyasztó feleknek lehetetlenné teszik, hogy többet fogyasztanak, mint a mennyi után az általányt fizetik. Ennélfogva ezen fogyasztóknak a telep tetszés szerinti lángot engedélyez, csak a megengedett fogyasztást át ne lépjék, mert akkor az áramkorlátozó, mint a telep érdekeinek hűség

sáfárja, a csalni akarótól azonnal elvonja az áramot és sötétségben hagyja mindaddig, míg fogyasztását kellőleg nem mérsékelte.

Visszatérve az izzólámpákhoz, melyekről beszélni ígértünk, jelenleg három főtypus van forgalomban: a szénszálas lámpák, a fémszálasak és az úgynevezett félwatt lámpák.

Az első fajta ma már a fogyasztóközönség szempontjából teljesen idejét múlt. Kellemetlen sárga fénye van, lassan gyullad ki és a mi a legfontosabb, különösen jelenleg, hogy óriási fogyasztása van. Régebben a lámpák olcsó ára sokakat elcsábított még, pedig az akkori olcsó áramárak mellett is a fogyasztásban ráfizetésre vezetett az ilyenmű takarékoság, ma pedig szénfonalas lámpákat már jóformán nem is árulnak. A kinek van is ezekből az olcsó lámpákból még régebbiről, dobálja el sietve és vegyen helyette bármi drágán is, fémfonalas lámpákat, mert ezek teljes árát igen rövid idő alatt megtakarítja a fogyasztásban.

Közüti villamos vasutainknál mindezek ellenére is a szénfonalas lámpák mai napig is alkalmazásban vannak, a minek azonban egészen különleges oka van. Sokan azt hiszik, hogy ennek oka a kocsik rázkódásában keresendő, de nem így van, mert a modern fémfonalas lámpák jól állják a rázást. A wien villamosok mind fémfonalas lámpákkal vannak pompásan világítva, de nálunk eddig nem volt megvalósítható, mert az alsó és felső vezetékek különböző feszültsége mellett a lámpák igen nagy feszültség-ingadozásoknak vannak kitéve és ezt nem állják ki.

A fémfonalas lámpák alkalmazása is már csak ott indokolt, a hol vagy igen csekély fényre van szükség, vagy a hol a lámpa csak ritkán ég. A félwatt lámpák legkisebb typusa ugyanis a 25 wattos, a mi megfelel 37 gyertyafénynek. Azonfelül a félwatt lámpák csak egyféle külső formában készülnek, mint hosszúnyakú gömb-lámpák, a hol tehát ez a typus a lámpa formája miatt nem felel meg, kénytelenek vagyunk az igen változatos formákban előállított közönséges fémfonalas lámpákat venni (például gyertya-lámpáknál).

A fémfonalas lámpák gyertyafényerőnként kereken véve másfél wattot fogyasztanak. Így egy 16 gyertyafényű ilyen lámpa annyit fogyaszt, mint a 25 wattos félwatt, mely pedig 37 gyertyafényt képvisel. Szóval áramot csak ott takarítunk meg, a hol 5 vagy 10 gyertyafényű lámpákkal beérjük.

A félwatt lámpák már nem gyertyafényerő szerint, hanem energiaszükségletük alapján jelölhetnek meg. Minél nagyobb egy ilyen lámpa fényereje, annál gazdaságosabb. A 25 wattos lámpa fényereje 37 gyertya, a 40 wattosé 75 gyertya, a 60 wattosé 100, a 750 wattosé 1500 és az 1500 wattosé 3200 gyertya. Szóval a kis típusok félwattnál többet, az igen nagyok félwattnál kevesebbet fogyasztanak.

A félwatt lámpák csekély áramfogyasztásának titka a szál óriási túlhevítésében leli magyarázatát. A közönséges fémfonalas lámpák légüres üvegtestében a hevített szál el nem égett ugyan, de ha túlhevítettük, elpárolgott. Már most a fél-

watt lámpáknál a szál légüres tér helyett nitrogén-gáz nyomása alatt tartva, a nyomás a szál elpárolgását megnehezíti és nagyobb izzítást enged meg. A fényerő pedig óriásival nagyobb mértékben nő, mint a hevítés; ezért világítanak oly pompásan és vakító fehér fényre a félwatt-lámpák, melyek gömbjében a szál körül nitrogén van.

Ha valakinak áramkorlátozója van, ezek alapján könnyen kiszámíthatja, milyen és mennyi lámpát égethet egyszerre. Például a kinek 120 wattja van engedélyezve, égethet egyidejűleg 3 db 25 wattos félwatt lámpát, ez 75 watt, 1 db 10 gyertyafényű fémfonalas lámpát, pl. az előszobában (15 watt) és még 4 db 5 gyertyafényű kis lámpát, mint pl. csillár melléklángot (à 8 watt), vagy kamrában, árnyékszékben, cselédszobában, fürdőszobában. Vagyis ezen energiamennyiséggel egy kétszobás modern lakás minden helyiségét lehet szerényen világítani egyidejűleg.

Soraimat azzal végzem, hogy bármennyire kiokult volna is valaki ezen egyszerű kis tanításból, ne legyen azon, hogy ezt ok nélkül is kihasználja, hanem csak takarékoskodjék ki-ki, a mennyire csak tud, a közjó érdekében.

Medvey Lajos.

A vegyi elemekről.

Az elem fogalmát Robert Boyle vezette be a chemiába 1661-ben. Olyan anyagot, a melyet semmiféle módszerrel más anyagokra felbontani nem tudunk, elemnek nevezett el. A radioactív anyagok felfedezése előtt, vagyis a múlt század végéig körülbelül 80 elemet ismertek. Ez azt jelenti, hogy bármely anyagot a 80 elem közül vett néhány alkotórészből lehet összetenni. Ez az elemek legfontosabb szerepe a chemiában. Ha még azt is ki akarjuk fejteni, hogy a vegyület milyen arányban tartalmazza az elemeket, akkor az atomsúly fogalmát kell felhasználnunk. A H_2SO_4 képletből azt olvassuk ki, hogy a kénsavban a hidrogén, kén és oxigén $2 \times 1 : 32 : 4 \times 16$ súlyarány szerint vegyül.

Újonnan felfedezett anyagot akkor szabad elemnek mondani, ha semmiféle rendelkezésünkre álló módszerrel fel nem bontható és vegyületei az eddig ismert egyik elemből sem állíthatók elő.

Ugyanannak az elemnek minden atoma Dalton felfogása szerint egyenlő. Viszont különböző elemek atomai eltérő szerkezetűek.

A legutóbbi ideig mindezek a chemiának szilárd tételei voltak. Az első jelenségcsoport, a mely az eddigi tételek új fogalmazását okozta, a radioactivitas volt. Mint ismeretes, a radioactiv elemek önként átalakulnak más elemmé. Rutherford és Soddy ezt úgy magyarázták, hogy a radioactiv atomok felbomlanak. Így a radium atomából helium-atom és emanatio-atom lesz. Az atom tehát nem változhatatlan és nem oszt-hatatlan. Az elem fogalmát még nem kellett átalakítani, csak azt az új jelenséget kellett számbavenni, hogy egyik elemből más elem fejlődhet, de csak önként, a mi külső befolyásunktól függetlenül.

Sokkal mélyebben vágott bele a vegyi elem eddigi felfogásába az *isotopia*. Ezt a jelenséget *Fajans* ismerte fel 1913-ban, kevéssel utóbb függetlenül *Soddy* is. Mikor *Fajans* a radioactiv elemeket a periodikus rendszerbe helyezte, több elem került ugyanarra a helyre. Ezeknek a közös helyen levő elemeknek összességét *Fajans plejád*-nak nevezte el. Így a IV. csoport 11. sorában az ólommal együtt a következő elemek foglalnak helyet: Ra G, Pb, Th D₂, Ra D, Act B, Th B és Ra B. Ez az ólom plejádja. *Soddy* szerint ezek az elemek *isotopok* (isos = egyenlő, topos = hely). Ezeket az anyagokat semmiféle vegyi módszerrel egymástól elkülöníteni nem tudjuk. A chemikusra nézve az isotopok keveréke úgy viselkedik, mint egyetlen elem.

Ellenben lényeges különbség van az isotop elemek atomsúlya között. A különbség 8 egységig terjedhet. A Ra F atomsúlya 210, a vele isotop Ra A atomsúlya pedig 218. Az isotop elemek atomai tehát okvetlenül eltérő szerkezetűek.

Az *isotop elemek* azonkívül radioactiv tulajdonságaikban is különböznek, a mennyiben sugárzásuk eltérő és bomlási félidejük is egyedenként változik.

De a legtöbb radioactiv elem gyors bomlásánál fogva csak olyan kis mennyiségben ismeretes, hogy atomsúlyát közvetlenül megmérni nem lehet. Közvetlenül csak a Th, U, Ra és Ra Em atomsúlyát lehetett meghatározni, a többi elemét ezekből számítjuk a bomlás *elmélete alapján*. Az α -sugár ugyanis *Rutherford* magyarázata szerint helium-atom. Minthogy a helium atomsúlya 4, azért pl. az emanatióból α -részecske kibocsátása után fejlődő Ra A atomsúlya 4-gyel kevesebb, mint az emanatioé volt. Így számítunk minden α -sugárzásnál. A β -sugár az atomból kilépő elektron. Az elektron tömege csak $\frac{1}{1830}$ része a hidrogén-atom tömegének, mi pedig ilyen kis változást az atomsúlyban nem tudunk kimutatni, azért β -sugárzás után a keletkező anyag atomsúlya gyakorlatilag egyenlő a bomlássorban előtte levő anyag atomsúlyával.

Éppen az előbbi okoknál fogva isotop anyagok között atomsúlybeli különbséget *tapasztalatilag* kimutatni csak kevés esetben sikerült. A kevés eset közül főleg az ólom különböző fajtái fontosak.¹ Az uránból fejlődő uránólmom atomsúlya a számítás szerint 206·0, a thoriumólmomé pedig 208·1, a közösleges ólmomé 207·2. A különböző kőzetekből kiválasztott ólomfajok atomsúlyában valóban lényeges különbséget találtak. Az uránérczekből kivont ólom atomsúlya mindig kisebb, mint a thoriumtartalmú ásványokból származó ólmomé, a különbség az eddigi mérésekben 1·7 egység volt.

Az isotopia jelensége mindenestre szükségessé teszi, hogy a vegyi elem eddigi meghatározását átalakítsuk. De az átalakításra nézve két vélemény áll egymással szemben aszerint, hogy az isotop anyagokat külön elemeknek tekintjük-e, vagy ugyanannak az elemnek. Eddig két elem akkor kapta ugyanazt a nevet, ha minden tulajdonságukban megegyeztek. De az isotop anyagokról, mint láttuk, nem mondhatjuk ezt. Ezért *Fajans* az isotop anyagokat most is külön elemeknek

tekinti. Viszont *Hevesy* és *Paneth* felfogása szerint az isotop anyagok, mint az ionium és thorium, nem különböző elemek, hanem ugyanannak az elemnek különböző fajtái. Ők tehát olyan elemeket vesznek azonosaknak, a melyek csak tulajdonságaik legnagyobb részében egyeznek, ellenben más tulajdonságaikban eltérők. *Paneth* az állítja, hogy az első álláspont „az elem fogalmát a chemiában egészen értéktelenné tenné”. Ennek igazolása végett a következő példát hozza fel: Keverjünk össze közösleges ólmot (atomsúlya 207·2) és uránólmot (206·0), akkor a keletkező anyag atomsúlya az előbbi két érték között van, pl. 206·6. Ezt az anyagot külön névvel kel megjelölni, mert vegyi eljárással nem bontható fel, tehát elem és atomsúlya különbözik minden eddig ismert elemétől. Ha tehát az isotop anyagokat külön elemeknek tekintjük, akkor két elemből harmadikat lehet készíteni, sőt akár végtelen sokat, mert a kétféle ólmot tetszőszerinti súlyviszony szerint keverhetjük. Minthogy az eredeti két ólmot visszanyerni nem tudjuk, az eredeti elemek ránk nézve elvesztek. Csakhogy az elemnek a chemia fejlődésére nézve legértékesebb tulajdonsága éppen az, hogy elemeket nem lehet előállítani, vagy megsemmisíteni. Megszűnnék továbbá az elem fogalmának az a legfontosabb tulajdonsága is, hogy véges számú elem van.

Paneth az elemet akkor jelölünk közös néven, ha egymással összekeverve semmiféle vegyi módszerrel el nem választhatók. Az isotopok tehát nem külön elemek. Az elemek száma véges, a hidrogén és az urán között 92 elem lehetséges, közülök 5 elem még ismeretlen. A közös névvel jelölt elemek atomsúlyban és radioactiv tulajdonságaikban különbözhetnek. *Dalton* tétele sem marad érvényben: ugyanannak az elemnek összes atomjai nem egyenlők. Ha pl. uránólmot és thoriumólmot összekeverünk, akkor a keverék *Paneth* felfogása szerint egyetlen elem, de ebben az elemben kétféle szerkezetű atom van, t. i. a 206·0 és a 208·1 atomsúlyú ólom atoma.

Kérdéses, hogy szabad-e az atomsúlynak ilyen csekély jelentőséget tulajdonítani, hogy két anyag különböző atomsúly mellett még ugyanaz az elem lehet. A mennyiségi elemzésnél nem lehet a kétféle ólomnak oxydját két elemmel, ólommal és oxygénnel kifejezni, hanem erre a célra az oxygének kívül még más két elem kell, t. i. a kétféle ólom. Vagyis a mennyiségi elemzésnél az isotop anyagokat külön elemeknek kell tekintenünk.

Továbbá az isotop anyagok csak vegyi módszerekkel nem különíthetők szét. Olyan eljárással, a mely az atomsúlyok különbségén alapszik, az isotopok elvileg szétválaszthatók. Ilyen módszer a gázalakú isotopoknál a diffusio, mert a diffusio sebessége az atomsúlytól függ. Másik eljárás a centrifugálás. *Thomson J. J.* az elválasztásra a pozitív sugarak módszerét használja. Ha csősugarak elektromágneses térben haladnak, akkor parabolikus pályát írnak le, a különböző atomsúlyú részecskék pályái különválnak.

Eddig sohasem tettek különbséget azok között a módszerek között, a melyekkel új anyagot felbontani igyekeztek. Az elem semmiféle mód-

¹ Bővebben az Uránia 1905. évf., 20. lap.

szerről nem volt felbontható. A legfőbb nehézséget az okozza, hogy a vegyi és physikai módszereket nem lehet élesen elhatárolni, a mint a vegyi és physikai jelenségek között sincs éles határ.

Sőt azt sem mondhatjuk, hogy az isotop elemek vegyi tulajdonságaikban teljesen megegyeznek. Az atomok szerkezetében különbség van és ez némi eltérést okoz a physikai és vegyi tulajdonságokban. Az eltérés azonban olyan csekély, hogy eddig a legpontosabb mérésekkel sem lehetett kimutatni. Ha majd az isotopok vegyi tulajdonságaiban lehet is eltérést találni, akkor is Paneth szerint isotop anyagok között „magasabb rendű hasonlóság” van, mint az eddig ismert különböző elemek között.

Vajjon az isotopok másik eltérése, a radioaktivitás, a chemikusra nézve valóban különböz? *Fajans* rámutat arra a körülményre, hogy vannak olyan plejádok, a melyek csakis rövid élet-tartamú radioactiv anyagokból állnak. Ilyenek a brévium (UX_2), actinium, emanatio és a polonium plejádjai. Ezek a természetben olyan kis mennyiségben fordulnak elő, hogy kizárólag radioactiv módszerekkel elemezhetők. Az a módszer, a mely ezeknek az elemeknek felfedezésére vezetett, t. i. a radioactiv sugárzás vizsgálata, egyúttal az isotop anyagokat különbözőknek tünteti fel.

Ezért *Fajans* a következő meghatározást állítja fel: Az elem olyan anyag, amely semmiféle vegyi vagy physikai módszerrel nem bontható fel egyszerűbb részekre és a melyet nem ismertek fel mint más anyagok keverékét. Ennek a meghatározásnak második része egészen új és az isotopia követelménye. *Dalton* tétele, hogy annyi-féle atom van, a hányféle elem, érvényben marad.

Paneth, bár az isotopokat nem tekinti külön elemeknek, a radioactiv tulajdonságokat sem mellőzi egészen. A tiszta elem és a keverék-elem fogalmát vezeti be. Pl. a radiumemanatio tiszta elem, az urán keverék-elem, az U_1 és U_2 isotopok keveréke. Az ólom lehet tiszta, vagy keverék-elem. Ritkán tudjuk állítani, hogy az elem tiszta. Csak olyan elemeknél állíthatjuk ezt, a melyeket *Thomson* módszerével lehet vizsgálni, vagy pedig a radioactiv elemeknél. Vajjon az arany egységes anyag-e, vagy keverék, azt eddig semmiféle eljárással eldönteni nem tudjuk.

Fajans az isotopok között levő nagyfokú hasonlóságot úgy fejezi ki, hogy az isotop elemek ugyanahhoz az „elemtypus”-hoz tartoznak. A minőségi elemzésnél, ha a radioactiv módszereket mellőzzük, csak atomtypusokat lehet felismerni.

De a *Fajans*-féle meghatározás sem szünteti meg minden nehézséget. Ezt *Fajans* is felismeri, mikor az elem fogalmát az ólomra alkalmazza. A közönséges ólmot eddig nem sikerült felbontani, tehát az uránólmot és a thoriumólmot mellett külön elemnek kell tekintenünk, bár lehetséges, hogy keverék. Az uránérczekből is különböző atomsúlyú ólmot lehetett előállítani. Így két uránólmot atomsúlya 206.0 és 207.0. Ezeket sem tudták eddig felbontani és keveréktermészetüket kimutatni. Mégis valószínű, hogy keveré-

kek, mert az uránon kívül a közetben több-kevesebb thorium is van. A nehézséget az okozza, hogy az isotopok különválasztására vonatkozó módszerek még újak, kevésbé fejlettek, a legtöbb isotop csoportra még nem is alkalmazták.

A kétféle álláspont között talán nem is olyan nagy az ellentét, mint a hogyan az eddigi vitában kiélesedett. *Paneth* ugyanannak az elemnek különböző fajairól beszél, mert egyes vizsgálatoknál éppen az isotop elemek között felépő különbségek érdekelnek. Viszont *Fajans* megengedi, hogy a chemikusra nézve sokszor kényelmes, ha az isotopok keverékét egységes anyagnak tekinti és csak ólomról beszél, a nélkül, hogy vizsgálná, vajjon az ólom egységes-e, vagy keverék.

Mende Jenő.

A vértetű és újabb irtási módja.

A vértetvek az almafák egyik legkártékonyabb ellenségei, melyek a fákon fehér pelyhes telepekben élnek. A pelyhes bevonat, mely az állattelepet beborítja az egyes állatok összekuszált zsíros gyapja, a mely védi őket az időjárás, állatok és irtási eljárások ellen; ennek védelme alatt növekednek az új ivadékok milliói. A fehér gyapjú eltávolítása után láthatók a 3—5 mm hosszú vörös-barna állatok, melyeket ha fehér papirossal szétnyomunk, aludtvérhez hasonló foltot hagynak a papirosson; innen a vértetű név.

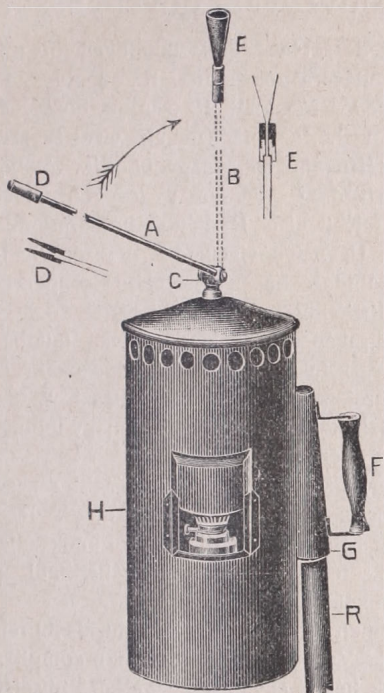
A vértetveknek egész nyáron át szárnyatlan alakjai fejlődnek és tavasztól őszig mintegy 14—15 nemzedék fejlődik. Nyáron csak nőtények fejlődnek és ezek szűzen szaporítanak, egy-egy nőtény 8—30 eleven utódot szül. Ezen adatokból kiszámítva egy nőtény tavasztól őszig utódaival több száz millióra szaporodhatik fel; ezért lepik el oly rohamosan az almafákat és okoznak nagy károkat. Ősszel szárnyas ivadékok fejlődnek, a melyek apró legyek módjára röpködnek és a szél nagy távolságra elviszi őket; így terjednek egyik helyről a másikra. A terjedés másik módja a facsemetékkel való széthurcolás. A szárnyas ivadékok szárnyatlan hímeket és nőtényeket szülnek, ezek párosodása után a nőtények egy-egy téli petét tojnak a fakéreg védettebb részeibe. Ezek az áttelelő téli peték és a kevés számú áttelelő állat indítják meg a következő tavasszal újra a szaporítást és a fa pusztítását.

A vértetűk szívószervüket a hancsba szúrják és egész életükön át szívják a fa éltető nedvét. Ennek ellenében izgató hatású váladékot bocsátanak a hancsba, melynek hatására rendellenes szövethépződés indul meg. daganatok keletkeznek, a melyek felrepsztik a héjat és nyílt sebek keletkeznek. A keletkezett sebben milliószámra szaporodnak és mindég nagyobbítják azt. A fákon található kész sebeket, a melyek metszéstől, vagy más hatástól keletkeztek, előszeretettel keresik fel és azokat is ellepik. A megtámadott almafa a vértetűk állandó támadása miatt emberi segítség nélkül nem képes a vértetves sebeket behegeszteni, terjedésüket és szaporodásukat megakadályozni, minek következtében a sebekben korhadás indul meg és egymásután pusztul a fa

egyes része és végre az egész fa elhal. Az idősebb fák hosszabb időn át képesek küzdeni a vértetvek ellen, de a fiatal fák — védelem nélkül — pár év alatt elpusztulnak.

A vértetűk irtására használják a szőlőpermetezőket. Permetező oldatnak petróleum emulsiót, vagy dohányléoldatot használnak. Ezen irtási eljárás nem nagy eredménnyel jár, mivel a permetező folyadék ellen a vértetvek zsíros gyapja elég jó védelmet nyújt. Az irtás másik módja kátrányos oldatokkal vagy olcsó olajokkal való bekenése a vértetűtelepeknek. Ennek hátránya az, hogy a kátrányos vegyületek gyakran tartalmaznak a fára káros hatású anyagot is, a mely felszívódik a fába és kárt okoz.

Ezen újabb irtási eljárásnál a meleget használjuk fel az irtásra és 70–80 °C gőzsugarat bocsátunk az állattelepekre, a mely 3–5 másodperc alatt feltétlenül megöli az állatokat; ez ellen nem védi meg őket a zsíros bundájuk. Az irtásra használt gőzpermetező (1. ábra) áll egy 26 cm magas henger alakú edényből, a melybe felülről egy víztartó van betolva és az a henger felső szélére támaszkodik. A víztartóban az alatta lévő lámpával gőzt fejlesztünk és azt a víztartóba csavart rézcsapon (C) és az ehhez tartozó csövön (A) át kivezetjük. A gőzt elvezető cső a csaptengely körül forgatható (B helyzet), de közben mindig összeköttetésben van a víztartóval. Irtás alkalmával a tolóajtó (H) zárva van és a lámpa a levegőt a fenéken lévő nyílásokon át kapja és az égési termékek a felső szélén lévő lyukakon át távoznak; így van biztosítva a szabadban a lámpa nyugodt égése a szél ellen. A készüléket kézben, vagy rúdra téve is lehet használni.

Okszerű irtást akkor végezhetünk, midőn legkevesebb telep van a fán. Ez pedig tavasszal, április–május hónapban, az első telepek fejlődésekor van, mert télen át sok telep kipusztul és a tavaszi metszéssel és koronatisztítással sok telepet el-

távolítottunk a fáról; ezeket el kell égetni. A tavaszi irtással megsemmisítjük az egyes telepekből egész nyáron át fejlődő sok millió utódot is. Az irtást úgy végezzük, hogy a víztartóba 1½ liter hideg, vagy meleg vizet öntünk, abból gőzt fejlesztünk s a kissé tölcseres fuvókán (D) át kiáramló gőzsugarat 2–3 cm távolságból reabocsátjuk a vértetűtelepekre. Kétszer-háromszor lassan végigvezetjük a telepen, hogy annak minden részét érje a gőz.

1919. év tavaszán végeztem ily módon irtási kísérletet nemcsak fásrészekben, hanem friss tavaszi zöld hajtásokon is. A fás részekben semmi változást nem tapasztaltam, a zöld galyak héja kissé megbarnult, de azért rendesen fejlődött tovább. Leveleken élő rovarok irtására nem alkalmas, mert a leveleknek árt. Más módon végzett kísérlet szerint a 4–7 éves galy héjára bocsátott gőz 15–25 másodperc alatt melegíti fel az oszlószövetet 40 °C-ra. A vértetvek elpusztítására pedig elegendő 3–5 másodperc.

Ezen készülékkel nemcsak vértetveket, hanem hernyókat, paizstetveket és minden fásrészen élősködő állatot, úgyszintén a házban élő svábogarakat és poloskákat is lehet irtani. A gőzpermetező súlya 50 dg vízzel és 10 dg denaturált-szeszszel 1 kg 68 dg, 1 liter szeszszel 4 liter vizet lehet elgőzölögtetni. Egy töltéssel 1,5–2 órán át lehet használni. A szabadalmazott készüléket a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete (Budapest, V., Alkotmány-u. 29) hozza forgalomba.

Kedves Miklós.

Szilárd oldatok.

Ha van't Hoff szerint oldaton oly anyagot értünk, a mely minden lehető változó összetétel mellett teljes *homogeneitást* mutat, úgy az oldat nem csupán folyékony halmazállapotban gondolható el. Nem csupán gázt oldhatunk fel pl. vízben (az ammoniák vízben való oldata a szalmiákszesz), hanem két gáz is úgy lehet összekeveredve, hogy mennyiségi viszonyok bár tetszőlegesek, mégis teljesen homogén szerkezetűek s az oldat elnevezés rájuk illik. A levegőt pl. gázszerű oldatnak foghatjuk fel. Ha a gázok egymás között, a folyadékok egymás között, a folyadékok gázokkal, szilárd testek folyadékokkal oldatot képezhetnek, úgy két szilárd test oldatáról is beszélhetünk, ha az oldatnak felül értelmzett követelményeit kielégítik. *Nernst* szerint *physikai* és *mechanikai* keverékek vannak. A *physikai* keverék alkotórészeit *physikai* módszerekkel (mikroszkóp) egymástól megkülönböztetni nem lehet, míg a *mechanikai* keveréknél az egyes alkotórészeket minden nagyobb nehézség nélkül megkülönböztethetjük és elkülöníthetjük. A *physikai* keverékek különböző szerkezetű, a vegyületek egyenlő szerkezetű molekulákból alakulnak s éppen ez különbözteti meg a szilárd oldatokat (*physikai* keverékeket) a vegyületektől. A természetben nagyon sok oly test van, a melyet szilárd oldatnak lehet tekinteni. Ilyenek pl. a *keverékkristályok*. Ha két kristályosodó test egy homogén kristálylává egyesül, szilárd oldatot képez. Pl. a *vaspát* és *magnezit* keverékkristályokat alkothatnak, a melyek a mindenkori összetétel szerint a legkülönbözőbb tulajdonságokat mutathatják.

A szilárd oldatoknál mindazok a jelenségek ismétlődnek, a melyek a folyékony vagy a gázállapotú oldatoknál észlelhetők. Ismeretes pl., hogy az *alkoholt* vízben minden mennyiségben fel lehet oldani, az *aethert* ellenben csak korlátozott mennyiségben. A szilárd oldatok hasonló tulajdonságot mutatnak, csupán itt az oldhatóság foka jóval korlátozottabb, mint a folyékony vagy gázállapotú oldatoknál, bár itt is van korlátlan oldhatóság. A gázok és folyékony testek molekulái jóval mozgékonyabbak, mint a szilárd testekéi s így a keveredés elé kevesebb akadályt gördítenek, mint a szilárd testek molekulái. A *timsóval* pl. keverék kristályai minden sűrűségben képződhetnek, tehát korlátlan oldhatóságúak, míg a *kálium* és *nátrium* nitrátjai (bár chemiailag rokonok) csak kis mértékben mutatnak oldhatóságot. A szilárd oldatokhoz tartoznak az *ötvözetek*. Ezeknél is van korlátlan (ólm és cinn) és korlátozott oldhatóság: a cink az ólomban csak 1·6%-ig oldható. A szilárd oldatoknál ismétlődik a *diffúzió* jelensége is. *R. Austen* kimutatta, hogy a cinkhengerre forrasztott aranylemezből az aranyrészecskék a cinkbe diffundáltak, ha a hőmérséklet elég magas volt. A *pyritek* sok ezüstöt, rezet tartalmaznak. Magasabb hőmérséklet mellett a pyrit az ércz belseje felé az ezüst ellenben a külső felület felé diffundál, s így a két fém elkülönítése megtörténik. A porcellán, grafit porban hevítve, ebből feteles mennyiséget vesz fel. Többen a szilárd oldatok diffúzióját kétségbe vonták, érvül azt hozták fel, hogy a rétegezett szilárd alakulatok a hosszú évezredek folyamán teljesen egymásba diffundáltak volna, s így pl. az *achat* és *malachit* csikozott formái nem képződhettek volna. Közönséges hőmérséklet mellett azonban a diffúzió csak nagyon lassan halad előre egyrészt, másrészt pedig a kristályos szerkezetű anyagok a különböző kristálytengelyek mentén különböző tulajdonságokat mutatnak s így valószínű, hogy a diffúzió bizonyos irányok mentén gyorsabban halad előre, mint más irányok mentén, a mi ismét a csikozott alakulatok kifejlődését magyarázza. A folyékony oldatok magasabb hőmérséklet mellett forrnak, mint a tiszta oldóanyag. A forráspont annál magasabban fekszik, minél nagyobb az oldott anyag mennyisége. Így pl. a telített konyhasó-oldat forráspontja 110°. A szilárd oldatoknál hasonló jelenség mutatkozik, csak megfordított menetben jutunk a jelenséghez. Ha a konyhasónak vízben való oldatát megfagyaszttjuk, úgy a konyhasónak egyrésze kiválik, mivel alacsonyabb hőmérséklet mellett kisebb az oldat oldóképessége; így tehát a *még folyékony oldat* kevesebb oldott kő sót tartalmaz, *fagyáspontja süllyed*, a mi megfelel a folyékony oldatnál a forráspont süllyedésének. Végre elérkezik egy olyan hőmérséklet, a midőn már több kő só nem válik ki, az egész oldat megfagy. Ez a hőmérséklet az oldatra nézve jellemző, állandó hőmérséklet (az oldat fagyáspontja) és *entektikus* pontnak nevezik, magát az oldatot pedig *entektikus keveréknek* mondják. Általában a szilárd oldatok (pl. ötvények) alkotórészei bizonyos súly arányának bizonyos olvadáspont felel meg. A legalacsonyabb olvadási pont, a melyet a keverék mutat, az *entektikus pont*, s az alkotórészek ennél a pontnál lévő aránya az *entektikus keverék*. A *Wood-ötvénynél* az entektikus pont 70°. A forráspont emelkedése a szilárd oldatoknál szintén mutatkozik. Az ólom hyposulphit ($Pl S_2 O_4$) kristályvizét a szabad levegőn elveszíti, tehát gőznyomása egy atmosphaeránál magasabb, de a strontiumhyposulpháttal való isomorph kristályai kristályvizeiket nem veszítik el, a mi a *forráspont emelkedésének* felel meg.

A *fagyáspont csökkenése* a szilárd oldatoknál szintén észlelhető. Ismeretes, hogy a híg oldatok fagyáspontja alacsonyabb, mint a tiszta oldószeré. A *bismuth* fagyáspontja (olvadáspont) 270°, ha 44·4 rész ólommal keverjük, a keletkezett szilárd oldat fagyáspontja (olvadáspont) 122·7°. A *Roose, Wood* stb. ötvények olvadáspontja jóval alacsonyabb, mint ama anyagoké, a melyek azokat alkotják. Ez a tulajdonságuk az iparban részükre sokoldalú alkalmazást biztosít.

Az előadottakból világos, hogy a szilárd oldatok tulajdonságai a híg oldatok minden lényeges tulajdonságaival megegyeznek.

Hauser Ignác.

A növények növekedése.

Ha növekedésről beszélünk, mindenekelőtt a térfogat megnagyobbodására gondolunk. Ez azonban még nem fedi a növekedés fogalmát. Ha száraz borsót teszünk egy pohár vízbe, a borsószemek vizet vesznek fel, miközben térfogatuk megnagyobbodik. A borsószemek megduzzadnak, de ha a levegőn ismét megszárítjuk, a felvett vizet leadják és beszáradnak eredeti térfogatukra. Ugyanígy viselkedik egy darab fa vagy zselatin is. Mindezekben az esetekben csupán könnyen visszafejleszthető duzzadásról van szó.

De ha csiraképes borsómag nedves talajba kerül, akkor vizet vesz fel, megduzzad, kedvező körülmények között gyökeret, szárat, leveleket fejleszt. Ezt az életműködés által előidézett tartós megnagyobbodást nevezzük növekedésnek.¹

Hogy hogyan rendeződnek a legkisebb részecskék a növekedéskor, azt nem tudjuk, mert még a legerősebb nagyítóval sem tudjuk megfigyelni. Ennek ellenére is több fontos tényt sikerült megállapítani pusztán szabad szemmel.

Sachs, éppen úgy, mint Regel, a magasabbrendű növények növekedésénél, a hol különösen complicált állapotok vannak, három egymásra következő phasist különböztet meg, a melyek észrevétlenül mennek át egymásba.

1. Az embrionális növekedés phasisát.
2. A megnyúlás phasisát.
3. A belső kifejlődés phasisát.

1. Ha az átokhínár hajtásának véghegyéről a legfiatalabb leveleket eltávolítjuk, akkor nagyító alatt látjuk, hogy a hajtás csupasz hegye kicsiny, szabad szemmel alig látható kúpban végződik, melyet vegetációs kúpnak vagy vegetációs pontnak neveznek. Ez a kúp egészen fiatal (embrionális) sejtekből áll, a melyek élénken osztódnak ezért oszló vagy meristema-sejteknek is nevezik őket. A kúp alsó sejtjei különböző alakot vesznek fel és felépítik a szárat, oldalt a vegetációs ponton dudorodások, új vegetációs pontok fejlődnek, melyekből ismét oldal-tengelyek és levelek indulhatnak ki. Minden hajtás, minden rügy ilyen vegetációs pontban végződik és ha egy fának 100,000 rügye van, legalább ugyanannyi vegetációs pontja is van. Ugyanez áll a gyökérre is, mert minden gyökérvéget is egy vegetációs pont koronáz.

A vegetációs pont nagyon sajátos képződmény. Lefelé állandó szövetű fejlődik, felfelé pedig gyakran

¹ Sachs (Vorlesungen über Pflanzenphysiologie. Leipzig. 1882. p. 500) az alakváltozással szorosan összekötött térfogatnövekedést mondja növekedésnek. De ez a meghatározás nem általános érvényű, mert a gömbalakú, egysejtű algának pl. nem kell az alakját megváltoztatnia, azért mégis növekedhetik.

évről évre megújodik és a százéves fenyőfa csúcsán levő vegetációs pont százéves folytonos megújodással állandóan megtartotta embrionális állapotát. A legtöbb szár és levél ilyen már meglevő vegetációs kúpból fejlődik ki. Fiatal gyökerek azonban a vegetációs csúcsától meglehetősen távol is sarjadszanak és különös körülmények, pl. sérülések folytán megtörténhetik, hogy tetszésszerű pontokon állandó szövetből embrionális szövet (vegetációs pont) keletkezik és új szervek, ú. n. járulékos (adventív) képződmények kiindulási pontja lesz, mint pl. a homokra fektetett *Begonia*-levelek esetében, melyekből az erős levélerek megsérülése után újabb hajtások indulnak ki.

Nem minden növekedési folyamat indul meg vegetációs pontok útján, mert a kétszikű fás növények és a fűlevelűek törzsében és gyökerében a fa és a kéreg közt levő cambium is közvetíti a növekedést és pedig a vastagság irányában való növekedést. Mindkettő, úgy a vegetációs pont, mint a cambium, embrionális szövetből áll, de míg a vegetációs pont normálisan fejleszt új szerveket, addig a cambium rendszerint csak új szövetömegeket fejleszt és csak különös körülmények között új vegetációs pontokat is. A vegetációs pontok apró, vékony hártás sejtekből állanak sok plazmával, aránylag nagy sejtmaggal, kevés sejtnedvvel, gyakran osztódnak, de csak kevésbé növekednek.¹

2. Bizonyos idő múlva a sejtek a vegetációs pont tövében, mihelyt a megnyúlás phasisa beállott, bőven vesznek fel vizet és hosszirányban jelentékenyen megnövekednek. Az egyes sejteknek ezen a növekedésén alapul az egésznek a növekedése és a szervek kifejlődése. A szár, a gyökerek és a levelek így elérik végleges nagyságukat és alakjukat.

A növekedés nem egyenletes. A sejt vagy a szerv előbb lassan növekedik, azután gyorsabban, majd megint lassúdik és megállapodik. Ezt a periodust Sachs elnevezése után „a növekedés nagy periódusának“ nevezik. Egyenlő külső feltételek (hőmérséklet, megvilágítás, vízfelvétel, stb.) mellett az említett törvény tisztán jut kifejezésre, de egyenlőtlen külső tényezők a nagy növekedési periodust elhomályosíthatják. Belső okok is, pl. szövetfeszültségek és ellenállások gyors lekizdése szintén idézhetnek elő lüktetésszerű változásokat a normális növekedés folyamatában és megzavarhatják a nagy periodust.

Mindenki tudja, hogy ez a növekedés rendszeren lassan megy végbe, olyan lassan, hogy kezdetben nem látunk belőle semmit és a növekedést csak hosszas megfigyelés után vesszük észre. Vannak azonban egyes növényrészek, a melyek a növekedéskor aránylag gyorsan meghosszabbodnak. Ha virágzó búza- vagy rozsöld mellett visz el az útunk, szakítsunk le egy kalászt, húzzuk végig többször hüvelyk- és mutatóujjunk között, míg az összes kicsüngő porzók leválnak. Mintegy 5–10 percig kell csak várunk, akkor már látjuk, hogy újabb portokok nőnek ki a kalászkákból a porzósálakkal együtt — bizonyágául annak, mily gyorsan megy végbe a porzósálak növekedése. *Dictyophora* hifái ugyanannyi idő alatt 5 mm-el, a *Musa* levélhüvelyei 1.1 mm-el és a bambusz földből fakadó rügyei 0.6 mm-el növekednek hosszirányban. De ezek kivételek, a hosszirányú növekedés átlag sokkal lassabban megy végbe. Általában 0.005 és majdnem 0 mm közt váltakozó percenkénti hosszirányú növekedések alkotják a szabályt.²

A hosszirányú növekedés pontosabb és kényelmesebb tanulmányozására ajánlatos a növekedést nagyobbított mérték szerint megfigyelni. Ez apró tárgyaknál a nagyítóval, nagyobbaknál külön készülékkel, a növekedésmérővel (auxanóméter) történik.

Közönséges mikroszkópot, vízszintesen elhelyezett csővel, könnyen felhasználhatunk arra, hogy valamely hasadó gomba vagy csira fiatal fejlődésben levő termőtestének megnagyobodásait aránylag rövid idő alatt 50–100-szoros nagyítás mellett megfigyelhessük. A növekedésmérők többnyire azon alapulnak, hogy a növekedést egy hosszú emelőkar segítségével megnagyobítva szemléltetik.

Magunk is csinálhatunk ilyen növekedésmérőt. Deszkalap közepére rudat állítunk. A rúd felső végére erősítjük a növekedésmérőt, a mely olyan, mintha feleznők a szögmérőt. A 90°-os hajlás találkozási pontján kis csiga van, a mely köré zsinog csavarodik. A zsinog egyik végét kis súly húzza, a másik vége a vizsgálat alá vett növény végéhez erősíthető. A csigával szilárdan össze van kötve a mutató, melynek vége a köríven levő skálán a növekedést mutatja. Ha a csiga sugara 1, a mutatóé, vagyis a hozzátartozó ívé 40, akkor ez a növekedésmérő a szár növekedését 40-szeres nagyításban mutatja.

Az ilyen növekedésmérőnek azonban van egy hátránya, ez pedig az, hogy az embernek magának kell leolvasnia az eredményt éjjel-nappal egyaránt. Ma már azonban ez is meg van könnyítve, mert önregisztráló növekedésmérőket is szerkesztettek. Ilyen pl. a Wiesner-féle is, a melyet óramű forgat. Ezzel bármikor szemléltethetjük a növekedés phasisait, a nagy növekedési periodust, továbbá azt is, hogy a növekedés éjjel sokkal nagyobb mérvű, mint nappal.

A növekedő szerven nem lehet egykönnyen felismerni, hogy vajon az egész hosszában növekedik-e, vagy csak bizonyos elhatárolt zónákban. Azonban ezt könnyen megtudhatjuk, ha fiatal, növekedő csirának a szárát 1 mm-es távolságokban finom vonalakkal tussal megjelöljük. Ha azután a szárát 1–2 nap múlva megnézzük, látjuk, hogy a vonalok a rügy alatt jóval eltávolodtak egymástól, de nem távolodtak el a szár végén és az alpnál. Tehát a rügytől bizonyos távolságban van egy zóna, a mely erősen növekszik, míg a fiatal, rügyet hordó vége a szárnak még embrionális állapotban van, az alprész pedig már kinőtt.

Ha ugyanezt a kísérletet csirázó növény gyökerén hajtjuk végre, kitűnik, hogy a növekedő régió többnyire nagyon rövid, 1/2 vagy 1 cm hosszú és szorosan a gyökér vége mögött van. A növekedő rész után következő részek már befejezték meghosszabbodásukat, azért itt a tusvonalok már nem távolodnak el egymástól.

3. Mihelyt a szervek a megnyúlás következtében sajátlagos nagyságukat és alakjukat elérték, a sejtek elérik végleges kifejlődésüket: a sejtfalak megvastagodása, elfásulása, a szájnnyílások kialakulása, a cuticulaképződés is befejeződik.

Horváth Károly.

KRÓNKA.

Nyilatkozat.

A communismus alatt a Természettudományi Közlöny az én nevem aláírásával egy életrajzt közölt báró Eötvös Lórándról. Ennek történetét az alábbi két levél világosítja meg.

¹Molisch: Pflanzenphysiologie als Theorie d. Gärtnerei. Jena. G. Fischer. p. 113.

²Molisch i. m.

*A Természettudományi Közlöny szerkesztőségének
Budapest.*

Telefonon történt felszólításukra kijelentettem, hogy nem vagyok abban a helyzetben, hogy báró Eötvös Lorándról a Közlönybe megemlékezést írjak. Azon kijelentésükhöz azonban, hogy akkor Önök a Mathematikai és Fizikai lapokban megjelent életrajzt fogják leköszölni, szívesen adtam hozzájárulásomat abból a meggyőződésből indulva ki, hogy bármik legyenek is politikai meggyőződéseink, közös érdekünk, hogy a tudomány elhunyt nagyjainak emléke méltóképpen és objektíve megörökíttessék. Joggal elvárhattam tehát, hogy Önök a Mathematikai és Fizikai lapokban megjelent életrajzt minden változtatás nélkül közlik. Ez nem történt meg, mert Önök cikkemet megcsonkítva és megváltoztatva szedették ki és nyomatták le a nélkül, hogy kefelevonatát előzőleg nekem — a világszerte szokásos imprimalás végett — elküldték volna. Ez eljárásuk ellen a leghatározottabban tiltakozom.

Budapest, 1919 május 2-án.

Mikola Sándor.

A Természettudományi Közlöny akkori szerkesztője, dr. Lambrecht Kálmán levélben válaszolt, a melynek lényeges tartalma az volt, hogy Eötvös tanügypolitikai felfogását ki kellett hagynia, (meg kell jegyeznem, hogy egyéb részleteket is kihagyott, többek között azokat, a melyekben Eötvösnek a haza érdekében kifejtett munkásságáról és filozófiai meggyőződéséről volt szó.) mert azt a censura semmikép sem engedte volna napvilágot látni. Erre én a következő feleletet írtam:

*Dr. Lambrecht Kálmán szerkesztő úrnak
Budapest.*

Május 4-én kelt levelére válaszom a következő. A mióta tudományos és irodalmi tanulmányok napvilágot látnak, a dolgozat tartalmáért mindig a szerző a felelős. A szerkesztő a neki nem tetsző dolgozatot visszautasíthatja vagy javasolhatja, hogy a szerző bizonyos részeket megváltoztasson, de nincs jogában a szerző tudta nélkül ezt önhatalmúlag megtenni. Én, sajnos, nem tehetek mást, mint hogy újból tiltakozom dolgozatom önhatalmú megcsonkítása ellen. Tiltakozom saját tudományos reputációm és önérzetem nevében, de tiltakozom elvi szempontból a tudományos vizsgálódás szabadsága érdekében is. Csak abban az időben, melyet sokan sötét középkornak neveznek, volt szokásban a tudományos vizsgálódást béklyókba szorítani. A mióta ezeket a béklyókat lerázta az emberiség, azóta fejlődött hatalmas mértékben tudománya. A tudományos vizsgálódás szabadsága az emberiségnek oly közkinccse, melyet mindenkinek, ki szereti a tudományt és bízik az emberiség fejlődésében, teljes erejéből védenie kell.

Budapest, 1919 május 9-én.

*Tisztelettel
Mikola Sándor*

E két levelet elküldése előtt több barátomnak megmutattam, az elsőnek másolatát pedig egyidejűleg elküldöttem dr. Fröhlich Izidor egyetemi tanár és dr. Ilosvay Lajos ny. államtitkár uraknak.

A Természettudományi Társulat választmánya úgy határozott, hogy a Közlönynek communismus alatt megjelent számaint nemlétezőknek tekinti és a szerkesztő báró Eötvös Lorándról újabb életrajzt, illetőleg megemlékezést íratott. Ez ellen nekem a legkisebb kifogá-

som sem lehetett, azonban, hogy személyem ferde színben ne tűnjék fel, joggal megkövetelhettem, hogy a való tényállás fenti leveleim közzétételével megvilágosíttassék. A Természettudományi Közlöny szerkesztője ezt meg is ígérte, ígéretét azonban nem teljesítette. Kötelességem volt ezeket itt az igazságnak megfelelően előadni.

Mikola Sándor.

Tudományos és technikai újdonságok.

Az atom szerkezete. Mint ismeretes, az utóbbi években nagy sikere volt a Rutherford—Bohr-féle atomelméletnek. Eszerint az atomnak pozitív elektromos töltésű magja van, a mag körül pedig egy vagy több gyűrűben negatív elektromos töltésű részecskék keringenek. A különböző vegyi elemek atomai abban térnek el egymástól, hogy magjuk töltése és a mag körül bolygószerűen keringő elektronok száma más és más. A mag szerkezete sokáig nyílt kérdés maradt. Ma már azonban ismereteink ebben is néhány jelentékeny lépéssel haladtak előre. Tudjuk, hogy a radioactiv anyagok atomaiból elektronok vagy pozitív helium-atomok léphetnek ki óriási sebességgel. Az előbbieket β -sugár-részecskék, az utóbbiak az α -részecskék. Egyes tapasztalatok arra a felfogásra vezettek, hogy ezek a részek a magból lépnek ki. A mag tehát bonyolult szerkezet, elektronok és heliumatomok vannak benne. Még tovább is mehetünk. Az Uránia legutóbbi száma megemlékezett Rutherfordnak azokról a kísérleteiről, a melyekben a nitrogénből hidrogén-atomok lépnek ki, mikor a nitrogen atomát α -részecskék bombázzák. Ebből arra gondoltak, hogy minden vegyi elem atoma hidrogén- és helium-atomokból, továbbá elektronokból épül fel. Ugyancsak Rutherford legújabbán azt is kimutatta, hogy az előbb említett alkotórészekon kívül az anyagnak még egy másik „öseleme” is van, az X_3 . Ennek az anyagnak atomsúlya 3 (a hidrogéné 1, a heliumé 4) és miként a helium, két pozitív töltéssellemel hagyja a bonyolultabb atomot. Thomson a csősugarakon végzett híres kísérleteiből már 1912-ben következtetett ilyen anyagra. Lehet, hogy az X_3 azonos a nebuliummal, a melyet spektroszkopikus úton a ködfoltokban találtak.

Nem szabad azt hinnünk, hogy minden vegyi elem atomban mindezek az alkotórészek megvannak. Rutherford megszerkesztette néhány könnyebb elem magjának képét. Eszerint a szénatom magjában négy X_3 atom-mag van, az oxigénmag négy X_3 -ból és egy heliummagból alakul. A szénben és az oxigénben tehát a hidrogénmag nem szerepel. Valóban ezekből az anyagokból α -részecskék bombázásával nem sikerült hidrogént előállítani. Valószínű, hogy a helium- és az X_3 -mag még nem utolsó oszthatatlan elemek, hanem a heliummag négy, az X_3 -mag pedig három hidrogénmagból van összetéve. De ezekben az elemekben a hidrogénmagok kapcsolata oly szoros, hogy a helium- és X_3 -magot eddig nem sikerült hidrogénmagokra szétbontani.

Mende Jenő.

A radioaktivitás és az atom térfogata. Már régebben utaltak arra, hogy a radioactiv anyagok nemcsak a legnagyobb atomsúlyúak, hanem a nagy atomtérfogatok is jellemző rájuk. Ezek az anyagok, melyeknek nagy atomsúlyuk és nagy atomtérfogatuk van, könnyen bomlanak. Mint ismeretes, Rutherford és Soddy a radioaktivitást úgy magyarázzák, hogy az atomok felbomlanak, átalakulnak és e robbanás közben sugár-részecskéket lövelnek ki. Ha a radioactiv anyagoknak nemcsak nagy atomsúlyát, de egyúttal nagyatomtér-

fogatát is figyelembe vesszük, akkor érthető lesz, hogy a nagy atomsúlyú anyagok (uran, thorium stb.) mellett egyes olyan anyagok is radioaktívok, a melyeknek atomsúlya kisebb ugyan, de atomtérfogatuk nagy. Ilyen a kalium és rubidium. Feltűnő, hogy a caesium, melynek atomtérfogata nagy, nem radioaktív. Ha az elemeket növekvő atomsúly szerint rendezzük és atomtérfogatukat vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy pl. a lithiumtól a natriumon keresztül a kaliumig az atomtérfogat gyorsan nő, ellenben a kaliumtól a rubidiumon át a caesiumig kevésbé növekszik. Ennek megfelelően a kalium nagyobb mértékben radioaktív, mint a rubidium és a caesium radioaktivitása már nem is észlelhető.

Rutherford és Bohr nyomán az atom szerkezetét úgy képzeljük el, hogy az atomnak pozitív elektromos töltésű magja van, e körül negatív elektronok keringenek. Az α - és β -sugár részecskék az atom magjából válnak ki. Hogy a radioaktivitásnál az atom térfogata is számba jön, azt úgy érthetjük meg, hogy α -részecske kiválása után a mag pozitív töltése csökken, ennél fogva a mag vonzó hatása a negatív elektronokra kisebb lesz és így az atom térfogata nagyobbodik. Fordított a változás β -részecske kibocsátásánál.

Mende Jenő.

Új színekpvonalak az elektromos erőter hatása alatt Már régóta ismeretes, hogy a színekpvonalak erős mágneses térben felbomlanak, az előbbi egyetlen vonal helyett a vonalak sorozatát találjuk. Ez a Zeeman-féle hatás. Hosszas vizsgálatok után Starknak sikerült 1914-ben kimutatnia, hogy a színekpvonalak erős elektromos térben is több vonalra bomlanak. Ez a Stark-féle hatás. Utóbb ugyancsak Stark vette először észre, hogy a lithium színekpének egyes vonalai a nélkül, hogy felbomlanának, polárosak lesznek és helyzetük a nagyobb hullámhosszak felé eltölcödik. A másik új jelenség pedig az volt, hogy egyes vonalak az elektromos erőterben erősödnek. Sőt az elektromos erőter hatása alatt olyan vonalak is látszanak, a melyek az erőter nélkül nem mutatkoznak. Ezt a jelenséget először Koch tapasztalta a helium színekpének megfigyelésénél. Mikor a tér olyan erős volt, hogy a feszültség esése cm-enként 100,000 voltnyi, 452 $\mu\mu$ hullámhossznál új vonal tűnt fel, még pedig oly erősen, hogy nem lehetett a heliumhoz esetleg hozzákeveredett tisztátalanságnak tulajdonítani. A tér erősítésekor e vonal fényerőssége növekedett, azonkívül helyzete a nagyobb hullámhosszak felé eltölcödött. Egyidejűleg a színekp más részeiben is tűntek fel új vonalak. Nyquist és Brunetti szintén találtak az elektromos erőterben új heliumvonalakat. Ezek sem bomlanak fel az elektromos erőterben, hanem eltölcödnek a rövidebb hullámhossz felé. Azonkívül pedig Nyquist ilyen módon 34 új neonvonalat állapított meg. Újabban Liebert nemcsak új heliumvonalakat figyelt meg, hanem új vonalsorozatot talált, Stark pedig két új sorozat felfedezésével a helium színekpét annyira kibővítette, hogy most már 12 vonalsorozatot ismerünk benne.

Mende Jenő.

Keverékelemek. Thomson már néhány év óta nagy sikerrel alkalmazza a pozitív sugarak módszerét az anyag vizsgálatára. Csősugarakat kelt különböző gázokban és a sugarakat elektromos és mágneses erő hatása alatt egyenes irányukból kitéríti. Ha a sugár részecskék különböző atomúak, akkor a görbék különválnak, mindegyik atomfajtának külön görbe felel meg. Az eltérítés nagyságából a részecskék tömegére, vagyis a csőben levő gázok atomsúlyára lehet következtetni. Ezért a görbék rendszerét, a melyet fluores-

káló ernyőn láthatóvá lehet tenni, a gázok mágneses színekpének is szokták nevezni.

Újabban Aston evvel a módszerrel igen figyelemre-méltó eredményeket ért el. Kimutatta, hogy olyan anyagok, a melyeket eddig egységeeknek tartottunk, keverékek. Így a chlor, melyeknek atomsúlya 35,45, kétféle anyagnak, kétféle chlornak keveréke; az egyiknek atomsúlya 35, a másiké 37. Ha tetszik, azt is mondhatjuk, hogy a chlor atomai egymás között nem egyenlők; vannak köztük 35-ös és 37-es atomsúlyúak. A neon, mint ismeretes, a nemes gázok sorába tartozik, atomsúlya 20,2. Aston kimutatta róla, hogy kétféle gázatomok keveréke 20 és 22 atomsúlyúal. A nemes gázok közé tartozó krypton 6 anyag keveréke, melyeknek atomsúlya 78, 80, 82, 83, 84 és 86; a xenon ugyancsak nemes gáz, 128, 130, 131, 133, 135 atomsúlyú atomok keveréke; az argonban 36 és 40 atomsúlyokat talált. Nem egységes a higany sem, hanem 197, 200, 202 és 204 atomsúlyok vannak benne. Keverékek még Aston eddigi megállapításai szerint a bor (10 és 11), silícium (28 és 29), brom (79 és 81). Ellenben egyenlő atomokból épül fel a hidrogén (1), helium (4), carbon (12), nitrogén (14), oxigén (16), fluor (19), phosphor (31), kén (32), arsen (75). Ezeket az anyagokat vizsgálta eddig Aston.

Eredményei azért fontosak, mert így az anyag szerkezetének vizsgálatában, tehát a modern physika egyik legérdekesebb kérdésének kutatásában, nagy lépéssel jutottunk előre. Egyre valószínűbb lesz, hogy minden atomsúly egész szám, mint a hogyan már Prouth gondolta. A hol az eddigi megfigyelések eltérést mutatnak, mint pl. a chlornál, ott keverékkel van dolgunk. Az egyes atomfajták atomsúlya egész szám, a keverék atomsúlya ezek közé esik és értéke attól függ, milyen arányban keveredtek a különböző atomok. Ha pedig az atomsúlyok egész számok, akkor a különböző elemek atomait fel lehet építeni kevészámú alkotórészből, a mint Prouth is minden atomot hidrogénatomok csoportjának képzelte.

Más szempontból pedig azért fontos ez a felfedezés, mert a kisebb atomsúlyú elemek közt is találtak isotopokat. A kétféle chlor isotop elem. Ez azt mutatja, hogy az isotopia, a mely a vegyi elemek fogalmának fejlődésére nagy hatással volt, nincs a radioaktív anyagokra korlátozva, hanem végigmegy az egész periódikus rendszeren.

Mende Jenő.

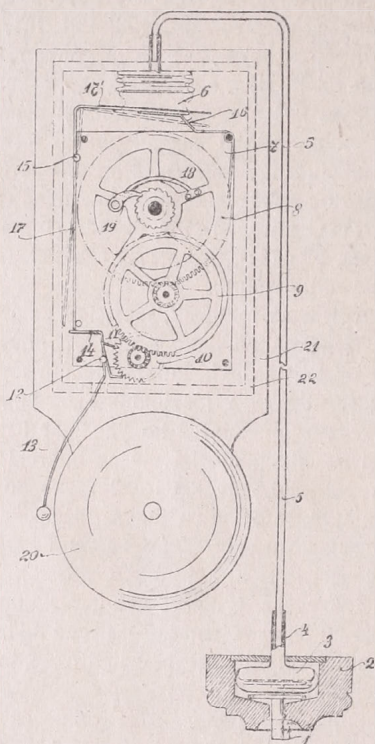
Légnymásos csengő. Az eddig használatos villanyos csengő helyett mechanikai csengők kerültek még a háború előtt forgalomba, a melyek egyedül légnymás útján működnek. Ezek használata jelenleg igen ajánlatos, mert a villanyos csengőberendezések vásárlása és azok állandó üzemtartásához szükséges anyagok beszerzése a mostani időkben igen nehéz. Az alábbiakban ezen csengők szerkezetét és működését ismertetem röviden.

A csengők leginkább kétféle alakban készülnek és pedig vagy a használatban levő villanyos csengőkhöz hasonlóan fatokba zártan, hogy a por- és piszoktól és a mechanikai rongálódástól megóvassanak, vagy pedig díszesebb, asztalra is helyezhető kerek alakban, a melynél a csengő szerkezetét maga a csengőkorong fedi be. A vezetéket ezen csengőberendezéseknél vékony ólomcső helyettesíti, a mely éppen úgy, mint a villanyos csengőberendezések szigetelt, vagy csupasz drótvezetéke, falra is szerelhető, de nedves falba és a földbe is minden baj nélkül betemethető. Ha a fővezetékől oldalirányban több mellékcsovezetékkel kell készíteni,

vagy ha az egy irányban haladó főcsővezeték egy újabb csődarab beiktatásával meg kell toldani, ez oly módon történik, hogy az elágazó cső végeit a fővezeték végével, avagy a fővezeték végét és a hozzátoldandó újabb csővezeték végső részét kis gumicsővel kapcsoljuk össze.

A csengőt az ólomcsővezetéken át bepréselt levegő hozza működésbe. E végből az ólomcsővezeték egyik vége összekötő gumicső útján egyrészt a csengővel függ össze, másrésztől másik végével a villanyos csengőberendezéseknél használatos s ahhoz egészen hasonló pneumatikus nyomógombbal. Ezen nyomógomb belsőjében kis gumilabda van (3), a mely a nyomógomb eleresztése után automatikusan telik meg levegővel.

A labda levegője a nyomógomb leszorításakor, a gumilabdával közvetlenül összekapcsolt (4) ólomcsővön keresztül benyomódik a csengő felső részén levő kis gumiballonba (6) s annak falát kifeszíti. Az ily módon levegővel felfújott ballon, egy érzékeny rugó lenyomásával (16), az ábrán 15-el jelzett tengelyen levő karos emelőt (17 és 17') kimozdítja nyugalmi helyzetéből (az ábrán a kimozdult karos emelő új helyzetét a szakadozott vonalak jelzik). A karos emelő, elmozdulásával kikapcsolja az ábrán 12-vel jelzett tengelyen szilárdan elhelyezett zárófogat (11), a miáltal, a fogaskerekektől (8, 9, 10) hajtott óramű a 13-mal jelzett kalapácsot mozgásba hozza. A kalapács nyele (14) úgy van meghajlítva, hogy a végső részén levő fémgömb, pontosan megüsse a csengőfémkorongját (20). A csengő óraművét hónaponként kb. egyszer, a csengő gyakori hasz-

nálatakor azonban legfeljebb háromszor kell felhúzni. A felhúzás, a csengő felső részén látható fogantyúval (f) oly módon történik, hogy a fogantyú által egy erős, spirálisan összecsavart rugót (18) hozunk működésbe, a mely a felhúzás után az óraművet hajtja. A felhúzott spirális rugó nyugalmi helyzetét, a fogaskerek fogai közé nyúló zárókilincs (19) biztosítja.

Látható tehát, hogy az igen egyszerűen szerkesztett csengőberendezésben csakis a nyomógombnak, illetőleg a csengő gumiballonjának eshetik baja, mert a többi alkotórészek massivan szerkesztettek és portól, piszoktól a jól záró fa-, illetőleg fémtok által védettek. Ha a gumiballonok és az egyes összekötő gumicsövek idővel elszakadnak, azokat igen könnyen ki lehet újakkal cserélni úgy, hogy e miatt a csengőberendezés működése csak pár percig szünetel. A házi villanyos csengőberendezéseknél sokkal több és hosszabbban előforduló üzemzavarok jöhetnek létre. A jelen viszonyok között, a mikor a Lechlanché-elemekhez szükséges alkotórészek vagy egyáltalában nem, vagy csak igen magas árban és rossz minőségben szerezhetők be, igen ajánlatos ilyen csengőket beszerezni. A háború előtt Münster M. budapesti kereskedő árúsított ilyen csengőberendezéseket.

Dr. Keller Oszkár.

KÖNYVSZEMLE.

Beküldött könyvek.

Az Athenaeum kiadásában megjelentek: *Endrődi Sándor*: Játszi órák. — *Kosztolányi D.*: Béla, a buta. — *Karinthy F.*: Így irtok ti... — *Kárpáti A.*: A bihari remete. — *Móricz Zs.*: Légy jó mindhalálig. — *Szilágyi S.*: Mint a fénixmadár. — *Kosáryné R. L.*: Álom. — *Beczássy Judit*: Mari néni. — *Nagy Samu*: Plágium. — *E. de Amicis*: Szív. — *Tolstoj*: Szevasztopol. — *Balzac*: Szép leányok tündöklése és nyomorúsága. — *Balzac*: Ferraguis. — *Balzac*: De Langeais hercegasszony. — *Mark Twain*: Tamás úrfi léghajón. — *Avercsenko*: Figurák. — *Bret Harte*: Jeff Briggs szerelme. — *Romain Rolland*: Eljő majd az idő. — *Mereskovszki*: Örök útítársaink.

A *Budapesti Hirlap* r.-t. kiadásában: *Rákosi Jenő*: Tiszavirág.

A *Franklin-Társulat* kiadásában: *Alexander B.*: Shakespeare. — *Schöpflin A.*: A pirosruhás nő. — *Moly T.*: Szegedi Emma, színésznő. — *Henry George*: Munka, hit és föld. — *Holländer F.*: Truck Tamás útja.

A *Pantheon* kiadásában: *Beöthy Zsolt*: Régi nóták. — *Kiss József*: Esteledik, alkonyodik. — *Benedek Elek*: Édes anyaföldem. — *Erdős Renée*: Antinous. — *Iffy Bókay János*: Miska és Peti. — *Papp Viktor*: Bach. — *Földes I.*: A lányom. — *Henry Ardel*: Zsuzsika álma. — *E. v. Heyking*: Szerelmem, diplomácia és színházak. — *F. Timmermanns*: A gyermek Jézus Flandriában.

Singer és Wolfner kiadása: *Csathó Kálmán*: Mikor az öregek fiatalok voltak. — *Pekár Gy.*: Danton.